

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PROGRAMUL RIDICĂRII ROMÂNIEI PE O TREAPTĂ SUPERIOARĂ
A DEZVOLTĂRII SALE ECONOMICE ȘI SOCIALE

GHEORGHE SURPAT

COLABORAREA ȘI SOLIDARITATEA INTERNAȚIONALĂ A PARTIDULUI
COMUNIST ROMÂN CU PARTIDELE COMUNISTE ȘI MUNCITOREȘTI,
CU PARTIDELE SOCIALISTE ȘI DEMOCRATICE, CU FORȚELE
PROGRESISTE, REVOLUȚIONARE DIN ÎNTREAGA LUME

GHEORGHE I. IONIȚĂ

PREOCUPĂRI ȘI SOLUȚII ÎN DOCUMENTELE PARTIDULUI COMUNIST
ROMÂN PENTRU ÎNTĂRIREA POLITICO-ORGANIZATORICĂ
A RÎNDURILOR SALE ÎN ANII 1921 - 1939

FLOREA NEDELCU

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

„PRIMII GRECI” PE TERITORIUL ELADEI. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA
REGATELOR AHEENE (2200 - 1200 î.e.n.)

CECILIA IONIȚĂ

DOCUMENTAR
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE (STUDII DOCU-
MENTARE)

RECENZII
REVISTA REVISTELOR

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

ÎNSEMNAȚI

10

TOMUL 32

1979

www.dacoromanica.ro

Octombrie

EDITURA ACADEMIEI

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*) ; ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*) ; NICHITA ADÂNÎLOAIE ; LUDOVIC DEMÉNY ; GHEORGHE I. IONIȚĂ ; VASILE LIVEANU ; AUREL LOGHIN ; DAMASCHIN MIOC ; ȘTEFAN OLTEANU ; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU ; POMPILIU TEODOR (*membre*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136 — 137, Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției: B-dul Aviatorilor,
nr. 1, 71261, București, tel. 50.72.41.

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 10
octombrie 1979

S U M A R

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

- GHEORGHE SURPAT, Programul ridicării României pe o treaptă superioară a dezvoltării sale economice și sociale 1823
- GHEORGHE I. IONIȚĂ, Colaborarea și solidaritatea internațională a Partidului Comunist Român cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste și democratice, cu forțele progresiste revoluționare din întreaga lume 1841
- FLOREA NEDELCU, Preocupări și soluții în documentele Partidului Comunist Român pentru întărirea politico-organizatorică a rîndurilor sale în anii 1921—1939 . . . 1855

★

- ANGHEL POPA, Regulamentul Organic și organizarea armatei pămîntene în Moldova 1871

★

- IOAN HAȚEGAN, Pavel Chinezu — un conducător al luptei antiotomane 1889

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

- CECILIA IONIȚĂ, „Primii greci” pe teritoriul Eladel. Apariția și evoluția regatelor aheene (2200—1200 î.e.n.) 1915
- Constituirea Comisiei române de istorie maritimă (*Mihai Maxim*) 1933

DOCUMENTAR

- CARMEN ATANASIU, Participarea marinei comerciale românești la primul război mondial 1935
- ION DUMITRIU-SNAGOV, Borgiana V și Borgiana VIII — două hărți italiene din Renaștere și localizarea Vicinel pe Dunăre 1941
- CONSTANTIN ȘERBAN, O știre privind pe românii din nordul Dunării în 1205 . . . 1949

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Despre unele controverse ale istoriei medievale românești (sec. XIV) (*Sergiu Iosipescu*) 1959

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Reuniunea Comisiei mixte de istorie româno-poloneze (*Florin Constantiniu*); A doua sesiune a Comisiei mixte a istoricilor din R.S. România și R. D. Germană (*Ioan Chiper*); 100 de ani de la nașterea lui I. C. Filitti (Ședința publică de comunicări a Secției de științe istorice a Academiei R.S. România) (*Constantin Damian*); Sesiune de comunicări a muzeografilor (*Gelcu Maksutovici*); A XII-a întâlnire a Comisiei de problemă „Istorie Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor socialiste următoare” (*Gh. I. Ioniță*); Conferința internațională „Navigația pe Dunăre și afluenții săi de-a lungul secolelor” (*Nicolae Dascălu*); Cronică. 1979

RECENZII

- ȘTEFAN LACHE, GHEORGHE ȚUȚUI, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978 352 p. (*Ion Alexandrescu*) 1989
- DUMITRU VELCIU, *Grigore Ureche*, Edit. Minerva, București, 1979, 422 p. (*Andrei Pipidi*) 1994
- GUSTAV SEEGER, *Bismarcks Sturz. Zur Rolle der Klassen in der Endphase des Preussisch-Deutschen Bonapartismus, 1884/1885 bis 1890*, Akademie Verlag, Berlin, 1977, 422 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1997
- ROBERT LACOUR-GAYET, *A concise history of Australia*, Penguin Books, Harmondsworth (Middlesex, England), 1976, 484 p. (*Ion Stanciu*) 2003

REVISTA REVISTELOR

- * * * Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, tom XV, Edit. Acad. Iași, 1978, XV + 693 p. (*Ștefan Lemny*) 2009

ÎNSEMĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI.** — MARTHA BIBESCU, *Jurnal politic, ianuarie 1939 — ianuarie 1941*. Studiu introductiv, selecție, note și traducere de Cristian Popișteanu, Nicolae Minei, Edit. politică, București, 1979, 238 p. (*Adrian Stănescu*); N. CHIPURICI, M. MĂNEANU, *Mehedințul sub steagul revoluției române de la 1848*, Drobeta Turnu Severin, 1978, 101 p. (*Constantin Dobrescu*); ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Edit. Acad. București, 1979, XXII + 448—449 p. (*Gheorghe Duzinchevici*); ION I. DRĂGOESCU, *Plugul în civilizația românească*, Muzeul Țării Crișurilor, Biblioteca „Biharea” I, Oradea, 1977, 62 p. + XXIV pl. (*Marian Stroia*); **ISTORIA UNIVERSALĂ.** — LUBOMIR E. HAVLIK, *Morava v 9.—10. století* (Moravia în secolele IX și X) Academia Nakladatelství československé akademie věd, Praga, 1978. 157 p. (*Tr. Ionescu Nișcov*); KEMAL BEYDILLI, *Die polnischen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im Lichte Osmanischer Archivalien. Ein Beitrag zur Geschichte der Osmanischen Machtpolitik*, München, Rudolf Trofenik, 1976, 183 p. + 112 fotocopii (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, XIX. Bd.) (*Șerban Papacosteia*); ANTHONY CLAYTON, *The 1948 Zanzibar general strike*, Uppsala, 1976, 66 p. (*Dan C. Rădulescu*) 2017

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 10

octobre 1979

S O M M A I R E

EN L'HONNEUR DU XIIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

- GHEORGHE SURPAT, Le programme de l'élévation de la Roumanie à un échelon supérieur de son développement économique et social 1823
- GHEORGHE I. IONIȚĂ, La collaboration et la solidarité internationale du Parti Communiste Roumain avec les partis communistes et ouvriers, avec les partis socialistes et démocrates, avec les forces progressistes, révolutionnaires du monde entier 1841
- FLOREA NEDELCU, Préoccupations et solutions dans les documents du Parti Communiste concernant le renforcement politique et organisationnel de ses rangs pendant les années 1921—1939 1855

★

- ANGHEL POPA, Le Règlement Organique et l'organisation de l'armée autochtone en Moldavie 1871

★

- IOAN HAȚEGAN, Pavel Chinezu — un dirigeant de la lutte antiottomane 1889

EN L'HONNEUR DU XVe CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

- CECILIA IONIȚĂ, Les « premiers Grecs » sur le territoire de l'Hellade. L'apparition et l'évolution des formations étatiques achéennes (2200—1200 av. notre ère) 1915
- Constitution de la Commission roumaine d'histoire maritime (*Mihai Maxim*). 1933

DOCUMENTAIRE

- CARMEN ATANASIU, La participation de la marine commerciale roumaine à la Première Guerre mondiale 1935
- ION DUMITRIU-SNAGOV, Borgiana V et Borgiana VIII — deux cartes italiennes de la Renaissance et la localisation de la Vicina sur le Danube 1941
- CONSTANTIN ȘERBAN, Une information concernant les Roumains du nord du Danube en 1205 1949

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

- A propos de certaines controverses de l'histoire médiévale roumaine du XIVe siècle (*Sergiu Iosifescu*) 1957

LA VIE SCIENTIFIQUE

- La réunion de la Commission d'histoire roumano-polonaise (*Florin Constantiniu*) ; La deuxième session de la Commission mixte des historiens de la République Socialiste de Roumanie et de la R. D. Allemande (*Ioan Chișer*) ; Célébration du centenaire de I. C. Filitti (Séance publique de communications de la Section des sciences historiques de l'Académie de la R. S. de Roumanie) (*Constantin Damian*) ; Session de communications des muséographes (*Gelku Maksutovici*) ; La XIIe réunion de la Commission de problème « L'histoire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre et des révolutions socialiste ultérieures » (*Gh. I. Ioniță*) ; La Conférence internationale « La navigation sur le Danube et ses affluents au long des siècles » (*Nicolae Dascălu*) ; Chronique 1979

COMPTES RENDUS

- ȘTEFAN LACHE, GHEORGHE TUTUI, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946* (La Roumanie et la Conférence de paix de Paris de 1946), Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 352 p. (*Ion Alexandrescu*) 1989
- DUMITRU VELCIU, *Grigore Ureche*, Editions Minerva, Bucarest, 1979, 422 p. (*Andrei Pippidi*) 1994
- GUSTAV SEEGER, *Bismarcks Sturz. Zur Rolle der Klassen in der Endphase der Preussisch-Deutschen Bonapartismus 1884/1885 bis 1890*, Akademie Verlag, Berlin, 1977, 422 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 1997
- ROBERT LACOUR-GAYET, *A concise history of Australia*, Penguin Books, Harmondsworth (Middlesex, England), 1976, 484 p. (*Ion Stanciu*) 2003

REVUE DES REVUES

- * * Anuarul Institutului de istorie și arheologie « A. D. Xenopol » (« L'annuaire de l'Institut d'histoire de d'archéologie „A. D. Xenopol” »), Tome XV, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Jassy, 1978, XV + 893 p. (*Ștefan Lemny*) 2009

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE:** MARTHA BIBESCU, *Jurnal politic*, janvier 1939 — janvier 1941 (Journal politique, janvier 1939 — janvier 1941), Etude introductive et sélection, notes et traduction de Cristian Popișteanu, Nicolae Minei, Editions politiques, Bucarest 1979, 238 p. (*Adrian Stănescu*) ; N. CHIPURICI, M. MĂNEANU, *Mehedințiul sub steagul revoluției române de la 1848* (Le district de Mehedinți sous l'étendard de la révolution roumaine de 1848), Drobeta Turnu Severin, 1978, 101 p. (*Constantin Dobrescu*) ; ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea* (Documents concernant l'histoire de la Roumanie recueillis des archives polonaises), Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1979, XXII + 448—449 p. (*Gheorghe Duzinchevici*) ; ION I. DRĂGOESCU, *Plugul în civilizația românească* (La charrue dans la civilisation roumaine), le Musée du Pays des Criș, la Bibliothèque « Biharea », I, Oradea, 1977, 62 p. + XXIV pl. (*Marian Stroia*) ; **HISTOIRE UNIVERSELLE:** LUBOMIR E. HÁVLÍK, *Morava v 9.—10. století* (La Moravie aux IXe et Xe siècles), Academia, Nakladatelství československé akademie věd, Praga, 1978, 157 p. (*Tr. Ionescu-Nișcov*) ; KEMAL BEIDILLI, *Die polnischen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im Lichte Osmanischer Archivalien. Ein Beitrag zur Geschichte der Osmanischen Machtpolitik*, München, Rudolf Trofenik, 1976, 183 p. + 112 photocopies (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, XIX bd.) (*Șerban Papacostea*) ; ANTHONY CLAYTON, *The 1948 Zanzibar general strike*, Uppsala, 1976, 66 p. (*Dan C. Rădulescu*) 2017

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PROGRAMUL RIDICĂRII ROMÂNIEI PE O TREAPTĂ SUPERIOARĂ A DEZVOLTĂRII SALE ECONOMICE ȘI SOCIALE

DE

GHEORGHE SURPAT

Înfăptuirile pe pământul țării în anii socialismului dau cu adevărat măsura operei revoluționare, de dimensiuni grandioase, realizate de poporul român, măsura marii renovări materiale și spirituale a societății noastre, o societate în care împlinirea umană, dreptatea socială și libertatea națională sînt o realitate intrinsecă.

România a parcurs în epoca socialismului mai multe etape, fiecare cu un rol precis, bine definit, în cadrul urcușului nostru continuu pe treptele noi ale progresului contemporan. A fost instaurată puterea oamenilor muncii și lichidată exploatarea omului de către om ; mijloacele de producție, toate bogățiile țării au trecut în mîinile poporului, care a devenit stăpîn pe averea națională și pe roadele muncii lui ; a fost creată economia socialistă unitară, baza trainică a ridicării bunăstării oamenilor muncii ; s-a consolidat construcția socialistă, trecîndu-se apoi la noua etapă, superioară, la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate. Socialismul a soluționat în mod radical și într-un termen scurt, la scara istoriei, problemele fundamentale ale națiunii noastre.

De-a lungul acestui drum ne apare în întreaga sa semnificație victoria actului istoric din august 1944, care a deschis calea dezvoltării democratice și a construcției socialiste în țara noastră, calea consolidării economiei naționale, făuririi unei vieți libere, demne și prospere pentru întregul nostru popor, întăririi independenței și suveranității României.

România oferă astăzi tabloul relevant al unei țări industrial-agrară în plin avînt, în care graiul cifrelor condensează o istorie glorioasă, făurită de poporul român stăpîn pe averea națională și avînd în frunte în partidul comuniștilor înainte mergătorul și deschizătorul de noi și generoase orizonturi, într-un mers de ascendență robustă și eficient. Ritmul mediu anual la producția industrială a atins cota înaltă de 12,7%, de 10% la venitul național, fapt care a făcut ca în 1978 producția industrială să fie de 42 de ori mai mare decît în 1938, anul de vîrf al producției în România antebelică, iar cea agricolă să sporească de aproape 3,5 ori, în raport cu cea obținută în 1950 ; veniturile reale pe locuitor au sporit de aproape cinci ori față de același an, 1950.

În România socialistă funcționează o democrație nouă, de tip superior, care asigură participarea efectivă și nemijlocită la viața politică și socială a întregului popor la elaborarea și înfăptuirea politicii interne și externe a țării. S-au realizat unitatea și coeziunea întregului popor în jurul partidului, s-a cimentat trainic frăția dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

În condițiile socialismului, s-au asigurat pentru prima oară în mod plenar deplina independență și suveranitate a patriei, dreptul poporului de a-și făuri viitorul așa cum o dorește, aducându-și contribuția la realizarea marilor probleme internaționale ale contemporaneității. După cum se cunoaște, cele mai mari realizări în dezvoltarea României pe calea socialismului au fost dobândite în perioada inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului (1965), care a dat un suflu nou societății românești, caracterizată de atunci printr-un dinamism fără precedent, amplificat mereu în acest deceniu și jumătate de congresele al X-lea și al XI-lea, de conferințele naționale ale partidului.

În obținerea tuturor victoriilor din această perioadă, rolul hotărâtor a revenit tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România care, prin întreaga sa activitate în fruntea partidului și statului, închinată înfloririi patriei noastre, cauzei socialismului și comunismului, s-a afirmat și se afirmă ca un înflăcărat promotor al noului, un militant hotărât împotriva a tot ce este învechit, depășit de realitate, veghind ca întreaga politică a partidului să fie cu adevărat emanația voinței și aspirațiilor clasei muncitoare, ale poporului, în deplină concordanță cu cerințele vremii.

Realizările obținute în anii socialismului deschid perspectiva certă a evoluției României pe trepte mereu superioare în lumea contemporană.

Pornind de la cerințele obiective ale etapei făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, pe care o parcurge țara noastră, și ținând seama de impetuoasa revoluție tehnico-științifică, Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român (19—24 noiembrie 1979) va dezbate: *Directivele cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cinci-
nalul 1981—1985 și orientările de perspectivă până în 1990; Programul-
directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a
progresului tehnico în perioada 1981—1990 și direcțiile principale până în
anul 2000; Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul ener-
giei pe perioada 1981—1990 și orientările principale până în anul 2000;
Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—
1985 și de ridicare continuă a calității vieții; Programul-directivă de
dezvoltare economico-socială în profil teritorial în perioada 1981—1985.* Aceste documente jalonează o etapă nouă, calitativ superioară, în creșterea potențialului economic al țării, în perfecționarea întregii vieți economice și sociale, în ridicarea continuă a nivelului de trai material și spiritual al poporului. Întemeiate pe cunoașterea legilor obiective care guvernează înaintarea societății pe calea progresului social, pe înțelegerea cerințelor cardinale ale actualei revoluții tehnico-științifice, ancorate în solul realităților românești, Documentele propuse dezbaterii Congresului al XII-lea al partidului sînt în deplină concordanță cu obiectivele și sarcinile înscrise în

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, adoptat de Congresul al XI-lea al partidului, cu cerințele legice ale ridicării țării pe o nouă treaptă de progres, cu interesele fundamentale ale națiunii noastre.

Directivile Congresului al XII-lea al P.C.R. conturează principalele niveluri ale dezvoltării noastre economico-sociale viitoare. La elaborarea lor, partidul a ținut seama de schimbările calitative din economia națională și de necesitatea înfăptuirii Programului partidului. În același timp, s-au avut în vedere fenomenele noi apărute în economia internațională — accentuarea și prelungirea crizei economice și crizei energetice și petrolieră. „Obiectivul fundamental al planului cincinal 1981—1985 — se subliniază în Directivile Congresului al XII-lea — îl constituie continuarea înfăptuirii prevederilor Programului partidului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism, intrarea societății românești într-o fază nouă, superioară a dezvoltării sale, în care vor avea loc afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice contemporane în toate domeniile, accelerarea trecerii, pe baza acumulărilor cantitative obținute în cincinalele precedente, la o nouă calitate a activității economico-sociale, ridicarea pe o treaptă și mai înaltă a gradului de bunăstare și civilizație al întregului popor, întărirea independenței și suveranității patriei noastre socialiste. Va continua procesul de dezvoltare armonioasă a întregii societăți, asigurându-se creșterea în ritm înalt a economiei naționale, a produsului social și venitului național, realizarea unui echilibru corespunzător între diferite ramuri și sectoare de activitate, amplasarea mai judicioasă a forțelor de producție pe teritoriu, înflorirea și mai puternică a științei, învățămîntului și culturii, perfecționarea tuturor raporturilor sociale, adîncirea democrației socialiste, participarea tot mai activă a maselor largi de oameni ai muncii la conducerea unităților în care lucrează și a întregii vieți economico-sociale, afirmarea plenară a personalității umane”¹.

Prevederile cuprinse în Directivile Congresului al XII-lea creează condiții pentru o valorificare într-un grad înalt a resurselor materiale și umane de care dispunem, o eficiență economică ridicată în toate domeniile, în vederea creșterii neîncetate a avuției naționale și, pe această bază, a nivelului de trai material și spiritual al întregului popor, a gradului general de civilizație. „În mod deosebit — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la Plenara comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României — în următorul cincinal se va accentua afirmarea revoluției tehnico-științifice și realizarea unei noi calități în toate domeniile de activitate”². Argumentînd această idee, secretarul general al partidului nostru arăta că a fost realizată în țara noastră o bază tehnico-materială puternică și există, în toate domeniile, o importantă acumulare de forțe și mijloace, care fac necesară trecerea la o nouă calitate.

¹ *Directivile Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, Edit. politică, București, 1979, p. 14.

² „Scînteia” nr. 11 469 din 7 iulie 1979.

Directivele congresului reflectă noua concepție ce stă la baza modernizării structurii economiei naționale, concepție care evaluează științific atât resursele și necesitățile proprii, cât și fenomenele noi apărute în economia mondială — îndeosebi implicațiile prelungirii crizei economice și ale adâncirii crizei energetice. Stabilind ca obiective deosebit de importante — dezvoltarea accentuată a ramurilor, subramurilor și grupelor de produse care valorifică superior resursele materiale, sporirea mai rapidă a eficienței economice — Directivele Congresului al XII-lea al partidului prevăd ca producția industrială să crească într-un ritm mediu anual superior celui de creștere a produsului social. Creșterea medie anuală prevăzută este de 8—9% la producția globală industrială și 9—10% la producția netă. Pe această bază, se va consolida în continuare poziția conducătoare a industriei în economia noastră națională, pivotul făuririi economiei moderne, va spori contribuția acesteia la creșterea avuției naționale, la realizarea reproducției lărgite și la satisfacerea cerințelor populației.

Industria construcțiilor de mașini va crește cu un ritm mediu anual de 10,7—11,7%, asigurând circa 80% din utilajele și instalațiile necesare programului de investiții, precum și o creștere de peste 1,8 ori a exportului. Industria electronică va crește în 1985 față de 1980 de 2,3—2,4 ori, fiind orientată cu precădere spre dezvoltarea producției mijloacelor de automatizare și a tehnicii de calcul, a microprocesoarelor, echipamentelor de electronică industrială și componentelor electronice. Industria chimică și de prelucrare a țițeiului se va dezvolta într-un ritm mediu anual de 9,0—9,8%, dându-se prioritate produselor de sinteză fină, subramurilor care valorifică superior resursele de materii prime interne³.

Dezvoltarea ramurilor fundamentale ale industriei este însoțită, totodată, de creșterea industriei bunurilor de larg consum, diversificarea producției de bunuri alimentare, de îmbrăcăminte, încălțăminte, produse electrocasnice, articole de uz gospodăresc, îmbunătățirea alimentației publice și creșterea bazei materiale a comerțului. Se demonstrează astfel țelul social-economic și politic suprem al politicii partidului nostru: satisfacerea cerințelor materiale și spirituale mereu în creștere ale omului societății noastre.

Pe ansamblu, industria se va dezvolta cu ritmuri medii anuale de 8—9%, ritmuri superioare celor de creștere a produsului social și a venitului național⁴.

În cursul cincinalului 1981—1985 se va intensifica procesul de creștere și modernizare a industriei prin dezvoltarea mai rapidă a subramurilor și sectoarelor mici consumatoare de materii prime și energie, accentuarea rolului industriei prelucrătoare și diversificarea producției ramurilor de vîrf ale industriei. Semnificativ este faptul că ramurile prelucrătoare de bază — metalurgia, construcțiile de mașini, chimia și industria bunurilor de consum — vor da în 1985 peste 90% din producția industrială⁵.

În cadrul dezvoltării generale a economiei țării, o atenție deosebită se acordă agriculturii, ramură de bază a economiei naționale, asigurării tuturor condițiilor pentru obținerea unor producții tot mai mari, potrivit

³ Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român, p. 25 — 27.

⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵ *Ibidem*.

cerințelor actuale și de perspectivă. În cadrul strategiei generale de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, se amplifică funcțiile agriculturii ca bază alimentară a populației și de materii prime pentru industrie, ca mijloc de intensificare a exportului, ca sursă de acumulare pentru creșterea economică.

Agricultura a fost înzestrată cu mașini agricole, asigurându-se astfel condițiile pentru extinderea continuă a mecanizării lucrărilor. Progrese importante s-au realizat și pe linia extinderii chimizării agriculturii, a irigațiilor și pregătirii specialiștilor agricoli. În etapa actuală a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, modernizarea agriculturii și diminuarea decalajului dintre industrie și agricultură în privința eficienței economice, perfecționarea continuă a organizării producției, creșterea puternică a producției agricole reprezintă o preocupare prioritară a Partidului Comunist Român. În această direcție, Directivele Congresului al XII-lea al partidului prevăd sarcini de importanță hotărâtoare pentru realizarea unei agriculturi moderne, de înaltă productivitate, care va folosi cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, pentru îmbunătățirea organizării muncii în agricultură. Directivele marchează și în agricultură trecerea de la acumulările cantitative, realizate în cincinalele anterioare, la o nouă calitate, materializată într-o creștere substanțială a producției agricole, a productivității muncii și în ridicarea eficienței economice. În cincinalul 1981—1985, accelerarea procesului de dezvoltare intensivă și modernizare a agriculturii este considerată ca una din cele mai importante priorități ale planului. Baza tehnico-materială a agriculturii se va dezvolta în mod susținut în continuare, ajungând în 1985 să dispunem de 140—145 mii de tractoare, 40—42 mii de combine autopropulsate și o gamă largă de alte mijloace mecanice necesare mecanizării totale a lucrărilor agricole. Totodată, agricultura va primi la nivelul anului 1985 peste 250 kg îngrășăminte substanță activă pe hectar, precum și cantitățile de pesticide necesare acoperirii nevoilor de combatere a bolilor și dăunătorilor. În concordanță cu prevederile programului de îmbunătățiri funciare se va amenaja pentru irigații o suprafață de 700 — 1 000 mii hectare, ajungându-se la sfârșitul cincinalului la 3,7—4,0 milioane hectare.

Pentru realizarea în bune condiții a sarcinilor prevăzute, agriculturii i se vor aloca, în perioada 1981—1985, fonduri de investiții de peste 133 miliarde lei, cu o creștere de peste 25 miliarde lei față de actualul cincinal. Pe această bază există posibilitatea să crească în mod deosebit producția de cereale la 27—28 milioane tone, concomitent cu dezvoltarea producției plantelor tehnice⁶. Înfăptuirea obiectivelor referitoare la intensificarea producției agricole va asigura satisfacerea necesităților de consum, aprovizionarea industriei cu materii prime și cantități sporite la export, determinând, în același timp, apropierea agriculturii românești de nivelurile agriculturilor avansate din lume.

În strînsă concordanță cu obiectivul fundamental al Programului partidului — făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism — Programul-directivă de dezvoltare economico-socială în profil teritorial pune un puternic accent pe creșterea echilibrată a potențialului economic din toate județele țării. Potri-

⁶ *Ibidem*, p. 30 — 34.

vit prevederilor Programului-directivă, planul cincinal 1981—1985 va marca o nouă și importantă etapă în realizarea programului partidului de dezvoltare economico-socială echilibrată a județelor țării și de sistematizare a tuturor localităților, imbinându-se organic considerentele de eficiență economică cu criteriile sociale⁷.

Orientarea imprimată consecvent de partid în domeniul repartizării teritoriale a forțelor de producție și sistematizării localităților se întemeiază pe concluzia, deja verificată de fapte, că ridicarea la viață înfloritoare a tuturor zonelor și unităților teritoriale ale patriei reprezintă un principal mijloc de afirmare a avantajelor socialismului, de punere mai largă în valoare — în cadrul operei de construcție socialistă — a întregului potențial material și uman al țării. Până la sfârșitul anului 1980, industria va deveni preponderentă în configurația economiei tuturor celor 39 de județe ale țării, asigurându-se, astfel, condiții favorabile pentru ridicarea generală a nivelului de civilizație în toate zonele, creșterea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor. Pornind de la realizările obținute, de la cerințele amplasării forțelor de producție care să țină seama de diferențele între județe în ce privește numărul populației, Programul-directivă prevede ca în viitor *criteriul principal de apreciere să fie nivelul producției globale pe locuitor*, indicator sintetic, cu o sferă largă de cuprindere care stabilește mai exact stadiul dezvoltării economice și sociale atins la un moment dat de un județ. Așa cum a arătat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, stabilirea obiectivului producției globale pe locuitor „va asigura o repartizare mai justă a forțelor de producție și o ridicare generală a nivelului economic și a gradului de civilizație al tuturor zonelor. Aceasta corespunde într-adevăr politicii generale a partidului nostru, atât sociale cât și naționale, de dezvoltare corespunzătoare a tuturor zonelor, de asigurare a unor condiții de muncă și viață egale pentru toți membrii societății, pentru toți cetățenii patriei, fără deosebire de naționalitate”⁸.

Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial prevede realizarea în fiecare județ a unei producții globale pe locuitor — în domeniul industrial, agricol, din construcții, transporturi, servicii și din alte ramuri — de cel puțin 70 000 lei anual.

În cincinalul 1981—1985, o seamă de județe în care producția este mai redusă și dispun de resurse de forță de muncă — Botoșani, Gorj, Ialomița, Maramureș, Mehedinți, Suceava, Teleorman, Vaslui, Vâlcea, Vrancea — vor înregistra ritmuri de dezvoltare superioare dinamicii medii pe țară⁹. În felul acesta, până în 1985, decalajul între județe la producția pe locuitor se va reduce substanțial. Concomitent se vor produce mutații calitative în profilul industrial al județelor prin modernizarea structurii industriei, ca urmare a dezvoltării prioritare a ramurilor purtătoare de progres tehnic. În strinsă corelație cu programele de dezvoltare economico-socială a județelor, vor interveni schimbări importante și în utilizarea forței de muncă. În 1985, în fiecare județ, la 1 000 de locuitori, vor reveni cel puțin 400 de persoane ocupate.

⁷ *Ibidem*, p. 41.

⁸ „Scintela” nr. 11 469 din 7 iulie 1979.

⁹ *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român* . . . , p. 41.

Potrivit prevederilor Directivelor celui de-al XII-lea Congres al partidului, o atenție deosebită se va acorda înfăptuirii Programului național de sistematizare a teritoriului și localităților urbane și rurale¹⁰. Se va urmări ca orașele mari, inclusiv Bucureștiul, să rămână aproximativ la numărul actual de locuitori, dezvoltându-se localitățile mai mici, în vederea creării rețelei de orașe și centre urbane, repartizate echilibrat pe întregul teritoriu. În cursul cincinalului 1981—1985 se vor transforma în orașe agroindustriale încă 140 centre comunale, ceea ce va conduce la creșterea ponderii populației din mediul urban la aproape 55%, iar în 1990 la 65%.

Pentru orientarea și îndrumarea activității de sistematizare a teritoriului și localităților urbane și rurale a fost înființată, în martie 1978, pe lângă Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale, Comisia Centrală de partid și de stat care pregătește și urmărește realizarea Programului național de sistematizare a teritoriului și localităților, orientează și îndrumă activitatea de elaborare a proiectelor de sistematizare, avizează documentațiile de sistematizare care, potrivit legii, se supun spre aprobare președintelui republicii, îndrumă și controlează activitatea comisiilor locale de sistematizare etc.¹¹

În activitatea de sistematizare, o atenție deosebită se acordă conservării frumuseților naturale, protejării pământului, apelor, aerului, pădurilor, zonelor verzi, a monumentelor istorice și de artă, a întregului mediu ambiant. Este cunoscut că dezvoltarea în ritm susținut, diversificarea industriei, a agriculturii, transportului, aglomerarea populației în anumite centre urbane determină modificări ale mediului care pot avea implicații asupra mediului de viață al omului. Având în vedere aceste considerente, partidul și statul nostru manifestă o preocupare susținută pentru protecția mediului înconjurător.

În dezvoltarea economico-socială în ritm înalt a României, un rol deosebit de important vor juca intensificarea activității de colaborare și cooperare a țării noastre cu țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, inclusiv cu țările capitaliste dezvoltate, lărgirea continuă a schimburilor comerciale și a cooperării în producție și în domeniul tehnico-științific, perfecționarea continuă a întregului nostru comerț exterior. Potrivit Directivelor Congresului al XII-lea al partidului, volumul comerțului exterior va crește în perioada 1981—1985 cu 50—57% față de realizările cincinalului 1976—1980. Se va acorda, totodată, o atenție deosebită dezvoltării cooperării economice și tehnico-științifice, realizării unor acorduri și înțelegeri de lungă durată. România — se subliniază în Directive — va milita cu fermitate pentru afirmarea noilor principii ale cooperării economice internaționale, pentru eliminarea obstacolelor din calea comerțului mondial, pentru instaurarea noii ordini economice internaționale și dezvoltarea unei colaborări egale și echitabile între toate statele, fără deosebire de orînduire socială.

¹⁰ *Legea nr. 58/1974 privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale* în „Buletinul oficial”, nr. 125 din 1 noiembrie 1974.

¹¹ *Decret privind organizarea și funcționarea Comisiei Centrale de partid și de stat pentru sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale și a comisiilor locale de sistematizare* în „Buletinul oficial”, nr. 14 din 3 martie 1979.

În strinsă legătură cu preocupările pentru creșterea și îmbunătățirea structurii industriei, a economiei naționale în ansamblu, Documentele Congresului al XII-lea al partidului acordă o atenție deosebită *dezvoltării bazei de materii prime și energetice*. Asigurarea materiilor prime, a combustibilului și energiei și dezvoltarea bazei de materii prime și alimente din agricultură sînt cele mai importante priorități economice, de care depinde dezvoltarea industriei, a tuturor ramurilor de activitate. *Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000* concretizează liniile fundamentale ale politicii energetice a Partidului Comunist Român, ținînd seama de cerințele actuale și de perspectivă ale dezvoltării economiei naționale, precum și de implicațiile pe care le generează criza energetică ce se manifestă pe plan mondial¹².

Programul-directivă stabilește sarcinile de bază privind cercetarea geologică, descoperirea și valorificarea de noi resurse energetice, extinderea și perfecționarea organizării sistemului electroenergetic național, gospodărirea cu maximă eficiență a întregului potențial energetic de care dispune țara noastră, raționalizarea și reducerea continuă a consumurilor de energie în toate domeniile de activitate. Se va pune accentul pe extinderea construcției de hidrocentrale, utilizarea combustibililor solizi, trecerea la realizarea programului de construcții de centrale nucleare și folosirea formelor noi de energie: solară, geotermică, a vîntului, a valurilor mării, biogazul. Se va acorda, totodată, o atenție deosebită utilizării energiei cu înaltă eficiență economică, atingerii și depășirii, în cel mai scurt timp, a celor mai bune realizări obținute pe plan mondial în ce privește consumul energetic pe unitatea de venit național.

Programul se înscrie în șirul unui ansamblu de măsuri inițiate în ultimii ani de secretarul general al partidului nostru pentru dezvoltarea rațională a bazei energetice, în strinsă legătură cu necesitățile economiei, concomitent cu stabilirea unui regim de economisire severă a energiei și combustibilului. În țara noastră s-a trecut, încă înainte ca pe plan mondial să se simtă efectele crizei energetice, la o amplă acțiune pentru dezvoltarea bazei energetice și folosirea mai judicioasă a combustibililor și energiei. Ca urmare, începînd cu cîincinalul 1971—1975, venitul național a crescut mai rapid decît produsul social, reducerea cheltuielilor materiale pe unitatea de produs devenind un factor tot mai important al sporirii venitului național.

Promovarea unei politici ferme de dezvoltare a bazei proprii de materii prime și energetice, de economisire a tuturor formelor de energie și materiilor prime*, de îmbunătățire a structurii industriei constituie o problemă vitală pentru economia statului român, care trebuie să asigure sursele de energie primară necesare dezvoltării economiei naționale. Gospodărirea rațională a combustibililor trebuie „să guverneze însăși

¹² Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000 în „Scînteia” nr. 11 483 din 24 iulie 1979.

* Pentru producerea unui dolar venit național în România se consumă 2,17 kg combustibil convențional, în timp ce în alte țări acest consum este mult mai redus: R. F. Germania = 0,92; Suedia = 0,75; Elveția = 0,41. De asemenea, consumul de energie pentru un milion de dolari producție reprezintă în țara noastră 143—178 tone țîței echivalent, în timp ce în Franța = 59,7 tone țîței; Olanda = 58,4; Suedia = 95,9 tone (cf. „Scînteia” din 4 mai 1979).

concepția generală a dezvoltării în perspectivă a economiei noastre naționale”, principiile pe baza cărora se va acționa pentru „profilarea producției de bunuri materiale în concordanță cu realitățile și cerințele epocii noastre”¹³.

Potrivit prevederilor Directivelor și Programului energiei, în viitorul deceniu România trebuie să devină *independentă din punct de vedere al energiei și combustibilului*. Acesta este un obiectiv de bază până în 1990.

Planul pe perioada 1981—1985 prevede amplificarea activității de *cercetare geologică*, alocându-se în acest scop fonduri de 1,5—1,6 ori mai mari decât în actualul cincinal. Vor fi intensificate lucrările de prospecțiuni și explorări pentru hidrocarburi, punându-se accentul pe investigarea structurilor de mare adâncime, accelerarea cercetărilor pe platforma continentală a Mării Negre. Vor fi, totodată, extinse lucrările geologice pentru cărbuni îndeosebi în Banat, Oltenia, zona subcarpatică, nord-vestul Transilvaniei.

La țiței și gaz metan vor fi efectuate lucrări pentru mărirea debitelor la sondele în exploatare și vor fi deschise noi zăcăminte; ținând seama de necesitatea menținerii unui grad corespunzător de asigurare cu rezerve, extracția urmează să fie în 1985 de 12,5 milioane tone țiței, și respectiv, 26,5 miliarde mc gaz metan. În această ramură, un obiectiv important este îmbunătățirea factorului final de recuperare a țițeiului din zăcăminte, care va trebui să sporească de la 31,5% în 1979 la 37% în 1986 și la circa 40% în ultimul deceniu al secolului. În acest scop se vor cerceta și experimenta procedee chimice și biologice. În vederea asigurării unei producții de energie electrică de 88—90 miliarde KWh în 1985 și 110 miliarde KWh în 1990, puterea instalată va spori în continuare, ajungând la circa 22 mii MW în 1985 și peste 28 mii MW în 1990. În perioada 1981—1985 va fi pusă în funcțiune o putere de 6 700—6 900 MW. Se vor realiza noi centrale electrice și termice pe bază de combustibili inferiori: vor fi date în funcțiune hidrocentrala Porțile de Fier II — Gruia, hidrocentrala Turnu Măgurele — Nicopole, precum și 2 000 MW în hidrocentrale și microhidrocentrale pe riurile interioare; va începe construcția de noi centrale hidroelectrice pe porțiunea românească a Dunării. Primul agregat de energie nuclearo-electrică urmează să intre în funcțiune în 1985.

O sursă tot mai importantă de acoperire a necesităților dezvoltării economiei naționale constituie recuperarea și re folosirea tuturor materiilor prime și materialelor rezultate din procesul de producție și de consum. În anul 1985 se va asigura pe această cale acoperirea necesarului de materii prime și materiale pentru consumul intern, în proporție de 40—50%. Înfăptuirea programului de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei creează premisele promovării tot mai intense a cooperării și colaborării României cu toate țările lumii, cu organizațiile internaționale interesate în rezolvarea echitabilă și eficientă a problemelor ridicate în fața omenirii de asigurarea necesarului de energie și de utilizare rațională a acesteia. În acest sens, va continua să se adincească cooperarea și cola-

¹³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 9, Edit. politică, București, 1985.

borarea noastră în domeniul energetic cu țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare și nealiniat. Totodată, România va participa activ la realizarea unor programe comune de cercetare inițiate sub egida O.N.U., precum și în cadrul unor acțiuni de cooperare regionale, orientate spre soluționarea problemelor energetice.

Experiența României, ca și experiența acumulată pe plan mondial dovedesc că în prezent, în condițiile revoluției științifice și tehnice, ritmul creșterii economice, al dezvoltării și modernizării forțelor de producție depinde din ce în ce mai mult nu numai de efortul făcut pentru asigurarea reproducției lărgite, de mărirea resurselor materiale, de muncă și mijloace financiare angrenate în circuitul productiv, ci și de capacitatea societății de a gospodări cu înaltă eficiență resursele de care dispune, de a asigura un raport optim între eforturile depuse și rezultatele obținute. În acest sens, *cercetarea științifică* este chemată să aducă o contribuție sporită atât la buna utilizare, la valorificarea materiilor prime și materialelor, cât și la creșterea susținută a productivității muncii și ridicarea calității în toate ramurile economiei naționale, la realizarea în condiții de eficiență economică ridicată a tuturor obiectivelor de investiții stabilite pentru perioadele următoare.

Considerând știința ca un puternic factor de producție, un factor de bază al dezvoltării pe multiple planuri a societății noastre, Partidul Comunist Român a acordat, mai ales după Congresul al IX-lea, o atenție deosebită cercetării științifice și ingineriei tehnologice. Activitatea de cercetare științifică a fost organizată pe baze noi; s-au stabilit modalități noi de stimulare a creației științifice, de intensificare a cercetării științifice, fundamentale și aplicative, de îmbunătățire a sistemului de organizare a acesteia. În acest scop, a fost elaborată o strategie de dezvoltare a cercetării științifice pe o perspectivă îndelungată, a fost creată baza materială necesară cercetărilor științifice prin unificarea unor institute de cercetare, și crearea unor institute noi, prin înființarea institutelor centrale pentru coordonarea cercetărilor pe ramuri industriale și domenii de cercetare economică¹⁴.

Pornind de la însemnătatea deosebită a promovării susținute a științei și tehnologiei în întreaga operă de construcție socialistă, organizarea, coordonarea și conducerea activității de cercetare științifică și dezvoltare tehnologică au fost ridicate pe o treaptă superioară prin ansamblul de măsuri adoptate de Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R., în luna mai 1979, privind îmbunătățirea activității și funcționării *Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie* ca organ de partid și de stat, cu caracter deliberativ și larg reprezentativ, care asigură coordonarea și înfăptuirea unitară a politicii partidului și statului în domeniul științei și tehnologiei.

Cerințele și necesitățile concrete ale asigurării progresului general al societății românești în următoarele două decenii sînt concretizate în *Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000* ce va fi dezbătut de Congresul al XII-lea al P.C.R. Programul-

¹⁴ Legea nr. 2/1965 cu privire la îmbunătățirea organizării și orientarea cercetării științifice în „Buletinul oficial”, nr. 6, 1965; Decretul nr. 89, 1971 privind înființarea Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie. www.dacoromanica.ro

directivă asigură orientarea cercetării în vederea dezvoltării în ritm înalt al economiei naționale și al întregii societăți, pe baza afirmării tot mai puternice a revoluției tehnico-științifice. El este conceput pe trei etape — 1985, 1990 și 2000 — și are în vedere următoarele: a) cercetarea științifică să contribuie nemijlocit la rezolvarea tuturor problemelor legate de înfăptuirea în bune condiții a prevederilor planului de dezvoltare economico-socială a țării în cincinalul 1981—1985; b) cercetarea științifică să asigure, de asemenea, soluțiile tehnice necesare transpunerii în viață a orientărilor pentru cincinalul 1986—1990, astfel încât deceniul următor să devină cu adevărat deceniul științei, tehnologiei, calității și eficienței; c) cercetarea să pregătească rezerva de descoperiri științifice și soluții tehnologice necesare dezvoltării în perspectivă a țării până în anul 2000, pornind permanent de la cele mai avansate cuceriri ale revoluției tehnico-științifice contemporane, pentru a asigura, pe această bază, progresul multilateral și accelerat al patriei, ridicarea României la un nivel tot mai înalt de civilizație materială și spirituală¹⁵.

Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic trasează direcțiile principale, căile pe care va merge cercetarea în toate domeniile: energetică, fizică și energia nucleară, chimia, electronica, biologia, matematica, medicina, informatica etc., inclusiv în domeniul științelor social-politice, al istoriei și arheologiei, al teoriei și istoriei artei, al literaturii și lingvisticii.

Pornind de la orientările partidului, cercetarea în domeniul *istoriei și arheologiei* este chemată să aprofundeze în continuare studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, procesul de etnogeneză a poporului nostru și continuitatea sa în vatra strămoșească. De asemenea, cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele tradiții ale luptei poporului nostru pentru libertate, independență și unitate națională, să înfățișeze în lumina adevărului științific locul și rolul românilor în dezvoltarea istorică din această parte a Europei, contribuția lor la cauza generală a progresului și civilizației. „Din studierea trecutului istoric — se subliniază în Programul-directivă —, cercetarea trebuie să desprindă concluzii și învățăminte pentru prezent, de care trebuie să ținem seama în dezvoltarea generală a societății, în politica internă și externă a partidului și statului nostru”¹⁶. În domeniul științelor politice, cercetarea se va orienta cu prioritate spre studiul problemelor fundamentale ale făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism, a interdependențelor dintre factorii economici, sociali, politici și ideologici, dintre bază și suprastructură, a transformărilor revoluționare care au loc în structura și fizionomia întregii societăți. Astfel, Programul-directivă prevede intensificarea cercetărilor privind creșterea rolului conducător al Partidului Comunist Român în edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, funcțiile și rolul statului național în organizarea și conducerea unitară a societății, dezvoltarea democrației socialiste și a autoconducerii muncitorești; evoluția claselor și categoriilor sociale

¹⁵ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale până în anul 2000 în „Scnteia”, nr. 11 481 din 21 iulie 1979.

¹⁶ Ibidem.

în perspectiva înaintării spre comunism, căile omogenizării crescînde a societății românești. În domeniul teoriei și istoriei artei, al literaturii și lingvisticii, cercetările vor trebui să abordeze mai profund și multilateral problemele valorificării și îmbogățirii patrimoniului nostru spiritual, dezvoltării culturii românești, evidențiind cu pregnanță rolul maselor, al poporului în formarea și dezvoltarea limbii române, a creației și culturii naționale.

Cercetarea științifică — prevede Programul-directivă — trebuie să-și „întărească caracterul combativ, să militeze ferm împotriva diferitelor curente și ideologii retrograde, idealiste, mistice, situîndu-se permanent pe poziții active de propagare și afirmare a principiilor științifice ale materialismului dialectic și istoric. În centrul preocupărilor este necesar să stea formarea omului nou, înarmarea lui cu temeinice cunoștințe științifice, cu o concepție înaintată despre lume, care să-i permită participarea activă, conștientă la întregul proces de transformare a naturii și societății, de edificare a socialismului și comunismului în patria noastră”¹⁷.

În vederea creșterii aportului științei la progresul general al țării noastre, *Programul de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și introducere a progresului tehnic* subliniază necesitatea ca cercetarea să devanseze cu cel puțin cinci ani activitatea economică, oferind soluții noi, pentru diferite domenii, cu cîțiva ani înainte. Creșterea continuă a rolului științei în toate domeniile construcției socialiste cere în mod obiectiv integrarea organică a activității de cercetare cu învățămîntul și producția. O importanță esențială pentru integrarea organică a științei cu producția și învățămîntul, pentru promovarea puternică a spiritului revoluționar în cercetarea științifică și introducerea progresului tehnic, ca și în gospodărirea cu maximă eficiență a resurselor energetice, o are întărirea legăturilor și conlucrarea tot mai strînsă a cercetătorilor și cadrelor didactice din institute și facultăți cu masele largi de oameni ai muncii.

În cincinalul 1981—1985 vor fi majorate fondurile pentru finanțarea activității de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic cu circa 50% față de cele alocate în cincinalul 1976—1980, acordîndu-se prioritate dotării cu aparatură și instalații de investigație de înaltă tehnicitate, realizării de laboratoare și stații experimentale. Numărul cadrelor care lucrează în activitatea de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic se va ridica în 1985 la circa 245 000 de persoane, din care peste 81 000 cu studii superioare, asigurîndu-se o creștere, față de anul 1980, de 20%.

O atenție deosebită acordă Directivele Congresului al XII-lea al partidului problemelor formării și perfecționării pregătirii cadrelor. În cincinalul 1981—1985 va continua dezvoltarea și modernizarea învățămîntului de toate gradele. În treapta I de liceu va fi cuprinsă întreaga generație de absolvenți ai clasei a VIII-a, asigurîndu-se ca aproape 90% din elevii treptei I să fie cuprinși în liceele industriale și agroindustriale; va crește, totodată, gradul de cuprindere în treapta a II-a de liceu la circa 70%, creîndu-se condiții pentru pregătirea generalizării învățămîntului liceal. În învățămîntul profesional, o deosebită atenție se va acorda pregătirii de muncitori calificați în meseriile de bază pentru construcția de mașini, industria metalurgică, minieră, petrolieră, chimică, materiale de construc-

¹⁷ Ibidem.

ții, construcții-montaj, precum și în meseriile specifice agriculturii. Se va extinde în continuare învățământul superior, îndeosebi învățământul tehnic pentru ramurile cu cea mai puternică dezvoltare. Se va asigura reciclarea tuturor categoriilor de cadre din economie, știință, cultură, din întreaga viață socială, la toate nivelurile.

Pe baza generalizării învățământului de 12 ani în 1990, a dezvoltării învățământului superior, a măsurilor privind specializarea și reciclarea cadrelor, se va determina o creștere importantă a nivelului tehnic și de cultură generală a întregului popor, se va accentua apropierea dintre munca fizică și cea intelectuală.

Perfecționarea continuă a pregătirii profesionale a oamenilor muncii, în concordanță cu exigențele progresului tehnico-științific, dobândește o semnificație de înalt unanimitate, prin aceea că antrenează ridicarea pe o treaptă superioară a nivelului de cultură al tuturor cetățenilor patriei, asigurarea unei largi posibilități de afirmare a personalității umane, o apropiere a condițiilor de pregătire cultural-științifică. „Progresul societății noastre, înfăptuirea programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu — sînt condiționate de cadre, de oameni ! Omul este forța principală a tot ceea ce înfăptuim — și, de aceea, în primul rînd trebuie să ne îngrijim de pregătirea sa, de formarea cadrelor pentru toate domeniile de activitate. Dacă vom rezolva în mod corespunzător această problemă, vom avea siguranța că tot ceea ce ne propunem vom înfăptui în bune condiții”¹⁸.

Strategia dezvoltării economico-sociale a României, orientată spre creșterea susținută a forțelor de producție și sporirea productivității muncii, se bazează pe mobilizarea și valorificarea superioară a resurselor materiale și umane proprii, pe primatul factorilor calitativi, precum și pe amplificarea colaborării și cooperării economice internaționale. Factorul determinant în această direcție, al dinamismului economic, al modernizării structurii economiei naționale și, în ultimă instanță, baza prosperității, a creșterii nivelului de trai al poporului îl constituie politica de formare și utilizare a *fondului național de dezvoltare economico-socială*. Programul Partidului Comunist Român și directivele celui de-al XII-lea Congres al partidului fundamentează necesitatea imperioasă pentru România de a folosi o rată înaltă a acumulării, menită să asigure atît creșterea și modernizarea continuă a forțelor de producție, înflorirea științei și tehnicii, crearea unei baze tehnico-științifice a societății în pas cu evoluția civilizației mondiale, cît și satisfacerea într-o măsură sporită a nevoilor materiale și spirituale în continuă creștere și diversificare ale maselor largi populare. În perioada 1981—1990, continuîndu-se dezvoltarea în ritm înalt a economiei, va fi alocată o parte însemnată din venitul național pentru fondul de dezvoltare economico-socială, circa 30 %. Pe această bază, în 1985, venitul național pe locuitor va ajunge la 2 400—2 500 dolari, iar în 1990 la 3 000—3 500 dolari. Astfel, se va realiza un pas important înainte pe drumul apropierii țării noastre de nivelul economic al țărilor dezvoltate.

Creșterea venitului național asigură totodată resursele pentru majorarea fondului de consum și sporirea continuă a *nivelului de trai al populației*, pentru realizarea unei *calități noi a vieții materiale și spirituale a poporului nostru*.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 503.

În activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român, care a făcut din idealurile și năzuințele istorice ale clasei muncitoare, ale poporului român, țelul luptei sale eroice, politica sa socială exprimă sensul însuși al edificării socialismului și comunismului în România. „Politica generală a partidului, edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate — se subliniază în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* — au drept țel suprem ridicarea continuă a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor, sporirea gradului de civilizație a vieții întregii societăți”¹⁹. Acestui scop le sînt consacrate ritmurile înalte de dezvoltare, ridicarea eficienței economice și creșterea rapidă a productivității muncii. În concepția partidului nostru, bunăstarea întregii societăți se referă la laturile cantitative ale consumului oamenilor muncii, cît și la laturile calitative ale vieții lor materiale și spirituale, la ansamblul condițiilor economice, sociale și politice, care asigură dezvoltarea armonioasă, fizică și intelectuală a omului, afirmarea sa multilaterală.

Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 prevede în domeniul creșterii nivelului de trai, pentru perioada 1981—1985, sporirea veniturilor populației cu circa 25%, a retribuției medii reale cu 16—18% menținîndu-se, totodată, corelațiile stimulative, deja aplicate cu bune rezultate, între retribuțiile din diferite ramuri ale economiei naționale și un raport de 1 la 5,5—6 între retribuția minimă și maximă pe economie. De asemenea, veniturile reale ale țărănimii din munca în cooperativele agricole de producție și în gospodăriile populației, pe o persoană activă, vor crește cu 20—25%.

Partidul și statul nostru vor urmări, totodată, satisfacerea în tot mai bune condiții, pentru toți cetățenii, a necesităților de învățămînt, de ocrotire a sănătății, de cultură, asumîndu-și într-o măsură mai mare sarcina creșterii și îngrijirii tinerei generații, asigurării condițiilor de viață pentru pensionari și bătrîni. Cheltuielile social-culturale vor ajunge de la circa 10 000 lei pe o familie în 1980, la circa 12 500—13 000 în 1985.

Pe măsura creșterii veniturilor bănești ale populației, în structura consumului vor continua să se producă deplasări spre produsele alimentare de calitate superioară, spre bunuri de confort de o valoare mare, de îndelungată folosință.

Efortul societății noastre socialiste, în necontenită ascensiune pe planuri multiple, de a răspîndi pe scară cît mai largă condițiile civilizației moderne își găsește concretizarea și în politica *construcției de locuințe*. În perioada 1981—1985, se vor realiza circa 1 100 000 apartamente din fondurile și cu sprijinul statului, la care se adaugă circa 100 000 de locuințe construite în regie proprie de populație. Potrivit prevederilor Directivelor Congresului al XII-lea al partidului, în deceniul 1981—1990, se vor construi 2 350—2 450 mii apartamente, soluționîndu-se astfel, în linii generale, problema spațiului locativ. Se va dezvolta, în continuare baza materială a sectorului social-cultural. „Realizăm — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — un umanism nou, în care pe primul plan stă omul, stă societatea, stă preocuparea de a face ca poporul nostru să ducă o viață tot mai demnă,

¹⁹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 88.

tot mai îmbelșugată, să aibă accesul liber la toate cuceririle științei și culturii și, totodată, să se afirme el însuși ca un creator activ a tot ceea ce este mai bun atît în domeniul material, cît și în domeniul științei și culturii, dovedindu-și capacitatea, geniul său creator”²⁰.

Sub înriurirea schimbărilor calitative care survin în sfera forțelor de producție și a relațiilor sociale, în nivelul de cunoștințe și de calificare al oamenilor muncii, datorită modernizării structurii industriei, a întregii economii naționale, se vor produce mutații importante și în structura populației ocupate. Încă din anul 1970, ponderea populației active ocupate în ramurile neagricole a depășit ponderea populației ocupate în agricultură, iar în ultimii ani ai actualului cincinal populația ocupată în industrie depășește, pentru prima dată în istoria țării, pe cea ocupată în agricultură. În 1985, din populația ocupată în economia națională, de aproape 11,5 milioane de locuitori, circa 78% va lucra în sectoarele neagricole și aproximativ 22% în agricultură. În cadrul sectorului neagricol, industria, construcțiile și transporturile vor reprezenta 74%, învățămîntul, cultura, știința, sănătatea peste 10%, iar serviciile și alte activități circa 16%. Se estimează că în anul 1990 România va avea o populație de circa 25 milioane de locuitori. Populația ocupată în activitatea economico-socială va fi de 11,8—12,0 milioane, din care 52% în industrie și construcții, 15% în agricultură și 33% în celelalte sectoare.

Programul Partidului Comunist Român, precizînd direcțiile în care va acționa partidul pentru înfăptuirea noii etape a construcției socialiste multilateral dezvoltate, arată că „schimbările în structura socială a țării vor duce la creșterea și mai accentuată a rolului clasei muncitoare în întreaga viață socială, la o și mai mare apropiere între clasele și categoriile sociale, la întărirea coeziunii lor, la omogenizarea și întărirea unității întregului popor”²¹, uriașă forță motrice a progresului multilateral al orînduirii noastre. Desigur, unitatea social-politică a poporului nu înseamnă realizarea entității absolute, necontradictorie. Societatea socialistă, ca orice organism social, cunoaște și ea contradicții. Partidul Comunist Român, în calitate de forță politică conducătoare, bazîndu-se pe *unitatea intereselor fundamentale* ale claselor și categoriilor sociale din societatea noastră socialistă, acționează consecvent pentru rezolvarea și depășirea contradicțiilor sociale care apar. Documentele de partid precizează nu o dată că în țara noastră nu mai există clase sociale antagoniste, continuă să existe însă clase, categorii sociale. Acestea sînt clase prietene, ce făuresc împreună noua orînduire socială. Trebuie să admitem că există anumite contradicții. De aceea, — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — este necesar să se acționeze „în mod conștient pentru lichidarea contradicțiilor existente sau care mai apar, împiedicînd ca ele să devină antagoniste, pentru realizarea unei concordanțe tot mai depline între forțele de producție și relațiile de producție, pentru progresul neîntrerupt al societății socialiste”²².

Partidul nostru desfășoară o amplă activitate teoretică și practică pentru înfăptuirea la un nivel superior a rolului său conducător în socie-

²⁰ Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7 — 9 decembrie 1977, Edit. politică, București, 1978, p. 481.

²¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaltare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1977, p. 10.

²² Nicolae Ceaușescu, op. cit., vol. 7, Edit. politică, București, p. 504.

tate, pentru perfecționarea orînduirii noastre sociale și de stat, a formelor de retribuție, astfel încît ele să reflecte principiile repartitiei după cantitatea și calitatea muncii, ale eticii și echității socialiste, pentru adîncirea continuă a unității frățești dintre oamenii muncii români și cei aparținînd naționalităților conlocuitoare, pentru înflorirea științei și culturii, perfecționarea conținutului și structurii învățămîntului, pentru formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor, realizarea unui înalt nivel de viață materială și spirituală pentru toți membrii societății, pentru dezvoltarea continuă a democrației socialiste și perfecționarea cadrului instituțional menit să asigure participarea activă și responsabilă a clasei muncitoare, tărînimii, intelectualității, a celorlalte categorii sociale, a întregului popor la elaborarea și înfăptuirea politicii interne și externe în conformitate cu interesele vitale ale națiunii.

Partidul Comunist Român — centrul vital al ansamblului de activități ale societății — își amplifică legăturile cu masele, își împletește tot mai strîns existența sa cu existența societății, munca sa cu munca tuturor colectivelor de oameni din producția materială și spirituală, afirmîndu-se ca un puternic factor de coeziune și mobilizare a forțelor creatoare ale poporului spre înfăptuirea programului edificării societății socialiste multilateral dezvoltate. Prin aceasta, unitatea poporului devine tot mai trainică, sporește continuu rolul ei de forță motrice a înaintării societății românești pe calea socialismului și comunismului. Atașat prin tradițiile sale, prin întreaga sa ființă cauzei libertății și fericirii națiunii noastre, progresului neconținut, la dimensiunile evului socialist al României, partidul nostru — în jurul căruia poporul formează un tot indestructibil — stă scut și garant cursului istoric continuu ascendent al României pe calea progresului multilateral.

Pe temelia realizărilor de pînă acum, a unității social-politice a întregului popor în jurul partidului, a deplinei independențe și suveranități naționale, a afirmării sale largi în lume, România abordează cu certitudine perspectivele grandioase conturate de Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, de Documentele celui de-al XII-lea Congres al partidului, care, în fond, înseamnă făurirea unei înalte civilizații materiale și spirituale în folosul omului, al păcii și bunăstării, întru chiparea, la nivel superior, a progresului istoric milenar neconținut realizat, prin lupta și munca sa creatoare de către poporul român.

LE PROGRAMME D'ÉLEVATION DE LA ROUMANIE À UNE ÉCHELLE SUPÉRIEURE DE SON DÉVELOPPEMENT ÉCONOMIQUE ET SOCIAL RÉSUMÉ

L'article traite des coordonnées du développement économique et social de la Roumanie pendant les décennies suivantes du XXe siècle, à la lumière du Programme du Parti Communiste Roumain, des Documents du XIIe Congrès du parti (les 19-24 novembre 1979).

L'exposé synthétique des étapes historiques que le peuple roumain a parcourues au cours des années du socialisme dans la voie du progrès multilatéral permet à l'auteur de montrer que les réalisations obtenues dans le développement économique et social du pays s'ouvrent sur la perspective certaine de l'évolution de la Roumanie sur des échelons toujours supérieurs dans le monde contemporain.

Sur la base de l'analyse des documents du XIIe Congrès du P.C.R., l'article présente les principaux niveaux du développement de la Roumanie jusqu'aux années 1990, quand le revenu national montera à \$ 3000—3500 par habitant.

Ainsi, la Roumanie — apprécie l'auteur — va réaliser un pas important pour se rapprocher du niveau économique des pays développés.

L'article relève sur de multiples plans la préoccupation du P.C.R. et de l'Etat roumain pour la modernisation de la structure de l'industrie par le développement plus rapide des sous-branches et des secteurs, à consommations réduites de matières premières et d'énergie, le renforcement du rôle de l'industrie de traitement et diversification des branches de pointe, pour la réalisation d'une agriculture de haute productivité.

On relève également l'activité déployée et qui sera déployée pour le développement de la base de matières premières et énergétiques et l'économie de toutes les formes d'énergie et de matières premières pour l'emploi des formes d'énergie solaire, géothermique, du vent, des vagues de la mer, du biogaz, etc.

Conformément aux positions des Documents du XIIe Congrès jusqu'en 1990 la Roumanie devra devenir indépendante au point de vue du combustible. A cette fin un accent tout particulier sera mis sur la recherche géologique, le développement des recherches scientifiques et de la formation des cadres de spécialistes.

A la fin de l'article on met en évidence la relation directe entre le développement de l'économie nationale et l'élévation du bien-être du peuple roumain en présentant des données concrètes concernant l'évolution en perspective des principaux indicateurs du niveau de vie matérielle et spirituelle du peuple roumain.

COLABORAREA ȘI SOLIDARITATEA INTERNAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN CU PARTIDELE COMUNISTE ȘI MUNCITOREȘTI, CU PARTIDELE SOCIALISTE ȘI DEMOCRATICE, CU FORȚELE PROGRESISTE, REVOLUȚIONARE DIN ÎNTREAGA LUME

DE

GHEORGHE I. IONIȚĂ

Acționînd în spiritul bogatelor tradiții ale mișcării noastre muncitorești și revoluționare, partidul nostru și-a extins din ce în ce mai mult — o dată cu Congresul al IX-lea, ale cărei lucrări s-au desfășurat între 19 — 24 iulie 1965 — colaborarea și solidaritatea internațională cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste și democratice, cu forțele progresiste, revoluționare din întreaga lume.

Cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român — reluînd și dezvoltînd multiplele judecăți de valoare cuprinse în Declarația Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din aprilie 1964 — a abordat, în lumina magistralului raport prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, situația existentă în mișcarea comunistă și muncitorească internațională și a schițat liniile de conduită pe care avea ulterior să evolueze întreaga politică internațională a partidului și statului nostru. Consemnînd cu regret că, în anii anteriori Congresului al IX-lea al partidului nostru, „în mișcarea comunistă și muncitorească mondială au apărut deosebiri de vederi asupra unor probleme fundamentale ale dezvoltării sociale contemporane, ale liniei generale a mișcării comuniste, cît și asupra normelor de relații dintre partidele comuniste”, raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat cu toată claritatea că „în diversitatea de condiții în care activează partidele comuniste și muncitorești — determinată de nivelul dezvoltării social-economice, de particularitățile istorice și naționale ale țărilor lor — este firesc să apară atît părer deosebite asupra căilor cuceririi puterii politice și problemelor construcției socialiste, cît și o mare varietate a formelor și metodelor de acțiune”¹.

Modul de soluționare de către fiecare partid a sarcinilor sale — preciza cu toată claritatea magistralul raport la congres — nu poate constitui subiect de dispută, fiind „dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și

¹ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1965, p. 84.

elabora de sine stătător linia politică, formele și metodele de activitate, de a-și stabili obiectivele, aplicînd creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete ale țării sale, aducîndu-și astfel contribuția la îmbogățirea tezaurului comun de gîndire și experiență revoluționară”².

Deosebiri de vederi și de interpretare pot să apară și în problemele generale ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale, în cele privind fenomenele dezvoltării sociale contemporane—considera partidul nostru în cadrul acestui congres și, practic, realitatea dovedea cu prisosință în acele împrejurări existența în lume a unor asemenea deosebiri de vedere și de interpretare. Expunînd părerea că asemenea probleme trebuiau dezbătute în mișcarea comunistă și muncitorească internațională spre a li se găsi cele mai bune soluționări, raportul la Congres preciza că asemenea confruntări trebuiau să se desfășoare în mod principial, tovărășesc, pornindu-se de la concepția despre lume și viață a clasei muncitoare, și depunîndu-se cu răbdare și perseverență eforturi pentru apropierea reciprocă, pentru realizarea unității în problemele fundamentale ale luptei împotriva imperialismului, pentru pace, pentru victoria cauzei socialismului „*Esențial pentru realizarea și întărirea acestei unități — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuprinsul raportului prezentat la Congres — este respectarea consecventă a normelor de bază ale raporturilor dintre partide, a principiilor independenței, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne ale altor partide. De cea mai mare însemnătate este dezvoltarea relațiilor de încredere, stimă și respect reciproc între partide, orice problemă de interes comun discutîndu-se nemijlocit de la partid la partid, de la conducere la conducere, în mod sincer, tovrărășesc*”³.

În cadrul celui de-al IX-lea Congres s-a apreciat cu toată luciditatea că partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste le revine răspunderea de a asigura dezvoltarea unor relații normale. Cu cît aceste relații — bazate pe o înaltă principialitate revoluționară, comunistă — vor fi mai puternice, preciza partidul nostru la Congres, „... cu atît mai puternic se va demonstra superioritatea acestor relații asupra relațiilor din lumea capitalistă — caracterizate prin inegalitate, încălcarea suveranității și independenței naționale — , cu atît mai mult va spori forța de atracție a socialismului pe arena internațională”⁴.

Cu mare forță de înrîurire răsuna la Congresul al IX-lea glasul cutezător al tovarășului Nicolae Ceaușescu care exprima „convingerea de nezdruincinat că ceea ce unește partidele comuniste — ideologia comună, unitatea de țeluri și interese, lupta comună, misiunea istorică unică — reprezintă esențialul și trebuie să precumpănească asupra oricăror deosebiri de vedere”⁵.

În cei aproape 15 ani scurși de la al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, comuniștii din țara noastră nu s-au dezmințit în nici o împrejurare în efortul de a face să triumfe în mișcarea comunistă și muncitorească internațională înaltele comandamente pentru care au militat cu dăruire revoluționară la acest istoric congres, deschizător de

² *Ibidem*.

³ *Ibidem* p. 85.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 86.

drumuri, în cele mai diferite domenii ale făuririi societății socialiste și comuniste pe pământul României.

Multiplele inițiative ale comuniștilor români și evenimentele produse în mișcarea comunistă și muncitorească internațională în anii ce au urmat Congresului al IX-lea au confirmat și reconfirmat cutezătoarele orientări teoretice și practic-politice elaborate la acest congres.

Un moment important în afirmarea pozițiilor P.C.R. față de problemele complexe ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale l-a constituit Consfătuirea internațională de la Moscova din iunie 1969 a partidelor comuniste și muncitorești în cadrul căreia, în ziua de 9 iunie, a luat cuvîntul tovarășul Nicolae Ceaușescu, în numele delegației partidului nostru. Apreciind în mod realist faptul că această reuniune avea loc în condițiile în care multiple și grave divergențe se manifestau între unele partide comuniste și muncitorești, tovarășul Nicolae Ceaușescu a expus pe larg pozițiile partidului nostru față de evoluțiile politice contemporane și a insistat să se facă toate eforturile pentru depășirea stărilor de lucruri anormale existente în acele împrejurări în mișcarea comunistă și muncitorească internațională”⁶. „Mișcarea comunistă și muncitorească se află astăzi în fața unor sarcini de uriașă responsabilitate istorică — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea făcută la Consfătuirea de la Moscova. Epoca pe care o trăim impune tuturor comuniștilor să se ridice deasupra oricăror divergențe și animozități, să pună mai presus de ceea ce îi desparte și care este trecător și secundar interesele generale ale clasei muncitoare, ale popoarelor, ale luptei antiimperialiste, ale cauzei socialismului și comunismului”⁷. În conformitate cu această optică, „Declarația delegației P.C.R. prezentată la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești”, declarație expusă la 16 iunie 1969 la tribuna consfătuirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, conținea următorul angajament ferm al comuniștilor din România : „Partidul Comunist Român declară cu toată răspunderea în fața partidelor participante, a tuturor partidelor comuniste, a mișcării comuniste internaționale, că va acționa cu consecvență pentru dezvoltarea relațiilor cu toate partidele comuniste și muncitorești, pentru a-și aduce contribuția la cauza unității mișcării noastre, la victoria luptei împotriva imperialismului, la victoria socialismului în întreaga lume”⁸.

Cel de-al X-lea Congres al partidului nostru, ale cărui lucrări s-au desfășurat în zilele de 6—12 august 1969, s-a ocupat la rîndu-i pe larg de problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale stabilind cu luciditate liniile directe ale poziției noastre. În acest cadru, Congresul a dat o apreciere principială participării românești la Consfătuirea internațională de la Moscova a partidelor comuniste și muncitorești, subliniind atît sub raport pozitiv cît și negativ stările de lucruri existente pe atunci în mișcare și recomandînd mijloacele depășirii dificultăților existente. „Prin rezultatele finale — a apreciat tovarășul Nicolae Ceaușescu — Consfătuirea de la Moscova poate avea un rol pozitiv atît în unirea forțelor antiimperialiste, cît și în netezirea căilor spre lichidarea divergen-

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 62 — 104.

⁷ *Ibidem*, p. 104.

⁸ *Ibidem*, p. 114.

țelor dintre partidele comuniste și muncitorești, spre refacerea și întărirea colaborării și unității lor. Aceasta depinde, desigur, pînă la urmă, de felul cum va acționa fiecare partid. În ce ne privește, doresc să declar de la tribuna Congresului că Partidul Comunist Român va face tot ce depinde de el pentru a contribui la refacerea și întărirea unității partidelor comuniste și muncitorești”⁹.

Pronunțîndu-se cu toate severitatea împotriva practicilor blamării și etichetării unor partide de către alte partide — atitudini ce nu puteau duce decît la slăbirea mișcării comuniste și muncitorești internaționale în ansamblul ei —, Congresul al X-lea a încredințat un imperativ „mandat Comitetului Central ca în rezolvarea deosebirilor de păreri politice sau ideologice să nu se angajeze pe linia blamării sau condamnării altui partid frățesc, ci să militeze pentru rezolvarea acestora pe calea discuțiilor de la partid la partid, de la conducere la conducere. Propunînd adoptarea acestei hotărîri, pornim de la înalta răspundere internaționalistă de care este animat partidul nostru, de la răspunderea față de cauza clasei muncitoare, a unității țărilor socialiste, a mișcării comuniste, față de interesele generale ale socialismului în lume”¹⁰.

Noi și importante precizări a adus Conferința Națională a P.C.R. din 19—21 iulie 1972 în legătură cu pozițiile teoretice și practic-politice ale partidului nostru în mișcarea comunistă și muncitorească internațională. „Pornind de la cerințele vitale ale dezvoltării sociale contemporane — a subliniat la tribuna Conferinței tovarășul Nicolae Ceaușescu, — Partidul Comunist Român va acționa cu toată consecvența pentru intensificarea relațiilor de solidaritate internaționalistă cu toate partidele comuniste și muncitorești. În condițiile istorice de astăzi, pentru a se asigura întărirea unității și colaborării în mișcarea comunistă, este necesar să se pornească de la respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora linia politică corespunzător condițiilor concrete în care își desfășoară activitatea”¹¹.

În documentele acestei Conferințe Naționale capătă o deosebită semnificație aprecierea conform căreia „în abordarea problemelor teoretice și practice trebuie să pornim de la recunoașterea adevărului că legile generale ale dezvoltării sociale se aplică în mod diferit de la o țară la alta, de la o epocă la alta, că fiecare partid poartă răspunderea și are dreptul să stabilească de sine stătător căile îndeplinirii revoluției construcției socialiste”¹². Cu deosebită forță mobilizatoare se adresa la tribuna Conferinței Naționale tovarășul Nicolae Ceaușescu cu următoarele îndemnuri: „Să judecăm evenimentele în spiritul concepției științifice, materialist-dialectice și istorice, văzînd în această concepție o metodă de cercetare, de analiză a fenomenelor pentru înțelegerea realităților și elaborarea sarcinilor de viitor. Numai acționînd astfel poți fi un adevărat revoluționar al epocii în care trăiești, numai astfel poți contribui atît la înțelegerea lumii, cît și la transformarea ei revoluționară. În aceasta constă, pînă la urmă, rolul unui partid revoluționar, al fiecărui comunist în parte”¹³.

⁹ *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1969, p. 86.

¹⁰ *Ibidem*, p. 87.

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 19—21 iulie 1972*, Edit. politică, București, 1972, p. 134—135.

¹² *Ibidem*, p. 136.

¹³ *Ibidem*, p. 137.

În cuprinsul aceluiași raport, secretarul general al partidului nostru, înfățișând paleta largă a relațiilor pe care le întreținea partidul și statul nostru, atrăgea atenția asupra următoarei realități foarte importante pentru soarta mișcării comuniste și muncitorești internaționale : „Trebuie să avem permanent în vedere că dacă ne pronunțăm pentru contacte largi internaționale cu toate statele, fără deosebire de orînduire socială, cu atît mai mult este necesar să dezvoltăm relațiile cu toate partidele care, pînă la urmă, într-un fel sau altul, sînt chemate să înfăptuiască în țările respective politica de colaborare și de pace”¹⁴.

O mărturie convingătoare a consecvenței cu care a acționat partidul nostru pe acest tărîm după cel de-al IX-lea Congres din 1965 o reprezintă tabloul general zugrăvit la cel de-al XI-lea Congres al partidului în legătură cu sistemul relațiilor internaționale pe care și l-a clădit în acest interval istoricește relativ scurt — doar de un deceniu — dar foarte bogat în realizări. Este semnificativ faptul că P.C.R. întreține în 1974 relații cu 89 de partide comuniste și muncitorești, cu 27 de partide socialiste, cu 68 de partide de guvernămînt și alte partide democratice din țările în curs de dezvoltare prietene, cu alte partide, revoluționare și democratice. De asemenea, P.C.R. întreține relații de colaborare cu 11 mișcări de eliberare națională¹⁵.

Acestor bune raporturi le trebuiesc asociate contactele largi dintre organizațiile sindicale, de tineret, de femei și alte organizații de masă și obștești din țara noastră și organizațiile similare din alte state. Practic, în anii dintre Congresul al IX-lea și al XI-lea ale partidului nostru a avut loc o dezvoltare puternică nemaiîntîlnită pînă atunci, a relațiilor de colaborare și solidaritate militantă ale P.C.R.

Raportul la cel de al-XI-lea Congres al partidului, susținut de tovarășul Nicolae Ceaușescu, a înfățișat pe larg situația din mișcarea comunistă și muncitorească internațională și a relevat eforturile depuse de partidul nostru pentru statornicirea unor bune raporturi cu cele mai diferite partide comuniste și muncitorești din întreaga lume. „Pornind de la rolul important pe care îl au partidele comuniste și muncitorești, alte forțe socialiste, progresiste, democratice în transformarea revoluționară a societății — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, Partidul Comunist Român consideră că trebuie intensificate eforturile pentru întărirea continuă a unității și colaborării lor. Este necesar să se țină seama de faptul că partidele își desfășoară activitatea în condiții istorice, sociale, naționale specifice, acționează în etape diferite ale dezvoltării societății și luptei revoluționare și de aceea, în elaborarea strategiei și tacticii revoluționare, a liniei politice, ele trebuie să pornească de la realitățile date, să aplice creator adevărurile generale la condițiile concrete”¹⁶.

De la înalta tribună a acestui istoric congres, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu a explicat pe baze riguroase științifice faptul că, pornind de la situația concretă existentă în mișcarea

¹⁴ Ibidem, p. 138.

¹⁵ Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1975, p. 40.

¹⁶ Ibidem, p. 42.

comunistă și muncitorească internațională, trebuie „în mod imperios, să se realizeze o unitate de tip nou, bazată pe independența și dreptul fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător linia politică proprie. În același timp, noua unitate trebuie să ducă la dezvoltarea și mai puternică a colaborării și solidarității internaționale între partidele și forțele revoluționare, antiimperialiste de pretutindeni”¹⁷.

Consecvent tradițiilor sale militante, comportării sale obișnuite în viața mișcării comuniste și muncitorești internaționale, „Partidul Comunist Român, pornind de la răspunderea față de propriul popor, față de cauza socialismului în general, de la răspunderea sa de detașament al mișcării revoluționare internaționale — afirma tovarășul Nicolae Ceaușescu la înalta tribună a congresului —, va acționa și în viitor cu toată fermitatea, pentru afirmarea unității de tip nou în cadrul mișcării comuniste și muncitorești, conștient că aceasta este un factor de însemnatate uriașă pentru întreaga dezvoltare socială a omenirii”¹⁸.

În raportul la Congres s-au făcut ample referiri la principiile care trebuiau să guverneze pregătirea și desfășurarea preconizatei Conferințe a partidelor comuniste din Europa, solicitându-se deplina înțelegere pentru necesitatea ca această reuniune „să se desfășoare într-un spirit democratic, să asigure participarea, în condiții de deplină egalitate, la pregătirea și discutarea problemelor, a tuturor partidelor interesate. Considerăm că nu trebuie să se tindă spre elaborarea unor documente obligatorii, că nu trebuie puse în discuție, criticate sau blamate alte partide. Reuniunea trebuie să urmărească întărirea unității tuturor partidelor comuniste și muncitorești”¹⁹.

Congresul XI-lea al P.C.R. a constituit o nouă și strălucită împrejurare în care, cu toată răspunderea, partidul nostru a analizat și hotărât modalitățile prin care să poată participa și mai activ la soluționarea complexelor probleme ale contemporaneității, la întărirea mișcării comuniste și muncitorești internaționale.

O însemnată remarcabilă a avut poziția adoptată, în iunie 1976, de Congresul educației politice și culturii socialiste față de problemele contemporaneității în general și față de problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale în special. „Viața demonstrează într-un mod tot mai pregnant — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu cu acest prilej — că stabilirea căilor de înfăptuire a revoluției și trecere la socialism, caracterul pașnic sau nepașnic al acestora, formele și metodele luptei revoluționare și ale construcției noii orânduiri depind de situația istorică concretă națională, de realitățile sociale specifice din fiecare țară. Iată de ce stabilirea strategiei și tacticii revoluționare, aprecierea căilor de urmat nu pot constitui decît o problemă exclusivă a fiecărui partid, și nimeni nu-și poate asuma răspunderea de a da sfaturi, de a se amesteca în treburile vreunui partid, deoarece alegerea căilor de luptă aparține exclusiv numai forțelor sociale interne din fiecare țară”²⁰.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, Edit. politică, București, 1976, p. 98.

Prima cerință a unui partid revoluționar — s-a subliniat cu acest prilej — „constă în a conduce propriul popor în lupta pentru apărarea intereselor economice și politice ale maselor, pentru dreptate socială și democrație, pentru apărarea integrității și independenței. Rezultatele obținute în această luptă reprezintă criteriul esențial de apreciere a atitudinii revoluționare, marxist-leniniste a fiecărui partid. Aceasta nu numai că nu vine în contradicție cu solidaritatea internațională, ci, dimpotrivă, constituie o cerință sine qua non a adevăratului internaționalism proletar”²¹.

Secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a referit detaliat, cu acest prilej, la exemplul pe care trebuie să-l ofere lumii partidele comuniste și muncitorești prin relațiile lor de strinsă colaborare și de acțiune unitară: „Dealtfel, însăși noțiunea de internaționalism presupune existența statelor naționale, a partidelor și organizațiilor revoluționare și democratice independente — s-a apreciat cu acest prilej. Tocmai pe această bază se stabilesc relații de colaborare și solidaritate în lupta comună”²².

Și de această dată, în mod foarte apăsător, partidul nostru a precizat că în mișcarea comunistă și muncitorească internațională, pornindu-se de la asemenea cerințe, trebuie să se instaureze o unitate de tip nou bazată pe egalitate și respect reciproc, pe neamstec în treburile interne. „La temelia unității de tip nou trebuie să se afle concepția revoluționară a materialismului dialectic și istoric, marxism-leninismul aplicat creator în conformitate cu condițiile specifice, concrete din fiecare țară. În acest fel, concepția despre unitate și noțiunea de internaționalism vor căpăta un conținut nou, un nou înțeles, corespunzător epocii în care trăim”²³.

Judecățile de valoare emise în cadrul acestui congres au reușit să substanțializeze, potrivit condițiilor specifice ale etapei pe care o parcurgem, sensurile complexe ale internaționalismului. „Se poate afirma, deci, fără teama de a greși — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu —, că noțiunea de internaționalism presupune participarea activă la soluționarea democratică, corespunzător intereselor fiecărui popor, a tuturor problemelor complexe ale lumii de astăzi, precum și întărirea solidarității militante cu toate forțele progresiste, antiimperialiste. În această concepție este de înțeles că internaționalismul nu poate fi sinonim cu sacrificarea intereselor niciunui popor în numele unor așa-zise interese generale sau ale unor interese speciale. Dimpotrivă, internaționalismul presupune luarea în considerație și salvagardarea intereselor fiecărei națiuni și, pe această bază, slujirea intereselor generale ale socialismului, ale progresului social și păcii”²⁴.

În cadrul Congresului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a expus pe larg modalitățile variate în care partidul nostru comunist s-a achitat și se achită de îndatoririle sale internaționaliste, în spiritul unor bogate tradiții pe care și le-a făurit din adâncimea timpului și pînă azi”²⁵.

Principiile politicii partidului nostru în problemele complexe ale relațiilor internaționale au fost reconfirmate în vara anului 1976, în ca-

²¹ *Ibidem*, p. 99.

²² *Ibidem*, p. 100.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 101—102.

²⁵ *Ibidem*, p. 102—103.

drul Conferinței partidelor comuniste și muncitorești din Europa, desfășurată la Berlin, conferință la pregătirea căreia partidul nostru a adus o importantă contribuție.

Cuvîntarea rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu, la 29 iunie 1976, în cadrul Conferinței a oferit o largă posibilitate de înțelegere a pozițiilor militante, a coordonatelor majore pe care evoluează întreaga noastră politică internațională²⁶. Secretarul general al partidului nostru a apreciat dintru început faptul că pregătirea în mod democratic a conferinței constituia „o dovadă concretă că, atunci cînd se pornește de la deplina egalitate în drepturi, respectul reciproc și dorința realizării unor concluzii comune asupra problemelor discutate, este posibil să se asigure înțelegerea și întărirea solidarității revoluționare a partidelor comuniste și muncitorești”²⁷.

La tribuna acestei importante reuniuni a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, tovarășul Nicolae Ceaușescu a înfățișat o amplă problematică vizînd principalele preocupări și realizări ale partidului și statului nostru în actuala etapă de dezvoltare a societății românești, poziția comuniștilor din România față de desfășurările internaționale contemporane.

Toate acestea, precum și confruntările constructive de păreri ce au avut loc în cadrul Conferinței de la Berlin îndrituiau concluzia exprimată de delegația Partidului Comunist Român, la întoarcerea sa în țară, că esențialul îl reprezenta faptul că la Berlin „s-a putut realiza o conferință pe baze democratice, că toate partidele au putut participa activ la pregătirea conferinței, inclusiv a documentului adoptat, că ele și-au putut expune punctele de vedere și au căzut de acord cu problemele consemnate în document”²⁸.

Un nou prilej de reafirmare a pozițiilor principale ale comuniștilor din România față de problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale l-a constituit Conferința Națională a P.C.R. desfășurată în zilele de 7—9 decembrie 1977. Bilanțul pozitiv făcut în raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu asupra evoluțiilor internaționale după Conferința partidelor comuniste și muncitorești europene ținută în 1976 la Berlin a dat posibilitatea schițării unui tablou cuprinzător al direcțiilor ce trebuiesc urmate pentru consolidarea și multiplicarea rezultatelor pozitive pînă atunci obținute. „Partidul Comunist Român va acționa și în viitor pentru dezvoltarea colaborării cu toate partidele comuniste și muncitorești, pentru întărirea solidarității lor, a unității de tip nou dintre acestea, îndeplinindu-și neabătut rolul de detașament activ în lupta pentru socialism, pentru democrație, pentru libertatea popoarelor și pentru pace — s-a subliniat cu acest prilej. P.C.R. dezvoltă totodată activ relațiile cu partidele socialiste și social-democrate, considerînd că aceasta corespunde pe deplin schimbărilor produse în societatea de azi, face totul pentru întărirea colaborării cu acestea în interesul progresului social, al destinderii și păcii. Întărim, de asemenea, colaborarea cu mișcările de eliberare națională, cu partidele de guvernămînt din țările care

²⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Edit. politică, București, 1977, p. 198—215.

²⁷ *Ibidem*, p. 199.

²⁸ *Ibidem*, p. 227—228.

și-au dobândit independența și luptă pentru dezvoltarea economico-socială de sine stătătoare, cu alte partide democratice din toate statele, apreciind că aceasta reprezintă o necesitate, în actualele condiții internaționale, pentru victoria luptei consacrate democrației, securității, păcii și independenței popoarelor”²⁹.

În dezbaterile și aprofundarea elaborării pozițiilor comuniștilor din România față de problemele vieții internaționale a mișcării comuniste și muncitorești un rol deosebit a avut expunerea făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Ședința activului central de partid și de stat de la 3 august 1978. Caracterul deschis în care distinsul conducător al partidului nostru a răspuns unor probleme majore, unor întrebări ce se pun azi în viața mișcării comuniste și muncitorești internaționale a constituit și de această dată temeiul confirmării și reconfirmării pozițiilor principale pe care ne situăm în confruntările de idei ale lumii contemporane³⁰.

În planul afirmărilor deschise, al reconfirmării statornicelor sale orientări de politică generală internă și internațională și, în acest cadru, de explicare detaliată a pozițiilor principale pe care ne plasăm azi în contextul vieții mișcării comuniste și muncitorești internaționale, a reținut atenția opiniei publice interne și externe excepționala cuvîntare rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu la 1 decembrie 1978 la sesiunea solemnă a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale și Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste prilejuită de cea de-a 60-a aniversare a formării statului național unitar român.

În planul superior al luptei popoarelor pentru soluționarea în interesul lor a complexelor probleme internaționale ale contemporaneității — s-a subliniat cu acest prilej —, partidul nostru acționează consecvent pentru întărirea legăturilor cu toate partidele comuniste și muncitorești, militează ferm pentru întărirea unității lor în lupta pentru socialism, progres social și pace în lume. Viața arată că partidele comuniste își desfășoară în prezent activitatea în condiții naționale, sociale și economice de o mare diversitate. „Pornind de la recunoașterea acestei realități — spune tovarășul Nicolae Ceaușescu —, înțelegem că în practica revoluționară este firesc să apară căi și modalități diferite de soluționare a problemelor de către fiecare partid. Dealtfel, însăși opera de construire a socialismului în țările în care puterea se află în mâinile clasei muncitoare, a poporului, se realizează în forme diferite, în funcție de tradițiile și nivelul dezvoltării economico-sociale a fiecăreia. Pe măsură ce noi popoare vor trece pe calea socialismului, această diversitate de forme și metode va spori și mai mult, îmbogățind continuu teoria socialismului științific, experiența transformării revoluționare a societății, se vor afirma tot mai puternic idealurile și principiile socialismului, ca singurele în stare să asigure egalitatea, bunăstarea, libertatea și pacea tuturor națiunilor lumii”³¹.

²⁹ Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 7—9 decembrie 1977, Edit. politică, București, 1978, p. 70.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Ședința activului central de partid și de stat*, Edit. politică, București, 1978, p. 37—43.

³¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., Consiliul Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român — 1 decembrie 1978*, Edit. politică, București, 1978, p. 57—58.

Ținînd seama de toate acestea, partidul nostru consideră că solidaritatea și unitatea mișcării comuniste și muncitorești internaționale trebuie să se bazeze pe respectarea independenței fiecărui partid, a dreptului de a-și elabora de sine stătător linia politică, strategia și tactica revoluționară, potrivit condițiilor concrete în care își desfășoară activitatea, excluzîndu-se orice șablon, orice amestec în treburile interne ale altui partid. „Așa cum arată viața — preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu — și cum a subliniat, cu deosebită putere și Conferința partidelor comuniste și muncitorești din Europa de la Berlin din anul 1976, de respectarea strictă a acestor principii depinde dezvoltarea relațiilor de tip nou în mișcarea comunistă, creșterea influenței acesteia asupra proceselor revoluționare mondiale, afirmarea în lume a noilor relații care trebuie să corespundă cerințelor actuale ale dezvoltării mișcării revoluționare și dezvoltării mondiale în general”³².

În același timp, partidul nostru acționează pentru dezvoltarea colaborării cu partidele socialiste, social-democrate, cu alte forțe politice democratice, cu mișcările de eliberare și partidele de guvernămînt din noile state independente, cu mișcările progresiste și organizațiile democratice care se pronunță pentru pace, securitate și colaborare internațională. Explicînd concret motivele întretinerii unor astfel de relații, tovarășul Nicolae Ceaușescu a spus că noi considerăm că „... întărirea continuă a colaborării și solidarității tuturor acestor forțe este de natură să exercite o puternică influență asupra evoluției întregii vieți internaționale, asupra soluționării democratice a problemelor majore ale contemporaneității, să contribuie la făurirea unei lumi mai drepte și mai bune în care să-și găsească materializarea idealurile de libertate, independență, progres și pace ale tuturor națiunilor”³³.

La capătul acestor ample și temeinice pledoarii pentru abordarea cu seriozitate a problemelor contemporaneității noastre de către toți factorii răspunzători pentru securitatea și pacea lumii, conducătorul României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a exprimat de la înalta tribună de pe care și-a rostit marele discurs politic de la 1 decembrie 1978 angajamentul ferm al țării noastre de a face totul pentru promovarea unei politici noi, de deplină egalitate și respect în viața internațională, pentru făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră.

În întreita-i semnificație — determinată de împlinirea a 90 de ani de la Congresul din 1889 al Internaționalei a II-a, care a hotărît serbarea zilei de 1 Mai ca zi a solidarității internaționale a celor ce muncesc, 40 de ani de la marea demonstrație antifascistă și antirăzboinică din 1939 și 35 de ani de la făurirea în 1944 a Frontului unic muncitoresc —, sărbătorirea în acest an a zilei de 1 Mai, în cadrul unei grandioase adunări populare cu care ocazie a luat cuvîntul tovarășul Nicolae Ceaușescu, a prilejuit afirmarea puternică a satisfacției noastre depline pentru faptul că „... milităm și vom milita neabătut pentru unirea strînsă a forțelor revoluționare din întreaga lume, a tuturor popoarelor, conștienți că numai astfel pot fi realizate idealurile înnoirii societății, se poate făuri o lume mai bună și mai areaptă se poate salvagarda pacea mondială”³⁴.

³² Ibidem, p. 58.

³³ Ibidem, p. 58—59.

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai 1979* („Scînteia”, anul XLVIII, nr. 44, 1979), p. 14.

În entuziasmul general al miilor de participanți la această grandioasă sărbătoare, secretarul general al partidului nostru spunea : „Fie ca sărbătorirea zilei de 1 Mai să marcheze un nou pas înainte de consolidare a unității celor ce muncesc de pretutindeni, în înfăptuirea vibrantului apel istoric lansat cu aproape un secol și jumătate în urmă de Marx și Engels : «Proletari din toate țările, uniți-vă ! » Astăzi, mai mult ca oricând, acest apel trebuie completat cu chemările : „Popoare din țările socialiste, uniți-vă în lupta pentru victoria socialismului și comunismului, pentru afirmarea plenară a principiilor socialismului și creșterea prestigiului său în lume ! Popoare asuprite și forțe progresiste de pretutindeni, uniți-vă în lupta pentru lichidarea imperialismului și colonialismului pentru libertate națională și progres social, pentru dezvoltarea liberă și independentă a fiecărei națiuni ! Muncitori, țărani, intelectuali, femei, tineri oameni progresiști democrați, uniți-vă pentru a realiza progresul social pentru o viață mai bună și mai dreaptă ! Țări socialiste, popoare din întreaga lume, acționați în cea mai strânsă unitate pentru destindere, colaborare și pacea mondială”³⁵.

Înfățișând esența pozițiilor teoretice, principiale ale partidului nostru față de complexele probleme ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale contemporane cu noi, socotim util să ne referim în cele ce urmează — cu ajutorul forței de convingere a câtorva exemple pe care le considerăm firești — la modul în care comuniștii din țara noastră au transpus și transpun consecvent în viață linia lor politică și pe acest tărîm.

O mărturie edificatoare a aplicării în practică de către partidul nostru a concepției sale clarvăzătoare cu privire la relațiile internaționale o reprezintă legăturile de colaborare și sprijin reciproc pe care le întretinem cu partidele comuniste și muncitorești din toate țările socialiste. Exemplul ultimilor ani în care au avut loc fructuoase contacte și tratative reciproce la cel mai înalt nivel între partidul nostru și partidele din toate celelalte țări socialiste este ilustrativ în acest sens.

Creșterea neconținută a prestigiului partidului nostru la scara mișcării comuniste și muncitorești internaționale poate fi ușor sesizată pe multiple planuri. Cu titlu de exemplu am menționa, că dacă la cel de-al IX-lea Congres au luat parte ca invitați reprezentanți ai 56 de partide comuniste, muncitorești și democratice³⁶, la cel de-al X-lea Congres au luat parte delegați a 66 de partide comuniste muncitorești, socialiste, democratice și antiimperialiste de pe toate continentele³⁷, iar la cel de-al XI-lea congres au luat parte 136 de delegații din 101 de țări, ale partidelor comuniste, socialiste, democratice, ale mișcărilor de eliberare națională și altor organizații progresiste, antiimperialiste de pe toate continentele³⁸.

Pe un alt plan, socotim semnificativ să amintim că între Congresele al IX-lea și al X-lea ale P.C.R., partidul nostru a avut întâlniri și a făcut schimburi de delegații cu 58 de partide comuniste și muncitorești de pe

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Congresul al IX-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1965, p. 8.

³⁷ *Congresul al X-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1969, p. 8.

³⁸ *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1975, p. 88.

toate continentele ³⁹, număr ce a crescut substanțial în anii ce au urmat. Așa, de pildă, după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea prezentată cu prilejul semicentenarului partidului nostru, în cursul anului 1970, au avut loc întâlniri, contacte, schimburi de delegații și de informații cu 73 partide comuniste, cu 12 partide socialiste și social-democrate, cu 15 organizații reprezentând fronturi și mișcări de eliberare națională, partide democratice și progresiste din țările în curs de dezvoltare ⁴⁰.

În același context al aplicării în viață a orientărilor sale teoretice, principiale se înscriu nenumărate exemple de intervenție directă, constructivă a partidului nostru în interesul soluționării unor probleme complexe ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Fără a intra în detalii, socotim util să amintim strădanile necurmte ale partidului nostru de a contribui la îmbunătățirea relațiilor dintre Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Partidul Comunist Chinez, la diminuarea și lichidarea neînțelegerilor dintre ele. Pe un plan mai general, în nenumărate împrejurări, partidul nostru s-a străduit să contribuie practic la soluționarea unor probleme majore ale mișcării comuniste și muncitorești, în interesul realizării unității ei, a unei unități concepute de partidul nostru în afara oricăror divergențe și confruntări de natură să afecteze bunele raporturi dintre partide, din mișcarea comunistă și muncitorească în ansamblul ei.

În acest context, cu mare semnificație și forță de înrîurire a subliniat în repetate rânduri partidul nostru că relațiile sale cu un alt partid sau cu alte partide nu sînt și nu vor fi niciodată îndreptate împotriva altui partid sau a altor partide, ci vor fi subordonate numai și numai întăririi unității mișcării comuniste și muncitorești, internaționale. Și această precizare este cu atît mai importantă, cu cît partidul nostru — este fapt bine cunoscut — întreține relații de colaborare cu quasiunanimitatea partidelor comuniste și muncitorești practic fiind singurul partid din toate țările socialiste care întreține asemenea relații.

Totodată se cuvine a aminti în acest cadru, pozițiile constructive, de largă perspectivă adoptate de partidul nostru în timp, față de evenimentele din Cehoslovacia în 1968, față de tragicele involuții politice din Chile, față de complexe probleme ale Americii latine, Orientului apropiat și mijlociu, Asiei și Africii, față de mult disputatele probleme ale eurocomunismului, față de evenimentele nefericite intervenite cu dată recentă între China și Vietnam. De fiecare dată, partidul nostru, comunistii din România au acționat energic cu calm și luciditate, nu s-au mulțumit doar cu observarea faptelor sau cu mimarea unei anumite atitudini, ci au adoptat poziții clare, au militat pentru transpunerea lor în viață. În contextul relațiilor internaționale atît de complexe, ai căror martori sîntem, se cuvine a sublinia, în mod deosebit, că pozițiile exprimate întotdeauna de P.C.R. au contribuit și contribuie la statornicirea unui climat rațional, care trebuie să guverneze imperativ azi mai mult decît oricînd pînă acum în lume și în raporturile dintre partidele comuniste și muncitorești în mod special, într-o etapă în care acestor partide

³⁹ *Congresul al X-lea al P.C.R.*, Edit. politică, București, 1969, pag. 84.

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1971, p. 74. www.dacoromanica.ro

le revine misiunea de mare răspundere de a iradia încredere, noi speranțe, de a oferi pretutindeni exemple pozitive, cutezătoare, de bun augur pentru cauza socialismului și păcii pe planeta noastră.

Perioada ce s-a scurs din 1965 de la cel de-al IX-lea Congres al partidului reprezintă un interval istoricește relativ scurt, dar foarte bogat în realizări, o etapă în care unitatea dintre susținerile teoretice și acțiunea politică-practică au constituit cheia de boltă a prezenței românești în mișcarea comunistă și muncitorească internațională.

La înfăptuirea întregii politici internaționale a partidului nostru un rol remarcabil și o contribuție fundamentală, hotăritoare a adus și aduce tovarășul Nicolae Ceaușescu, de numele și activitatea sa prodigioasă fiind legate atât elaborarea cât și traducerea în viață a politicii internaționale a partidului și statului nostru.

Consemnând în cele de mai sus solidaritatea militantă consecventă cu care P.C.R. a susținut de fiecare dată lupta clasei muncitoare internaționale, diversele evenimente ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale, acțiunea forțelor progresiste, revoluționare din întreaga lume sîntem datori să evidențiem totodată faptul că în munca și lupta noastră pentru construirea societății socialiste ne-am bucurat de solidaritate, simpatia și sprijinul clasei muncitoare internaționale, al mișcării comuniste și muncitorești, toate acestea constituind un factor însuflețitor în opera de făurire a noii orînduiri pe pămîntul patriei noastre. Noi am văzut întotdeauna în acest sprijin o expresie a relațiilor de strînsă solidaritate militantă dintre partidul nostru și celelalte detașamente revoluționare ale clasei muncitoare, ale celor ce muncesc, un izvor nesecat de ridicare pe trepte calitativ superioare a operei căreia ne dedicăm întregul efort, fără a ezita a cheltui oricîtă energie, cu patos revoluționar, cu dăruire comunistă.

În pragul celui de-al XII-lea Congres al partidului nostru, întregul popor român, mai strîns unit decît oricînd în jurul partidului comunist, al tovarășului Nicolae Ceaușescu, își manifestă cu fermitate hotărîrea de a realiza la cotele cele mai înalte ale răspunderii comuniste Programul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării României spre comunism, hotărîrea de a-și aduce întreaga contribuție la lupta pentru triumful cauzei socialismului și păcii, a independenței și progresului pe planeta noastră.

LA COLLABORATION ET LA SOLIDARITÉ INTERNATIONALE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN AVEC LES PARTIS COMMUNISTES ET OUVRIERS, AVEC LES PARTIS SOCIALISTES ET DÉMOCRATES, AVEC LES FORCES PROGRESSISTES RÉVOLUTIONNAIRES DU MONDE ENTIER

RÉSUMÉ

Dans l'article on présente la manière dont le Parti Communiste Roumain, en dirigeant la vaste œuvre d'édification du nouveau régime dans notre pays, remplissant ses obligations suprêmes envers le peuple et agissant dans l'esprit des riches traditions de notre mouvement ouvrier,

révolutionnaire et démocratique, a développé et continue de développer toujours davantage la collaboration et la solidarité internationale avec les partis socialistes et démocrates, avec les forces sociales progressistes, révolutionnaires du monde contemporain, militant fermement, dans un esprit de suite, pour le renforcement de leur unité et de leur cohésion, en tant que facteur déterminant du progrès de la société, de la défense de l'indépendance et de la souveraineté des nations, de la solution des problèmes importants du monde contemporain.

L'auteur aborde cette problématique majeure avec une référence directe à l'étape inaugurée en 1965 par le IXe Congrès du Parti Communiste Roumain qui acquiert aujourd'hui de nouvelles valences et accomplissants dans la conséquence avec laquelle le P.C.R. agit sur le plan de sa politique internationale.

Consignant la solidarité militante, conséquente, avec laquelle le P.C.R. a soutenu la lutte de la classe ouvrière internationale, l'action des forces progressistes révolutionnaires dans le monde entier, l'article fait ressortir également le fait que dans le travail et la lutte pour l'édification de la société socialiste, le peuple roumain a joui de la solidarité, de la sympathie et de l'appui de la classe ouvrière internationale, du mouvement communiste et ouvrier, tout ceci constituant un facteur stimulant dans l'œuvre d'édification du nouveau régime en Roumanie. Cet appui — affirme l'auteur — constitue une expression des rapports d'étroite solidarité militante entre le P.C.R. et les autres détachements de la classe ouvrière, des travailleurs, une inépuisable source d'élévation à un échelon supérieur de l'œuvre d'édification du socialisme et du communisme en Roumanie.

A la veille du XIIe Congrès du Parti Communiste Roumain, le présent article constitue un hommage rendu à la prestigieuse activité déployée par le P.C.R. sur le plan international et surtout à l'inspirateur de cette activité dynamique et efficiente, le président Nicolae Ceaușescu.

PREOCUPĂRI ȘI SOLUȚII ÎN DOCUMENTELE PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PENTRU ÎNTĂRIREA POLITICO-ORGANIZATORICĂ A RÎNDURILOR SALE ÎN ANII 1921—1939

DE

FLOREA NEDELCU

Crearea la 8 mai 1921 a Partidului Comunist Român, partid de tip nou, avînd la bază ideologia marxist-leninistă, a reprezentat un moment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului din România.

Este cunoscut faptul că datorită intervenției brutale a forțelor repressive, Congresul I de constituire a P.C.R. a fost nevoit să-și întrerupă lucrările. Majoritatea militanților comuniști care votaseră transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist și afilierea la Internaționala Comunistă au fost arestați și deferiți justiției.

În această situație, punctele nedezbătute de pe ordinea de zi a Congresului I, între care și problemele organizatorice, au constituit obiectul Congresului al II-lea al P.C.R., care și-a desfășurat lucrările în octombrie 1922. Deschiderea dezbaterilor a fost precedată de ample discuții teoretice publicate în presa partidului, care evidențiau preocupările militanților de frunte ai mișcării revoluționare pentru organizarea partidului pe bazele centralismului democratic, pentru asigurarea unității sale interne și, totodată, pentru asigurarea unei legături strinse cu masele largi populare. Combaterea curentelor „federaliste” care avansau ideea organizării P.C.R. pe principii regionaliste, sau a celor „centriste” care tindeau la transformarea partidului într-o grupare închisată, sectară, precum și grija de a se alege organe de conducere centrale formate din cele mai înaintate elemente, capabile să organizeze și să conducă lupta proletariatului, a maselor muncitoare pentru transformarea revoluționară a societății românești, au relevat existența în ansamblul activității P.C.R. și a preocupărilor pentru întărirea organizatorică a Partidului Comunist Român.

„Principiul federalist — sublinia Timotei Marin, activist și teoretician de seamă al P.C.R. — nu poate fi pus la baza organizării partidului. Din contră, se impune pentru crearea Partidului Comunist Român, aplicarea cea mai severă a principiului centralist. Fără centralizarea cea mai încordată nu poate fi organizat un partid comunist în România.

Un comitet central ales de o conferință regulată a partidului și cuprinzînd elementele cele mai capabile, cu adevărat comuniste, va avea împluternicirile cele mai largi de a veghea la aplicarea principiului centralist, ca Partidul comunist să nu cadă pradă curentelor și tendințelor cen-

triste ce se ridică din sinul lui, ca să-l mențină viguros în acțiunile sale. Dar aplicarea greșită a acestui principiu centralist poate să provoace crize de altă natură în dauna partidului. Dacă Comitetul Central rămâne izolat de masa mare a membrilor de partid, dacă se folosește de drepturile sale în mod discreționar, fără să țină cont de părerea majorității membrilor de partid, atunci aplicarea aceasta greșită a principiului centralist duce la formarea unei clici conducătoare îndepărtată de masa mare de membri de partid, duce la stabilirea sistemului personal și arbitrar în Partidul Comunist, într-un cuvânt la dezorganizarea, slăbirea mișcării comuniste”¹.

Congresul al II-lea al P.C.R. a avut, între altele, importanța de a fi pus bazele vieții statutare a P.C.R., fundamentată pe principiile organizatorice marxist-leniniste. Astfel, Congresul a adoptat Statutul partidului și a ales organele sale de conducere: Comitetul Central, Comisia de control² ș.a. Secretar general al C.C. al P.C.R. a fost ales Gheorghe Cristescu.

Făurirea Partidului Comunist Român — partid revoluționar de tip nou — a intensificat în mod considerabil lupta revoluționară a proletariatului și a celorlalte categorii sociale exploatate; organizată și îndrumată de Partidul comunist, clasa muncitoare a fost prezentă și a participat activ la toate evenimentele mai importante pe plan național, s-a situat în fruntea luptei maselor pentru progres social. Aceasta a determinat clasele exploatatoare, forțele politice reacționare ale burgheziei și moșierimii să adopte încă de la început măsuri brutale, represive împotriva comunistilor, a activiștilor revoluționari legați de idealurile clasei muncitoare care-și propuneau răsturnarea regimului burghez și instaurarea pe cale revoluționară a orînduirii lipsite de exploatare.

„Încă din primii ani ai existenței sale — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a creării P.C.R. — partidul comunist a fost nevoit să înfrunte prigoana dezlănțuită de clasele dominante. Din rîndurile partidului au căzut în lupta revoluționară, răpuși de gloanțele plutoanelor de execuție, exterminați în temnițe mii și mii de luptători revoluționari”³.

Dar cu toată teroarea dezlănțuită, clasele dominante nu au reușit să înfrîngă voința de luptă a comunistilor și a celorlalți patrioți. În aceste condiții, conducerea partidului a manifestat o preocupare permanentă pentru întărirea organizatorică și apărarea cadrelor sale⁴. Astfel, la începutul lunii ianuarie 1924 au fost publicate instrucțiunile pentru consolidarea Partidului Comunist care prevedeau adoptarea urgentă a măsurilor de constituire a secțiilor și grupărilor comuniste în toate localitățile țării, recrutarea de noi membri, popularizarea în sinul maselor a programului partidului, ca singurul partid cu adevărat revoluționar, apărător consecvent a libertăților democratice, al drepturilor tuturor celor exploatați⁵.

¹ „Iașul socialist” din 17 septembrie 1922.

² „Socialismul” din 15 februarie 1923.

³ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 25.

⁴ Clăpui Măcișescu, *Considerații asupra formelor folosite de P.C.R. pentru apărarea și sprijinirea mișcărilor revoluționare intermișcări*, în „Anale de istorie”, nr. 1/1975, p. 122—123.

⁵ „Socialismul” din 6 ianuarie 1924 (art. *Instrucțiuni pentru campania de întărire a partidului*).

După cum se cunoaște, în anul 1924 P.C.R. a fost scos în afara legii, procesul ilegalizării sale de către autoritățile burgheze desfășurându-se cu începere din luna aprilie. Noile condiții, izvorite din statutul juridic al partidului comunist impuneau cu acuitate găsirea unor soluții pentru reorganizarea activului său, pentru refacerea structurii sale organizatorice în conformitate cu cerințele activității desfășurate în ilegalitate.

Având în vedere această situație, circulara conducerii P.C.R. din 29 iunie 1924 cerea comuniștilor să-și păstreze tăria și încrederea revoluționară, desfășurându-și în continuare cu aceeași energie activitatea. Circulara cerea să se țină cu regularitate ședințele grupelor de cartier și de fabrică, să se asigure răspindirea cât mai largă a presei revoluționare, sporirea numărului membrilor de partid, plata cu regularitate a cotizațiilor etc.⁶.

În situația grea, deosebit de dificilă în care P.C.R. era nevoit să activeze, numeroși fruntași ai partidului s-au preocupat de a da o soluție viabilă continuării activității partidului, recomandând forme noi și metode de organizare și de acțiune care să confere partidului comunist capacitatea de a menține și extinde permanent legăturile cu masele largi, potențialul revoluționar exprimat într-o structură organizatorică corespunzătoare realităților social-politice în care era nevoit să activeze. Este de remarcă că în acest cadru de confruntări de opinii și-au făcut loc unele concepții greșite, reminiscențe ale unor poziții și curente stângiste din perioada postbelică. În acest sens, Marcel Pauker, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R., plecând de la aprecierea eronată, că la începutul anului 1924 „Europa se găsește într-o nouă perioadă revoluționară, în pragul luptei revoluționare” iar „România merge (cu restul Europei) spre o criză revoluționară apropiată”⁷, considera ca fiind inutile discuțiile asupra unor „forme statutare”, „răspunderii personale”, „metode de propagandă”, iar „propria lui (a P.C.R. n.n.) închegare organizatorică n-ar avea o importanță mai mare decât dezvoltarea spiritului de organizare și pregătire pentru depărtate eventualități”⁸. Negînd activitatea partidului în mase, legăturile acestuia cu păturile sociale exploatate, practică pe care o definea ca reprezentînd o „sindicalizare”⁹ și o negare a spiritului revoluționar al P.C.R., Marcel Pauker considera în mod simplist că pentru a înfăptui revoluția în România, proletariatul avea nevoie de o singură condiție: „voința de a învinge, voința de a cuceri puterea politică, răsturnînd cu orice preț puterea oligarhiei stăpînitore”¹⁰.

Nu mai puțin dăunătoare erau și concepțiile potrivit cărora activitatea practică ca și structura internă a P.C.R. trebuiau să fie exclusiv „legaliste”, negîndu-se astfel totalitatea formelor și metodelor de luptă.

Situîndu-se pe poziții realiste, revoluționare, pe baza analizei profunde a situației social-politice interne în care își desfășurau activitatea, numeroși militanți: Gh. Cristescu, David Fabian, Gh. Niculescu-Mizil, Timotei Marin ș.a. au subliniat în repetate rînduri necesitatea fortificării structurii organizatorice a partidului pe nuclee solide, cu o structură

⁶ „Lupta socialistă” din 29 iunie 1924.

⁷ „Socialismul” din 5 martie 1924.

⁸ Ibidem.

⁹ „Socialismul” din 7 martie 1924.

¹⁰ Ibidem.

socială preponderent muncitorească, în special proletariatul din marea industrie, condiție esențială a viabilității sale politice și a succesului în luptă.

„Baza de existență și pe care să se poată dezvolta un partid comunist însă — releva în acest sens David Fabian — se găsește tocmai în proletariatul marii industrii (...). În primul rînd deci, trebuie să înregistrăm în secțiunile noastre pe toți lucrătorii din marea industrie care simpatizează cu partidul comunist, lucrează după parolele sale și-l urmează în acțiunile sale (...) Schimbînd structura socială a partidului nostru (în special vorbesc de secțiunea București), plantîndu-i rădăcinile principale în marea industrie, vom aduce — asta-i neîndoios — o viață nouă și mai viguroasă în partid, vom da activității sale un sens, sensul adevărat, acela de a fi expresiunea și conducătorul părții sale celei mai importante din proletariatul român”¹¹.

Cerînd lichidarea grabnică a concepțiilor înguste, sectare cu privire la calitatea și sarcinile membrului de partid despre care circulau numeroase „legende” cu privire la condițiile și sarcinile excepționale ce ar fi fost impuse celor dornici de a face parte din P.C.R., Gh. Niculescu-Mizil, secretar al secțiunii București al P.C.R., sublinia necesitatea ca în rîndurile partidului să fie înregistrat un număr de membri proporțional cu numărul total al proletarilor din România; aceasta, ca o condiție fundamentală de avangardă și exponent al clasei muncitoare.

„Muncitorii fabricilor, uzinelor, minelor, sondelor, muncitorii ogoarelor — arăta Gh. Niculescu-Mizil — trebuie să intre în partidul comunist fără nici o rezervă și fără nici o piedică.

Pe ușile partidului să intre ei. Pe ferestrele partidului să intre curata conștiință, nealterată de interesele meschine, să intre disciplina proletariatului, iar atmosfera de fabrică și uzină să se simtă pretutindeni în partidul nostru.

Astfel îi șade bine unui partid comunist, astfel poate activa el cu succes pentru triumful cauzei proletare”¹².

Imediat după scoaterea sa în afara legii, Partidul Comunist Român a adoptat rapid și eficient o serie de măsuri politice și organizatorice menite să-i confere, în noile condiții de conspirativitate, capacitatea de a-și apăra cadrele și, în același timp, de a-și asigura legătura cu masele largi populare. Între aceste măsuri, direcționate pe diverse planuri, preocuparea pentru întărirea structurii sale interne organizatorice a constituit una din principalele sarcini ale muncii de partid, apreciată în numeroase documente ca reprezentînd condiția fundamentală a continuării luptei revoluționare.

„Scopul final al partidului nostru — sublinia Rezoluția asupra organizării adoptată de Congresul al III-lea al P.C.R. din august 1924 — este doborîrea dominației burgheze, cucerirea puterii de către clasa muncitoare, înfăptuirea comunismului.

Sarcinile nemijlocite sînt: cucerirea majorității clasei muncitoare prin participarea activă la lupta zilnică a maselor muncitoare și conducerea acestei lupte. Aceasta poate fi realizată numai printr-o legătură

¹¹ „Socialismul” din 23 ianuarie 1924 (art. *Structura socială a partidului*).

¹² „Socialismul” din 24 ianuarie 1924 (art. *Structura socială a partidului*).

strînsă a organizației noastre de partid cu masele muncitorești în fabrici (celula de întreprindere)”¹³.

Documentele Congresului al III-lea al P.C.R. precizau că celulele pe fabrici reprezentau temelia organizației de partid, ea cuprinzînd totalitatea comunistilor care lucrau în respectiva întreprindere.

„Temelia organizației de partid — precizau documentele Congresului — o constituie celulele clădite pe fabrică, toți comunistii care lucrează într-o fabrică anumită trebuie să aparțină celei de fabrică a acelei fabrici (în fabricile unde lucrează unul pînă la doi membri de partid, aceștia sînt încorporați celei de fabrică apropiate care trebuie să întindă munca sa asupra tuturor fabricilor din apropiere în care lipsesc celulele)”¹⁴. În cazul în care muncitorii erau concediați devenind șomeri, ei continuau să rămînă membri ai celei de fabrică în care au lucrat. Lucrătorii neîncadrați erau organizați în celule de străzi sau celule în apropierea marilor întreprinderi¹⁵. Fixînd sarcinile celulelor de fabrică, Congresul al III-lea sublinia :

„Centrul de greutate al muncii politico-organizatorice a partidului trebuie să fie mutat în celulele de fabrică. Celula trebuie, conducînd lupta maselor muncitoare pentru nevoile lor zilnice, să conducă masele muncitoare la lupta pentru înfăptuirea dictaturii proletare. De aceea, celula trebuie să discute la timp orice chestiune politică sau economică ce agită masele muncitoare, să-și stabilească precis punctul de vedere și să analizeze orice conflict ce ia naștere în fabrică. Celula trebuie să arate muncitorilor drumul la dezlegarea revoluționară a chestiunilor și să ia, ca cea mai conștientă și activă parte a clasei muncitoare, conducerea luptei în mîinile sale”¹⁶.

Celulele de fabrică organizau agitația și propaganda în masele muncitorești fără de partid, se preocupau de pregătirea politică a muncitorilor ce urmau să fie atrași în rîndurile partidului, difuzau literatura politică și presa revoluționară, acționau pentru încheierea frontului unic proletar în lupta pentru obținerea revendicărilor politice și economice, împotriva exploatării regimului burghez. În același timp, membrii celulelor comuniste din fabrici aveau sarcina de a-și continua activitatea în cadrul șomerilor, a prolețarilor agricoli, în zonele unde domiciliau, prin campanii de propagandă și de educație, în cluburi, societăți etc.¹⁷.

Un moment de o deosebită importanță în viața partidului și, în special, în definirea principiilor organizatorice, l-a constituit Plenara Comitetului Central și a Comisiei Centrale de control din iulie 1925. Subliniind faptul că în noile condiții de după ilegalizare celulele de fabrică constituiau „cea mai bună organizare, care dă posibilitatea Partidului comunist de a fi și în momentele celor mai grele persecuțiuni în strîns contact cu masele muncitoare și de a putea conduce și atunci luptele lor legale”¹⁸, documentele Plenarei apreciau că : „Nucleul (de întreprindere — *n.n.*) este primul organ prin care p(artidul) c(omunist) intră în contact cu masele muncitoare, prin el duce p(artidul) c(omunist) acțiunile

¹³ Arhiva Institutului, de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare Arhiva I.S.I.S.P.), cota a VIII-3, p. 17.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, cota Ab IX-14, p. 16—17.

de masă, prin el își realizează politica și tot prin el capătă partidul membrii noi. De asemenea — concluzionau documentele — reorganizarea partidului pe baza nucleelor de fabrică — și acolo unde sînt întreprinderi mari pe nuclee de stradă sau cartiere — este sarcina organizatorică cea dintîi, cea mai importantă și cea mai grabnică”¹⁹.

Menționînd rolul important jucat de Congresele al II-lea și al III-lea al P.C.R. în crearea și întărirea continuă a organelor centrale de conducere ale partidului în fortificarea capacității revoluționare a acestuia, Plenara a atras atenția întăririi partidului cu elemente muncitorești, bine pregătite și hotărîte, însuflite de eroismul proletar, capabile de a fi gata în orice moment de a face sacrificii pentru interesele partidului și ale luptei de dezrobire a clasei muncitoare. „Educatori, organizatori, instructori și conducători ai luptelor maselor muncitoare în condițiile grele ale ilegalismului și cu scopul limpede al pregătirii și îndeplinirii revoluției politice — relevau documentele plenarei — iată cadrele de care are nevoie partidul (comunist) român [...]. Pregătirea conștientă, sistematică și îngrijită și ridicarea din sinul muncitorimii a elementelor destoinice, dîndu-se posibilitatea și prilejul de a-și dezvolta și aplica forțele în munci de partid de o importanță tot mai mare, — iată cum se va înlesni crearea acestor cadre. Înăuntrul partidului, ca un schelet de care se prind mușchii săi, ca o armură de fier a construcției sale, trebuie creat un aparat al partidului, viguros și elastic, acomodabil nevoilor sale din diferite momente”²⁰. Precizînd necesitatea respectării centralismului democratic ca principiu organizatoric fundamental, documentele Plenarei arătau necesitatea respectării democrației interne de partid, concretizată prin libertatea de critică, egalitatea între membrii, stimularea inițiativei individuale, în același timp, cu o disciplină de fier a cărei necesitate intransigentă era impusă de grelele condiții de ilegalitate în care comuniștii erau nevoiți să acționeze.

„Condițiunile ilegalității — releva în acest sens un document al conducerii P.C.R. — impun însă în același timp și o disciplină mult mai severă și necruțătoare, (...) căci fără disciplină de fier nu se poate duce cu succes lupta hotărîtă contra claselor stăpînitoare, și numai călirea și oțelirea membrilor în luptele zilnice va asigura această disciplină de fier, fără de care izbînda este imposibilă”²¹.

Trebuie subliniat faptul că, paralel cu preocupările de întărire politico-organizatorică a rîndurilor sale, Partidul Comunist Român s-a preocupat constant și de întărirea organizațiilor revoluționare de masă, aflate sub conducerea sa — Sindicatele unitare, Uniunea Tineretului Comunist, Ajutorul roșu, Cercul femeilor comuniste, — fapt care a dus la dezvoltarea acțiunilor acestora în rîndul maselor exploatate, la întărirea legăturilor cu acestea, a prezenței active și hotărîte a P.C.R. în rîndul maselor, păturile sociale supuse exploatării regimului burghez.

Preocupat permanent pentru asigurarea unității sale, în condițiile intensificării terorii și a acțiunilor represive ale autorităților, conducerea Partidului Comunist Român a găsit și a aplicat diverse forme și metode

¹⁹ Ibidem p. 16—19; vezi și *Buletinul Partidului Comunist din România. Despre ședința plenară a Comitetului Central. 1—4 decembrie 1925*, în „Bolșevismul” din decembrie 1925.

²⁰ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab IX—14.

²¹ Ibidem.

elastice de activitate a comuniștilor în cadrul organizațiilor de masă, sau aflate sub influența sa. Între aceste organizații se remarcă prin activitatea sa Blocul Muncitoresc-Tărănesc, îndeosebi în anii 1925 — 1926, când unii reprezentanți ai săi au fost aleși consilieri comunali. Un succes notabil al Blocului l-a reprezentat și alegerea, în anul 1931, cu prilejul alegerilor parlamentare, a 5 deputați comuniști în Adunarea deputaților.

Declanșarea crizei economice în anul 1929, cu repercusiuni deosebit de grave asupra situației clasei muncitoare și a păturilor sociale exploatate, a ridicat în fața partidului comunist, paralel cu unele probleme de orientare tactică, și adoptarea unor măsuri organizatorice capabile să-i întărească structura, să-l facă apt de a fi ceea ce, în mod obiectiv, situația i-o cerea aceea de a fi detașamentul de avangardă revoluționară, conducătorul marilor bătălii de clasă care se profilau. „Între politica și tactica unui partid comunist, pe de o parte, și organizarea lui, pe de altă parte, — releva organul teoretic al P.C.R. „Lupta de clasă” — există o strinsă și indespărtibilă legătură organică. De aceea, Lenin sublinia fără încetare pericolul de a cădea în extreme, de a face politică și numai politică, uitând de necesitatea întăririi organizatorice a partidului, — sau, invers, de a suspenda munca politică a partidului până când vom reuși a crea mai întâi o organizație puternică”²². Pe această linie, organul teoretic al P.C.R. cerea lichidarea grabnică a unor manifestări stângiste din activitatea partidului și întărirea legăturilor sale cu masele largi populare, înfăptuirea frontului unic muncitoresc. Cheia succesului o constituia întărirea celulelor de partid existente, în special în fabrici și uzine și crearea a noi nuclee comuniste, modificarea compoziției sociale prin infuzia cu elemente muncitorești ²³.

„Ceea ce este necesar — sublinia aceeași publicație — e o convingere fermă că partidul trebuie întărit prin atragerea de noi membrii din sinul clasei noastre, clasei proletare, prin crearea de organizații noi, prin munca pe care o vom depune în această direcție pentru activizarea tuturor membrilor de partid. Recrutarea de noi organizații nu înseamnă numai o întărire cantitativă a partidului, ea trebuie să fie și o [...] înrădăcinare a lui în întreprinderile mari din industrie, metalurgie, chimie, transport. Prin aceasta vom atinge și o îmbunătățire a compoziției sociale a partidului” ²⁴.

Pe linia preocupărilor de întărire organizatorică a rândurilor partidului „Lupta de clasă”, a publicat o serie de documente teoretice ²⁵, care, plecând de la concepția marxist-leninistă de organizare a partidului revoluționar, au militat pentru strângerea rândurilor partidului în focul luptelor de clasă din anii crizei, eliminarea influențelor stângiste și oportuniste, întărirea unității clasei muncitoare, și pe această bază, a frontului unic a celor exploatați, împotriva regimului burghez. „Toți membrii partidului — se menționa în « Sarcinile actuale ale P.C. în munca sa organizatorică » — trebuie să fie preocupați de restabilirea unității. Este necesar ca imediat să se reia legăturile, restabilind aparatul conspirativ al partidului, întărind

²² „Lupta de clasă”, nr. 10—11 din 1929, p. 52—59.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ „Lupta de clasă” nr. 14—15 din 1929, *Despre programul Partidului Comunist din România*; *Pericolul de dreapta în partidul nostru*; nr. 18—19 din 1930, *Sectarismul de „stnga” în Partidul Comunist Român*.

munca și organizațiile de masă muncitorești. Această sarcină poate fi înfăptuită numai prin condiția unei lupte nemijlocite, contra manifestărilor recidive ale fracționismului cît și contra manifestărilor stîngii, și cu deosebire a oportunismului de dreapta”²⁶. În concepția conducerii partidului, sarcinile celulelor de întreprindere dobindeau dimensiuni hotărîtoare în obținerea succesului în marile bătălii de clasă declanșate de proletariatul român în fruntea maselor exploatare. „În afară de celulă — precizau documentele — nu există membru de partid”²⁷. Legarea strînsă de cererile zilnice ale muncitorilor, necesitate stringentă ca membrii celulelor să-și desfășoare activitatea în atelierele principale, acordarea unei largi independențe tactice celei, în funcție de condițiile locale de activitate, concretizată în studierea conjuncturii sociale și adaptarea rapidă a celor mai eficiente mijloace și căi politice și organizatorice în declanșarea, mobilizarea și conducerea luptelor greviste, sînt numai cîteva din măsurile urgente pe care P.C.R. trebuia să le transpună în practica luptei revoluționare²⁸.

Documentele programatice votate de către Congresele II, III și IV precum și alte materiale teoretice ale P.C.R. publicate în această perioadă, evidențiază, între altele, aspecte de ordin tactic și strategic, eforturile depuse în vederea consolidării organizatorice și întăririi legăturilor partidului cu masele largi. Cu toate acestea, o serie de factori din interiorul mișcării — cum ar fi unele reminiscențe stîngiste — precum și unele măsuri represive afectau activitatea Partidului comunist, au îngreuiat transpunerea în viață a principiilor organizatorice și programatice adoptate, găsirea unor forme cît mai corespunzătoare realităților social-politice interne. La aceasta s-au adăugat practicile dăunătoare ale Cominternului de a numi în conducerea partidului oameni din afara țării, străini de realitățile și tradițiile poporului român, și de a impune teze și lozinci necorespunzătoare situației din România, fapt care a adus daune serioase vieții de partid în general și în special structurii sale organizatorice. Pe acest fond, au izbucnit luptele fracționiste în anul 1929 care, așa după cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu : „au dezorganizat grav activitatea partidului, aducîndu-l la un pas de lichidare tocmai în perioada ofensivei capitaliste împotriva maselor populare, în ajunul unor mari bătălii de clasă”²⁹.

Etapă importantă în dezvoltarea Partidului Comunist Român, Congresul al V-lea, desfășurat în decembrie 1931, a stabilit pe baza unei analize mai temeinice, linia strategică și tactică a partidului. În conformitate cu aprecierile Congresului, România se afla în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, rolul hotărîtor în conducerea transformărilor revoluționare revenind proletariatului, în alianță cu țărănimea muncitoare.

Avînd în vedere avîntul luptei revoluționare din acea vreme, perspectiva dezvoltării acesteia, în condițiile accentuării exploatării maselor muncitoare, Congresul a apreciat că era necesar să se intensifice eforturile în direcția înfăptuirii frontului unic muncitoresc, preconizînd noi forme de organizare și de luptă ale maselor largi populare.

²⁶ Ibidem, nr. 18—19, octombrie 1930, p. 25—28, *Sarcinile actuale ale P.C. în munca sa organizatorică*.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 29.

Dat fiind faptul că partidului comunist i se ridicau noi probleme în împrejurări impuse de agravarea situației proletariatului, țărănimii, păturilor mijlocii, intelectualității și altor categorii sociale, Congresul a adoptat și o serie de măsuri menite a-i întări unitatea rindurilor sale, a-i mări capacitatea de a conduce cu succes marile bătălii de clasă aflate în plină desfășurare³⁰. Astfel, documentele Congresului subliniau necesitatea consolidării compoziției proletare a partidului, paralel cu lărgirea și întărirea rețelei organizațiilor de partid la sate; pătrunderea mai activă în întreprinderile din marile centre industriale (Valea Jiului, Valea Prahovei, Reșița, Valea Trotușului, Valea Mureșului) și sporirea activității în rîndurile ceferiștilor; lichidarea tendințelor separatiste și regionaliste din interiorul partidului; lichidarea luptei fracționiste, excluderea grupărilor și întărirea unității; combaterea abaterilor de stînga sau dreapta și stabilirea unei conduceri centralizate; adîncirea vieții ideologice a întregului partid și ridicarea nivelului ideologic al întregului activ al partidului etc.³¹. „Celula de fabrică și uzină — precizau documentele Congresului — trebuie să devină baza principală organizatorică a partidului”³².

Perioada care a urmat a înregistrat numeroase acțiuni revoluționare ale proletariatului organizat și condus de partidul comunist. Un rol deosebit de important l-au avut în aceste acțiuni celulele comuniste din fabrici și ateliere care au constituit nuclee de coalizare a tuturor organizațiilor muncitorești, unite în front unic. Aceasta s-a concretizat printr-o largă formă de organizare; pe prim plan s-au impus comitetele de grevă și comitetele de acțiune, incluzînd muncitorii comuniști, social-democrați, socialiști, socialiști-independentenți și fără de partid, uniți în focul luptei revoluționare.

În confruntările de clasă din anii crizei, care aveau să culmineze cu marile bătălii revoluționare ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie — februarie 1933, s-au întărit legăturile partidului cu masele; au crescut rîndurile sale, în special din masele cele mai combative ale clasei muncitoare; a sporit rolul elementelor muncitorești în partid, în conducerea sa; s-a extins considerabil influența comuniștilor în mase, s-a ridicat prestigiul politic al P.C.R., care și-a îmbogățit experiența de luptă revoluționară³³.

³⁰ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XVI-3, p. 30—32.

³¹ Ibidem, p. 40—43.

³² Ibidem, p. 30—32.

³³ „Fiecare organizație de partid, fiecare celulă de întreprindere — sublinia Rezoluția Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 13 iulie 1933 — trebuie să învețe din experiența luptelor din februarie arta de a organiza, a influența și conduce independent mișcările de masă. În împrejurările de astăzi — ale înăsprii luptei de clasă — partidul trebuie încă din timpul pregătirii grevei să ducă agitație în mod insistent pentru greva generală și s-o pregătească din punct de vedere organizatoric, folosind larg acele forme care s-au aplicat în februarie (. . .) Lozincă luptei pentru comitetele de fabrică — lozincă principală a luptelor apropiate ale proletariatului. Luptele din februarie au arătat în mod evident că detașamentele proletare înaintate s-au pătruns de importanța colosală a cuceririi comitetelor de fabrică ca a unei reprezentanțe permanente — recunoscute de către administrația uzinei — a intereselor muncitorilor din acea uzină. Cucerirea comitetelor de fabrică ridică gradul de organizare a mișcării; mărește forța de rezistență a clasei muncitoare față de atacurile zilnice indirecte împotriva muncitorilor. Comitetul de fabrică, cum arată experiența atelierelor de la „Grivița” a fost considerat de către muncitori și de către guvern ca „Sfaturi ale aleșilor muncitorimii”. Și într-adevăr la un nivel și mai înalt al mișcării ele pot să devină germinul sfaturilor aleșilor muncitorimii. De aceea partidul trebuie să popularizeze în modul cel mai larg lozincă luptei pentru comitetele de fabrică și s-o pună ca o cerință concretă în toate grevele”. (*Documente din istoria Partidului Comunist Român*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1953, p. 199—200.)

„În vîltoarea luptelor — releva tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a creării P.C.R. — s-au format și s-au călit numeroși activiști și militanți revoluționari, cadre legate de clasa muncitoare, de interesele și năzuințele poporului nostru, care au jucat un rol important în organizarea și conducerea luptelor de clasă din anii următori în înfăptuirea insurecției armate, în construcția societății socialiste”³⁴.

Perioada care a urmat anului 1933, a însemnat o etapă de luptă și sacrificii în înclăștarea cu forțele cele mai reacționare în frunte cu organizațiile fasciste, cu numeroase pilde de eroism date de comuniști, pentru apărarea suveranității și independenței naționale, a libertăților democratice grav periclitată de imperialismul nazist și agentura acestuia în România, Garda de fier. Înfruntînd numeroase greutăți și piedici, Partidul Comunist Român a acționat cu perseverență pe linia îmbunătățirii structurii sale organizatorice a disciplinei interne de partid³⁵ cu conștiința faptului că de maniera în care era realizat acest obiectiv depindea într-o considerabilă măsură capacitatea sa de a conduce lupta maselor muncitoare pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună, mai demnă.

În aceste condiții, Plenara C.C. al P.C.R. din februarie 1935, care a pus bazele concepției Partidului Comunist Român în problemele făuririi unei largi concentrări de forțe social-politice capabilă să opună ascensiunii pericolului fascist în România, atrăgea atenția necesității lichidării grabnice a slăbiciunilor și neajunsurilor organizatorice ale partidului.

„P.C.R. — remarcă documentele Plenarei — a înregistrat în ultimii ani pe baza liniei politice, în fond juste, unele succese (conducerea unui șir de lupte economice, campania de masă în jurul procesului ceferiștilor etc. (...)) Totuși, pentru a îndeplini sarcinile uriașe puse în fața partidului e nevoie să se încordeze toate forțele în scopul învingerii unor slăbiciuni și neajunsuri organizatorice (...))”³⁶.

Între sarcinile organizatorice cele mai importante care trebuiau să stea în fața partidului, Plenara menționa următoarele : accentuarea organi-

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.* p. 39.

³⁵ „Ședința C.C. — relevau documentele ședinței C.C. al P.C.R. din aprilie 1934 — atrage atenția întregului partid, asupra acestei lipse fundamentale a muncii organizatorice în industria mare. Amintind că luptele istorice din februarie ale muncitorilor de la C.F.R. și petrol au pus în mișcare zeci de mii de proletari din industria ușoară și întreprinderile mai mici, C.C. pune ca o sarcină față de toate organele de conducere ale partidului să-și concentreze toate forțele lor în acele regiuni și localități unde există păături importante ale proletariatului pentru a atrage în rindurile partidului elementele cele mai active și cu autoritate (...)) C.C. pune în fața tuturor organelor de partid sarcina de a constata pricinile fluctuației specifice fiecărei organizații. De asemenea, subliniază necesitatea absolută ca, printr-o largă acțiune ideologică și prin aplicarea justă a principiilor organizatorice, conținutul calității membrului de partid să fie ridicat la nivelul care i se cuvine în rindurile partidului și simpatizanților. Sarcina înlăturării pricinilor care provoacă fluctuație cere ca fiecare membru de partid să prețuiască membrul de partid nu ca luptător de rind al cauzei eliberării clasei muncitoare, dar ca un soldat de avangardă care acumulează în rindurile avangardei revoluționare experiența în conducerea luptelor de zi cu zi ale proletariatului și se înarmează pentru luptele hotărîtoare finale” (Arhiva I.S.I.S.P., cota A VIII-12, inv. 741).

³⁶ Ibidem, cota Ab-XIX, inv. nr. 841 (*Sarcinile apropiate ale Partidului Comunist din România, Rezoluția adoptată de C.C. al P.C.R. la sfîrșitul lunii februarie 1935, martie 1935, Edit. C.C. al P.C.R.*)

zării salariaților dintr-un șir important de sectoare proletare (C.F.R., industria grea, porturi și mine), lichidarea reminiscentelor sectariste prin intensificarea recrutării de noi membri în partid, întărirea inițiativei și stimularea activității independente a tuturor verigilor partidului, de sus până jos, fortificarea democrației interne de partid care să amplifice inițiativa de jos, întărirea disciplinei interne de partid etc.³⁷

Disponind de o experiență îndelungată, îmbogățită și verificată în practica luptelor revoluționare din perioada 1929 — 1933, Partidul Comunist Român a realizat în această etapă o îmbunătățire considerabilă a compoziției sale sociale prin cooptarea în rândurile sale a numeroase elemente muncitorești legate nemijlocit de procesul muncii, precum și o îmbunătățire a compoziției sale naționale cu elemente patriotice ancorate în viața și tradițiile națiunii, animată de hotărârea de a lupta cu pasiune și devotament revoluționar pentru independența, suveranitatea și integritatea patriei.

În această privință, un document al P.C.R., emis în decembrie 1935, trasa ca principale sarcini organizatorice, între altele, următoarele : „Întărirea partidului prin atragerea în rândurile lui a elementelor încercate în luptă și în primul rând în întreprinderile mari și importante din industriile : miniere, de petrol, metalurgice (...), din transporturi (C.F.R., porturi)”³⁸.

Acționind în vederea creării a numeroase organizații legale de masă, sau pentru asigurarea rolului conducător al partidului în sinul a o serie de organizații și grupări cu caracter democratic, Partidul Comunist Român a dat ca directivă principală, apropierea de acestea și colaborarea cu ele pe planul acțiunilor cu caracter antifascist³⁹, în vederea stimulării în sinul națiunii a unui puternic curent antifascist și antihitlerist, de rezistență națională antifascistă⁴⁰. Referindu-se la acest obiectiv al P.C.R., documentele partidului precizau : „În prezent — , când pericolul fascist și al războiului sînt atît de amenințătoare, exploatarea oricărui aliat — oricît de nehotărît, vremelnice, șovăitor ar fi el — este pentru lupta contra fascismului și războiului de o mare importanță”⁴¹. În același timp, comuniștilor li se cerea ca, în condițiile în care desfășurau activitatea în sinul orga-

³⁷ Ibidem.

³⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 150, inv. 8, f. 56 — 62.

³⁹ „Comuniștii — se menționa într-un document al P.C.R. din februarie 1936 — vor intra și vor munci cu cea mai mare energie în comitetele electorale din județele respective. Ei vor forma în fiecare sat, în fiecare cătun comitete de acțiune în care vor atrage pe bărbaii, femeile și tinerii cei mai energici și mai activi pentru triumful candidatului susținut și pentru lupta de susținere a revendicărilor maselor. Comitetele vor cere candidatului să se angajeze să apere și în Parlament revendicările maselor județului, să combată reacțiunea și fascismul. Comuniștii vor lua inițiativa de a forma gărzii de apărare contra fascistilor. Unde această inițiativă este însușită și de alții, comuniștii vor intra și vor munci pentru organizarea lor” („Scînteia” din 7 februarie 1936, *Alegertile parțiale. Comunicat al C.C. al P.C. din România*).

⁴⁰ A se vedea : Gh. I. Ioniță, *Pentru front popular în România*, Edit. politică, București, 1971.

⁴¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 150, inv. 8, f. 56 — 62 ; a se vedea și : *Comunicat al Comitetului Central al Partidului Comunist din România despre stadiul disensiunilor asupra frontului unic proletar* („Scînteia”, nr. 3—4 din februarie 1936).

nizațiilor legale de masă ⁴², aceștia să-și păstreze independența ideologică și organizatorică fixate neabătut pe principiile revoluționare ale luptei de clasă.

Partidul comunist sublinia necesitatea întăririi neconținute a curentelor democratice, antifasciste în cadrul societății românești, prin lărgirea colaborării cu organizațiile care se pronunțau și acționau împotriva pericolului fascist extern și intern ⁴³.

Moment de seamă în activitatea P.C.R., Plenara lărgită a C.C. din 7—9 iulie 1936, care a adus noi determinări calitative în concepția P.C.R. privind structura, scopul și locul Frontului Popular Antifascist în viața politică a României, în mobilizarea maselor largi pentru apărarea patriei, a relevat, între altele, necesitatea întăririi structurii organizatorice a partidului, a perfecționării superioare a cadrelor sale.

„Numai ideologicește bine înarmat — subliniau documentele Plenarei — crescut și educat în spiritul marxist-leninist, partidul nostru va putea rezolva just toate problemele curente complicate” conducând „proletariatul român la unitate politică și la izbînda cauzei finale” ⁴⁴.

Unitatea deplină în structura internă a partidului și legătura permanentă și vie cu masele, reprezentau, după aprecierile documentelor Plenarei, condiții esențiale ale succesului Partidului Comunist Român de realizare a frontului democratic antifascist.

Anii premergători declanșării celui de-al II-lea război mondial au însemnat pentru Partidul Comunist Român o vastă campanie de masă împotriva fascismului, pentru salvagardarea intereselor supreme ale națiunii, pentru apărarea suveranității și independenței naționale ale României. Deși era nevoit să activeze în grele condiții de ilegalitate impuse de regimul dictaturii regale instituit în februarie 1938, P.C.R. a dat indicații tactice realiste, flexibile, corespunzătoare condițiilor concrete în care activa. În aceste împrejurări, comuniștii au transformat unele acțiuni ale breslelor, create de dictatura regală în urma dizolvării în octombrie 1938 a sindicatelor, precum și ale altor organizații oficiale sau semioficiale, în manifestații de masă cu caracter antifascist, imprimîndu-le o orientare hotărît combativă ⁴⁵. Între acestea, în loc de frunte se înscruie și marile manifestații de la 1 Mai 1939 din București și din alte centre ale țării.

Semnificativ pentru influența și prestigiul P.C.R. în rîndul maselor a fost faptul că acestea au demonstrat viabilitatea orientării tactice a partidului comunist în problema înfăptuirii frontului unic proletar, muncitorii comuniști, social-democrați, socialiști-unitari participînd în comun la acțiuni. Totodată, marile demonstrații de la 1 Mai 1939 au fost o puternică

⁴² „Pentru realizarea cu succes a Frontului popular antifascist — releva Hotărîrea C.C. al P.C.R. din ianuarie 1936 — este absolut necesară înlăturarea rămășițelor sectariste care mai împiedică legarea partidului nostru cu masele largi populare (. . .) Acest sectarism rămîne pînă acum o piedică în calea stabilirii legăturilor dintre partidul nostru și masele largi al muncitorimii și țărănimii. Înlăturarea lui cît se poate de repede este condiția necesară pentru succesul atragerii maselor populare în lupta contra pericolului fascist (. . .) Sarcina comuniștilor este ca pretutindeni acolo unde lucrează să lupte contra părerilor fataliste asupra inevitabilității venirii la putere a fascismului și să convingă masele muncitoare, țărănești și elementele neproletare că concentrarea forțelor lor, organizate într-un front popular antifascist va înlătura posibilitatea introducerii unei dictaturi militar-fasciste” (Arhiva I.S.I.S.P. Ab. XX-1, inv. 954).

⁴³ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 150, inv. 8, f. 56—62.

⁴⁴ Arh. I.S.I.S.P., cota Ab. XX-3, inv. 956.

⁴⁵ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, inv. 8, dosar 164, f. 25—43.

manifestare a voinței proletariatului, a maselor muncitoare pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului român, pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a patriei⁴⁶.

În vederea rezolvării superioare a sarcinilor mari care se ridicau în fața națiunii, a întregului popor, Partidul Comunist Român a adoptat măsuri menite să sporească forța de mobilizare a comunistilor, capacitatea lor de coalizare a tuturor forțelor antifasciste într-un bloc unitar antihitlerist. Astfel, documentele Plenarei a VI-a a C.C. al P.C.R. din iulie 1939 subliniau necesitatea întăririi organizatorice a partidului pe linia recrutării în partid a celor mai înaintați și activi muncitori, lichidarea decalajului dintre creșterea influenței P.C.R. în mase și ritmul sporirii numărului membrilor de partid prin cooptarea în rândurile P.C.R. a muncitorilor care s-au situat în fruntea luptelor economice și politice, sporirea numărului celulelor comuniste în întreprinderile industriale etc.⁴⁷.

Relevând necesitatea întăririi disciplinei interne din partid, paralel și în strînsă legătură cu sporirea influenței în masele largi populare, documentele Plenarei a VI-a subliniau că: „nici un moment nu trebuie să uităm că partidul nostru este singurul partid care luptă în mod hotărît consecvent contra fascismului, războaielor imperialiste și a actualului regim (...)”. Dar întărirea disciplinei, conspirației și vigilenței nu trebuie înțeleasă în mod strîmt, ca o muncă mai restrînsă. Nimic nu e mai greșit. Dimpotrivă, rupînd cu rămășițele sectarismului, apropiindu-se de păturile largi ale muncitorimii, legîndu-se mai strîns cu întreprinderile mari și cu masele exploatate de la orașe și sate și ducînd o muncă ideologică contra tuturor curentelor fasciste și fascizante care caută să cucerască masele, noi vom întări partidul cu elementele cele mai bune din clasa muncitoare, din țărănimea săracă și dintre argați și vom mobiliza masele largi pentru apărarea partidului. Lupta pentru ridicarea disciplinei, conspirației vigilente este lupta pentru cucerirea maselor...”⁴⁸.

Avînd în vedere sarcinile mari, deosebit de complexe care stăteau în fața partidului, necesitatea înarmării membrilor de partid cu un vast arsenal tactic care să le faciliteze accesibilitatea în mase, condiție fundamentală a izolării și lichidării organizațiilor fasciste în frunte cu Garda de fier, a organizării rezistenței întregului popor împotriva pericolului agresiunii statelor revizioniste fasciste coalizate în jurul Germaniei naziste, Partidul Comunist Român a subliniat în mod deosebit necesitatea călîririi ideologice a cadrelor, realizarea unei osmoze perfecte între munca politico-ideologică și organizatorică; aceasta reprezenta în concepția partidului cheia succesului, pavăza sigură a păstrării purității partidului, a garantării unității sale⁴⁹.

⁴⁶ A se vedea, Olimpiu Matichescu, *Mărturiile istorice ale unui trecut glorios — 35 de ani de la manifestările antifasciste și antirăzboinice de la 1 Mai 1939*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1974, p. 135—146.

⁴⁷ „Lupta de clasă”, nr. 6, august 1939.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ „Ridicarea nivelului politic și teoretic — subliniau documentele Plenarei a VI-a a C.C. al P.C.R. din iulie 1939 — trebuie să devină o sarcină urgentă, îndeplinită zi cu zi, fără întrerupere. Membrii de partid cu o educație marxist-leninistă vor îndeplini mai ușor sarcinile care stau în fața partidului nostru. Prin diferite mijloace: cursuri, ședințe speciale ale celulei, prelucrarea individuală a materialului, prin discuții politice și diferite organizații legale, trebuie luptat pentru înarmarea întregului partid cu teoria revoluționară...” („Lupta de clasă”, nr. 6, din august 1939).

„Dacă munca de propagandă — sublinia un document teoretic al al partidului în august 1939 — nu este bine organizată ... aceasta înlesnește pătrunderea influențelor străine în partid și dă loc la manifestări greșite și dăunătoare a unor activiști de partid. Dacă munca noastră de educație marxist-leninistă a cadrelor este neglijată, cadrele încetează să se mai intereseze de perspectivele mișcării noastre, încetează să înțeleagă justetea cauzei noastre, devin oameni lipsiți de perspectivă, căci îndeplinesc orbește și mecanic indicațiile de sus. Atunci, întreaga noastră muncă de partid, atât cea internă de partid cât și cea de masă, nu înaintază și lincezește”⁵⁰.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial la 1 septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania hitleristă, a găsit Partidul Comunist Român ancorat adânc în realitățile românești, cu cadrele strâns unite în încheștarea cu fascismul și forțele reacțiunii, militând cu consecvență pentru realizarea unui larg Front democratic care să antreneze toate forțele politice și sociale nefasciste în lupta de apărare a țării în fața pericolului invaziei naziste. Munca îndelungată și migăloasă de călire a cadrelor în marile bătălii de clasă sau în temnițele regimului burghez își arăta acum roadele. Avangardă a forțelor progresiste, Partidul Comunist Român se manifesta într-un moment crucial al istoriei poporului nostru ca cea mai consecventă forță politică antihitleristă din România, element catalizator al tuturor grupărilor politice și păturilor sociale antifasciste, dinamizator al luptei pentru pace și progres social.

Extinderea conflagrației mondiale, și odată cu aceasta, unele schimbări tactice și strategice fundamentale intervenite în orientarea Cominternului în perioada septembrie 1939 — mai 1940, urmată de instaurarea dictaturii militaro-fasciste în România în septembrie 1940, au impus Partidului Comunist Român un complex de reorientări care s-au concretizat în adoptarea unor măsuri organizatorice cu caracter special ce se cer analizate într-un capitol distinct.

PRÉOCCUPATIONS ET SOLUTIONS DANS LES DOCUMENTS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN CONCERNANT LE RENFORCEMENT POLITIQUE ET ORGANISATIONNEL DE SES RANGS PENDANT LES ANNÉES 1921 — 1939

RÉSUMÉ

Dès sa constitution, le 8 mai 1921, le Parti Communiste Roumain a accordé une attention particulière au renforcement politique et organisationnel de ses rangs, condition fondamentale de l'organisation et de la direction de la classe ouvrière, des larges masses exploitées dans la lutte résolue contre le joug bourgeois-agrarien, pour la démocratie et le progrès social.

Dans les conditions créées par suite de son entrée en clandestinité en 1924, la direction du parti a manifesté une préoccupation permanente

⁵⁰ Ibidem, nr. 6 din august 1939.

pour affermir les cellules du parti et protéger les cadres de celui-ci contre le danger des répressions sanglantes par la réaction et les organes d'Etat répressifs. Bien que forcés de déployer leur activité en des conditions particulièrement difficiles, de nombreux cadres du Parti Communiste Roumain se sont appliqués à donner une solution viable à la continuation de l'activité du parti, recommandant et appliquant de nouvelles formes et méthodes d'organisation et d'action à même de conférer au parti la capacité et les moyens les plus divers susceptibles de maintenir et l'élargir constamment ses liens avec les masses, le potentiel révolutionnaire exprimé dans une structure organisationnelle répondant aux réalités socio-politiques dans lesquelles il était obligé de déployer son activité.

Au cours des affrontements de classe des années de la crise, qui allaient culminer par les luttes révolutionnaires des cheminots et des ouvriers de l'industrie du pétrole de janvier-février 1933, les liens du parti avec les masses se sont renforcés, ses rangs ont grossi notamment par l'adhésion des masses les plus combattives de la classe ouvrière, le rôle des éléments ouvriers dans le parti, dans sa direction, s'est accru, l'influence des communistes parmi les masses s'est considérablement développée et l'on a assisté au rehaussement du prestige politique du Parti Communiste Roumain qui a enrichi son expérience de lutte révolutionnaire.

La période qui a suivi l'année 1933 a représenté une étape de lutte et de sacrifices dans l'affrontement avec les forces les plus réactionnaires en tête avec les organisations fascistes, où furent enregistrés de nombreux actes d'héroïsme des communistes, pour la défense de la souveraineté et de l'indépendance nationales, gravement menacées par l'Allemagne hitlérienne et l'officine de celle-ci en Roumanie, la Garde de Fer.

REGULAMENTUL ORGANIC ȘI ORGANIZAREA ARMATEI PĂMÎNTENE ÎN MOLDOVA

DE
ANGHEL POPA

La începutul veacului al XIX-lea, principatele își păstrau vechea structură politică, cu particularități de dezvoltare generate de existența în formațiuni statale distincte. Lipsiți de armată și domnie ca instituții naționale, puterea fizică și morală a unei națiuni¹, dar păstrându-și vechea autonomie, românii se pregăteau să înfrunte tumultuosul veac.

Vehicularea ideilor novatoare ale programului revoluției franceze, din secolul al XVIII-lea, a dat contururi noi luptei pentru emancipare națională în Europa². Se impunea reorganizarea armatei pămîntene, care a fost și este privită de istorici ca instrument de cea mai mare însemnătate în împlinirea năzuințelor naționale.

Slăbiciunea Imperiului otoman, evoluția crizei orientale, ca și creșterea contradicțiilor și rivalităților dintre marile puteri europene „generau atitudini și acțiuni care nu puteau ocoli principatele române, aflate ... într-o situație particulară. Ele au format adeseori, un obiect de anexare și împărțire”³.

Servind Porții ca bază de aprovizionare și atac vreme de peste trei veacuri, începînd cu secolul al XVIII-lea teritoriul țărilor române va fi transformat într-un veritabil teatru de război, unde se vor confrunța în mari bătălii imperiile vecine. Ele secau resursele naturale și creau largi posibilități de imixtiune a marilor puteri în treburile interne ale țării. Se adăuga jertfa miilor de voluntari români ce participau la campaniile antiotomane⁴ în speranța obținerii independenței patriei.

Principatele române au urmărit cu consecvență realizarea emancipării naționale⁵. Astfel, în perioada 1769 — 1830, românii au adresat marilor puteri 209 proiecte de reformă, care vizau direct sau indirect independența națională. În cadrul acestora, necesitatea reorgani-

¹ M. Eminescu, *Conservatorii ...*, în *Opere* vol. II, *Studii și articole politice*, Edit. „Cultura românească”, București, 1938—1939, p. 240.

² A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV, ediția a III-a, Edit. „Cartea românească”, București, (f.a.) p. 25, 45.

³ Leonid Bolcu, *Geneza „chestiunii române” ca problemă internațională*, Edit. Junimea, Iași, 1975, p. 23.

⁴ Ladislau Banyai, *Din tradițiile militare comune ale poporului român cu popoarele vecine în File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. III, Edit. militară, București, 1975, p. 118.

⁵ Karl Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 175.

zării armatei pămîntene — cum era și firesc — ocupa un loc important, dată fiind funcția acesteia de instrument cu ajutorul căruia țara își putea impune programul politic și apăra libertățile cucerite.

Expus pentru prima dată în memoriul din 1769, cînd se solicita crearea unui corp de armată compus din 12 000 de oșteni, cavalerie și pedestrim⁶, dezideratul va fi înlînit constant în deceniile următoare, înregistrînd o nouă creștere în memoriile adresate puterilor suzerane sau protectoare, în perioada imediat următoare după înfrîngerea revoluției din 1821.

În octombrie 1821, boierii moldoveni adresează un arz Porții în care pe lingă libertățile revendicate, era abordată și necesitatea înlăturării „arnăuților și orînduirea de paznici pămînteni”⁷. În același sens, se exprima delegația din Moldova, chemată la Constantinopol⁸, în urma protocolului de la Berlin, din 2/14 martie 1822, ce impunea Porții retragerea trupelor și restabilirea ordinii în principate⁹.

În condițiile reinstaurării domniilor pămîntene în 1822, națiunea română va „căpăta o conștiință tot mai clară a revendicărilor, forței și unității sale”¹⁰.

În acest context, vechile cereri privind reorganizarea armatei au fost reluate. În septembrie 1822, mica boierime elaborează un proiect de constituție, numit „Proiectul cărvunărilor”. Problema armatei era sintetizată în „pontul” 40, care specifica că noul organism urma să fie alcătuit numai din „plăieșii și slujitorii țării, iar nu altfelu de oameni străini”¹¹. O adunare obștească, prezidată de domnul Moldovei, Ioniță Sandu Sturza, solicita Porții, în 1824, constituirea unei armate de 4 000 — 5 000 de oșteni, motivînd că numai în acest fel se va constitui „un stat care să înceapă a figurarisi printre altele, un stat stăpînitor cum am fost, după privilegiile cele vechi ale țării, adică atîrnat cu adevărat și birnic, dar de-sine-stătător, cu pravili și cu puterea sa”¹².

Astfel de încercări au înlîmpinat opoziția Turciei¹³, dar și a Rusiei, ultima făcînd cunoscut domnului în 1827, că „orice propunere de înnoire sau schimbare în vechile așezăminte ale țării a fost întotdeauna reprobate de împărat, și că actele săvîrșite de ocîrmuirea moldovenească sînt potrivnice tratatelor existente”¹⁴.

Aceste acțiuni au fost continuate în etapele următoare cu persuasiune, înregistrînd o ascensiune deosebită în preajma Tratatului de la

⁶ Pentru această perioadă un studiu mult mai detaliat este efectuat de Apostol Stan, cf. *Renașterea armatei naționale*, Craiova, Scrisul românesc, 1979, p. 29—52.

⁷ Ioan C. Filitti, *Frămîntări politice și sociale în principatele române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 78.

⁸ *Ibidem*, p. 94.

⁹ *Ibidem*, p. 92.

¹⁰ Paul Cornea, *Cultura și literatura română în perioada pașoptistă, Curente și tendințe în Istoria literaturii române*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1968, p. 230.

¹¹ Pentru o mai largă tratare a acestor aspecte vezi articolul Dorinei Rusu, *Contribuții privind începuturile armatei române moderne 1812 — 1830* în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978 nr. 2, p. 241 — 252.

¹² Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 160.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 47.

Adrianopol, cînd conceptul de armată pămînteană se va transforma în cel de armată națională.

Departe de a constitui numai obiectul memoriilor sau arzurilor, au existat și încercări de a le transpune în practică¹⁵.

Acestor încercări de reorganizare militară, timide și nefinalizate, din cauza condițiilor politice existente, trebuie să le acordăm circumstanțe atenuante și să le analizăm cu înțelegere, chiar dacă nu au fost de lungă durată. Ele deschideau un drum, fiind completate de încercarea de reorganizare militară din perioada 1806 — 1812¹⁶. De această dată inițiativa aparține Rusiei, din motive lesne de înțeles, dat fiind rolul și locul pe care-l ocupau principatele în politica externă a Petersburgului¹⁷.

Un eveniment cu consecințe dintre cele mai importante în viața politică și militară a țărilor române, care a grăbit procesul de resucire a armatei naționale, a fost războiul ruso-turc din 1828 — 1829. Războiul izbucnește prin pătrunderea armatelor rusești în Moldova, la 25 aprilie/7 mai 1828¹⁸. Cu toate asigurările date¹⁹, intrarea trupelor țariste în țară a produs mari greutăți²⁰.

În conformitate cu instrucțiunile de la Petersburg, fixate înainte de declararea războiului²¹, domnii au fost înlăturați²², principatele trecînd sub administrația unui președinte plenipotențiar al celor două Divane, funcție în care a fost numit — cum specifica un ordin imperial²³ — contele Pahlen. Cu puteri nelimitate, avînd dreptul „de a face cereri extraordinare, cît de împovărătoare ar fi”²⁴ ... pentru țară, Pahlen reușește „... să camufleze uzurparea sub o aparență de consimțire națională”²⁵ și să subordoneze întregul potențial al celor două țări unui singur scop : aprovizionarea oștirilor țariste²⁶.

Înlocuirea lui Pahlen cu generalul Jeltuhin, la începutul anului 1829, a agravat și mai mult situația Principatelor.

¹⁵ Vezi amănunte la Ion I. Nistor, *Primele încercări de restaurare a oștirilor pămîntene în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice,”* seria III, tom. XXII, București, 1943, p. 15 — 33.

¹⁶ Idem, *Un proiect de organizare a oștirilor pămîntene din 1812*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. XXII, București, 1943, p. 149 — 163.

¹⁷ Mihail Galan, *Ocupația rusească în Moldova din anii 1828 — 1834* în „Cercetări istorice”, anul X — XII (1934 — 1936), nr. 1, p. 197.

¹⁸ Exceptînd armata de operații, alcătuită din 3 corpuri, se adăugau 40 000 soldați ce constituiau trupele de ocupație (A. Papadopol-Calimach, *Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara Românească, 1829 — 1834. După documente rusești*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria II-a, tom. IX, București, 1887, p. 7).

¹⁹ Vezi proclamația generalului feldmareșal, contele Wittgenstein, din 25 aprilie/7 mai 1828 în Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București (1934), p. 10.

²⁰ Karl Marx, *op. cit.*, p. 169 ; Vezi și rapoartele agenților sau consulilor francezi din principate la Radu Rosetti, *Acțiunea politică rusească în Țările Române povestită de organele oficiale franceze*, București, 1914, p. 58 — 75.

²¹ A. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 9.

²² Datorită poziției sale, spre deosebire de domnul Munteniei, Ioniță Sandu Sturza a fost supus unui tratament deosebit (Marcel Sturdza-Săucești și Ștefan Hurmuzache, *Documente despre Ioniță Sandu Sturza* în „Revista arhivelor”, an. XLIX, vol. XXXIV, nr. 4, București, 1972, p. 617).

²³ Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ *Ibidem*, p. 21.

²⁵ Karl Marx, *op. cit.*, p. 117.

²⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 335.

Înfrângerea militară a Turciei²⁷ este consfințită prin tratatul de pace de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829²⁸. Reluând clauzele cuprinse în Convenția de la Akerman, din 1826, dar într-o formă mai complexă, tratatul de pace cuprindea un „Act separat de la Adrianopol din 14 septembrie 1829”²⁹, ce dezvoltă articolul V din tratat, parte integrantă a acestuia³⁰. Prin prevederile sale, tratatul crea condiții favorabile pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste, limitind concomitent ingerințele Turciei, pe plan intern, în principate. Drept garanție, pînă la plătitura despăgubirilor de război, de către Poartă, Rusia își menținea armata în cele două țări³¹. Era cel mai mare triumf al Rusiei țariste în politica sa orientală³², deschizînd o epocă nouă în evoluția relațiilor dintre cele două imperii.

Terminarea războiului a dus și la schimbarea poziției Rusiei față de principate. Clauzele tratatului de pace privind țările române sînt o dovadă peremptorie în acest sens, ca și numirea lui Pavel Dimitrievici Kiselev în funcția de „Președinte plenipotent al Divanurilor Moldovei și Valahiei”³³, prin rescriptul împăărătesc din 7 noiembrie 1829.

Provenind dintr-o familie nobiliară moscovită, cu o ascensiune rapidă în ierarhia militară, apreciat de țar, pentru calitățile sale militare, diplomatice și administrative, era omul care, în concepția Petersburgului, trebuia „să cîștige simpatiile locuitorilor”³⁴, spre a transpune în practică într-o manieră definitivă politica Rusiei privind principatele.

În activitatea sa în țările române, Kiselev și-a adus o contribuție însemnată, dar a beneficiat și de un sprijin eficient din partea celor interesați „spre a contribui la renașterea patriei”³⁵. În această privință însă rolul său nu trebuie exagerat. Produs al fazei de trecere de la feudalism la capitalism, el a acționat — și nu se putea altfel — în conformitate cu educația și poziția sa socială, servind, în ultimă instanță, numai și numai interesele politice ale țării sale.

Printre primele măsuri luate odată cu ocuparea principatelor, în 1828, a fost și reorganizarea armatei³⁶. Inițiată prin înrolarea de voluntari în cadrul oștirii țariste³⁷ — acțiune condusă de colonelul Liprandi

²⁷ Privind forțele beligerante și desfășurarea operațiunilor militare pentru întreaga campanie, Vezi Cpt. N. I. Arghirescu, *Campania din 1828 și 1829 dintre Rusia și Turcia (în Europa)*, București, 1901, 61 p.

²⁸ D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. 1, partea a II-a, București, 1900, p. 318 — 325.

²⁹ *Ibidem*, p. 326—328.

³⁰ *Ibidem*, p. 321.

³¹ Cf. articolul IV din „Act separat relativ la indemnizațiile de comerț și de resbel și la evacuarea principatelor, din 2/14 septembrie 1829” (*ibidem*, p. 330—331).

³² Sesizînd implicațiile și intuind consecințele tratatului pentru Poartă, Metternich a afirmat: „răul este făcut (...) existența viitoare a Imperiului otoman a devenit problematică” (Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 82).

³³ A. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 8.

³⁴ Karl Marx, *op. cit.*, p. 118.

³⁵ M. Kogălniceanu, *Opere alese*, București, 194, p. 129.

³⁶ Generalul Roth solicita mitropolitului Veniamin să organizeze o gardă națională, alcătuită din elemente tinere (Ion I. Nistor, *Organizarea oștirilor pămîntene sub regimul Regulamentului Organic* în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. XXV, București, 1943, p. 889).

³⁷ Gh. Platon, *Unele mărturii documentare privind voluntarii din războiul ruso-turc 1828—1829* în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iași, secț. a III-a, Istorie filozofie, tom. IX, 1963, p. 175.

din Statul major al armatei — ea va primi contururi precise odată cu pacea de la Adrianopol, cînd necesitatea de a asigura ordinea internă și de a stagna dezorganizarea din administrație impunea crearea străzii pămîntesti sau a miliției naționale, înaintea elaborării și aplicării Regulamentului Organic.

Existența în Moldova — ca și în Muntenia — a unor forțe și posibilități materiale, completate de o adevărată efervescență spirituală, puteau duce, în noile condiții la organizarea unei armate care să aibă la bază „cele mai vechi, mai bune și mai solide tradiții ale țerii înseși”³⁸.

Prin actul adițional al tratatului de la Adrianopol, erau prevăzute instrucțiuni ce aveau să constituie, de fapt, baza juridică a formării armatei naționale: „Pentru serviciu de carantină, ca și pentru gardă și campanii, și a aplicării legilor și regulamentelor, guvernul fiecărui principat va putea întreține un număr de gărzi înarmate strict necesare pentru aceste diverse funcții. Numărul și întreținerea acestei miliții vor fi reglementate de către domni și divanele lor bazîndu-se pe vechile exemple”³⁹.

Acestor clauze li s-au adăugat noile instrucțiuni de la Petersburg, ce subliniau că noul organism „trebuie să fie lucrarea unui regulament bine cumpănit și deopotrivă la amîndouă provinciile”, indicînd ca număr cifra de 1 500—2 000 de oșteni pentru Moldova, sub motivul de a nu fi „la puțință pentru ca să se ridice tot prepusul din partea stăpînirii turcești”⁴⁰.

Pe această bază, generalul Kiselev a luat primele măsuri privind organizarea armatei. Un sprijin eficient în acest sens l-a primit din partea grupului de instructori, alcătuit din ofițeri ruși, veniți în principate din mai 1829⁴¹ avînd ca inspector militar general al ambelor principate pe generalul Semeon Nichitici Starov⁴², ajutat, pentru Moldova, de maiorul Mișcenco⁴³.

Prima măsură a fost concretizată în limitarea atribuțiilor hătmăniei, instituție ce practica „preocupția vrednică de toată rușinea ce se unelteste asupra tuturor dregătoriilor oștenești, începînd de la polcovnic pînă la cea de pe urmă cătană”⁴⁴, la funcția de organizare, administrație și comandă a armatei. Ca hatman a fost numit Constantin Palade, „însărcinîndu-l și cu organizația miliției naționale, spre a căreia sporii n-au lipsit a disvăli o satornică priință”⁴⁵.

³⁸ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. II, Edit. militară, București, 1970, p. 398.

³⁹ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 327; Text reproduș și în George Ioan Lahovari, *Hărți vechi. Geneza oștirii românești (1830)*, București, 1893, p. 4.

⁴⁰ Cf. *Analele parlamentare ale României. Obșteasca extraordinară Adunare de revizuirea Regulamentului Organic al Moldovei. 1831*, tom. 1, partea II-a, București, 1893, p. 39 (în continuare se va cita: *Analele parlamentare ale României*). Vezi și „Instrucțiunile ce au primit Comitetul din București al Reglementului amînduror prințipurilor de la Ministerstava Roșinească la anul 1829 și după care s-au făcut lucrările supț președenția d-lui General Minciaki” în Căpitan Gh. Fluture, *Renașterea armatei române. Documente istorice. Perioada Regulamentului Organic, 1828—1858*, Galați, 1937, p. 19 — 23.

⁴¹ Ion I. Nestor, *op. cit.*, p. 893.

⁴² Gh. G. BEZVICONI, *Căldători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 276.

⁴³ N. Ciachir, *100 de ani de la Unirea principatelor*, Edit. militară, București, 1958, p. 47.

⁴⁴ „Analele parlamentare ale României” tom I, partea II-a, p. 39.

⁴⁵ „Albina românească”, Iași, nr. 18, din 4 iunie 1831, p. 70.

La 14 aprilie 1830, generalul Kiselev făcea cunoscut Adunării Moldovei⁴⁶ un proiect, în conformitate cu care, armata urma să fie constituită din 2 batalioane pedestre și 2 escadroane cavalerie „gendarmeria pământului pentru carantinuri de pe Dunăre și pentru trebuințe politicești dinlăuntru” ... De organizarea acesteia, urma să se ocupe un comitet special, avînd ca președinte pe generalul rus Starov, iar ca membrii: hatmanul și aghiotantul său, subpolcovnícul ștabului Mend și „gheneralnicul ștab ofițer ce are a se însărcina pentru învățătura acestei oștiri, ales din a 17 divizie a pedestreime”⁴⁷. Sarcina principală a comitetului era de a înainta Adunării „cel mai prințipal așezămînt gendarmeriei pământului, pe temeiul căruia va urma și organizația ei”⁴⁸.

Așezămîntul pe baza căruia a fost organizată armata în Moldova, se intitula „Așezămîntul dreptăților și a pronomiilor pentru cinurile oștenești a străjii pămîntești și pravilele pe a căror temei pot să intre în această slujbă boierii și fiii lor”⁴⁹. Anexele cuprindeau tabele cu indicații privind hrana și îmbrăcămîntea ce reveneau fiecărui soldat, precum și instrucțiuni cu privire la îndatoririle comandantului de regiment.

În iulie 1830, a fost dată o „Publicație” alcătuită din 23 de paragrafe, ce făcea cunoscută necesitatea de „a se alcătui Straja pămîntească, precum s-a hotărit în tractatul Adrianopolului articolul 5 și care trebuie negreșit a se formălui fără zăbavă”⁵⁰. Organizată ca structură din „pihotă și cavalerie”, armata urma „să se formăluiscă prin mijloc voios de oameni în vîrstă de la 20 pînă la 30 ani”⁵¹. Durata serviciului militar era fixată la 6 ani. Armamentul și uniforme erau gratuite, adăugîndu-se, pentru cavaleriști, suma de 121 de lei, afectată „pentru hrana și potcovitul calului”⁵². Pe întreaga perioadă a stagiului militar, familiile soldaților erau scutite de bir. La finele celor 6 ani, cei care au servit la cavalerie aveau privilegiul de a-și păstra calul. Cine dorea să servească în armată 3 termene, respectiv 18 ani, „atunci tatăl său, mama sa și nevasta sa vor fi slobozi deapaurure de toate și el socotit ca un verteran (soldat vechi), slobod și scutit în toată viața sa de dajdie în bani, de podvozi și de cvartir ostășesc”⁵³.

Necesitatea stringentă de a avea cadre instruite impunea ca, „după curgere de 3 ani, a treia parte din toată această oaste are să se slobozi și în locul celor sloboziți să se puie alții noi, care vor începe slujba la al 4-lea an a organizației, iar al 5-lea și al 6-lea an să îplinească și celelalte două a trie părți, cu chip ca apururea o parte din ostași să fie din acei vechi și învățați”⁵⁴. În cazul unor decese, completarea efectivelor se făcea prin recruți. Întregul efectiv al soldaților urma să fie recrutat din rîndul slujitorilor, iar cei „ce vor rămîne fără treabă se vor da la bir”⁵⁵.

⁴⁶ Ibidem, nr. 32 din 1 mai 1830, p. 133.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Gh. Ungureanu, *Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei extras din Relațiile româno-ruse în trecut*, Academia R.P.R., Institutul de studii româno-sovietice, 1937, p. 7.

⁵⁰ Arh. St. Iași, Isprăvnica Cîrligătura, tr. 616, op. 673, dos. 47, f. 1.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, f. 2^v.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem f. 1.

⁵⁵ Ibidem, f. 2^v.

Ofițerii formau o categorie aparte, bucurându-se de privilegii ce aveau să fie cuprinse într-un „așezămînt deosăbit”. Pînă la terminarea organizării armatei ca efectiv complet, boierii erau numiți în funcții de comandă echivalente cu rangurile lor, după aceasta urmau să fie primiți cu gradul de iuncări, pentru o perioadă de 6 luni, fiind avansați în „cin de ofițeri după rînd, la vacanție ce se vor deschide”⁵⁶. Nelimitați ca număr, iuncării urmau să fie retribuiți cu salarii, uniforme și arme „de la hazne”, dar numai acei ce „vor fi în complet și adevărată slujbă”. Dacă după 3 ani de serviciu, doreau să abandoneze cariera militară, primeau în viața civilă, cel puțin gradul de boierie, echivalent cu cel deținut în armată.

Paragrafele 22 și 23 ale „Publicației” subliniau necesitatea organizării unui serviciu medical, concretizat în existența în fiecare batalion a unui medic⁵⁷.

Aflată sub conducerea hatmanului și avînd îndatorirea „întîi spre a se ține caraul la vămi, carantine și la hotară; al 2-lea a săvirși slujba dinlăuntru și a păzi buna orînduială prin oraș și prin giudețe, să aibă privileghe și asupra stringerii dajdiei”⁵⁸, straja pămîntenească era alcătuită din 2 batalioane infanterie și 2 escadroane cavalerie⁵⁹.

Pentru a putea începe recrutările era necesar ca organizarea noii instituții militare să fie cunoscută într-un termen cît mai scurt de întreaga populație. În acest sens, „Publicația” a fost tipărită în presa vremii⁶⁰, iar din ordinul Divanului Împlinitor, au fost trimise copii după original, la toate isprăvniciile din ținuturile Moldovei pentru a fi citite de zapcii „mai virtos la adunarea bisăricilor... spre auzul și știința tuturor acelor ce vor fi ahotnici de asămine slujbă”⁶¹...

Concomitent cu aceste acțiuni, Adunarea Moldovei, în urma instrucțiunilor primite, a elaborat în august 1830, un „Proiect pentru chipul stringerii și închegării soldaților Străzii Pămîntești dintre slujitorii posturilor, precum și a trebuincioșilor unterofițeri dintre neguțitorii, fii de preoți și privilegheți”⁶². Erau acordate scutiri „de dări și havalele” pentru familiile celor ce aveau să servească în armată, care trebuiau „să fie aleși oameni tineri, din acei mai vrednici și mai în bună stare, fără vre-o metehană și neprihănite purtări...”. Se specifica că din numărul total al slujitorilor existenți la acea dată, armata nu putea cuprinde decît 1/4; cei rămași urmau „să se întrebuințeze la slujbile polițienesti și dacă ar prisosi și peste asămine trebuință, acel prisos să se deie în bir, împreună cu lăcuiitorii birnici”.

Unterofițerii se bucurau de aceleași privilegii și erau recrutați, pe același temeiu care s-a zis și pentru soldați”..., dar „și cu știință de carte...”.

⁵⁶ Ibidem, f. 3.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem f. 1.

⁵⁹ După o adresă a Divanului Împlinitor, din 31 iulie 1830, efectivul armatei urma să fie de 1 542 de oameni, repartizați pe arme astfel: la infanterie „43 ofițeri și 1120 ranguri de gios” și la cavalerie „15 ofițeri și 364 ranguri de gios” („Albina românească”, supl. la nr. 60 din 7 august 1830, p. 259).

⁶⁰ Ibidem, p. 259 — 260.

⁶¹ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Cîrligătura, tr. 616, op. 373, dos. 47, f. 1.

⁶² Ibidem, f. 18 — 18^v.

În conformitate cu ordinele date de „Comitetul formării Străzii pămîntești” și Divanul Împlinitor⁶³ dregătorii din ținuturi au început recrutarea „pentru stringerea străjărilor pămîntenesci din slujbașii panțiri a ținuturilor”⁶⁴.

Recrutările au întâmpinat o puternică opoziție din partea tuturor breslelor de slujitori, cu toate încercările făcute de autorități de a-i convinge. Astfel, slujitorii vorniciei de obște făceau cunoscut vornicului „că nu sînt în stare a să supune la o asemenea slujbă și că nici pot înșămna anume nici pe unul dintrînșii, spre împlinirea poruncii și că sînt mai mult în stare a să împrăștia care unde va pute, decît a primi asemenea slujbă”⁶⁵. Opoziția, luînd forme tot mai puternice, va impune modificări în sistemul de recrutare.

Concomitent cu aceste măsuri — după lungi discuții⁶⁶ — s-au stabilit uniforme și regulamentul. În privința, cadrelor, se prevedea constituirea unui batalion „ucenia comanda”, în care erau admiși boierii și fiii lor⁶⁷, dar în care au pătruns și elemente ale burgheziei.

Printre primii ofițeri „decretuiți” ai armatei moldovene presa vremii nota pe hatmanul Constantin Palade, „gheneral inspector șef tuturor oștilor Moldovei”⁶⁸ aga Teodor Balș, colonel și șef al Statului Major, praporcicii Neculai Mavrocordat și Todiraș Palade, aghiotanți ai hatmanului, aga Iordache Costache Lătescu, colonel și comandant al divizionului de cavalerie, căminarul Ianuc Foteși paharnicul Vasile Nouor, căpitani comandanți de roți⁶⁹. Se adăugau cadre medicale ca Cihac și Libo, numiți doctori de batalion⁷⁰.

La scurtă vreme, printr-un decret dat de Kiselev au loc avansări în grad. Cu gradul de prapurcie în cavalerie este numit și Ioan Cuza⁷¹, tatăl viitorului domn al Unirii.

Un eveniment istoric deosebit de important în procesul de reorganizare a armatei naționale l-a constituit apariția primelor uniforme și a steagului național. La 14 septembrie 1830, hatmanul Constantin Palade, „răzînd barba și dezbrăcînd costumul asiatic s-au îmbrăcat în uniformă militărească națională, ca și toți ofițerii și săldații de supt căpitnica sa comandă, ei poartă cocardă și steagul național di coloria albastru și roșu închis”⁷².

Înființarea „Străzii pămîntești” a produs un larg ecou în rîndul maselor populare și a spiritelor luminate ale vremii, care o considerau

⁶³ Ibidem, f. 10 — 11.

⁶⁴ Din raportul adresat Isprăvniceii ținutului Cîrligătura de aga Alexandru Roset la 8 octombrie 1830 (ibidem, f. 23).

⁶⁵ Ecaterina Negruți-Munteanu „Breslele” de slujitori din Moldova și aplicarea Regulamentului Organic, extras din „Cercetări istorice”, Iași, 1972, p. 3.

⁶⁶ Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 893.

⁶⁷ Col. D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, partea a I, ediția a II-a, București (f.a.), p. 81.

⁶⁸ „Albina românească”, Iași, nr. 70 din 11 septembrie 1830, p. 299.

⁶⁹ Ibidem, p. 300.

⁷⁰ Ibidem, nr. 78 din 9 octombrie 1830, p. 333.

⁷¹ Ibidem, nr. 101 din 23 decembrie 1830, p. 445.

⁷² Ibidem, nr. 72 din 18 septembrie 1830, p. 307; Privind adoptarea steagului tricolor, vezi general Radu Rosetti, *Știri mîrunte și note relative la istoria armamentului la noi. Cînd s-a adoptat steagul tricolor la noi* în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XI, București, 1930, p. 20—22.

„avangardă a norodului”⁷³, avînd menirea de a înfăptui dezideratele de veacuri ale poporului român : independența și unitatea națională. Călău-ziți de astfel de idealuri, au intrat în armată tineri patrioți ca poetul Hriso-verghi, M. Kogălniceanu și mai târziu Al. I. Cuza⁷⁴.

Aceleași sentimente determina opinia publică din Moldova de a contri-bui cu fonduri „la cheltuielile cerute spre informarea muziceii trebu-i-toare la corposul miliției pămîntești” ...⁷⁵. Speranțele și nădejdiile ce se puneau în armată „dișteaptă interes de priință și moldovenilor trăitori prin locuri dipărtate”⁷⁶, cum era cazul cavalerului Iancu Balș, șambelan al împăratului Rusiei, care contribuia cu suma de 60 de galbeni.

Gestul moldovenilor a produs entuziasm și în rîndul fraților din Muntenia și a „pricinuit o mare bucurie la tot omul în a cărui vine țir-culează sînge românesc și o mare cinste înaintea fieștecăruia strein”, cum nota într-o corespondență adresată „Albinei românești”, redactorul „Curi-erului românesc”⁷⁷.

Defilarea primelor unități „a gvardiei moldovene”, în decembrie 1830, „au născut în inimile tuturor vie bucurie atît despre frumoasa ei înfățișare, cît și pentru împrejurările ferice, în care cu paza din lăuntru țării s-au însărcinat iarăși pămîntenii”⁷⁸.

Dar alături de aceste elemente pozitive, organizarea armatei întîmpi-na greutăți în privința recrutării ce se concretizau într-o puternică opo-ziție a breslelor de slujitori, tot mai organizată și cu o arie de răspîndire ce cuprindea întreaga țară. Situația impunea autorităților necesitatea de a renunța la vechiul sistem de recrutare a soldaților numai din rîndul sluji-torimii.

Ca urmare, așezămîntul din august 1830, privind recrutările, supus dezbaterei Adunării Obștești a Divanurilor din Moldova⁷⁹, „s-au făcut într-însul îndreptările ce s-au găsit de cuviință”. Cei 1 322 de oameni „hotărîți de a fi străjări pămîntești” ... urmau să fie recrutați nu numai din rîndul slujitorilor, ci și a havalegiilor, breslașilor, slugilor fără bir, hrisovuliților și a ruptelor Visteriei „de la 80 oameni unul”⁸⁰, excluzînd privilegheții, mazilii și ruptașii, aceste stări fiind, „cele mai alese după starea boierească”⁸¹ ... urmînd să intre de bună voie în rîndul iuncărilor și a unterofițerilor.

Cu o situație mai grea rămîneau slujitorii, deoarece satele slujito-rești care au dat recruți „mai mulți decît analogul lor nu se pot slobozi pe la casele lor, ci rămîn buni luați ciți piră astăzi au putut a veni și a intra în slujbă ; iar care nu au apucat a da deplin suma cîtă după cîsla de acum îi calcă, acela trebuie a da acel număr, căci acest așezămînt rămînînd a fi de temei și pe vremea viitoare” ...⁸². Aceeași situație și în cazul biruri-

⁷³ Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, Edit. de stat pentru literatură politică, București, 1956, p. 56.

⁷⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 399.

⁷⁵ „Albina românească”, Iași, nr. 72 din 18 septembrie 1830, p. 307.

⁷⁶ Ibidem, nr. 47 din 1 noiembrie 1831, p. 185.

⁷⁷ Ibidem, nr. 77 din 5 octombrie 1830, p. 330.

⁷⁸ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 5.

⁷⁹ Arh. St. Iași, Miliția pămănească, tr. 1710, op. 1942, dos. 2, f. 225.

⁸⁰ Ibidem, f. 225 v.

⁸¹ Ibidem, f. 226.

⁸² Ibidem.

lor. Familiile celor ce serveau în armată urmau să fie scutite de bir, dar pentru ca „suma birului țării să nu suferă nici un fel de jignire, precum nici partea birnicilor satelor să nu rămâie încărcată cu biruri și havalelele celor sloboziți . . . să se ieie îndată a o patra parte din numărul slujitorilor de pe la toate posturile și asupra lor să se închipuiască tot biroul și havalelele” . . . În această categorie intrau și familiile „străjărilor ce se vor lua de la satele slujitoarești” ⁸³ . . .

Spre deosebire de așezământul din august, scutirea de bir acordată familiilor celor recrutați avea un caracter mai larg, incluzând pe lângă părinți, frații și surorile necăsătorite, iar în lipsa acestora, „moșii și mătușile cu copiii lor cei nevîrșnici”, sau orice tutore ⁸⁴. Familiile ce aveau un singur fecior „acela nu se va putea lua de către sat ca să se deie în numărul străjărilor, afară numai cînd însuși ei și părinții lui, dimpreună ar voi ⁸⁵”.

Recrutarea străjerilor pe baza noului așezămînt urma să fie terminată pînă la 1 februarie 1831 ⁸⁶. Recrutările încep pe fundalul unei nemulțumiri generate de cunoașterea unor prevederi ale Regulamentului Organic, înainte de a fi aplicat ⁸⁷. Deosebit de activă s-a dovedit mica boierime, care și-a manifestat opoziția printr-o adevărată mișcare ⁸⁸, ce avea drept mobil teama acestei clase de a nu-și pierde privilegiile. Înfrîntă, mișcarea este continuată în primăvara lui 1831, de o răscoală aproape generală a țăranimii ⁸⁹, provocată de recrutări ⁹⁰. Se răscoală satele din ținuturile Bacău, Herța, Neamț și Hîrlău.

Isprăvnicia ținutului Tecuci, printr-o adresă din 15 mai 1831, către Divanul Moldovei, făcea cunoscut că ocolașii din ocolul Bîrladului au întîmpinat rezistența și refuzul populației de a primi exemplarul tipărit ce conținea esența Regulamentului Organic, sub motivul „că întrînsele se cuprinde a se da străjeri pămîntești, și măcar că din partea noastră li s-au pus înainte folosurile lor și sfîrșitul pentru care se fac aceste strejuri în coprinderea proiectului, însă ei nici un fel de ascultare nu dau, fiind tot în asemenea gnomă și lăcuiitorii satelor de la ocolul Tîrgului” ⁹¹ . . .

Intervenția armatei rusești ⁹² a dus la restabilirea liniștei în lumea satelor. Din motive ce țineau de teama unor noi nemulțumiri, recrutările au fost suspendate pînă la 1 iunie 1831 ⁹³.

⁸³ Ibidem, f. 236.

⁸⁴ Ibidem, f. 227^v.

⁸⁵ Ibidem, f. 227.

⁸⁶ Ibidem, f. 227^v.

⁸⁷ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale, 1821—1907*, Edit. politică, București, 1969, p. 121.

⁸⁸ Corneliu Istrate, *Știri noi despre atitudinea micii boierimi moldovene față de Regulamentul Organic*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, IX, 1958, fasc. 1—2, p. 142—149.

⁸⁹ Xenopol o caracterizează drept „revoluție țărănească” (A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. XI, p. 97).

⁹⁰ Cf. Valerian Popovici, *Cauzele mișcărilor țărănești din Moldova oglindite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831—1833*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, V, 1954, s. III, nr. 3—4, p. 439—487; Administratorul unei biserici catolice din Iași nota că „norodu s-au zurbuluit tare pentru oamni acei de oaste, care cer boierii, și pe scutelnici i-au fost poprit norodu în drum : nu-i lasă să meargă la Eș” (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 340).

⁹¹ *Analele parlamentare*, tom I, partea a II-a, p. 256.

⁹² Valerian Popovici, *Date noi cu privire la organizarea și reprimarea răscoalelor țărănești din Moldova din anul 1831* în „Studii și cercetări științifice”, Istorie”, Iași, VII, 1956, fasc. 1, p. 107—121.

⁹³ Ion I. Nistor, *op. cit.* 1993.

Pe baza unor instrucțiuni primite din partea generalului Kiselev, care solicita ca „formarisirea străjii pămîntești” să fie terminată⁹⁴, recrutările au fost reluate cu succes după data menționată și organizarea armatei finalizată. Caracterizată de presa vremii drept eveniment ce avea să se „înscrisie cu haractir de aur în istoria patriei...”⁹⁵, în dimineața zilei de 23 august 1831, în prezența autorităților și a înaltului cler, în frunte cu mitropolitul Veniamin, pe dealul Copoului are loc ceremonia „pentru sfințirea armelor moldovene, cărora de la 1 sept. se va încredința paza marginii țării și a orînduirii din lăuntru”⁹⁶.

Reorganizarea armatei naționale impunea o multitudine de probleme — echipament, hrană, armament, muniții, școli, regulamente, și cadre medicale — ce trebuiau rezolvate cu toate greutățile existente.

Materialul necesar pentru confecționarea uniformelor a fost obținut, la început, din depozitele militare rusești de la Iași, Focșani și Galați și chiar de la Petersburg⁹⁷. Mai târziu, postavul „vinăt întunecat trebuitoriu pentru mundiruri” ... era obținut prin apeluri, făcute în presa vremii „tuturor voitorilor a se însărcina prin contract cu teslimarea...”⁹⁸ acestuia. În ce privește „lucrul straielor străjărilor pămîntești”, acestea urmau să fie confecționate de croitori moldoveni, dar și de alții străini⁹⁹.

Atît armamentul, cît și muniția, au fost date în cea mai mare parte de armata rusă. Astfel, un raport sublinia că s-a dat ... „praf de pușcă din acel rămas la cetate Silistra, în anul 1831, somă 200 puduri...”¹⁰⁰. În adevăr, din ordinul comitetului în mai 1831, praporcicul Panaite Pavlov se deplasează la Giurgiu, urmînd să primească „de la potpolcovnicu Popov, al II-lea (sic) ce se află acolo cu polcul oștenesc de cazaci, două sute puduri prav...”¹⁰¹. Depozitat „la lagăr” în satul Holboca¹⁰² praful a fost împărțit „giumătate la batalionul I-iu și escadronul I-iu și giumătate la batalionul al 2-lea și escadronul al 2-lea...”¹⁰³.

În ce privește aprovizionarea cu alimente, aceasta s-a făcut „de la magazalele rosienesti cu proviant pînă la deosebită punere la cale” ... iar ulterior „spre înlesnirea acestora este de trebuință a se da în contract”¹⁰⁴. În același sens, se proceda cu furajele și caii „trebuitori pentru călărimea strajei pămîntești ...”¹⁰⁵.

Un rol important în cadrul noii instituții îl deținea — cum era și firesc — instrucția¹⁰⁶. Asemănătoare pentru ambele arme, constînd în

⁹⁴ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 8.

⁹⁵ „Albina românească”, Iași, nr. 30 din 27 august 1831, p. 117.

⁹⁶ Ibidem, nr. 29 din 23 august 1831, p. 113.

⁹⁷ N. Clachir, *op. cit.*, p. 46.

⁹⁸ „Albina românească”, Iași, nr. 121 din 8 martie 1831, p. 535.

⁹⁹ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Cîrligătura, tr. 616, op. 673, dos. 47, f. 27.

¹⁰⁰ An. Răzășul, *Centenarul armatei românești (1830 — 1930)* în „România militară”, București, anul LXVIII, 1931, nr. 3, martie, p. 88.

¹⁰¹ Arh. St. Iași, Miliția pămîntească, tr. 796, op. 906, dos. 640, f. 7.

¹⁰² Ibidem, f. 26.

¹⁰³ Ibidem, f. 28.

¹⁰⁴ „Albina românească”, Iași, nr. 72 din 18 septembrie 1830, p. 308; nr. 122 din 12 martie 1831, p. 543.

¹⁰⁵ Ibidem, nr. 110 din 29 ianuarie 1831, p. 487.

¹⁰⁶ Colonel Dumitru Matei, *Instrutrea cadrelor de comandă și a trupelor Moldovei și ale Țării Românești în anii 1830 — 1848*, în *File din Istoria Militară a poporului român. Studii*, vol. I, Edit. Militară, București, 1973, p. 32.

manevre, exerciții, minuirea armamentului¹⁰⁷ și avînd ca bază disciplina de a cărei „întărire sau slăbire au depins, în toți timpii, mărirea sau căderea statelor celor mai puternice” ...¹⁰⁸. procesul de instrucție a fost mult îngreuiat de lipsa cadrelor de comandă și a regulamentelor.

Greutățile întîmpinate în asimilarea cunoștințelor — dat fiind numărul mare de analfabeți din rîndul soldaților și subofițerilor — a impus cu stringență măsuri privind învățarea scrisului și a cititului¹⁰⁹, completate în perioadele următoare, de organizarea unui învățămînt militar.

Organizarea asistenței medicale a constituit o problemă constantă în activitatea Comitetului ce se ocupa cu organizarea armatei¹¹⁰. Demersurile făcute în acest sens în 1830, pe lângă Epitropia Sf. Spiridon din Iași, conjugate cu eforturile privind organizarea unui „lazaret”, au fost finalizate prin înființarea a două spitale pentru armată, în 1831, cu „40 crevaturi”, din care 25 la Iași și 15 la Galați”, avînd un fond de 25 000 de lei¹¹¹.

Și în domeniul justiției militare, au fost inițiate măsuri, din octombrie 1830, ce au constituit baza viitorului cod militar¹¹². Pînă în 1833, au funcționat „Comisiile corecționale” pe lângă fiecare regiment, pentru judecarea gradelor inferioare, iar ca instanță supremă în caz de recurs „Sfatul de revizie ostășesc”¹¹³.

Reorganizată pe aceste baze, structura armatei naționale avea să-și găsească expresia teoretică în „Regulamentul pentru Miliția națională a Moldovei, „prezentat Adunării moldovene în primăvara lui 1831, de hatmanul Constantin Palade¹¹⁴ și care va primi un caracter legic¹¹⁵ prin integrarea lui în Regulamentul Organic.

Elaborat în conformitate cu instrucțiunile de la Petersburg¹¹⁶, la baza cărora au stat memoriile boierilor români adresate Rusiei după 1821, informațiile consilierului de stat Dașcov și clauzele Convenției de la Akerman și a tratatului de la Adrianopol, proiectul Regulamentului Organic este supus dezbaterii Adunării de revizie a Moldovei¹¹⁷, ce-și desfășoară lucrările în perioada 8 mai — 20 octombrie 1831. Aprobata de Obșteasca Adunare a Moldovei la 3 noiembrie 1831, care „au iscălit acest act organi-

¹⁰⁷ „Albina Românească”, Iași, nr. 5 din 16 aprilie 1831, p. 18.

¹⁰⁸ General Ioan Emanoil Florescu, *Osebirea între armatele vechi și cele moderne. Armatele sub regimul constituțional*, București, 1890, p. 4.

¹⁰⁹ Colonel Dumitru Matei, *op. cit.*, p. 36.

¹¹⁰ *Supra*, p. 14.

¹¹¹ General Ioan I. Atanasiu, *Oastea română de-alungul veacurilor*, București, 1933, p. 663.

¹¹² Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 900.

¹¹³ *Istoricul armatei române. Administrația, Comandamentele, Corpurile de trupă și Serviciile*, București, 1902, p. 9.

¹¹⁴ Lt. col. V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*, Iași, 1930, p. 27.

¹¹⁵ Conform art. 435 din Regulamentul Organic, toate schimbările efectuate în perioada ocupației în principate „vor avea putere de pravilă și să vor cunoaște ca parte din însuș trupul Reglementului” (*Reglementul Organic a Prințipatului Moldovei*, Eșii 1837, p. 16; Vezi și *Reglementul Organic a Prințipatului Moldovei*, Iași, 1846, p. 247).

¹¹⁶ *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 79; Paul Negulescu și George Alexianu, *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, București, 1944, p. V; cf. A. Oțetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în „Studii și articole de istorie”, vol. II (București), 1957, p. 386—402.

¹¹⁷ Cf. Ioan C. Filitti, *Jurnale inedite ale Obșteștii Extraordinare Adunări de revizie a Regulamentului Organic al Moldovei* în „Revista de istorie, arheologie și filologie”, vol. X, fasc. Ianuarie, februarie și martie, București, 1909, p. 33—34.

cesc" ...¹¹⁸ și aplicat la 1 ianuarie 1832¹¹⁹, Regulamentul Organic, ca și legile votate în perioada ocupației țariste, au fost aprobate de Poartă prin Convenția de la Petersburg, din 17/29 ianuarie 1834¹²⁰.

Primit cu rețineri sau entuziasm de contemporani, înregistrând în curgerea vremii apologeți sau detractori, Regulamentul Organic rămîne o legiuire cu caracter constituțional, care a avut rolul său în dezvoltarea țărilor române, dar și o operă contradictorie, „care ambiționa să reformeze întreaga structură a statului, în sensul principiilor dreptului public burghez, salvagardind în toate punctele privilegiile de clasă ale marii boierimi și interesele politicii țariste”¹²¹. În același timp, Regulamentul Organic este legea în conformitate cu care a fost reorganizată armata națională. Apreciată de instrucțiunile de la Petersburg drept element de bază, alături de alte măsuri menite să contribuie la apropierea celor „două noroade a căror unime de lege, de începutul neamului și de starea locului se cuvine ai ține strîns legate în oarecare întîmplări”¹²², problema armatei forma capitolul VII, „Reglementul Jandarmeriei”, art. 211—278, din Regulamentul Organic al Moldovei¹²³.

Conform art. 211, se prevedea a se „alcătui o strajă organizată pe temeiuri statornice, și asupra căroră Ocîrmuirea să poată rezema a sa credință”¹²⁴. Cu misiunea de a păzi hotarele și de a asigura ordinea pe plan intern, armata — avînd drept șef pe domn și comandant pe hatman sprijinit de un stat major — era constituită dintr-un regiment de călărime și pedestrime, avînd următoarea structură, conform articolelor 215—220¹²⁵; regimentul era format din 2 batalioane de pedestrime și 2 escadroane de cavalerie. Batalionul, comandat de un maior, era constituit din 4 companii; compania din 2 plutoane, plutonul din 6 secții. Escadronul, comandat de un căpitan, avea 4 plutoane, fiecare pluton format din 4 secții. Întregul efectiv al armatei era de 1 564 de oameni.

Articolele 223—233¹²⁶ fixau ca principiu de recrutare înrolarea benevolă, armata urmînd să fie constituită numai din birnicii „pămînteni”, între 20—30 ani, exceptînd negustorii. Durata serviciului militar era de 6 ani, recrutările fiind fixate pînă în 1841.

În schimbul serviciului militar „rangurile de jos” beneficiau de privilegii cuprinse în art. 234—239¹²⁷. Părinții oșteanului, familia sa, în cazul în care era căsătorit, sau în lipsa acestora, orice familie desemnată de cel recrutat, erau „scutiți de orice dare, în puterea unei patente protocolită de ministrul din năuntru și pecetluită cu pecetia Domnului”, în perioada celor 6 ani de serviciu. Scutirea putea fi extinsă pentru întreaga viață a oșteanului și a familiei sale, în cazul în care accepta de a

¹¹⁸ *Analele parlamentare*, tom I, partea a II-a, p. 7; Vezi și Gh. Ungureanu, *Despre manuscrisul original al Regulamentului Organic moldovean* în „Studii și cercetări științifice”, Iași, istorie, VIII (1957), fasc. 1, p. 121—135.

¹¹⁹ *Manualul administrativ a Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1855, p. 16.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 19.

¹²¹ Paul Cornea, *op. cit.*, p. 231.

¹²² *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 50.

¹²³ *Ibidem*, p. 175—184; Vezi și Căpitan Gh. Fluture, *op. cit.*, p. 117—163.

¹²⁴ *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 176.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 177—178.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 178.

servi în armată 18 ani. Se adăuga dreptul de a „purta uniforma ca un veteran, însă fără arme, fără chiveră, și fără palașcă. „Dotăți cu uniforme, armament și cai, în cazul cavaleriștilor, oștenii erau retribuiți financiar ¹²⁸.

Privilegiile ofițerilor inferiori și superiori erau cuprinse în art. 240—244 ¹²⁹. Boierii și fiii acestora „la începutul formalisării jandarmeriilor”, urmau să fie numiți în funcții conform rangurilor pe care le dețineau. Când efectivul armatei era complet, urmau să fie primiți cu gradul de cadeți, funcție în care trebuiau să servească cel puțin un an, avansarea efectuându-se în baza cunoștințelor asimilate și a vechimii. Nelimitați ca număr, cadeții urmau să fie dotați și retribuiți financiar, dar „numai acei trebuincioși la complet” ¹³⁰.

Art. 245—259 ¹³¹ cuprind dispoziții referitoare la îndatoririle armatei și însușirile hatmanului. Conform art. 252 ¹³², forțele militare urmau să fie dislocate în orașe, ținuturi și margini astfel: „I-iu batalion și I-iu escadron în Eși, Galați și în ținuturile Prutului; 2-lea batalion și al 2-lea escadron pe marginea Austriei și în ținuturile din lăuntru”. În repartizarea efectivelor, urma să fie folosit principiul rotației astfel ca „fieștecare batalion și escadron să rămâie pe rând în garnizoană la Eși, spre a nu fi prea împărțit, și prin aceasta să nu se adauge greutatea învățării ei”.

Urmau dispoziții privind administrația armatei sintetizate în articolele 260—263 ¹³³, referitoare la instrucție, regulamente și justiție militară.

Privind dotarea cu armament, muniție și uniforme, articolele 264—267 ¹³⁴ specificau următoarele: la pedestrimă, soldatul era dotat cu armă prevăzută cu baionetă ¹³⁵, iar subofițerii și toboșarii, cu sabie scurtă. Cavaleristul era înarmat cu pistol, sabie și lance de lemn, cu virf metalic, prevăzută cu flamură „de zof vînătă și roșie”.

Ca muniție infanteristul avea 20 de cartușe, iar cavaleristul 10.

Uniformele erau asemănătoare pentru ambele arme ¹³⁶, fiind constituite din: veston de culoare albastră, prevăzut cu „găitanuri și cu postav

¹²⁸ La pedestrimă, 960 de jandarmi primeau suma de 252 lei anul, fiecare, din care 72 lei, reprezentând salariu și 180 lei hrana; se adăugau 16 jandarmi nelarmați (2 la o companie) retribuiți cu 228 lei anual, fiecare, din care 48 lei salariu și 180 lei hrana. La cavalerie, 320 de jandarmi erau retribuiți cu 412 lei anual, fiecare, reprezentând 96 lei salariu, 180 lei hrana și 132 lei furajul și potcovitul unui cal; jandarmii nelarmați, în număr de 4, erau retribuiți cu suma, de 360 lei anual, fiecare, reprezentând 48 lei salariu, 180 lei hrana și 132 lei furajul și potcovitul unui cal (Vezi „Tabla nr. 2, Statutul gradurilor regimentului, leafa și hrana lor”, *Ibidem*, p. 186).

¹²⁹ *Ibidem*, p. 179.

¹³⁰ La pedestrimă, erau 32 de cadeți (4 la o companie), retribuiți fiecare cu suma de 420 lei, anual, reprezentând 240 lei salariu și 180 lei hrana. La cavalerie, erau 8 cadeți (1 la un pluton), retribuiți cu suma de 562 lei, anual, fiecare, din care: 250 lei salariu, 180 lei hrana și 132 lei pentru furajul și potcovitul unui cal (Vezi „Tabla nr. 2, Statutul gradurilor regimentului, leafa și hrana lor”, *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 185—186).

¹³¹ *Ibidem*, p. 179—181.

¹³² *Ibidem*, p. 180.

¹³³ *Analele parlamentare*, t. I partea II-a, p. 181.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 181—182.

¹³⁵ Arma avea puțină precizie și o bătaie maximă de 600 pași (Generalul Herkt, *Cîteva pagini din istoricul armatei noastre (Amintirile unui veteran din timpul serviciului)*, extras din „Revista armatei”, București, 1902, p. 13); cf. Generalul-locotenent Ion Șuța, *Infanteria română. Contribuții la istoricul armatei*, vol. I, Edit. militară, București, 1977, p. 128.

¹³⁶ Vezi detalii privind uniforma în „Tabla nr. 3. Pentru îmbrăcămintea miliției Moldoviei” (*Analele parlamentare*, t. I, partea II-a, p. 186—190); Privind aspectul ținutei vezi *Uniformele armatei române. 1830—1930. Les uniformes de l'armée roumaine*, București, 1930, p. 2.

roșu pe la cusături” și nasturi de alamă. Pantalonii largi de aceeași culoare, cu diferența că pentru ținuta de vară, erau din pinză. Se adăuga o chiveră din piele neagră de miel, cu cozoroc de mușama, avînd aceeași culoare. Partea superioară a chivei era căptușită cu postav roșu, terminată printr-un ciucur de lînă de aceeași culoare. Chivera era prevăzută cu marca de alamă a Principatului. Mantaua era din „postav sur”. Se adăugau ciubotele, ranița, cartușiera (palașca) și centura (temeleac).

Oștenii neînarmați aveau aceleași uniforme, dar fără garnituri, iar în loc de chiveră, o simplă căciulă.

Asemănătoare, ca aspect general, ținuta ofițerilor prezenta unele diferențe. Hatmanul și cei doi colonei aveau pană la chiveră, garnituri din fir și centură cu cataramă prevăzută cu stema țării din aur. Maiorii aveau garniturile din șiret și centură din fir cu catarama și stema din argint. La căpitani, diferea doar centura, care era din piele tivită cu șiret de fir, dar cu catarama și stema din aur.

Problemele financiare erau cuprinse în art. 268—269¹³⁷. Noii instituții îi era alocată suma de 850 000 lei anual, pentru perioada 1831—1835. Se prevedea necesitatea de a se „alcătui o casă de bani a jandarmeriei, care se vor încredința în cheltuielile extraordinare”.

Regulamentul se încheia prin „drepturile rangurilor militarești și regulile ce au a se păzi la intrarea în slujbă” de întregul corp al ofițerilor¹³⁸. Toți ofițerii nu puteau obține „slobozire din slujbă sau a trece în slujbă politicească”, înaintea termenului de 3 ani. La finele acestei perioade, ei obțineau un rang civil superior celui deținut la intrarea în armată. Cei care părăseau serviciul militar înaintea termenului fixat, obțineau „un rang politicesc” deținut anterior. În cazul în care „li se dă voe a eși din slujbă mai înainte de a sluji trei ani, nu vor putea cere alt rang politicesc, de cît numai pe acel potrivit cu rangul ce a avut fiind în slujba militarăască”. Echivalarea gradelor militare cu rangurile civile era fixată prin art. 278¹³⁹. Persoanele care doreau să se reangajeze erau primite, recunoscîndu-li-se gradul deținut și vechimea. Avansarea se făcea după următoarele criterii: hatmanul era ales de către domn, din rîndul comandanților de regiment cu vechime sau dintre boieri. În cadrul ofițerilor superiori, avansările „se vor face din statu a toată miliția”, iar la ofițerii inferiori de „statul regimentului”.

Subofițerii puteau avansa în rîndul corpului de ofițeri, în funcție de cunoștințele asimilate și după trei ani de serviciu, fiind excluși „acei cari, pentru înșămnațe slujbe, ar putea înaintea termenului cerșit a fi înaintați la rangul de ofițeri, de și nu ar fi vacanție, cu osebite însă că nu vor primi leafă”.

Analizat sub raport militar, Regulamentul Organic este un pas înainte pe calea renașterii naționale a armatei, avînd drept model organi-

¹³⁷ *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 182.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 182 — 184.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 184.

zarea militară a Rusiei și a altor armate contemporane, în special privind infanteria ¹⁴⁰.

Esență a neamului, armata reprezintă mindria și vigoarea unui popor, instrumentul de apărare a drepturilor și libertăților cucerite de-a lungul secolelor în lupta necurmată pentru independență națională. Dar, în toate dispozițiile Regulamentului Organic privind armata, nu vom găsi nici o referire, dar nici intenția de a se da noii instituții create, chiar în perspectivă, rolul unei adevărate armate în conformitate cu idealurile și aspirațiile noastre naționale. Dimpotrivă, se sublinia, în mod deosebit, prin art. 212, că armata era organizată „numai pentru paza marginilor țării și pentru slujba din lăuntru” ¹⁴¹, nespecificându-se nimic în legătură cu rolul ce-i revenea în apărarea patriei. Conform intențiilor inspiratorilor ei „o asemenea inițiere ar fi fost periculoasă pentru poziția urmărită pe atunci în Orient” ¹⁴².

Avînd rolul unei simple jandarmerii, cu efectiv redus, comparativ cu populația țării, armata nu putea face față tuturor obligațiilor sale. Organizată într-un singur regiment, alcătuit din infanterie și cavalerie, nu avea o aplicație tactică, îngreunînd procesul de instrucție. Se adăuga lipsa unei rezerve militare ca și absența totală a artileriei ca armă. Cu durata serviciului militar îndelungată, conceput într-un adevărat spirit de clasă, „Reglementul Jandarmerii”, prin prevederile sale, fixa toate obligațiile asupra populației birnice de lasate și orașe, în timp ce boierimii îi acorda toate privilegiile. Echivalarea pentru această clasă a gradelor militare cu funcțiile deținute în viața civilă introducea în armată principiul avansării în funcție de origine — element cu grave consecințe pentru orice armată —, plasînd pe locul secund aptitudinile și cunoștințele militare. Situația avea să se răsfrîngă la modul negativ asupra atitudinii maselor populare față de recrutări, fapt ce era în contradicție cu speranțele puse în noua instituție.

Regulamentul Organic, prin prevederile sale, judecate în esența și spiritul lui, lăsa cale liberă unui început de organizare militară, întemeiată pe criteriul național. Pe de altă parte, o asemenea armată nu se putea organiza decît pe raporturi sociale eliberate de feudalitate. În concluzie, rămîne această contradicție: un început de reorganizare națională a armatei, clădit pe raporturi de esență feudală; de aici greutățile ce au însoțit acest proces de început al organizării militare.

Conștienți de marele rol pe care avea să-l aibă armata în obținerea dezideratelor naționale, românii, au acționat, în anii următori, cu răspundere și entuziasm, pentru a depăși aceste lipsuri și greutăți, inițiînd măsuri ce vor fi transpuse în practică, avînd drept scop și ducînd în final la întărirea armatei naționale, speranță a întregii națiuni române. Rezultatele nu au întîrziat. Într-o perioadă relativ scurtă, au fost înregistrate succese importante sub toate aspectele.

¹⁴⁰ Rolul jucat de Franța pe plan militar determină numeroase țări europene printre care și Rusia de a adopta regulamentul infanteriei franceze din august 1791, exceptînd unele capitole pe care le-a preluat integral din regulamentul englez și austriac (General Radu Rosetti, *Regulamentul infanteriei franceze din 1 August 1791 și influența lui asupra Regulamentelor de care s-au servit oștirile românești sub regimul Regulamentului Organic (1830—1860)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. VIII, București, 1928, p.191—192).

¹⁴¹ *Analele parlamentare*, tom. I, partea a II-a, p. 176.

¹⁴² Malor Ioan Popovici, *Organizarea armatei române*, vol. I, partea I, Roman, 1900, p. 57.

LE RÈGLEMENT ORGANIQUE ET L'ORGANISATION DE L'ARMÉE AUTOCHTONE EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Examinant l'une des périodes de début de l'époque moderne de l'histoire de Roumanie, l'étude aborde des problèmes particulièrement importants du processus de l'évolution des forces armées roumaines.

Partant de la présentation des diverses opinions et conceptions concernant l'organisation de l'armée moderne roumaine, l'article continue par l'exposé des prévisions du Règlement Organique de la Moldavie, touchant l'organisation de l'armée moldave. Ces stipulations sont analysées de manière différenciée (depuis la composition de l'armée aux principes de recrutement, et depuis sa dotation à l'instruction), ce qui permet à l'auteur de broser un tableau complexe du problème soumis à l'étude.

PAVEL CHINEZU — UN CONDUCĂTOR AL LUPTEI ANTIOTOMANE

DE

IOAN HAȚEGAN

Din rîndurile poporului român s-a ridicat de-a lungul istoriei o întreagă galerie de comandanți care au luptat împotriva dușmanilor, obținînd victorii remarcabile. În cadrul efortului militar antiotoman din secolele XIV — XVI principalele victorii au fost obținute sub comanda unor voievozi viteji ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul.

Din această galerie de eroi nu trebuie să lipsească însă și figura peste care colbul istoriei a așternut uitarea, iar nepăsarea urmașilor a completat vitregia vremurilor. Între ei, un loc aparte ocupă Pavel Chinezu, devenit legendar pentru puterea fizică și victoriile antiotomane succesive obținute în ultimul sfert de veac al XV-lea, perioadă în care el devine, de drept și de fapt, conducătorul rezistenței antiotomane a popoarelor din sud-estul Europei. A fost în primul rînd un apărător al ținuturilor românești, Banatului în special, dar și al celor ungurești și sirbești.

Figura sa este astfel cunoscută tuturor acestor popoare, iar legendele îi perpetuează faptele pe ambele maluri ale Dunării¹. În literatura isto-

¹ În literatura istorică românească figura lui Pavel Chinezu este amintită într-un mod mai mult sau mai puțin detaliat în diverse lucrări, atât istorii generale cît și lucrări pe anumite probleme ; dintre acestea cităm doar cîteva : Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV Cavalerii, București, 1937 ; idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915 ; idem, *Istoria armatei românești*, București, 1970 ; idem, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1900 ; Ștefan Pascu, *Istoria mediei a României sec. X—XVI*, București, 1966 ; idem, *Timișoara în istorie și contemporaneitate*, Timișoara, 1970 ; idem, *Timișoara 700 pagini din trecut și azi*, Timișoara, 1969 ; Constantin Daicoviciu, și colectiv, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, 1963 ; *Istoria României în date*, București, 1971 ; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1978 ; Aurel Decel, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1978 ; B. P. Hașdeu, *Românii bândăreni*, București, 1896 ; B. Maniu, *Disertațiune istorico-critică*, Timișoara, 1862 ; Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, vol. I, 1899 ; Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, f.a. ; I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977 ; Constantin Groșoreanu, *Banatul de altădată. studii istorice*, vol. I, Timișoara, 1944 ; Nicolae Ilieșiu, *Timișoara, monografie istorică*, Timișoara, 1943 ; Aurel Cucu, *Cetatea și harta cetății Timișoara*, Lugoj, 1931 ; Iosif Knezy, *Istoricul cetății Timișoara, Perla Banatului*, Timișoara, 1921 ; Nicolae Ivan, *Mică istorie a orașului Timișoara*, Timișoara, 1937 ; Alexandru Lapedat, *Vlad Vodă Călugărul*, București, 1903.

Din bogata literatură maghiară asupra figurii sale, am selecționat cîteva titluri apărute în ultimele două secole : Horvát János, *Vitéz Kintsy Pálnak Hamvai, Veszprém, 1797* ; Kintzsi Pál, *Vezér s Ország Bíró, Kovácsósz Mithály munkái, Kazinczy Ferenc javításával*, Košice, 1828 — 1829 ; Szigligeti Ede, *Kintzsi (Pál). Végjáték*, Buda-Pest, 1844 ; Toth Kálmán, *Heldenthaten des berühmten ungarischen Anführers Paul Kintzsi, Erzählung*, Pest, 1853 ; idem, *Kintzsi Pál. Népies hősköltemény*, Pest, 1853 ; idem, *Kintzsi Paul, der ungarische Volks-Held. Die*

rică română preocupări asidue asupra activității sale au fost cunoscute îndeosebi în secolul trecut, ele diminuându-se în secolul nostru. Se cunosc în general aceleași două sau trei lucruri, dar nu sînt aprofundate problemele generale ale secolului și omului. Rămîn încă nerezolvate o multitudine de aspecte, unele consemnate în numeroasele legende populare care circulă în ținuturile transcarpatine românești.

★

Studiul de față își propune — în cadrul său limitat — să evidențieze, în primul rînd, contribuția lui Pavel Chinezu la lupta antiotomană, paralel cu prezentarea principalelor momente ale vieții în lumina unor mai vechi și mai noi cercetări istoriografice; într-un sens mai larg se dorește un prolog al cercetărilor viitoare asupra omului și epocii sale.

Mărturiile rămase despre copilăria și adolescența sa sînt puține și, uneori, confuze ele interferîndu-se aici cu legendele populare. Opiniile istoricilor referitoare la locul, data nașterii și naționalitatea sa sînt împărțite, fiind formulate nu mai puțin de 5 păreri asupra locului: Banat², Bihor³, fostul comitat Abauj-Torna⁴ și vecinul său Borsod⁵, Serbia⁶; în același timp există 4 păreri asupra naționalității sale: român⁷, maghiar⁸, sîrb⁹, slovac¹⁰. Exprimate în diverse epoci și de autori diferiți ele încearcă localizarea lui Pavel Chinezu într-o anumită zonă geografică; fiecare îl revendică pentru propriul popor ca semn de prețuire pentru faptele sale.

Am încercat o sinteză a acestor opinii diferite printr-o atentă analiză a știrilor păstrate și prin preluarea lor critică, în încercarea de a lămuri

Geschichte vom Müllerburschen, der sich bis zum Generalissimus emporschwang, Pest-Wien, 1865; Harkány Jenő, *Kinizsi Pál. Előle és háttérrel*, Budapest, 1912; Rácz Béla, *Kinizsi Pál*, Veszprém, 1940; Király Zoltán, *Kinizsi. Elbeszélő költemény*, Zürich, 195. (?); Tatay Sándor *Kinizsi Pál. Regény*, Budapest, 1955, lucrare reeditată la Bratislava și București în anii următori. După cum vedem avem de-a face cu lucrări științifice, romane istorice, piesă de teatru, povestiri populare, biografii romanțate, toate amintindui-i faptele de arme.

² Sînt în această părere istorici români ca August Treboniu Laurian, *Temistiana sau scurta istorie a Banatului Temistianu*, București 1848, p. 78; Al. Papiu-Ilarian, *Istoria romanilor din Dacia Superiore*, Viena, 1851, vol. I, p. 44; Nicolae Tincu-Velea, *Istoriile biserticească politico-naționale a românilor*, Sibiu, 1865, p. 68; Constantin Diaconovici Loga, *Enciclopedia română*, Sibiu, 1898, p. 809; George Popovici, *Istoria Banatului*, Lugoj, 1912, p. 199; Nicolae Stolca de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție de D. Mloc, București, 1969, p. 116; Ion Stoia Udrea, *Studii și documente bănățene*, Timișoara, 1943, p. 21 și idem, *Marginale la istoria bănățeană*, Timișoara, 1940, p. 85; Aurel Cucu, *Cetatea și harta cetății Timișoara*, Lugoj, 1931, p. 76.

³ Budai Ferenc, *Magyar Lexicon*, III, Oradea, 1805, p. 467; Lenart Böhm, *Délmagyarország vagy az ügynözvet Bánság küllön történele*, Pest, 1867, p. 165; Puky Andor, *Az abauj és Biharmegyei Kinizsyek*, în „Turul”, Budapest IX, 1891, p. 88 — 92 face o trecere în revistă a acestor două posibilități, înclinîndu-se de certitudinea nașterii sale în aceste locuri.

⁴ Csoma Jozsef, *Abauj-Torna Vármegye nemes családdai*, Košice, 1897, p. 328 — 334; Puky Andor, *op. cit.*

⁵ Csanki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. I, Budapest, 1890, comitatul Borsod, unde amintește o familie Kinzsi de Vatta, la p. 188.

⁶ Johann Cristian Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs*, Wien, 1813, vol. I, p. 290.

⁷ Alături de titlurile de la nota 2, scrierile mai noi nu mai contestă naționalitatea sa română, ci încearcă doar să stabilească — după caz — zona geografică căreia îi aparține. Pentru această problemă „Magazin Istoric”, nr. 2 și 10, 1975 și 1, 1976.

⁸ Părere care reiese din unele lucrări amintite la nota 1.

⁹ J. C. Engel, *op. cit.* p. 290.

¹⁰ Pentru această ipoteză ar pleda faptul că fostele comitate Abauj-Torna și Borsod erau situate în ținuturile slovace din jurul actualelor orașe Trenčín și Košice. Vezi și ciclul *Magyarországi vármegyei és városai Enciklopédia*, volumul Abauj-Torna vármegye és Kassa Budapest 1896.

cîteva lucruri în următoarea ordine : naționalitatea, starea socială, locul și data nașterii, confesiunea religioasă ; am acordat aceeași atenție și unora dintre multele legende populare, încă vii în regiunile vestice ale României — Banat și Bihor îndeosebi — încredințați de faptul că simbul lor de adevăr istoric poate oferi noi ipoteze de lucru.

Principalul izvor contemporan este cronica lui Antonius Bonfinius, dar ea se rezumă la cîteva sumare constatări. Pavel este fiul unui om din popor, morar, care și-a cîștigat primele merite militare servind sub comanda lui Blasius Magyar și care și-a luat numele de la satul natal ¹¹.

Din această prezentare sumară nu i se poate stabili în mod direct naționalitatea, ci doar prin confruntarea ei cu datele care reies din cuprinsul documentelor. În mod obișnuit morăritul era apanajul cnezilor sătești, care se diferențiau și în acest fel de masa locuitorilor. Odată cu adîncirea diferențierii sociale pătura cnezilor se divide și ea : cei răsplătiți de rege cu diferite donații intră treptat în rîndul nobilimii, iar restul se pauperizează și sfîrșește prin a fi asimilată țărănimii. La începutul secolului al XV-lea acest proces se afla la începuturi.

Aceasta este situația familiei lui Pavel Chinezu, sărăcită la începuturile veacului și decăzută din vechile sale drepturi, din care păstrează moara ca mijloc de existență. În afara acestui argument de ordin social, pentru originea sa românească pledează însuși numele său. Cunoscut de români ca Pavel sau Paul Chinezu, de maghiari Kinizsi Pál, de sirbi cneazul Pavel, iar de turci cneazul Pavli, el apare în documentele vremii sub aceste forme latinizate : Paulus de Kynys, de Kenys, Kinysio, Kynysio. Indiferent dacă și-a luat numele de la satul natal sau de la funcția îndeplinită de antecesorii familiei sale, este certă trecerea substantivului comun cneaz în nume propriu. În românește cneaz, în maghiară kénez, cuvîntul a devenit în graiul bănățean al limbii române „chinez” ; și astăzi în Banat cuvîntul se folosește pentru a desemna primarii localităților, fapt ce duce la concluzia logică a originii sale bănățene.

Istoricii au încercat să afle locul nașterii prin simpla corespondență a numelui de familie cu un anume sat, reluînd mecanic cuvintele lui Bonfinius. Un studiu asupra termenului topic „cneaz” și asupra răspîndirii sale geografice indică, pentru secolele XI — XV, existența cîtorva zeci de sate cu același nume, situate atît în ținuturile românești, cît și în cuprinsul Ungariei, Slovaciei și a Poloniei sudice ¹². În această situație satul său natal poate fi localizat oriunde se află un sat cu asemenea nume. Spre a ne apropia de el trebuie coroborate o mulțime de informații menite să ne ofere o privire de ansamblu asupra problemei în discuție.

Din mulțimea localizărilor propuse se detașează două : cea mai veche care-l localizează în Banat în general cu varianta localității Satchinez de lîngă Timișoara ¹³ și alta, reactualizată în ultimul timp, care sus-

¹¹ Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades quatour cum dimidia*, Basel, 1568 ; au apărut mai multe ediții ale acestei lucrări, dar edițiile de lucru sînt cea citată și cea de la Leipzig din 1771. Pavel Chinezu este amintit de ediția de la Basel 1568 între paginile 578 — 866, odată cu nararea evenimentelor din timpul domniei lui Matei Corvin.

¹² Dinu C. Arion, *Cnejii (chinezii) români, Contribuții la studiul lor*, Timișoara, 1938, p. 6 — 10.

¹³ Afirmație susținută de tradiția populară locală și de diverse încercări ale unor intelectuali bănățeni. Dintre istorici Borovszky Samu, *Temes vármegye és Temesvár*, Budapest, 1911, p. 105.

ține nașterea în localitatea Voievozi din sectorul Valea lui Mihai — Bihor — numită înainte Chinij¹⁴. Lipsa de consistență a afirmațiilor și a documentației folosite lasă însă în discuție această problemă.

Confruntarea izvoarelor referitoare la această problemă ne-a condus la concretizarea unei noi ipoteze de lucru referitoare atât la locul, cât și la data nașterii lui Pavel Chinezu, incluzînd aici și problema naționalității sale, discutată mai sus. Ipoteza este rezultatul coroborării informațiilor istorice cu legendele populare, cărora le-am recunoscut aprioric germenul veridicității. În aceste legende este certă pierderea mamei, datorită unei incursiuni otomane. Ea este suplinită de către o doică în grija căruia rămîne micul Pavel, martor ocular al morții mamei și care rămîne cu o ură adîncă față de cei vinovați. Din studierea cronologiei și ariei geografice a acestor incursiuni otomane în zona Dunării și Carpaților în prima treime a secolului al XV-lea rezultă că au fost afectate Banatul și sudul Transilvaniei (Țara Birsei, Mărginimea Sibiului, valea mijlocie și inferioară a Mureșului). Pentru prima dată Imperiul otoman atinge Crișurile și Bihorul în anul 1474 cu prilejul incursiunii lui Ali bei asupra Oradei. Ținuturile nordice ale Ungariei și cele sudice ale Slovaciei sînt atacate de către otomani abia odată cu prăbușirea regatului ungar. Iată-ne automat limitați la ținuturile românești și dintre ele cu precădere la Banat, ținta cîtorva zeci de incursiuni pînă la 1440, regiune în care sînt atestate peste 10 localități cu numele topic de cneaz¹⁵.

Aproximarea datei la care s-a născut Pavel Chinezu trebuie să ia în considerare mărturiile indirecte referitoare la vîrsta acestuia la sfîrșitul vieții cînd știm că era un om bătrîn, ca și acelea care mărturisesc că Pavel era trecut de 40 de ani în deceniul al optulea, atunci cînd se căsătorește cu Benigna Magyar. Mărturiile concordă spre deceniul al patrulea (1430—1440) cu un mai mare accent pe anii 1430—1435. Încercările de a fixa cu precizie anul vor trebui să se bazeze pe un material faptic indirect, extrem de bogat.

Problema care a suscitât ample comentarii și controverse în special din partea istoricilor mai vechi¹⁶, confesiunea spirituală a eroului nostru nu a fost nici ea complet elucidată datorită limitelor epocii respective. Pentru începuturile carierei sale nu se poate contesta ortodoxismul, dar odată cu promovarea pe scara socială trebuie acceptată trecerea la catolicism, religia claselor dominante ale regatului; însuși dreptul de proprietate funciară este condiționat de acest lucru.

În legende preluate de istorici îl întîlnim pe Pavel Chinezu copilă-rind pe lingă moara pîrintească și devenind un tînăr puternic care își ajută tatăl. Puterea sa fizică ieșită din comun îl ajută să săvîrșească fapte despre care nu știm dacă sînt legendă sau adevăr: pornește singur moara pîrintească, cară în spinare cîte 2—3 saci cu grîu, poate ridica un butoi plin cu vin spre a-l bea pînă la fund. În afara casei săvîrșește alte isprăvi: atacat în pădure de un urs îl sugrumă cu miinile goale sau ia apărarea

¹⁴ „Magazin istoric”, nr. 2 și 10, 1975; în primul număr Constantin Rezachevici semnalează descoperirea unui portret necunoscut al lui Pavel Chinezu și schițează cîteva momente din viața acestuia, iar în nr. 10 la poșta redacției sînt publicate părerile unui cititor oradean despre varianta bihoreană.

¹⁵ Dinu C. Arion, *op. cit.*, p. 8. Numărul acestor localități se înmulțește în urma analizei documentelor publicate de Pesty Frigyes, *Krasso vármegye története*, vol. III, Budapest, 1882.

¹⁶ N. Tincu Velea, *op. cit.* p. 68; Ortway Tiva dar, Eudoxlu Hurmuzaki.

unei bătrîne atacate de doi cîini pe care-i apucă de coamă zdrobindu-i de pămînt, fapt prin care-și atrage furia proprietarului lor nobil aflat la vînătoare și care, încercînd să-l pedepsească, este doborît de pe cal cu un buzdugan confecționat ad-hoc dintr-un copăcel smuls din pămînt cu tot cu rădăcini. Aceste mărturii, ca și celelalte neindividualizate aici, referitoare la originea și începuturile lui Pavel Chinezu, nu pot fi epuizate pe cuprinsul doar a cîteva pagini; ele vor trebui adunate și studiate atît prin prisma valorii lor individuale, cît și în coroborare cu celelalte mărturii referitoare la om și epocă.

Momentul decisiv pentru viitorul tînărului l-a constituit întîlnirea cu regele Matia Corvin (1458—1490) care poate fi situată aproximativ între anii 1458—1460, fiind întîlnită în mai multe variante. Cea mai cunoscută dintre ele arată sosirea unui grup de vînători însetați la moară care cer băutură pentru a-și potoli setea. Conducătorului lor, care era însuși regele, i se înmîinează cupa pe o piatră de moară purtată în mîini de fiul morarului. Impresionat de forța tînărului, regele îl ia pe lîngă curtea sa. O altă variantă vorbește despre ezitățile tînărului în a-și părăsi casa părintească, dar și despre hotărîrea sa de a-și răzbuina mama. Plecat spre curtea regală Pavel întîlnește o bătrînă pe care o apără, iar în grupul vînătorilor din apropiere se află regele care-l recunoaște și-l dă în grija vechiului său comandant de oaste Blasius Magyar. Fapt real, Pavel Chinezu și-a început cariera militară sub acest destoinic comandant și tot sub comanda lui obține și primele sale mari succese.

Ucenicia sa militară începe aproximativ în jurul anului 1460 și durează pînă în 1468. Trecut prin aproape toate taberele militare ale timpului, tînărul dovedește o rezistență deosebită la viața aspră de oștean, cît și în învățarea luptei corp la corp, cumulată cu o vitejie pe măsura calităților fizice ieșite din comun. Participarea sa la luptele antiotomane din acest deceniu este certificată de întîmplarea potrivit căreia Pavel Chinezu, ieșit în fața armatei pentru obișnuita hărțuială, îi strînge mîna unui oștean otoman atît de tare încît acestuia îi rămîn degetele lipite iar Pavel scoate sabia și-i taie capul înainte ca acesta să poată schița vreun gest. Deși neatestată documentar, prezența sa la campaniile bosniace ale regelui Matia din anii 1463—1464 este o certitudine, cu atît mai mult cu cît el este *aulae regie milites*, oștean al curții regelui și însoțitor al acestuia în toate campaniile sale.

Prima atestare documentară datează din anul 1464, la sfîrșitul acestor campanii cînd Matia Corvin donează lui *egregius Paulus de Keneszy*¹⁷ una din primele sale posesiuni pentru fidelitatea manifestată față de persoana regelui. În răstimpul doar a două decenii el va deveni unul dintre cei mai mari magnați ai regatului, stăpînul a mii de iugăre de pămînt și mii de iobagi.

Pentru același an ne este propusă¹⁸ identificarea sa cu un anume Paul Felfeldi de Zerend, suplicat alături de alții într-o bulă papală din 9 iulie. Nu știm care ar fi putut fi meritele lui Pavel spre a beneficia de grația papală, dar interpretarea pare forțată.

¹⁷ Csanki Dezső, *op. cit.*, vol. I, p. 228.

¹⁸ Czaich A. Gilbert, *Régéslak a Romái Dataria levellárnak ... în Történelmi Társulat*, Budapest, XLIX 1899, p. 256. www.dacoromanica.ro

Anul 1467 marchează debutul său în funcțiile de comite și anume în cea de comite de Maramureș¹⁹. Considerăm că numirea sa trebuie pusă în legătură cu frământările interne din Transilvania din vara acestui an. Campania regelui în Transilvania lămurește lucrurile și crează condițiile satisfacerii vanității lui Matia prin „pedepsirea” vecinului său din răsărit, Ștefan cel Mare. Pavel Chinezu este în mod cert comite la data plecării în campanie, iar participarea sa trebuie văzută în fruntea contingentelor maramureșene. De aceeași fidelitate dă dovadă și acum noul comite care se numără printre cei ce salvează viața regelui rănit și-l trec munții în Transilvania; regele își va aminti și peste zece ani sprijinul primit din partea lui²⁰.

Campaniile militare de anvergură la care Pavel Chinezu participă în calitatea nouă de comandant, încep încă în anul 1468, odată cu declanșarea conflictului ungaro-ceh (1468—1478). Până acum a participat fie ca simplu oștean, fie în fruntea unor detașamente locale cum a făcut în 1467. Din acest moment el este comandantul unui corp de oaste regală pe care-l conduce împreună cu Blasius Magyar pe cîmpurile de luptă ale Moraviei²¹ pentru satisfacerea vechilor pretenții de suzeranitate ale regalității ungare.

Luptele încep odată cu trecerea armatei regale în Moravia, în luna aprilie 1468, și se soldează cu importante cuceriri teritoriale, în mai cetatea Laa, apoi Znojmo și Trebič; la ultima fiind remarcată și contribuția lui Pavel Chinezu; în iunie și iulie sint cucerite, printre altele, cetățile Brno și Olomouc. În acest interval începe asediarea cetății Spielberg de către un corp de oaste condus de Pavel Chinezu și Blasius Magyar, cetate cucerită la 13 februarie 1469. Rezistența poporului ceh împotriva cîmpitorilor se manifestă prin victoriile obținute în cursul anului 1469 și începerea unor tratative concretizate într-un tratat, încălecat însă de Matia Corvin. Evoluții militare și politice sinuoase și intervenția poloneză diminuează forța luptelor, dar îl mențin pe Pavel Chinezu în zona operațiunilor. În decembrie 1471, el se găsește, mereu alături de rege,

¹⁹ A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 71 — 74;

²⁰ Ioan Mihály de Apsa, *Maramoros vármegye története*, vol. I. *Máramorost Diplomák a XIV és századból*, Sighetul Marmatiei, 1900; Csanki Dezső, *Maramorosvármegye és oldás a XV századból*, in „Századok”, Budapest, 1869, p. 27—36. Pentru conflictul din Transilvania din 1467 la Fr. Firnhaber, *Die Verschwörung der Siebenbürgen gegen König Mathias Corvin von Ungarn in Jahre 1467*, in *Notizenblatt, Beilage zum Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen*, Jahrgang, 1859, Viena, p. 193 sq. Diferite aspecte ale activității lui Pavel Chinezu sint reflectate în corpusuri de documente: Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a doua, București, 1891 și vol. VIII, București, 1894; Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelei*, vol. I — II, Budapest, 1893; Nagy Imre, *Hazai oklevéltár*, Budapest, 1879; Nagy Ivan, *Magyar Diplomacziak Emlekek Mátyás Király korából*, vol. I — III, Budapest 1876 — 1877; Kelcz Emerich, *Epistolae Mathiae Corvini Regis Hungariae ad pontifices, imperatores, reges, principes, aliusque viris et illustris date*, Košice, 1743; Kameron E., *Codex diplomaticum concitum Zichy*, vol. I—XII, Budapest, 1871 — 1905. În volumul XI, p. 122 — 129 este publicat un document din 1472 care stipulează textual participarea lui Pavel Chinezu la lupta de la Bala.

²¹ Din bibliografia privitoare la acest conflict, Fr. Palacky, *Urkunde Beiträge zur Geschichte des Hussiten Kriegs*, vol. I — II, Praga, 1872; Fraknói Vilmos, *La politique extérieure du roi Mathias de Hongrie (1464—1470)* in „Revue d'histoire diplomatique”, Paris, tom. V, 1891, p. 383—418; J. C. Engel, *op. cit.*, p. 289 — 331; A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 578 sq., unde face și o prezentare a statului major al lui Matia. În cazul Pavel Chinezu, este asemuit vestitului Ajax.

la asediul cetății Nyitra și va fi rănit ²²; va reîntra însă în lupte în cursul anului următor.

Legăturile dintre Pavel Chinezu și Blasius Magyar se adâncesc, ajungând în acești ani la raporturile unui tată cu fiul său. Afirmația are în vedere actul de adopțiune și de intrare în indiviziune făcut de mai vîrstnicul Blasius ²³ în anul 1472, cînd preferîndu-l fiului, fratelui, soției, Blasius Magyar dovedește profundul atașament pe care îl poartă tinărului său tovarăș de arme. Peste numai cîțiva ani căsătoria lui Pavel cu fiica acestuia, Benigna, întărește și pe plan familiar aceste legături.

La 13 august 1472, regele îi donează familiarului său un nou domeniu, Nagy-Vazsony din comitatul Vésziprem ²⁴. Acesta va deveni unul dintre locurile sale preferate de recreere, alături de Timișoara.

A procedat la refacerea castelului și a cetății după tehnica timpului său, pînă astăzi păstrîndu-se între ruine, urmele reconstrucțiilor sale.

Este din nou solicitat în calitate de oștean cu prilejul conflictului dintre Ungaria și Polonia din anul 1474, cînd își dovedește din plin calitățile, de data aceasta într-o campanie rapidă în spatele frontului dușman. În ultima decadă a lunii septembrie, un corp expediționar comandat de Ștefan Bathory și Pavel Chinezu începe operațiunile militare împotriva armatei poloneze aflate în pregătire. Dezorganizarea frontului dușman contribuie la victoriile obținute de armata regală în septembrie — noiembrie 1474.

Cu puțin timp înainte de începerea campaniei beneficiază de o nouă donație regală, de data aceasta domeniul Lietava din comitatul Trenčín ²⁵ alcătuit din 26 de localități. În motivația donației regele certifică acțiunile îndeplinite de către Pavel Chinezu pînă acum. Peste un an, la 24 mai 1475 el primește o nouă donație, orașul Levoče din Slovacia ²⁶.

Victoria obținută de Ștefan cel Mare la 10 ianuarie 1475 la Vaslui și eoul ei în Europa l-au determinat și pe Matia să reia lupta. În toamna acestui an, armata regală a început asediul cetății Sabac de pe fluviul Sava, unul dintre punctele importante aflate în mina Porții otomane. Luptele au continuat pînă la 15 februarie 1476 cînd cetatea capitulează. Faptele de eroism săvîrșite de către Pavel Chinezu în timpul asediului sînt consemnate în primul cîntec istoric al literaturii maghiare ²⁷, al cărui erou este.

²² *Mátyás Király Emlékkönyve születésének ötszázéves fordulólára*, vol. I, Budapest, 1940, p. 277.

²³ Kamerer E., *Zichy...*, vol. XI, p. 103 — 107, reproduce actul din 4 iunie 1472 al regelui care confirmă astfel hotărîrea judei curții regale asupra acestei întovășiri.

²⁴ *Ibidem*, p. 122 — 129; regele mărturisește textual serviciile aduse de Pavel Chinezu: „consideratis fidelibus servicis fidelis nostri”, egregii Pauli Kynysy aulicii nostri, qui ipse nobis impendit et corone, non is ab instancia nostra usque persentem diem curiam nostra ...”.

²⁵ Teleki József, *Hunyádiak kora Magyarországon*, vol. XI, Pest, 1855, p. 513 — 514.

²⁶ Iványi Béla, *A középkor*, în „Századok”, XLII 1909, fasc. 10, p. 868.

²⁷ Cîntecul despre lupta de la Sabac a apărut în cîteva culegeri dintre care amintim cîteva: Thaly Kálmán, *XV-ik századi magyar története ének Mathyas királyról* în „Századok”, VI/1872, p. 8 — 22; p. 10 — 13; pentru un context mai larg și Andrei Veress, *Cîntece istorice vechi ungurești despre români*, București, 1924. Problema rezistenței antiotomane în Serbia și ținuturile slave înconjurătoare a fost tratată în cîteva lucrări: S. Birković, *Sabaž u srednem veku, Sabaž u prošlosti*, I, Sabaž, 1970; idem, *Golubaž u srednom veku*, Pojarevač, 1968; Kalić J., *Opis Beograda u XV veku* în „Zbornik filozofskog fakulteta”, Beograd, XX/1, 1974, 1, p. 442 sq; Kalić S. Mujaš, ković, *Prilog istortju Beogradske banovine* în „Zbornik Filozofskog fakulteta” Beograd, VIII-

Dintre ceilalți comandanți se remarcă îndeosebi Vlad Țepeș atît în timpul asediului, cît și cu prilejul următoarelor lupte din Bosnia unde sînt cucerite cîteva cetăți și orașe. După terminarea acestei campanii, Țepeș va relua tronul Țării Românești cu ajutorul oastei regale și a contingentelor moldovene. Cunoștința dintre cei doi oșteni este certă, înepăturile ei trebuie căutate în lungii ani petrecuți de Țepeș în Ungaria; nu știm însă dacă la campania din toamna anului 1476 care l-a readus pe tron a participat sau nu și Pavel Chinezu. Cunoscînd antecedentele militare ale acestuia am fi tentați să acceptăm seducătoarea idee, dar lipsa oricărei informații pentru acest timp lasă lucrurile în discuție.

În acești ani de la mijlocul deceniului al optulea trebuie situată și căsătoria lui Pavel cu Benigna; primul era deja un om matur, trecut de 40 de ani, iar soția sa mai avea cîțiva pînă să împlinească 20²⁸.

Orientarea politicii regatului spre centrul continentului duce la noi conflicte în zonă. Dintre acestea cel mai puternic se desfășoară între anii 1477—1485 între Austria și Ungaria. Pregătirile de război efectuate în primăvara anului 1477, obligă dieta să aloce fonduri suplimentare; între cele două tabere: pro și contra războiului au loc dispute aprige. Bonfinius ne-a transmis un discurs apocrif al lui Pavel Chinezu²⁹ în care acesta se declară partizanul noilor proiecte regale.

El participă la lupte în calitate de comandant al cavaleriei sau, după cum mai este amintit, căpitan de cîmp. Războiul începe pe 12 iunie 1477, dar armata regală de 17 000 oameni (alcătuită din 10 000 pedestrași și 7 000 cavalerie) obține succese răsunătoare abia din iulie, cucerind rînd pe rînd 72 cetăți și orașe din zona Dunării austriece, apropiindu-se rapid de Viena. Sînt cucerite Haimburg, Pruck, Trautmansdorf, Korneuburg, Tulna, St. Pölten, Krems și Stein³⁰. Pavel Chinezu se evidențiază la asediul Tulnei, Kremsului și Steinului, ultimele două asediate și cucerite în perioada august — noiembrie 1477. Între timp încep lupte la hotarul nordic cu polonezii, dar tratativele purtate cu Austria permit încheierea unui armistițiu; Pavel Chinezu nu participă la acestea probabil fiind angajat în noile lupte. La 7 decembrie 1478, Matia Corvin încheie pace cu Boemia punînd astfel punct unui conflict vechi de 10 ani.

Pentru Pavel Chinezu anul 1478 reprezintă anul deplinei afirmări și a schimbării totale a modalităților sale de acțiune, prin numirea în funcția de comite de Timiș și comandant suprem al armatei regale; ultima funcție va fi diminuată în anii următori cînd va fi comandantul jumătății

1964, 2, p. 533 — 535. Interesantă lucrarea lui Franz Babinger, *Die Donau als Schicksalsstrom des Osmanenreiches* în „Südosteuropa Jahrbücher“, München V, 1961, p. 15 — 25. Raporturile sirbo-române sînt dezbătute de Radojčić Dj. Sp., *Srpsko-rumunsko odnosi XIV-XVII veka* în „Godišnjak filozofskog fakulteta“ u Novom Sadu, 1956, p. 17.

²⁸ Benigna a suscitât comentariile prin calitatea sa de soție a lui Pavel Chinezu, dar și prin cartea de rugăciuni copiată la dispozițiile soțului ei, aceasta fiind una dintre cele mai vechi monumente ale limbii maghiare; din bibliografia aferentă cităm doar pe Gondan Felician, *A középkori Pálósrénd és nyelvének*, Pecs, 1916; Döbrentei G., *Régi Magyar Nyelvenlékek*, Buda, 1840. *Magyasország műemlékei*, Budapest 1955. Numele ei apare și în lucrările de la nota 1, dar sub altă formă Jolanka; alături de ea apare și un personaj Bucso (în alte locuri Bujo) amintit ca prieten din copilărie a lui Pavel Chinezu.

²⁹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 615 — 619.

³⁰ *Ibidem*; Ștefan Katona, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, tom. IX, ordine XVI, Buda, 1793, p. 112 — 115; Georgio Pray, *Annales Regum Hungariae*, vol. IV, Wien, 1766, p. 113; Fraknói Vilmos, *Mátyás törekvései a császári trónra*, în *Ertekezések a történelmi tudományok köréből*, vol. XXIII, fasc. 9, 1914, Budapesta, 86 p.

sudice a acestei armate — cea implicată în luptele antiotomane — în timp ce restul armatei lupta sub comanda regelui în Austria. Nu se cunoaște cu precizie ziua și luna numirii sale în aceste funcții, dar ele pot fi approximate în funcție de principalele evenimente interne. În luna martie au loc lucrările dietei regatului la Buda; cu acest prilej sînt discutate o mulțime de propuneri care vizează întărirea capacității defensive antiotomane și refacerea economică a regiunilor sudice, care au avut de suferit din pricina neconținutelor incursiuni de pradă otomane. Sancționarea lor de către rege coincide cu numirea unor comandanți destoinici în aceste zone. Unul dintre ei a fost Pavel Chinezu.

Primul document cunoscut în care apare cu una dintre noile sale atribuții datează din 13 mai 1478. Este vorba despre o donație pentru unul dintre familiarii săi ³¹, în care Pavel Chinezu apare în calitatea de comandant al armatei regale. Considerăm că este vorba despre menționarea documentară a funcției mai mari, cea inferioară fiind subînțeleasă și subordonată celei dintii; în mod cert el este însă titularul ambelor funcții în acest timp.

Principala preocupare a noului comite constă în cunoașterea potențialului real al regiunii și întărirea cetăților de graniță, îndeosebi cele dunărene: Cuvin, Horom etc. În afara acestora, se preocupă de instruirea forțelor militare ale cnezilor bănățeni. Tratatul dintre Țara Românească și regatul Ungariei se desășoară în vara anului 1478; o solie munteană este trimisă la voievodul Transilvaniei, Ștefan Bathory, care-l anunță pe rege. Ca răspuns, acesta trimite pe Pavel Chinezu și Nicolae Csaky în Transilvania spre a discuta cu boierii munteni condițiile tratatului de pace ³²; încheierea acesteia readuce Țara Românească în frontul comun antiotoman, dar pentru puțin timp întrucît în 1479 Basarab Țepeluș este nevoit să se supună din nou turcilor. De acum înainte Pavel Chinezu va acționa permanent în zona dunăreană, înfruntînd aproape an de an trupele otomane atît în nordul, cît și în sudul fluviului, repurtînd un șir neîntrerupt de victorii.

Știrile ajunse în nordul Dunării în vara anului 1479 vorbesc despre concentrarea unor puternice efective otomane pe fluviu în intenția unei noi acțiuni. Aceste trupe ale beilor dunăreni se află sub comanda lui Mihaloglu Ali bei de Vidin, iar alături de el se află Mihaloglu Iskender bei, Isa bei, Malkocioglu bali bei și Evrenosbeiglu, ceilalți pași de margine. Lor li se alătură și un corp de oaste muntean sub comanda domnului Basarab Țepeluș.

Trecerea Dunării s-a făcut încă în vară printr-un loc neprecizat, mai probabil în jurul Vidinului. În privința drumului urmat de aceste trupe în continuare izvoarele indică fie valea Oltului ³³, fie Banatul ³⁴,

³¹ Nagy Imre, *op. cit.*, p. 435 — 436 *Paulus de Kynys gencium regalium summus capitaneus*.

³² *Documenta Romaniae Historica*, seria B, Țara Românească, vol. I, București, 1966, anul 1478.

³³ Optează pentru această variantă Semseddin, *Chronica dell'origine et progressi della Cassa Ottomana*, ed. Vincenzo Bratutti, Viena, 1649, p. 214; Ioan H. Ursu, *Bătălia de la Clmpul Ptintii*, extras din „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, vol. XIV, partea I, București, 1913; Ioan Lupaș, „*Chronicon Dubnicense*” despre Ștefan cel Mare, în „*Analele Academiei Române*”, secț. istorică, seria a II-a, mem. 6, tom. X, București, 1929.

³⁴ Albert Amlacher, *Die Türkenschlacht aus dem Brotfelde*, Sibiu 1878, p. 7.

fie mijlocul Olteniei pe Jiu — Gilort — Carpați, cu ieșirea în Transilvania prin culoarul Novaci — Duș³⁵. Varianta înaintării pe valea Oltului prezintă cele mai mari avantaje în comparație cu celelalte și credem că ea a fost cea folosită; la bogăția locurilor se adaugă și intenția domnului muntean de a recuceri Făgărașul, vechea feudă a domnilor munteni.

La 9 septembrie, trupele intră pe la Cîinieni — Turnu Roșu și înaintează în primele patru zile în mărginimea Sibiului și valea mijlocie a Mureșului. Înaintarea lor s-a făcut pe aliniamentul Sibiu — Jina — Sebeș Alba — Vințul de Jos — Orăștie, iar satele incendiate și robii stau mărturie activității achingiilor³⁶. Cel mai mult de suferit a avut zona din jurul Orăștiei, unde jaful a fost crîncen. În dupămasa zilei de 12 octombrie, Mihaloglu Ali bei ordonă retragerea spre Țara Românească pe același drum de la venire. În dimineața zilei de 13 octombrie, trupele sale ajung pe Cîmpul Pîinii, unde sînt întîmpinate de trupele transilvane.

Pregătirile de luptă ale voievodului Bathory s-au desfășurat cu maximă eficiență în aceste zile, dar el a rămas la Alba Iulia pînă în 12 octombrie în conformitate cu planul său de acțiune. I-a trimis încă în prima zi un mesaj comitelui de Timiș solicitîndu-i ajutorul. Locul ales pentru luptă era situat la jumătatea distanței dintre Sebeș și Orăștie, în locul unde Mureșul face un cot adînc, iar cîmpia aluvionară se îngustează, flancată fiind de dealurile care coboară pînă aproape de malurile fluviului. Locul se numește Cîmpul Pîinii și obligă pe orice dușman fie să accepte lupta, fie să se retragă. Ali bei a ales lupta pe terenul propus de adversar.

Primele ore ale dimineții sînt folosite de ambele tabere pentru intrarea în dispozitivul de luptă. Transilvănenii au în spate drumul Sebeșului și riul Cugir, aripa dreaptă sprijinită pe Mureș și cea stîngă pe dealuri; distanța mică dintre ele i-a permis voievodului să închidă complet drumul spre Sebeș. Prima linie a aripii drepte este alcătuită din sași, iar a doua din români în timp ce pe stînga secuii sînt primii, iar linia a doua este alcătuită din celelalte banderii nobiliare transilvane. Centrul este format din unitățile de cavalerie grea, catafractă, și se află sub conducerea nemijlocită a voievodului. Ali bei își așează trupele în forma semilunii cu cele două vîrfuri împinse înainte în care centrul este alcătuit din trupele muntene, iar aripile din unitățile de cavalerie ușoară. Linia a doua otomană are în componența sa trupele de elită aflate sub comanda lui Ali.

La cerere, sașii încep atacul și împing înapoi aripa stîngă otomană, fiind ei înșiși readuși la bază de contraatacul dușman declanșat imediat;

³⁵ Gustav Gündisch, *Stebenbürgen in der Türkenabwehr 1395 — 1526* în „*Revue roumaine d'histoire*”, nr. 3/1974, p. 415—445.

³⁶ Efectivele celor două tabere variază, după autori, între 15 000 și 100 000 oameni; cronică de la Dubnic menționează 34 000 pentru turci; regele Matia — în scrisoarea adresată papei Sixt al IV-lea — tot atît în Fraknói Vilmos, *Mathias király leveléi*, vol. I, p. 450; A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 635 indică 60 000 turci; Dlucosz Jan, *Historia Polonica libri XIII ab antiquissimus temporibus usque ad annum 1480*, vol. I, Leipzig, 1712, p. 586 ridică cifra la 100 000. Este vizibilă tendința istoricilor creștini de a umfla efectivele pentru a putea exagera importanța unor victorii. La cronicarii otomani se observă, din contră, încercarea de a minimaliza efectivele și înfrîngerile suferite; vezi în acest sens Semseddin, *op. cit.*, p. 214 care indică doar 30 000; Orudj din Adil, *Tevarih-i al-i Osman*, în Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privind țările române*, extrase, vol. I, sec. XVI — mijlocul sec. XVII, București, 1966, p. 47, scade aceste efective pînă la 15 000 oameni. Ioan H. Ursu, *op. cit.*, p. 8 afirmă că pe 9 octombrie a prădat Isa bei și trupele sale, pe 10 Mihaloglu Ali bei, iar pe 11 Mihaloglu Iskender bei.

intrarea în luptă a românilor readuce temporar egalitatea de forțe. Un nou atac otoman generalizează lupta în cotul Mureșului și declanșează ostilitățile pe întreg frontul. Asemănător se petrec lucrurile și pe flancul stîng, unde secuii sînt stopați și nu reușesc să redreseze situația nici unitățile din linia a doua. Trupele turcești, superioare ca număr și bine conduse de Ali, presează continuu asupra flancurilor transilvane și le împing spre centru — spate. Voievodul este nevoit să contraatace cu cavaleria grea spre a opri retragerea trupelor sale. Sub presiunea catafracțiilor prima linie dușmană este zdrobită în cîteva minute, inclusiv majoritatea munte- nilor, dar următoarea rezistă. Calul voievodului este ucis, el însuși rănit, elemente suficiente pentru a declanșa panică; se adaugă și rugămintile celor care cer retragerea între zidurile cetății Sebeș. Cu toate acestea lupta continuă din ce în ce mai îndirjită, deși transilvănenii încep să cedeze teren.

În acest moment, cu adevărat critic, apare Pavel Chinezu în fruntea trupelor sale bănățene. La primirea apelului, el și-a concentrat armata la Timișoara și a străbătut într-un timp record distanța pînă în valea mijlocie a Mureșului, chiar și prin noroaiele create de ploile torențiale de la începutul lunii. Deși istovite de drum și neîncadrate într-un dispozitiv clasic, trupele sale intră imediat în luptă, atacînd din dreapta și spate trupele otomane cu intenția de a despresura armata transilvană. După cunoscuta relatare a lui Bonfinius ³⁷ Pavel Chinezu s-a aruncat în luptă răcnind ca un leu și luptînd cu cîte o sabie în fiecare mină, croind drum în oștirea dușmană. Intervenția sa rapidă și oportună a schimbat în cîteva minute raportul de forțe pe cîmpul de luptă în favoarea transilvănenilor. Ca urmare turcii sînt complet încercuiți avîndu-i la sud și est pe bănățeni, la nord pe transilvăneni iar la vest Mureșul. Încă cîtva timp lupta a mai păstrat impresia de echilibru, dar fuga precipitată a lui Mihaloglu Ali bei dă semnalul degringoladei turcești și a transformării ei într-un dezastru. Dintre comandanții otomani Isa bei rămîne pe cîmpul de luptă, ceilalți scăpînd cu fuga; doar sosirea nopții oprește exploatarea victoriei.

Numărul celor căzuți se ridică la 20 000—25 000 oameni pentru otomani și aproximativ 10 000 pentru creștini. Armata învingătoare rămîne aici din cauza înserării și folosește prilejul pentru îngrijirea răni- ților, masă și odihnă. Băutura și cîntecele încălzesc atmosfera iar versu- rile ocazionale cîntă vitejia luptătorilor, îndeosebi a lui Pavel Chinezu. Mai tîrziu pe locul luptei a fost ridicată o capelă, dărimată și reconstruită în secolul al XIX-lea, iar peste unul din mormintele comune s-a ridicat un monument. În gara Șibot s-a ridicat un monument comemorativ între cele două războaie mondiale.

³⁷ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 638. Bibliografia luptei este completată de Temesvari Ștefan, *Históriás ének a győzelelmről a Kéngermezőjen*, Cluj, 1574; Istvanffy Nicolae, *Regni Hungarici Historia*, Coloniae Agripinae, 1724, p. 6 — 10, cu un portret admirabil al lui Pavel Chinezu; Donado Da Lezze, *Historia turchesca (1300 — 1514)*, ed. Ioan H. Ursu, București, 1909, p. 96; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, München, 1953, p. 545 — 550. Dintre istoricii turci Ismail Hami Danişmend, *İzlaht Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, vol. I, Istanbul, 1947, p. 344 păstrează amintirea „sălbăticilor” comise de Pavel Chinezu, iar Agah Sirri Levend, *Gazavat — Nkameler ve Mihaloglu Ali Bey'in Gazavat Namesi in Türk Tarih Kurumu Basimevi*, Ankara 1956, p. 19sq. publică cronicile de expediții și cronicile campaniilor lui Mihaloglu Ali bei, pașă dunărean și cel mai temut de creștini datorită numeroaselor sale expediții întreprinse; acesta va fi de altfel adversarul tradițional cu care Pavel Chinezu va purta destule lupte, învin- gînd întotdeauna.

Conflictele cu otomanii dintre anii 1480—1481 se desfășoară cu precădere în Țara Românească, Serbia și Bosnia. Primul dintre ele se desfășoară ca urmare a politicii față de turci a lui Basarab Țepeluș. Ștefan cel Mare intră în vara anului 1480 — probabil în iunie — cu trupele sale în Țara Românească cu intenția de a o ralia luptei antiotomane. Victoriile sale din luna iulie oferă aceste condiții, dar domnul adus de el nu se poate menține pe scaunul muntean.

O scrisoare a reginei Beatrix amintește o participare transcarpatină la aceste lupte ³⁸, dar lipsa unor puncte de reper nu permite elucidarea problemei; în același context s-ar cere lămurită și posibila participare a lui Pavel Chinezu în fruntea trupelor sale. După sursele cunoscute pînă în momentul de față susținerea acestei păreri este riscantă și generatoare de confuzii.

Certitudini depline avem însă asupra participării comitelui de Timiș la luptele desfășurate în toamna anului 1480 în Serbia dunăreană. Avem de-a face cu o acțiune combinată a celor două părți ale armatei regale dintre care una acționează pe Sava sub comanda regelui, iar cealaltă pe Dunăre sub comanda lui Pavel Chinezu. Regele acționează împotriva lui Daud bei de Vrbošna (Saraievo), care a invadat în toamnă Carintia și Stiria și se întorcea acum încărcat de pradă. Interceptat și înfrînt el lasă pe cîmpul de bătălie 3 000 morți și este urmărit în continuare în Bosnia, purtîndu-se lupte aprige la Vrbošna și Jajce. Ca urmare a victoriilor obținute acum, regele numește ca bani de Jajce și Slavonia doi dintre curtenii săi.

Concomitent cu ele se desfășoară și luptele de pe valea Dunării. Pregătirea trupelor s-a desfășurat încă din vară, iar zona de concentrare a fost Banatul, de unde acestea trec Dunărea cu ajutorul bărcilor într-un loc situat la 35 000 pași de Smederevo ³⁹; deducem deci că este vorba despre vadul de la Horom atît de des utilizat de ambii combatanți în acest timp. Rezistențele otomane dintre Smederevo și Kruševac sînt zdrobite încă din primele zile și întreg teritoriul intră sub jurisdicția temporară a comitelui de Timiș. Lupta decisivă are loc la reîntoarcere, cînd forțele pașalelor locale conduse de către Malkocioglu Bali bei de Smederevo au încercat să împiedice trecerea Dunării printr-un atac asupra ambarcațiunilor. Acțiunea se desfășoară se pare la același vad de la Horom și ea vizează blocarea forțelor creștine pe malul drept, unde puteau fi urmărite și învinse.

Atacul dezlănțuit prin surprindere duce la încercuirea unei părți a flotei. Rezistența îndirjită opusă de acestea a oferit răgazul stringerii celorlalte și a declanșării unui atac masiv soldat cu spargerea blocadei și victoria navală a comitelui. Raportul navelor pierdute este de 2 la 15 pentru armata creștină și la el mai trebuie adăugați și membrii echipajelor care nu au putut fi salvați; de pe alte nave au fost făcuți 300 prizonieri. Prada capturată acum se alătură celei dobîndite înainte și o parte, constînd din arme și steaguri, va fi trimisă regelui care o va trimite mai apoi papei Sixt al IV-lea, spre a-și atrage sprijinul acestuia.

³⁸ Publicată de Andrei Veress, *Fontes Rerum Transilvanicarum*, vol. II, p. 34 — 35.

³⁹ Afirmția îi aparține regelui Matia Corvin și este cuprinsă în scrisoarea adresată papei Sixt al IV-lea la 14 decembrie 1480; a fost publicată de Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelei*, vol. II, Budapeșt, 1895, p. 77 — 79.

La 3 mai 1481 moare sultanul Mahomed al II-lea, iar pe tron se urcă fiul său Baiazid al II-lea. Printre primele măsuri ale noului sultan se numără și numirea lui Mihaloglu Iskender bei ca pașă de Smederevo. Intrarea în Țara Românească pentru numirea unui domn filoture și acțiunile care vizează cucerirea cetăților moldovene de la Dunăre și Marea Neagră denotă planurile ambițioase ale noului stăpînitor otoman.

Ștefan cel Mare intră din nou în Muntenia și învinge corpul otoman pe 8 iulie 1481 la Rîmniciu Sărat, aruncîndu-l peste Dunăre. Lipsa unor știri despre vreo participare transilvăneană la acest conflict denotă stadiul incipient al pregătirilor militare ale lui Matia Corvin.

Pavel Chinezu își desfășoară activitatea pe cele două planuri, cunoscute deja, întărirea sistemului defensiv și instituirea unui eficient sistem de pază dunăreană, respectiv pregătirea unui corp expediționar capabil să susțină un efort militar maxim într-un timp relativ scurt în teritoriul dușman. Pregătirile fiind terminate, comitele așteaptă momentul favorabil care se ivește odată cu sosirea iernii și trecerea la iarnă a oștirilor dușmane.

Pe 5 noiembrie, trupele pleacă din Timișoara pe cel mai scurt drum spre vadurile dunărene: Ciacova — Deta — Vrșac — Cuvin — Horom. În ziua următoare ele ajung la fluviu și așteaptă traversarea cu ajutorul flotei dunărene aflate sub comanda lui Ladislau Rozgony, comandantul Belgradului. Pentru a-și asigura un cap de pod pe malul drept, Pavel Chinezu trimite un detașament de 100 călăreți sub comanda fraților Nicolae și Andrei Socol⁴⁰, care traversează fluviul și sînt interceptați de un corp dușman aflat la pîndă într-o pădure din apropiere.

Inegalitatea forțelor îi determină pe cei doi frați să-și retragă oamenii în cîmp deschis unde se întăresc într-o tabără după modelul husit. Spre a-i sili să iasă la luptă turcii dau foc ierburilor din jur; aceasta fiind ultima șansă cei 100 se aruncă în luptă cu disperarea morții. Fiecare tabără își pierde jumătate din efective: 50 pentru bănățeni și aproximativ 200 pentru turci, în timp ce toți supraviețuitorii sînt răniți. Victoria aparține însă bănățenilor care consolidează astfel capul de pod. Nicolae Socol moare în aceeași noapte de pe urma rănilor, dar misiunea este îndeplinită și cei 32 000 oameni⁴¹ trec în liniște Dunărea.

Dintre comandanți sînt amintiți Vuk Branković, Ioan Jakšić și Ladislau Rozgony, care resping încă pe 6 noiembrie atacul naval al pașei de Smederevo și asigură traversarea fluviului, provocînd și pierderea a 24 ambarcațiuni dușmane odată cu avarierea altora.

În decursul acestor prime zile au căzut cetățile Pojarevac și Kruševac odată cu rezistențele otomane de pe văile Mlavei și Moravei. Un

⁴⁰ Cei doi frați apar sub nume diferite; regele îi numește Zokoly, alte izvoare Thököly. În realitate este vorba despre cei doi frați din familia bănățeană Socol din care un Petru a fost comite de Timiș între anii 1463 — 1465, iar un Ioan era episcop de Cenad pînă la 1493; un Mihail a fost prepozitul capitolului din Cenad și un Francisc așisderea la Arad. Andrei Socol va supraviețui luptei și va deține, printre alte funcții, și pe cea de ban al Severinului între anii 1483 — 1489. Pînă astăzi acest nume de familie se întîlnește în satele bănățene fiind pus însă în legătură cu o pretinsă descendență turcească a purtătorilor săi; avem exemplul de față pentru infirmarea acestei teorii.

⁴¹ Afirmația regelui Matia Corvin despre campania dunăreană în scrisoarea sa din 10 decembrie 1481 adresată cardinalului Gabrielle de Verona, publicată de Fraknói Vilmos, *Mátyás király levelét*, vol. II, p. 197.

detașament otoman venit de la Golubac în sprijinul garnizoanelor atacate este interceptat de către Ioan Jakšić și trupele sale. În urma luptei, din cei 1 000 turci majoritatea sînt puși pe fugă în frunte cu comandantul cetății Golubac aflat în fruntea lor. Urmărirea resturilor continuă pînă sub zidurile acestei cetăți și sfîrșește prin uciderea comandantului și cucerirea cetății.

Victoriile obținute de forțele trimise de către Pavel Chinezu în misiuni de cercetare consolidează succesul campaniei. Eforturile celor doi frați Mihaloglu — Ali și Iskender —, ca și a lui Malkocioglu Bali bei se îndreaptă spre întărirea fortificațiilor de la Smederevo și îndeosebi asupra celor din mica insulă din fața acestei cetăți ⁴², părăsind ținuturile interioare în mina comitelui de Timiș. Poziția strategică a acestui punct permite controlarea oricărei traversări.

La încheierea campaniei, prin 15—16 noiembrie, armata comitelui se reîntoarce spre bază pe la Smederevo. Forțele terestre blochează cetatea mare, iar flotila de Dunăre atacă mica fortificație din insulă, o cucereste și o distruge. Trecerea fluviului se face apoi în ordine sub privirile neputincioase ale beilor aflați în Smederevo.

Cu această ocazie vin în Banat și aproximativ 45 000—50 000 familii de sîrbi ⁴³ la care se adaugă și 1 000 turci, mai probabil însă locuitori trecuți cu forța la mahomedanism. Este prima mare transmutație de populație sîrbă în Banat din cuprinsul evului mediu și se datorește agravării exploatarei otomane a ținuturilor sud-dunărene; atîta timp cît Serbia a fost independentă (pînă la 1459) numărul celor trecuți în nordul fluviului a fost mic. Noii locuitori au fost așezați atît în zona limitrofă Dunării, cît și în nordul Banatului pînă în preajma Timișoarei și Mureșului.

Primele luni ale noului an 1482 sînt folosite pentru așezarea sîrbilor și pentru refacerea potențialului militar și economic al regiunii. Forțele militare sînt dispersate în garnizoane sau lăsate la vatră. În plin efort constructiv Banatul are de suportat o nouă incursiune otomană în toamna acestui an.

Trupele de achingii au fost concentrate din vară la Smederevo și au trecut Dunărea pe 6 septembrie sub comanda pașei de aici și încă a doi bei de margine ⁴⁴. Efectivele se ridicau la 10 000 călăreți antrenați în tehnica incursiunilor de pradă. În zilele de 6—8 septembrie aceștia cuceresc cetățile din perimetrul Horom—Cuvin și pradă așezările din cale. Pavel Chinezu pornește în întîmpinarea dușmanului pe 8 septembrie după adunarea forțelor proprii la Timișoara. Alături de el participă și contingente sîrbești sub comanda vechilor săi tovarăși de arme Vuk Branković și Dimitrie Jakšić.

Cele două armate se întîlnesc pe cîmpia din fața cetății Becicherecu Mare ⁴⁵ în ziua de 9 septembrie 1482. Dispozitivul de luptă al trupelor

⁴² Insula apare sub nume ca Kyskeve sau Raczkeve, adică Cuvinu Mic sau Cuvinu Strbesc datorită faptului că localitatea a fost întemeiată de populația sîrbă refugiată din calea otomanilor. Pentru istoricul așezării și cetății, vezi Magdics István, *Diplomatarium Rácz-Keviense*, Székesfehérvár, 1888.

⁴³ În scrisoarea regelui Matia Corvin, din 25 septembrie 1482, adresată electorilor germani, publicată în Fraknói Vilmos, *Mátyás király leveléi*, vol. II, p. 235.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Astăzi orașul Zrenjanin din provincia autonomă Vojvodina, R.S.F. Iugoslavia.

bănăţene seamănă cu o semilună cu vârful înaintea în care cele două aripi sînt alcătuite din cavalerie, iar mijlocul are şi pedestreme. Aripa dreaptă este comandată personal de comite, iar cea stîngă de Vuk Branković. Nici un izvor nu aminteşte forţele militare pe care le-a avut la dispoziţie Pavel Chinezu dar ele trebuie să se fi ridicat la ceva peste 10 000 oameni.

Atacul îl încep flancurile armatei lui Pavel Chinezu şi realizează un substanţial avantaj, obţinînd totodată şi o situaţie favorabilă : prima linie otomană presată nu poate da înapoi din pricina forţelor proprii aflate în mers şi pierе în cîteva minute. Pavel Chinezu împinge înainte şi centrul, iar aripile continuă acţiunea de învăluire a forţelor otomane. Realizarea încercuirii şi evoluţia ulterioară a evenimentelor pînă la victoria comiteiului îl fac pe Bonfinius să compare această luptă cu un al doilea, mai mic însă, Cîmp al Pîinii ⁴⁶.

Devenită inegală, lupta se sfîrşeşte în cîteva ore. Numărul morţilor se ridică la 3 000 pentru otomani şi 500 pentru bănăţeni ⁴⁷, dar lor trebuie să le adăugăm numărul răniţilor şi prizonierilor, precum şi recuperarea integrală a prăzii. În privinţa comandanţilor turci, regele Matia ⁴⁸ aminteşte despre un bei neidentificabil printre morţi şi de un anume Bozna Mehmed printre prizonieri ; nu cunoaştem nimic despre soarta celui de-al treilea bei dunărean participant la expediţie.

Acţiunea continuă prin urmărirea trupelor de achingii şi în sudul Dunării, dar nu poate fi detaliată din lipsa unor informaţii. Putem aproxima desfăşurarea ei din analiza situaţiei dunărene şi avem astfel o arie de acţiune similară celorlalte două acţiuni din 1480—1481, ceva mai redusă din cauza timpului şi a lipsei unei pregătiri speciale ; ea s-a desfăşurat mai probabil pe parcursul a 1—2 zile.

Primele patru campanii purtate sub conducerea lui Pavel Chinezu, în patru ani consecutivi, se soldează cu succese remarcabile. Asistăm la respingerea unei incursiuni otomane în Transilvania, la două campanii succesive sud-dunărene şi la respingerea unei incursiuni turceşti din Banat urmată de o nouă traversare a fluviului. Pentru prima dată după multă vreme forţele regatului obţin un asemenea şir de victorii care le depăşesc prin importanţă pînă şi pe cele obţinute sub comanda personală a regelui. Calităţile militare ale comiteiului şi forţa umană ridicată de populaţia românească a Banatului şi de popoarele ameninţate, maghiar şi sîrb, sînt elementele determinante ale acestor victorii. În acest fel, Pavel Chinezu merită pe deplin titlul de „primul dintre căpitani noştri din acele (adică sudice) părţi” ⁴⁹ cu care Matia îl anunţă papei şi Europei pe artizanul victoriilor sale. Se poate afirma deci că perioada anilor 1478—1482 reprezintă un revirement al luptei antiotomane.

Încheierea păcii dintre Ungaria şi Imperiul otoman pentru o perioadă de 3 ani şi reînnoirea acesteia pe încă 5 ani, în 1488, marchează sfîrşitul campaniilor antiotomane ale regelui Matia Corvin. Ultimii săi ani de domnie au fost irosiţi în conflictul austriac pînă la cucerirea Vienei

⁴⁶ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 643.

⁴⁷ *Ibidem* nota 43.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Fraknói Vilmos, *Mátyás király*, p. 100. www.dacoromanica.ro

în 1485. Lupta antiotomană a pierdut astfel o forță însemnată și ea va apăsa și în continuare pe umerii Moldovei lui Ștefan cel Mare.

Activitatea desfășurată de Pavel Chinezu între acești ani va reflecta acest reflux, chiar dacă el va fi prezent cea mai mare parte a timpului la Timișoara și în localitățile bănățene; vor lipsi însă înfăptuirile majore. Dacă am omis pentru anii luptelor înșirarea unor mărturii despre activitatea sa pe plan politic, social sau economic, ele fiind mai puțin semnificative, de acum încolo abundența unor date minore reflectă activitatea obișnuită a comitelui și omului.

În 1483 asistăm la noi donații regale al căror beneficiar este același Pavel Chinezu⁵⁰ și la donații ale acestuia în favoarea unor așezăminte religioase⁵¹. În vară îl are ca oaspete la Timișoara pe voievodul transilvan Ștefan Bathory, probabil în legătură cu aceleași probleme militare și politice ale ținuturilor carpato-dunărene, cu care prilej sînt soluționate și unele treburi administrative⁵².

Ofensiva declanșată de Baiazid al II-lea în 1484 și cucerirea Chilie și Cetății Albe are ca urmare transformarea Mării Negre într-un lac turcesc și slăbirea frontului antiotoman. Nu cunoaștem vreo acțiune militară desfășurată în acest interval de către comitele Timișului, deși au existat cu siguranță pătrunderi ale unor detașamente turcești în nordul fluviului; ele au fost însă rezolvate de trupele dunărene și nu au depășit cadrul unor simple hărțuiri.

Îl aflăm însă în calitate de comite, bineînțeles al unor comitate sudice ca Timiș, Srem, Bacs, Bodrog, Valko, dar și al altora cum ar fi Bihorul⁵³. Acționează pentru limitarea abuzurilor marilor feudali asupra iobagilor așa cum dovedește un act emis de el la Lipova la 24 decembrie 1484⁵⁴. Prezența sa repetată la Lipova denotă însă și importanța acestei stațiuni în tratarea unor traume și afecțiuni, dar și faptul că sănătatea comitelui a avut de suferit de pe urma vieții aspre de ostaș.

Printre preocupările sale se înscrie și soluționarea unor controverse juridice care au la bază probleme funciare așa cum rezultă și din cercetarea făcută împreună cu obștea nobililor și cnezilor din districtul românesc privilegiat al Caransebeșului⁵⁵.

Același act permite însă și o reliefare a meritelor acestor nobili, cnezi și țărani români bănățeni, organizați în districte cu o largă autonomie în schimbul obligațiilor militare; în acești ani de la sfîrșitul secolului al XV-lea ei reprezintă majoritatea forțelor militare ale Banatului și folosirea lor de către Pavel Chinezu contribuie la obținerea unor succese de prim-rang. În acest fel el este un continuator demn al lui Iancu de Hunedoara.

⁵⁰ Nagy Imre, *op. cit.*, p. 366, act din 16 aprilie 1483 prin care primește o nouă posesiune în comitatul Veszprem; Ștefan Katona, *op. cit.*, tom. XVIII, p. 69, posesiune în comitatul Trenčin.

⁵¹ Éri István, *Nagy Vázsony*, Budapest, 1959, p. 46.

⁵² Reizner János, *Szeged története*, vol. IV, Szeged, 1900, p. 81–82, Pavel Chinezu apare sub „Paulus de K'ynis, comes Temesiensis, generalisque et summus capitaneus partium regni Hungariae inferiorium”. Pentru subordonarea orașului Szeged magnatului Chinezu atît la Reizner, cît și la Varga Ferenc, *Szeged város története*, vol. I, Szeged, 1877.

⁵³ Nagy Iván, *Bihár vármegye főtspanjai* în „Szazadok”, VIII, 1874, p. 726 – 727.

⁵⁴ Kameron E., *Zichy ...*, vol. XI, p. 399.

⁵⁵ La 10 mai 1485; documentul publicat de Peșty Frigyes, *A Szőrenyi Bánság ...*, vol. III, Budapest, 1878, p. 94 www.dacoromanica.ro

Tăcerea așternută asupra dispunerii trupelor comitelui și a numărului lor este parțial înlăturată de cuprinsul unui document din anul 1487 care specifică existența a 200 husari în garnizoanele Lugoj și Caransebeș plus cei 200 călăreți dați de cnezii din jur, plătiți cu sume destul de mari ⁵⁶.

Prezent de multe ori la Buda, Pavel Chinezu își slujește regele cu aceeași credință cum este cazul și în 1486 când aprobă măsurile inițiate de către Matia Corvin, referitoare la redresarea situației politice, economice, sociale, juridice a regatului. Își continuă în același timp și acțiunile de caritate în favoarea unor mănăstiri sau sprijină pe câțiva dintre familiarii săi în obținerea unor gratificații regale.

Preocuparea sa constantă pentru menținerea forțelor dunărene la un potențial militar superior este reflectată de un raport trimis sultanului Baiazid al II-lea și care expune situația militară creștină în această zonă ⁵⁷. Referindu-se la flotila dunăreană raportorul, Suleiman, arată prezența unor puternice nave fluviale la Belgrad și Slankamen și patrulare navale pe Dunăre, toate aflate sub comanda cneazului Pavel. Această mărturie venită din partea unui dușman spune mai mult decât orice altceva despre acțiunile comitelui în lupta antiotomană. Se mai poate adăuga faptul că dintre toate titlurile poartă în mod obișnuit doar pe acela de comite de Timiș, deși ajunge să dețină concomitent sau alternativ această funcție de comite în aproape 10 comitate.

Transformarea sa într-unul dintre cei mai mari magnați ai regatului, stăpîn a zeci de mii de iugăre de pămînt și al cîtorva mii de iobagi ajunge la apogeu în acești ani. Veniturile obținute pot fi apreciate prin prisma celor plătite doar de 10 sate dintr-unul dintre comitatele unde își avea posesiuni ⁵⁸. Aceste aspecte mai puțin cunoscute sau discutate în literatura de specialitate ⁵⁹ trebuiesc amintite pentru a creiona figura complexă a celui care a fost Pavel Chinezu.

Situația politică confuză creată în primăvara lni 1490 prin moartea regelui Matia Corvin și existența unor multiple candidaturi la tron se transformă în vară—toamna aceleiași an într-un război civil. În septembrie se încoronează rege Vladislav Jagello cu sprijinul marilor magnați printre care și comitele de Timiș. Luptele dintre diferitele partide interne și forțele externe continuă însă pînă în primăvara anului 1491, slăbind și mai mult rezistența regatului în fața presiunii otomane.

Forțele bănățene, aflate sub comanda aceluiași Pavel Chinezu, luptă de partea noului rege în părțile nordice ale regatului și lasă descoperită granița dunăreană. Turcii profită pentru a transforma aceste zone în teatre de operațiuni întinse între Dunăre și Adriatică. Trecerea Dunării de către achingii în septembrie impune revenirea lui Pavel Chinezu în sudul regatului; luptele se desfășoară în Srem și în zonele învecinate ⁶⁰

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 217.

⁵⁷ Hazai G., *A Topkapu Széraj Múzeumak vonatkozásu török iratai* în „Leveltari Közlemenyek” an. XXVI, Budapest, 1955, p. 291.

⁵⁸ Csanki Dezső, *op. cit.*, vol. III, p. 219, 220, 223, 228, 233, 234, 237, 238, 240, 254. Pentru alte aspecte ale veniturilor magnatului și Sinkovics István, *A magyar nagybirtok élete a XV század elején* în Domanovszky, *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez*, fasc. 8, Budapest, 1933.

⁵⁹ Ion Stoia Udrea, *op. cit.*

⁶⁰ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 690.

și agresorii sînt respinși. Laconismul izvoarelor împieteează asupra posibilităților de detaliere a duratei, numărului și desfășurării conflictelor din acest sfîrșit de an. Ele se constituie însă ca un prolog al marilor înțeleștări din anii viitori.

În iarna—primăvara anului 1491, principalul efort militar al regatului este îndreptat împotriva intervenției străine, îndeosebi austriece, și pentru eliberarea părților nord-vestice. Luptele sînt deosebit de grele și succesele vin greu. Pavel Chinezu participă la lupte cu un banderiu propriu alcătuit din 100 călăreți catafracti și 200 cavalerie ușoară⁶¹, încă în cursul lunii ianuarie.

În februarie este din nou în părțile sudice datorită noilor incidente din zona Belgradului și din Croația, unde nobilimea se ridică împotriva lui Vladislav al II-lea. Aceste fapte impun numirea lui Chinezu și Matia Géréb în fruntea celor 6 000 călăreți care intră în zonă⁶². Concomitent, turcii dezlănțuie un atac puternic în părțile Mačvei și cuceresc cîteva forturi din imediata apropiere a Belgradului; trupele acestea cifrate la aproximativ 1 000 oameni sînt învinse însă de cei doi comandanți și cîteva luni otomanii stau liniștiți, timp în care luptele continuă în interior. Atacul cetății Sabac din septembrie redeschide conflictul.

Ținuturile românești, îndeosebi Banatul și Bihorul, ajung din nou să fie ținta atacurilor otomane. Trupele de achingii și azapi jefuiesc Banatul și ajung pînă în apropierea Oradei⁶³, iar bogăția găsită aici antrenează noi și noi trupe turcești în nordul Dunării. Cu prilejul unuia dintre aceste atacuri este ars și un tirg aflat în apropierea Timișoarei⁶⁴, ceea ce denotă tăria atacurilor turcești din această toamnă. În cursul verii și toamnei pe linia Dunării acționează ca înlocuitor al comitelui de Timiș banderiu arhiepiscopului de Kalocsa, dar forțele inferioare celor turcești nu-i permit vreo ripostă.

În noiembrie, Pavel Chinezu se reîntoarce în Banat în vederea pregătirii unei riposte antiotomane. Pătrunderea unor bei în Bosnia și succesele lor inițiale de aici sînt anulate de victoriile obținute de noul ban Ioan Corvin. Se desfășoară lupte violente și în jurul Belgradului, asediat din nou de 4 000 pedestrași și un număr neprecizat de călăreți⁶⁵. Garnizoana rezistă cu îndrăjire și reușește să salveze cetatea. Forțele turcești pătrunse în sud-estul zonei — nu știm cu exactitate locul — sînt așteptate și lovite de către comitele de Timiș care repurtează astfel o nouă victorie. Un mare număr de dușmani cad pe cîmpul de luptă, alții sînt făcuți prizonieri. Acțiunea s-a desfășurat în condițiile unei ierni aspre, cu gheață

⁶¹ Ștefan Katona, *op. cit.*, tom. X, ordine XVII, Buda, 1793, p. 153 — 155.

⁶² Berzeviczy Albert, *Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia* în ciclul *Monumenta Hungariae Historica*, Budapest, 1914, p. 179—180. Este un expozeu al reginei asupra situației confuze din țară și a ciocnirilor care au loc la începutul anului 1491; scrisoarea datează din 25 februarie 1491.

⁶³ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 696 — 697, . . . cum viginti millibus passum ad Varadinum accessissent . . . ”.

⁶⁴ *Ibidem* . . . deinde auctis exprospera rerum successu animis, ultra Themesvarum excursionem fecerat et oppidum quod in Stephanum Bathorei potestate erat concernarant: totiusque provincie, quam milite vacuum esse cognaverant, vulnera gravissima inflexerant”.

⁶⁵ Dintr-un raport al castelanului cetății adresat arhiepiscopului Petru de Kalocsa, publicat de Ștefan Katona, *op. cit.*, p. 279. Pentru victoriile obținute de Ioan Corvin, vezi Thalloczy Lajos, *Jaicze (Bánság, vár és város) története, 1450—1527*, Budapest, 1915, p. 157.

pe Dunăre, la sfârșitul anului 1491, mai probabilă pare luna decembrie și începutul lunii ianuarie 1492.

Pregătiri militare intense se desfășoară la începutul anului 1492 și ele vizează refacerea cetăților și sporirea capacității defensive a zonei sudice; prin străduința comitelui de Timiș este renovată în acest timp și cetatea Timișoarei⁶⁶. Aproximativ 1 000 de oameni din celebra legiune neagră înființată de Matia Corvin întăresc garnizoana Belgradului în timp ce restul forțelor disponibile sînt trimise în cetățile Severin, Sabac și Jajce. Concentrarea armatei are loc la Buda odată cu sosirea primăverii, exact în perioada în care noul legat papal Ursus Ursinus pleacă spre Ungaria să propăvăduiască cruciada. Și tot în același timp la Buda este așteptată o solie otomană care trebuie să discute noul tratat de pace; iată deci o situație paradoxală, dar care reflectă perfect modul de guvernare a lui Vladislav al II-lea zis „Dobje” unul dintre cei mai slabi regi ai Ungariei.

Un nou episod burlesc vine să se adauge celorlalte: căsătoria fictivă dintre Vladislav și Beatrix, văduva lui Matia. Spre a fi acceptat rege primul face această promisiune, dar apoi încearcă să eludeze contractul matrimonial; se procedează în ultimă instanță la o înscenare a căsătoriei dintre cei doi.

Pavel Chinezu se reîntoarce în Banat și respinge în cursul lunii mai⁶⁷ o nouă incursiune a otomanilor ajunsă pînă în apropierea riului Timiș. Măsurile inițiate de el sînt confirmate de solia trimisă la Istanbul pentru încheierea păcii, care s-a întors doar cu informațiile referitoare la armata otomană și pregătirile ei⁶⁸. Două sute de corăbii sînt concentrate în Peloponez, alte escadre în Marea Neagră, iar o parte a flotilei fluviale înaintază pe Dunăre și Sava spre Bosnia. Totalul trupelor ridicate de sultan la arme în acest an se ridică la 200 000 oameni. Regele întărește comitatele sudice și cere sprijinul Imperiului romano-german. Semnificativ pentru ponderea diferitelor țări la armata preconizată a începe luptele cu Poarta este faptul că Transilvania și Moldova dădeau împreună 20 000 oameni, adică tot atît cît promiteau țările germane și Cehia.

Sultanul înaintază cu armata pînă la Sofia, dar planul său inițial de a asedia cetatea Belgrad se schimbă la auzul pregătirilor defensive din tabăra dușmană și trimite cîțiva pași de margine să asedieze Severinul, întărind în același timp efectivele din Albania. Concomitent sînt semnalate incursiuni de pradă în Austria prădată de 10000 achingii și în Srem și Mačva, atacate de trupele auxiliare pornite din Borić⁶⁹.

Mihaloglu Ali bei, unul dintre cei mai războinici pași dunăreni, expune în vară sultanului ideea supunerii ținuturilor nord-dunărene prin cucerirea treptată a cetăților de margine; rămase fără sprijinul acestora ținuturile vor fi o pradă ușoară pentru trupele otomane. În varianta reușitei Banatul, Mačva, Sremul, Bosnia etc. ar deveni în cîțiva ani provincii turcești. Obținînd deplinul acord al lui Baiazid al II-lea, Mihaloglu Ali

⁶⁶ Ignaz Aurelius Fessler, *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1874, vol. V, p. 770.

⁶⁷ Berzeviczy A., *op. cit.*, p. 236 — 237.

⁶⁸ Ștefan Katona, *op. cit.*, p. 483 — 484 redă în sinteză știrile aduse de către această ambasadă.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 488 — 489 care publică o scrisoare a arhiepiscopului de Kalocsa către rege, în care se confirmă luptele și sînt cunoscute jurejurando.

bei împreună cu cei doi fii ai săi și cu 25 000 oameni trece din nou Dunărea și jefuiește ținuturile de aici ⁷⁰. Este întâmpinat din nou de către Pavel Chinezu în fruntea trupelor bănățene și a legiunii negre, pentru ultima oară sub comanda sa. În urma victoriei obținute comitele trimite numeroși prizonieri la Timișoara, locul de detenție pentru majoritatea celor prinși la nord de Dunăre. Sistemul de pază instituit de comite semnaleză și neutralizează imediat micile detașamente pătrunse în zonă, iar supraviețuitorii sînt trimiși la Timișoara. Izvoarele pomenesc pedepsele aplicate jefuitorilor ⁷¹, menite să-i înfricoșeze pe sălbaticii achingii care pustiau totul în cale, nelăsînd decît morți și ruine.

Măsurile aplicate în Banat nu pot fi însă extinse și în celelalte părți sudice din pricina politicii trădătoare a mării nobilimi care refuză să pres-teze serviciul militar în afara granițelor țării ⁷². Forțele armate sînt alcătuite din banderile regale și ale înalților demnitari, iar ridicarea la oaste a nobilimii se face doar în cazuri extreme. Banderiul are în componență 400 ostași din care 200 călăreți catafracti și 200 călăreți ușori înarmați. Crește din ce în ce mai mult rolul mercenarilor, concomitent cu îndepărtarea sistematică a maselor din cadrele armatei; este îndepărtat tocmai sprijinul și autorul atîtor succese antiotomane.

Silniciile legiunii negre în zona din jurul Szegedului îl fac pe Pavel Chinezu să încerce soluționarea acestei probleme. Tratatul purtat în vară cu comandantul legiunii eșuează din pricina îngimfării acestora și impune folosirea forței armate. Lupta se desfășoară la Hollos în părțile Tisei în iarna anilor 1492—1493 și se termină cu victoria comitelui de Timiș care decimează legiunea, iar puținii supraviețuitori sînt spinzurați sau încadrați în alte unități militare. Conflictul anunță însă marile tulburări nobiliare din următoarele luni și ani care vor contribui decisiv la slăbirea potențialului defensiv.

În același sfîrșit de an 1492 sau la începutul anului 1493 se produce și atacul de apoplexie în urma căruia Pavel Chinezu își pierde graiul și rămîne cu partea dreaptă a corpului paralizată. Pînă la moarte el se va înțelege cu cei din jur prin semne și sunete simple, nu va mai putea călări și va fi nevoit să călătorească în trăsură, dar își conduce în continuare oștenii. În jurul său se află de pe acum Iosa de Som, unul dintre vice-comiții săi, care-i va traduce gesturile în cuvinte și ordine.

Nemulțumirile transilvănenilor împotriva lui Ștefan Bathory impun schimbarea sa din funcția de voievod, cu cîteva zile doar înainte de moartea sa; în locul lui vor funcționa Bartolomeu Dragfi și Ladislau Losoncz. În acest interval se produce o nouă incursiune a lui Mihaloglu Ali bei asupra Transilvaniei, dar el va fi înfrînt de forțele locale în trecătoarea Turnu Roșu ⁷³.

Și în primăvara acestui an se desfășoară pregătiri militare, dar luptele încep abia în vară și nu între rege și sultan așa cum lăsau să se întrevadă preparativele făcute, ci între pașii de margine și forțele locale din ținuturile dunărene. În iulie, Iakub beiul de Bosnia jefuiește ținuturile

⁷⁰ *Ibidem.* p. 503.

⁷¹ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 724.

⁷² Ștefan Katona, *op. cit.*, p. 339 — 441 enumeră și concluzionează asupra acestor măsuri adoptate de dietă.

⁷³ Gustav Gündisch, *Incursiunea turcească din 1493 în ținutul Sibitului* în „Studii”, nr. 6. 1961, p. 1 491— 1 502.

austriece cu 10 000 oameni, iar în august se întoarce prin Croația. Întîmpinat de forțele locale conduse de către banul Croației la Krbavsko Polje, Iakub reușește să obțină o victorie spectaculoasă. Numărul imens al prizonierilor îl face pe Iakub să răzbune achingii morți la Timișoara; poruncește să le fie tăiat tuturor nasul, lucru nemaiîntîlnit pînă acum ⁷⁴.

În jurul lui 21 septembrie, voievozii ardeleni resping o nouă incursiune pătrunsă în Țara Birsei ⁷⁵. Pavel Chinezu participă însă la luptele interne declanșate în zona Tisa — Dunăre — Sava de împotrivirea unei părți a nobilimii față de Vladislav al II-lea, fără a reuși să stingă revolta în ciuda succeselor militare înregistrate.

În luna ianuarie 1494, Pavel Chinezu este numit în funcția de jude al curții regale, a treia funcție ca importanță în cadrul regatului după rege și palatin. Dacă palatinul este înlocuitorul de drept al regelui și comandantul armatei, judele curții este locțiitorul juridic al regelui. Această numire încununează meritele dobîndite pe cîmpurile de luptă ale Europei centrale și sud-estice în ultimii 30 de ani de către Pavel Chinezu și reprezintă apogeul carierei sale. Datorită conflictelor în curs noul titular își va prelua funcția ceva mai tîrziu.

Conflictetele cu turcii încep încă în luna decembrie 1493 cînd forțe otomane încep un nou asediu al Belgradului ⁷⁶. Continuate și în ianuarie luptele dovedesc rezistența deosebită a cetății, dar și eficacitatea măsurilor de apărare luate de către același Pavel Chinezu.

Obișnuitele, de acum, pregătiri militare din iarnă făcute de către comitele de Timiș nu au în vedere doar o simplă campanie sud-dunăreană, ci o acțiune desfășurată după un plan încheiat care să faciliteze obținerea unui avantaj considerabil capabil să anuleze înfrîngerea din Croația. Trupele sale cuprind în jur de 10 000 călăreți antrenați pentru o acțiune fulgerătoare în teritoriul inamic, asemănătoare campaniilor dintre 1480—1482. Ele sînt alcătuite din forțe locale bănățene și hunedorene, dar și dintr-un număr însemnat de mercenari. Locul de concentrare trebuie situat undeva în zona Horom — Cuvin în imediata apropiere a vadurilor dunărene.

Datorită lipsei de coincidențe a izvoarelor ⁷⁷ care amintesc date diferite pentru declanșarea și timpul de desfășurare a luptelor se impune precizarea acestor elemente. Considerăm luna ianuarie ca sfîrșit al pregătirilor și prima decadă din februarie ca perioada traversării Dunării și a începerii luptelor; ne bazăm și pe faptul că traversarea Dunării în ambele sensuri s-a făcut pe gheața groasă existentă ori este cunoscut faptul că lunile geroase sînt tocmai ianuarie și februarie.

Odată cu trecerea fluviului Pavel Chinezu trimite un corp de aproximativ 3 000 călăreți să înainteze în ținuturile interioare ale Serbiei

⁷⁴ Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 192 — 195; Ștefan Katona, *op. cit.*, p. 549 — 556; Thalloczy Lajos, *op. cit.*, p. 161.

⁷⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. II, partea a II-a, București, 1891, p. 341 — 342 și vol. VIII, București, 1894, p. 31; Martin Felmer, *Primae lineae historiae Transilvaniae antiquae, medii et recentioris aevi*, Sibiu și Cluj, 1803, p. 168.

⁷⁶ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VIII, p. 29, doc. nr. XXXIII.

⁷⁷ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 729 — 731; J. C. Engel, *op. cit.*, vol. IV, p. 65; Ștefan Katona, *op. cit.*, p. 612 — 615, ultimul amintind o acțiune condusă de către Pavel Chinezu „ad tertium diem post Dorotheae festum” ceea ce corespunde zilei de 9 februarie. Trebuie să vedem această zi spre mijlocul campaniei, fapt care permite datarea acestora în prima decadă a lunii februarie.

ocupate de otomani. Surpriza a fost totală pentru pașalele dunărene care așteptau atacul zonei limitrofe fluviului. Cu restul de 7 000 oameni comitele rămâne în așteptare și începe operațiunile propriu-zise abia în momentul în care forțele otomane se dispersează în zonă. Principalul obiectiv al primelor zile îl constituie puternica cetate Smederevo, locul de unde au plecat majoritatea covârșitoare a incursiunilor care au devastat Banatul. Cetatea cade după un scurt asediu, iar prada căzută în mâna învingătorilor este imensă. Sînt atacate și cucerite toate fortificațiile zonei dunărene și ca urmare este distrus întregul sistem defensiv otoman; răspîndirea trupelor comitelui pe o suprafață de cîțiva zeci de km consolidează succesul desăvîrșit al campaniei. Un lueru deosebit de semnificativ pentru tăria loviturii primite de pașalele dunărene îl constituie cucerirea celor două fortificații din jurul cetății Smederevo în care Mihaloglu Ali bei își păstra bogățiile jefuite și haremurile celor doi fii; printre capturi figurează vase de aur și argint, pietre prețioase, arme, stofe etc.⁷⁸, acestora adăugîndu-se și celebrele vase de argint ale regelui Ladislau luate de turci cu prilejul jefuirii Oradei în anul 1474.

Un nou corp de 2 000 oameni este trimis pentru lărgirea ariei operaționale și putem spune că în acest interval de timp administrația otomană a zonei a fost desființată. Teribila spaimă care a cuprins pe otomani este o mărturie indirectă a reușitei campaniei. Ultima luptă se desfășoară la reîntoarcerea trupelor intrucît Mihaloglu Ali bei, cu cei 8 000 ostași strinși în pripă, încearcă să zdrobească armata comitelui. Traversarea se face însă în liniște, iar Ali bei rămîne pe malul drept al Dunării din pricina soarelui care subțiază ghiața și face imposibilă o nouă traversare. O parte a trofeelor este trimisă regelui care se grăbește să anunțe curților europene succesul.

Acțiunile militare otomane vizează an de an Belgradul, adevărată poartă de intrare spre centrul continentului; sînt folosite toate metodele cunoscute pentru a obține cetatea, dar ele eșuează rînd pe rînd. În vara lui 1494, profitînd și de anarhia internă otomanii reușesc să cumpere o parte a garnizoanei și pregătesc atacul decisiv. Știri despre aceste tratative ajung și la Timișoara. Pavel Chinezu adoptă și el prefăcătoria și intră în cetatea Belgradului invocînd un pretext minor. Arestați, trădătorii sînt aruncați în închisoare și condamnați la moarte⁷⁹, căci măsurile „clasice” aplicate împotriva trădătorilor, ca amenzile și confiscarea posesiunilor, nu mai speriau pe nimeni și era nevoie de asemenea măsuri.

Luptele interne continuă și în cursul verii lui 1494 și este cu atît mai grav cu cît ele se desfășoară exact în regiunile direct amenințate de ofensiva otomană. În calitate de comandant al armatei sudice, Pavel Chinezu participă la luptele desfășurate în acest interval reușind să obțină un nou șir de victorii. Nici de data aceasta nu reușește să liniștească lucrurile. Reface însă prietenia cu Ioan Corvin, fiul natural al regelui Matia, slăbită în urma luptelor pentru tron din 1490. Bătrînul luptător este un sfetnic de nădejde pentru tînărul duce al Croației confruntat cu criza politică internă și ajuns într-o stare financiară precară. Este vizitat la Timișoara de către acesta, îl împrumută cu mari sume de bani și-l ajută

⁷⁸ A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 729.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 731.

cu 3 000 oameni împotriva nobilimii turbulente⁸⁰. Ciurma care bîntuie în Banat și Ungaria îl silește însă să rămînă în zonă mai mult timp⁸¹.

Profitînd de situația internă Imperiul otoman reușește să cucerească unul dintre micile forturi aflate în imediata apropiere a Belgradului și-l transformă într-un veritabil punct de lansare a incursiunilor de pradă. Împotriva lor se îndreaptă din nou Pavel Chinezu care trece mai apoi în comitatul Pojega unde luptă din nou împotriva nobilimii răzvrătite, probabil în timpul lunilor iulie — august.

În august — septembrie izbucnește o nouă revoltă, de data aceasta în Transilvania care se împotrivesc la plata taxei de 1 florin de aur de poartă pentru susținerea efortului antiotoman⁸². Sosirea regelui și convocarea unei diete la Sibiu lămurește pînă la urmă lucrurile, iar regele obține un ajutor militar considerabil cu care coboară spre Banat pentru începerea unei noi campanii.

Sănătatea comitelui este în continuare precară, deplasările devin din ce în ce mai grele pentru el, dar nu renunță la conducerea personală a campaniilor deși ordinele îi sînt traduse de cei din jur din semnele făcute⁸³.

La fel procedează Pavel Chinezu și în primele zile ale lunii octombrie cînd iese pînă la Lugoj în întîmpinarea regelui, sosit cu armata transilvăneană, conducîndu-l la Timișoara. Discuțiile purtate în aceste zile între rege, comite și cei doi voievozi transilvăneni stabilesc planul unei noi campanii sud-dunărene și cooperarea trupelor regale. Armata aflată sub comanda comitelui de Timiș pleacă din Timișoara în ultimele zile ale lunii octombrie și urmează cîmpia bănățeană pînă la Tisa și apoi pe cursul acesteia pînă la confluența cu Dunărea după care ajunge la Belgrad pe 1 noiembrie.

Profitînd de faptul că forțele otomane sînt angrenate în noi incursiuni în Croația și Carniolia, Pavel Chinezu alege ca obiectiv regiunile estice ale Serbiei și probabil cele nord-vestice ale Bulgariei. Spunem probabil întrucît nu cunoaștem cu exactitate zona de desfășurare a acestor lupte.

De la Belgrad, trupele sale trec pe valea Dunării și apoi pe valea Moravei sîrbești coboară în jos, urmînd aproximativ itinerariul lui Iancu de Hunedoara din 1443. Ordinea de marș a armatei era următoarea: în față cavaleria grea și pe flancuri trupele de cavalerie ușoară, acestea avînd și misiuni de recunoaștere și hărțuire a inamicului. Sînt cucerite zeci de localități pe o distanță de circa 100 000 pași în intervalul 1—15 noiembrie cît se desfășoară ostilitățile.

Este cea mai puternică lovitură primită de ținuturile limitrofe ale Imperiului otoman în această a doua jumătate a secolului al XV-lea și ea îi urmează, în ordinea importanței, campaniei lungi a lui Iancu de Hunedoara din 1443—1444. Distrugerea cetăților și forțelor militare locale provoacă spaimă în toată Rumelia.

⁸⁰ Schönherr Gyula, *Hunyadi Corvin János*, Budapest, 1894, p. 210. La 31 mai 1494, Ioan Corvin a fost la Timișoara, zălogindu-i lui Pavel și Benignei Chinezu domeniul Hunedoarei în schimbul sumei împrumutate. În același an însă Pavel Chinezu va înstrăina acest domeniu, recuperîndu-și banii.

⁸¹ Bellái József, *Dr. Telbisz Károly Beszédei*, Timișoara, 1910, p. 183.

⁸² A. Bonfinius, *op. cit.*, p. 735.

⁸³ Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 48.

Și pînă acum cneazul Pavli era cunoscut ca un dușman de temut, dar acum numele lui provoacă groază. Petru More, sol regal aflat în această perioadă la Constantinopol, povestește mai tirziu că spaima era atît de mare în capitală, încît însăși garda sultanului — aflat într-o expediție în Egipt — trece Bosforul în Asia Mică⁸⁴.

Toate campaniile antiotomane întreprinse de către Pavel Chinezu între anii 1479—1494 au fost victorioase, dar de-abia acum el reușește să se ridice la înălțimea marelui său predecesor, Iancu de Hunedoara. Cantitatea mare de pradă a dus însă la scăderea moralului trupelor sale, iar venirea iernii l-a obligat să întrerupă ostilitățile și să se reîntoarcă la Belgrad, văzut ca un punct de refacere pentru continuarea campaniei. Stă în cetate cîteva zile în perioada 15—20 noiembrie 1494, punînd la punct ultimele probleme. Nu se cunoaște locul pînă unde a înaintat : s-a oprit la hotarele Bulgariei sau a intrat și aici? Cu excepția lui Mihaloglu Ali bei, vechiul său adversar, nu se cunosc nici numele celorlalți bei înfrinși.

Reîmprospătată, armata sa pleacă spre zonele vestice ale Balcanilor, spre Bosnia și Croația, unde luptele sînt încă în curs. Urmează cursul mijlociu al fluviului Sava cu intenția de a potoli în drum tulburările nobiliare de aici.

După 20 noiembrie, starea sănătății lui Pavel Chinezu se agravează și ca urmare a marilor eforturi depuse în cursul anului. Este nevoit să se oprească la castelul Sf. Clement pe Sava din pricina unui puternic acces de febră. Dar la 24 noiembrie 1494 intervine un nou atac de apoplexie care pune capăt vieții luptătorului, în mijlocul unei noi campanii. Va fi înmormîntat în mănăstirea ridicată de el, pe domeniul Nagy-Vaszony⁸⁵. Soția sa îi va moșteni îninșele domeniului, dar le va înstrăina printr-o nouă căsătorie; nu este cunoscut nici un urmaș în linie bărbătească.

Lasă însă în urma sa aureola șirului neîntrerupt de victorii antiotomane și imaginea celui care a reușit să oprească ofensiva otomană împotriva Banatului și Ungariei în ultimul sfert al secolului al XV-lea. Urmașul său, Iosa de Som, comite de Timiș și comandant al armatei sudice nu va reuși să se ridice la înălțimea predecesorului. Scăderea trep-

⁸⁴ Sultanul se afla într-o campanie în Egipt împotriva mamelucilor; probabil că este vorba despre forțe militare din garnizoană, intrucît garda personală se afla împreună cu sultanul în Egipt.

⁸⁵ Despre orașul, cetatea, bisericile și mănăstirile de la Nagy Vaszony și despre importanța lor și a cărții de rugăciuni a Benignei în afara lucrărilor citate a lui Éri István, de același autor *A Nagy Vászony Kintzi anfülmardavanyai* în *A Veszprem megyei múzeumok közleményei*, vol. I, 1963; Németh Gábor, *Adalékok Nagy Vászony történetéből*, Veszprem, 1901. Pentru înmormîntarea lui Pavel Chinezu și piatra de mormînt, vezi Römer Floris, *Kintzi Pál sírköve* în *Györi Történelmi és Régészeti Füzetek* 1863. Despre ordinul călugărilor pauliceni și mănăstirile lor protejate de către Pavel Chinezu la Éri István, *A nagyvászony pálos kolostor leletek, in Magyarműemlékvédelem, 1959—1960*, Budapest, 1964, p. 85—94; Gondan Felician, *A középkori Pálos rend és nyelvmelkei (Festétek és Czech codek)*, Pecs, 1916; Kissban Emil, *A magyar pálosrend története*, Budapest, vol. I, 1938; Oltványi Pál, *A magyar Pálos rend a csánadi püspöki megye területén in Történelmi és Régészeti Értesítő*, an IV, 1888, fasc. III, Timișoara, p. 105—115. Bibliografia folosită în studiul de față este selectivă, fiind lăsate în afară multe lucrări, studii, articole, care se referă la una sau alta dintre aspectele tratate; este cazul unor corpusuri de documente familiale și al unor lucrări mai puțin semnificative din literatura istorică română, maghiară și srbă. De asemenea, sumara bibliografie otomană folosită lasă loc unei cercetări mai ample a locului ocupat de Pavel Chinezu în scrierile turco-osmane.

tată a potențialului militar al regatului va determina căderea cetăților dunărene și apoi a întregului regat sub suzeranitatea otomană. Participarea maselor la acțiunile sale și concordanța de interese cu acestea confirmă rolul său în epopeea antiotomană.

PAVEL CHINEZU — UN DIRIGENT DE LA LUTTE ANTIOTTOMANE

RÉSUMÉ

Fondée sur une riche bibliographie, cette première étude synthétique de la littérature historique roumaine essaie de clarifier deux problèmes importants : les origines de Pavel Chinezu et son apport à la lutte antiottomane du dernier quart du XVe siècle.

Les nombreuses hypothèses concernant la nationalité, la condition sociale, la date, le lieu de la naissance et la religion du fameux combattant sont énumérées et analysées à la lumière de récentes interprétations. Une nouvelle hypothèse de travail résulte de la corroboration des légendes populaires et de la vérité historique vient s'ajouter maintenant aux thèses exprimées dans le désir de contribuer à la clarification des problèmes encore en suspens concernant les débuts de l'activité de Pavel Chinezu.

L'étude approfondie des diverses sources a permis à l'auteur de dépeindre, parfois fort minutieusement, les principales campagnes antiottomanes dont le commandement fut assumé par le comte de Timiș et le chef général de la moitié sud de l'armée royale pendant l'intervalle 1479—1494. Il s'agit des nombreux succès remportés dans la partie ouest du Bas-Danube, au cours de cet intervalle, qui ont fait arrêter pendant quelques décennies l'offensive ottomane vers le centre de l'Europe.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNĂȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

„PRIMII GRECI” PE TERITORIUL ELADEI. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA REGATELOR AHEENE (2200—1200 Î.E.N.)

DE

CECILIA IONIȚĂ

Din marele trunchi al semințiilor indo-europene care populaseră din vremuri străvechi Europa și o bună parte din Asia s-au desprins — în împrejurări necunoscute —, către anii 2200 — 2100, populații puternice de păstori care cunoscuseră însă, în locurile lor de baștină, și agricultura și ocupațiile artizanale. Care anume vor fi fost acele „locuri de baștină” nu se poate spune în chip sigur. Unii cercetători le situează în stepele nord-pon-tice, alții la Dunărea Mijlocie sau în spațiul carpato-danubian. Cert este că amintita mișcare de populații s-a orientat pe mai multe căi către miază-zi, iar acele mase umane care vor da naștere poporului grec au ajuns în noua lor patrie traversînd nordul Peninsulei Balcanice.

Depozitele sau urmele ceramice izolate care au permis delimitarea în timp a fenomenului, asociate cu alte vestigii ale așezărilor preelenice, indică în epocă cea mai adîncă ruptură arheologică semnalată pînă atunci : importante aglomerații umane de la Lerna, Tirint, Asine, Ziguries, poate și Corint — aflate toate în partea de nord-est a Peloponesului —, ca și unele așezări din Atica și Ciclade, sînt distruse total sau în parte în urma loviturilor date de noii veniți.

Invadarea Eladei și crearea aici a unei noi civilizații — sinteză a elementelor de cultură nordică, imigrate, grefate pe fondul mediteranean preexistent — fenomene care marchează, prin urmările lor, date importante în istoria omenirii —, trebuie privite, ele însele, ca niște componente ale unui tot de mare anvergură care interesează — alături de zonele eladice — Asia Mică și unele regiuni ale Orientului Apropiat. Și oricît de temerare ar fi supozițiile privind vremuri atît de îndepărtate, asupra cărora informațiile sînt lacunare și zgîrcite, avem totuși dreptul să presupunem că întregul spațiu egeic este acum victima și totodată beneficiarul unei puternice migrații indoeuropene : prin Balcani pătrund către sud purtătorii unor graiuri timpuriu-grecești, în timp ce — traversînd Strîmtorile sau pe drumuri caucaziene — neamuri înrudite ca civilizație și limbă (vorbeau hitita, luwiana, palaica) vor incendia și distruge Troia II, unele așezări de la izvoarele riului Meandru — făcîndu-și simțită prezența pînă în Palestina — înainte de a se grupa și întemeia, peste cîteva secole, pe platourile înalte ale Anatoliei, Regatul hitit.

Pornindu-se de la unele date privitoare la istoria limbii grecești, mulți învățați au crezut în trecut că poate fi admisă ipoteza pătrunderii purtătorilor acestei limbi, pe pământurile Eladei, în mai multe valuri succesive, la distanțe în timp ce nu puteau fi stabilite nici măcar cu aproximație. Tăblițele de lut scrise în linear B, descoperite în număr de aproape 4 000 în Creta, la Cnossos, peste 1 400 în Pelopones, la Pylos, alte câteva zeci de inscripții în zone apropiate — la Mycene, Tirint, Teba (cele mai vechi datind din secolul al XV-lea, cele mai recente din sec. XIII) — permit presupunerea că în Elada acelor vremi se vorbeau două sau trei dialecte grecești strins înrudite. Apariția lor poate fi înțeleasă și ca rezultat al unei evoluții lingvistice târzii în zone delimitate sub raport geografic, chiar dacă, la origine, ele ar fi pornit toate de la una și aceeași bază timpuriu-grecescă. Dar și imigrarea primară putea să fi cuprins vorbitori ai unor dialecte grecești înrudite, deși nici traversarea Egeei de la răsărit spre apus ulterioară anului 2000 de către noi migratori protogreci nu trebuie exclusă cu totul. Oricum, legătura dintre civilizațiile care înfloresc acum în lumea egeică este o realitate incontestabilă, documentată pe multiple căi.

În ceea ce privește informația arheologică, una dintre cele mai caracteristice mărturii ale noii culturi ne este oferită de prezența unei ceramici, supranumită „miniană” deoarece primul ei descoperitor, H. Schliemann, a aflat-o în deceniul al VIII-lea al secolului trecut în zona localității Orchomenos, capitala legendarilor minieni (Od. XI 377—378). Vasele miniene, lucrate la roată, aveau un aspect mat, „mătășos” sau metalic fiind total diferențiate de producția ceramică lăcuită a epocii precedente. Găsită ulterior pe o arie foarte largă, care pornea din nord-vestul Anatoliei, traversa Cicladele și Argolida, ajungând în nord pînă în Macedonia și în vest pînă pe țărmurile Mării Ionice, ceramica miniană mărturisește totodată și o vastă cuprindere în timp : se pare că strămoșii grecilor au adus cu dînșii, din regiunile dunărene, vase de acest tip rezultate însă din aplicarea unor tehnici mai vechi, ale afumării.

Unii autori afirmă că — după credințele unor vremuri străvechi — primii greci se socoteau urmașii unui strămoș comun cu numele de Ion, care ar fi luat chipul unui fluviu cu proprietăți tămăduitoare. Iar pe baza unor cercetări toponimice, specialiștii zilelor noastre au emis ipoteza că cel dintîi nume al fluviului peloponesian Alpheu ar fi fost tocmai Ion. Sensul primar al termenului pare să fi fost acela de *năvalnic*, fluviul imprumutînd urmașilor săi neastîmpărul și vigoarea care i-ar fi ținut pe ionieni într-o continuă mișcare. Trebuie spus însă că, la început, mișcarea neostoită a noilor veniți a fost pricinuită de rezistența populațiilor mai vechi, acum cötropite, ca și de sărăcia meleagurilor eladice, unde goana după un loc mai prielnic, după surse de existență a fost vreme îndelungată o problemă de viață și de moarte.

Primele dificultăți odată înlăturate, ionienii devin o populație pașnică, amintită la autorii antici cu atributul de „ziditoare de orașe”. Împărțiți în patru triburi, care purtau după tradiție numele fiilor lui Ion — Geleon, Aigicores, Aragades și Hoples (Hdt. V 66) —, ionienii ocupă întreaga Grecia continentală și Peloponesul. Vor înălța pe aceste meleaguri douăsprezece cetăți, numărul fiind socotit probabil sacru și preluat odată cu ceasornicul solar de la babilonieni.

Vom afla toate acestea într-o fază tîrzie de la Herodot (I 145 — 146 ; II 109). Dar, pentru vremurile de început, singure spusele autorilor vechi nu sînt suficiente : operele lor vor fi scrise după o scurgere de timp de circa un mileniu și jumătate de la așezarea amintitelor triburi în Elada. Pentru descifrarea, fie și în linii mari, a acelor zori de istorie trebuie să ne adresăm în primul rînd arheologiei. În acest sens, modificările stilistice cunoscute de ceramică, diferite alte vestigii păstrate de milenii în ruinele așezărilor umane (la Koraku, lângă Corint, au fost identificate 11 nivele ale străvechilor viețuiri) vor permite descifrarea unor apartenențe, ca și stabilirea unei cronologii relative. O situație în timp ceva mai precisă va putea fi determinată prin sincronizare cu datarea obiectelor de proveniență egipteană sau siriană, deoarece existența documentelor scrise în țările cu veche civilizație ale Orientului Apropiat oferă importante puncte de reper. Despre o cronologie absolută nu poate fi vorba, știut fiind că și testele întemeiate pe C₁₄ trebuie luate în considerație cu prudență, întrucît o margine de eroare de circa un secol este aproape inevitabilă. De aceea, pentru acele timpuri îndepărtate, stabilirea cronologiei în limitele unor cifre rotunde este mai riguroasă decît orice datare care ar aspira la precizie.

Arheologii folosesc îndeobște termenul convențional de eladic pentru a desemna epoca parcursă de Grecia străveche de la începuturile vîrstei bronzului (aproximativ 2600 î.e.n.) și pînă la intrarea în criză a civilizației întemeiate pe utilizarea metalului „cu luciu roșiatic”, criză care se deschide în jurul datei de 1200 î.e.n. și care favorizează și este adîncită la rîndu-i de invaziile doriene, declanșate atunci.

Istoria Eladei premerge deci cu mai mult de o jumătate de mileniu venirea grecilor în Grecia, dovedind încă o dată că istoria este singurul domeniu al științei în care nu este cu putință să începi cu începutul (Jakob Burckhardt). Sînt secolele eladicii vechi (HV), ale cărui limite cronologice constituie încă obiect de dispută în rîndurile specialiștilor. Aderînd însă la punctul de vedere formulat de istoricul francez Pierre Lévêque, am încadrat această uvertură la istoria Greciei între 2600 — 1950 î.e.n., după care se deschide perioada eladicii mijlociu (HM); aceasta se va întinde pînă către 1580, cînd o nouă pătrundere de triburi grecești (aheenii? eolienii?) va da un chip deosebit acestei zone de civilizație. Începe atunci etapa eladicii recent (HR), ale cărui trăsături remarcabile vor fi evocate în cele ce urmează. După cîteva secole, invaziile doriene vor arunca această lume în dezastru și uitare pentru vreme îndelungată.

Alături de mărturia mută a monumentelor arheologice, cărora specialiștii le dau grai, străvechile mituri constituie și ele o călăuză pe cărările acelor începuturi. Credințele privitoare la fluviul eponim Ion — la care s-a făcut tocmai referire —, precum și alte legende, cuprinse — de pildă — în Poemele homerice, aduc în discuție elemente ale unui trecut real, verificat prin intermediul datelor arheologice și al vechilor inscripții. Astfel, o serie de știri furnizate de textele hitite și egiptene nu oferă numai informații indirecte menite să ne edifice prin analogie asupra datării unor anume obiecte. Menționatele texte pot constitui — se va arăta aceasta la locul potrivit — și un izvor nemijlocit de informații.

Subîmpărțirea riguros simetrică operată de unii specialiști în cuprinsul celor trei perioade mari ale eladicii (de exemplu, eladicul mijlociu I, II și III, subdivizate la rîndul lor în etape de mai mică întindere : a, b, c,

etc.) nu poate fi privită decît ca arbitrară. Căci dacă o nouă eră se deschide acum, îndată după începutul mileniului al II-lea, ca urmare a osmozei realizate de „primii greci” cu populațiile egeene mai vechi, roadele acestei osmoze nu sînt pretutindeni aceleași și în nici un caz ele nu pot fi încadrate în spații de timp rectilinii. Vom spune, de aceea, că în primele secole ale mileniului o serie de orientări și trăsături noi mărturisesc prezența în zonă a consecințelor imigrației cuceritoare.

După o perioadă de izolare — urmare imediată a incursiunilor —, în decursul căreia o „cenușe uniformitate” pare să se fi înstăpînit pe continent — aceasta și ca o consecință a întreruperii schimbului de produse existent din timpuri străvechi în lumea egeică —, cea mai mare parte a peninsulei cunoaște vremuri de redresare și prosperitate.

Pe Aspis, loc fortificat în Argos, se ridică o a doua mare așezare. În citadela tebană Cadmeea, ocupată îndată după invazie, ca și pe cîmpiile beoțiene din jurul lui Orchomenos, se instaurează, în decursul secolului al XVIII-lea, stăpîniri puternice. În Tesalia, rămasă pînă de curînd în cadrele unui neolitic avansat, pătrund în sfîrșit tehnici ale prelucrării aramei. Corintia cunoaște un aflux de populație. În jurul unui centru care se va ridica pe un pînten de munte în inima Argolidei și care va deveni în secolele următoare puternica Micene, se ridică de pe acum cătun după cătun, micile aglomerații umane căutînd apărarea celei mai puternice și impulsîndu-și reciproc dezvoltarea. Localitatea Dorion, situată în vestul viitoarei Messenii, și care suferise două distrugerii succesive în decursul a circa jumătate de mileniu, va atinge în secolele XIX — XVIII cel mai înalt nivel de dezvoltare. Înconjurată de un zid de apărare cu o grosime de 1,60 — 3,55 m, pe un perimetru de 420 m, așezarea număra atunci 320 de încăperi.

Una dintre cele mai puternice atestări privind originea nordică a imigranților care antrenează schimbările amintite trebuie căutată în tehnica construcțiilor ridicate în habitatul uman.

Construcția de tip *megaron*, o încăpere dreptunghiulară — cel mai adesea unica, date fiind proporțiile în general modeste ale locuințelor — își atestă originea nordică prin cîteva caracteristici grăitoare. Încăperea este prevăzută cu o vatră fixă situată la mijloc și o singură deschidere pe una din laturile mici ale dreptunghiului. Preocuparea pentru păstrarea căldurii în interior apare evidentă. Este drept că un megaron cu latura mare de 12 m a fost descoperit în Tesalia, în cuprinsul unor fortificații primitive de formă circulară, ridicate puțin după jumătatea mileniului al III-lea, iar un altul, de proporții și mai mari — numai vatra, rotundă, are un diametru de circa patru metri — și situat tot în cuprinsul unor fortificații, a fost găsit la Troia, datînd dintr-o perioadă ceva mai nouă (2300 — 2200). Trebuie notat însă că megaronul troian are acoperișul plat, el prezentînd deci o împletire dintre arhitectura nordică și aceea de veche tradiție egeică, în timp ce locuințele ridicate după venirea „primilor greci” în Elada au acoperișul dispus în pantă, atestînd o luptă acerbă a omului cu ploile, zăpada și vînturile. Celelalte caracteristici nordice ale primelor megaroane nu indică decît influențe venite și mai devreme — pe o cale sau alta — din zonele de miază-noapte. Se cuvine menționat, de asemenea, că acum, în pragul mileniului al II-lea, alături de zidurile drepte ale megaronului —

care rămîne încă vreme îndelungată piesa principală a casei — apar adesea și încăperi secundare avînd pereții exteriori rotunjiți în absidă.

Studiul realizat de lingviști asupra graiurilor străvechi — păstrate în inscripții, în monumente ale literaturii — constituie un auxiliar de seamă al arheologiei. Afirmatia are o valoare cu atît mai mare atunci cînd este vorba de graiul unor populații care au dus vreme îndelungată o existență nomadă, trăind — cum este cazul diferitelor semînții indoeuropene — din rodul turmelor și din vinătoare. În atare situații, sălașurile fiind construite în primul rînd din materiale perisabile, „arheologia” cuvintelor înlocuiește adesea cu succes arheologia vestigiilor materiale. Dacă se va determina vreodată exact ce parte revine vechii limbi indoeuropene și ce poate fi atribuit graiurilor vorbite de populațiile întîlnite de viitorii greci în drumul migrației lor sau în patria lor definitivă, se va putea stabili gradul de civilizație atins de eleni la sosirea lor în peninsulă (Gustave Glotz).

Din cele ce cunoaștem însă pînă azi, unele elemente privind civilizația materială și spirituală la care ajunseseră noii veniți pot fi indicate ca sigure. În afara celor arătate mai sus, se poate afirma că în agricultură modificările care se fac simțite după 1950 sînt neînsemnate. Străbunii grecilor cunoscuseră desigur cerealele — chiar dacă cultivarea lor a avut înainte vreme un caracter sporadic —, dar culturile specific mediteraneene (măslinul, vița de vie, smochinul) intră abia acum în arsenalul existenței lor. În acest sens este semnificativ faptul că cea mai mare parte a cuvintelor grecești care țin nu numai de aceste culturi, dar și de aceea a grîului, n-au omologi indoeuropeni.

În ceea ce privește creșterea diferitelor viețuitoare, se pare că singurul element nou adus acum în peninsulă de păstorii elenici este calul. Unele urme arheologice arată că păstoritul va fi și pe mai departe în Elada una dintre ocupațiile principale. În localitatea Dorion, de exemplu, s-au putut identifica în spațiile dintre locuințe, datînd aproximativ din secolul al XVIII-lea, unele terenuri libere ce par să fi fost folosite, în caz de primejdie, ca adăposturi pentru vite.

Tehnica dobîndirii și prelucrării bronzului nu cîștigă nimic după 1950, după cum și metodele de fortificare rămîn aceleași ca și în secolele trecute. Toate acestea, ca și absența armelor din inventarul funerar, ar pleda pentru o dublă concluzie : a) în rîndul „primilor greci” se pare că nu au fost cuprinși meșteri în domeniul metalurgiei ; b) deși pătrunși cu forța în noua lor patrie, migratorii nu erau războinici de profesie, chiar dacă viitoarele incursiuni de noi triburi „grecești” vor transforma războiul într-o adevărată industrie.

Desigur, în timpul migrațiilor, ei se vor supune unor căpetenii militare, după cum în viața de fiecare zi și în perioadele de calm relativ vor recunoaște autoritatea șefilor de gîntă, iar în cadrul unităților mai mici care alcătuiau gînta — în cadrul familiei — se vor supune fără crîcnire autorității paterne.

În perioada invaziilor și a luptelor ce păreau fără sfîrșit, pentru consolidarea pozițiilor cucerite, gînta însăși se va dovedi o unitate prea slabă : încercările ce trebuiau depășite impuneau efortul conjugat al unor mase umane mai mari. Este probabil ca atunci să se fi afirmat și în lumea elenică asocierile mai largi : fratriile, tribul și, în cele din urmă, uniunile tribale.

Unul dintre cele mai importante fapte de civilizație fără de menționarea căruia tabloul de epocă ar fi incomplet este acela al grefei realizate de vechea lume cretană asupra Eladei. Către 1750, un olar din Phocida (centrul Greciei continentale) creează — după un model cnosian, care poate fi datat la cumpăna dintre cele două milenii — un vas pîntecos cu toarte. Vestitele morminte princiare cu cupolă (*tholos*), foarte răspîndite în Grecia secolului al XVI-lea î.e.n., sînt introduse pe continent mai devreme (la Koryphasion, în Mesenia; la Karditsa, în Tesalia) și par să continue o veche tradiție minoică. Dar, pe scară largă, influența cretană asupra Eladei începe să se exercite mai ales după 1700, cînd relațiile — foarte frecvente, pînă atunci — dintre marea insulă și Egiptul căzut pradă invadatorilor hicsosi se întrerup prin forța împrejurărilor. În acea vreme, Creta celei de-a doua serii de palate se va orienta către nord, impunîndu-și monopolul comercial în Marea Egee și creînd, pe continent și în insule, o serie de așezări — de fapt, adevărate colonii —, cunoscute sub denumirea comună de *minoă*.

În decursul secolului al XVII-lea, frămîntata societate eladică este supusă unor noi solicitări. Alte populații de limbă greacă își fac apariția, probabil numai la fruntariile nordice (Epir, Macedonia) și în decurs de circa un secol cuceresc întreaga Grece. Putem recunoaște în aceste populații, cu destul temei istoric, pe aheenii menționați în treacăt mai sus și care revin la tot pasul în Poemele homerice, ca un apelativ generic pentru toți grecii — chiar dacă Poetul își declară uneori neputința de „a da nume mulțimii (de neamuri hellene)” (Il. II 479). Întemeierea istorică nu se bazează însă pe legende homerice, deși se poate spune cu îndreptățire că pentru perioadele foarte vechi „mitul este uneori mai adevărat decît istoria” (Gernet). Caracterul istoric al prezenței aheenilor în Elada acelei vremi este atestat în primul rînd de monumentele arheologice care arată fără putință de tăgadă că în țară se înstăpinesc acum triburi războinice. Ele vor minui armele nu doar pînă vor cîștiga teren în noua lor patrie (cum a fost cazul ionienilor), ci — transformînd războiul într-o adevărată sursă de putere și bogăție — vor trăi sub semnul luptelor necurmăte pînă la dispariția lor din istorie. Că aceste triburi erau grecești ne-o arată limpede miile de inscripții realizate în linear B, inscripții asupra cărora vom reveni la locul cuvenit.

Prezența termenilor „aheeni”, „Ahaia” va fi aflată la circa trei sute de ani distanță de momentul amintitei invazii, în textele hitite și egiptene. Împinși atunci de sărăcia meleagurilor și de frămîntările interne, parte dintre noii migratori vor traversa mările, cete-cete, întemeind — se pare — un „regat”, care le va purta numele, în viitoarea Pamphiliesau în insula Rodos, unde „oamenii din Akhiawa”, Akhaiwa sau Ahaia, respectiv Akaiousha, vor fi conduși de căpetenii cu nume grecești și vor fi amintiți, cînd ca inamici, cînd ca aliați ai regilor hitiți, cînd ca negustori sau pirați acționînd pe țărmurile Nilului.

Analiza dialectului ahean — întreprinsă pe temeiul acelorași inscripții în linear B — arată că vorbirea acestui nou val de migratori era în așa măsură înrudită cu aceea a ionienilor, păstrată peste veacuri, încît cele două graiuri pot fi situate în cadrul aceluiași grup lingvistic: „greaca meridională”. Mai mult decît atît, faptul arată că aheenii avuseseră, într-o

perioadă nu prea îndepărtată — sfârșitul mileniului III —, o „patrie comună” cu a ionienilor.

Prezența lor în Tesalia este atestată prin păstrarea, în vremurile istorice, a denumirii de Ahaia Phtiotis, dată zonei de sud-est a regiunii, în timp ce caracterul războinic al acelei populații se amintește la Homer, care evocă „viteaza oștire din Phtia” (II.XIII, 679).

În Pelopones, ei îi alungă pe ionieni către mare, spre ținuturile Cinuriei; în Argolida, ionienii găsesc refugiu în zona Epidaur, cea cu viță bogată (II. II 551); iar din Pilos, aceștia vor lua calea apei, căutând scăpare tocmai pe coastele de vest ale Asiei Mici. Ca un ecou tirziu al acestor evenimente, Herodot va spune că cele douăsprezece orașe, ctitorii ale ionienilor în Pelopones, „au rămas pînă azi în mîinile aheilor, care i-au alungat pe ionieni” (I 145).

Se pare că invadatorii aheeni nu pătrund totuși în număr prea mare în locurile stăpînite pînă atunci de ionieni, căci în Pelopones — de pildă — nu se semnalează o ruptură arheologică între HM și HR, inaugurat prin stabilirea aheenilor în peninsulă.

Dimpotrivă, ne-ar fi îngăduit să spunem că eolienii, a căror migrație în interiorul peninsulei este asociată de unii specialiști cu aceea a aheenilor, ar fi fost mai numeroși. Strabon, de pildă, îi vede pe „pelasgii” din Tesalia — populație cert prehelenică — ca aflîndu-se *printre* eolienii (V 2, 4/p. 221/). Dar pentru numărul lor mare pledează în primul rînd faptul că, deși situați în bogatele cîmpii ale Tesaliei și Beoției, ei își croiesc drum de timpuriu prin apele Golfului Pagasae și prin Canalul euboic către insulele Lesbos și Thasos, ajungînd apoi pe litoralul vestic al Anatoliei și înstăpînîndu-se în zonele centrale ale acestuia, care vor intra în istorie sub denumirea de „pămînt al Eolidei” (Hdt. VII 176). Se pare că eolienii au căutat să nu-și încruciseze drumurile cu acelea ale aheenilor războinici, migrația lor în interiorul peninsulei urmînd căi mai nordice, departe de teritoriile cucerite de aheeni. Astfel, Ainos, aflat pe pămînt tracic la gura riului Hebrus (Marița), este numit — e drept, în izvoare tirzii (Hdt. VII 58) — oraș eolian, în timp ce la Sestos, în Chersonesul Helespontului, eolienii sînt considerați băștinași (Hdt. IX 115).

Nefiind însă în măsură să instaureze stăpîniri puternice, numele eoliienilor se păstrează mai mult în tradiție: nici o construcție de mare amploare nu le poate fi atribuită pentru vremurile străvechi, iar depozitele arheologice cuprind mărturii sărace față de acelea ce sînt atașate de numele vecinilor lor înrudiți: aheenii. Spre deosebire de eolienii, aheenii își vor pune o pecete adîncă pe cea mai mare parte a peninsulei și mult dincolo de teritoriile balcanice.

★

Pentru a-și impune stăpînirea pe pămînturile cucerite și a ține sub ascultare — cum se va arăta în cele ce urmează — păturile neavute ale populației, precum și pentru a se asigura împotriva unor pericole din afară, aheenii creează în Elada mai multe formațiuni statale care vor gravita fiecare în jurul cite unui palat-cetate și, cu toate că frămîntate de multe neliniști, ele își vor exercita puterea timp de circa cinci sute de ani.

Chiar dacă amintirea celor mai multe dintre faptele de seamă ale istoriei noilor alcătuirii sociale aheene s-a pierdut pentru totdeauna, atît cît se cunoaște în chip sigur ne dă dreptul să vorbim despre ridicarea

unor centre de putere care și-au întins autoritatea asupra teritoriilor limitrofe, granițele dintre ele fiind — se poate presupune aceasta — de o mare labilitate.

Este semnificativ faptul că cele mai vechi nuclee ale stăpînirii aheene se afirmă, în primul rînd, nu prin palatul-cetate (acesta va fi o realitate a epocii de glorie a noii autorități: aproximativ 1450 — 1250), ci prin lăcașele de veci ale primilor principii; zidurile înlăuntrul cărora acele căpetenii aheene își vor fi dus traiul de fiecare zi — cînd nu se aflau pe vreun cîmp de luptă — în majoritatea cazurilor nici nu au putut fi identificate, în timp ce mormintele poartă de la început semnul opulenței. Poate trebuie să vedem aici dovada unei puteri economice reduse, avuțiile nefiind încă îndestulătoare pentru a-i însoți în egală măsură pe cei vii, ca și pe cei morți. Așa stau lucrurile la Micene, unde cele mai vechi necropole princiare ale epocii — cercurile de morminte denumite de specialiști B și A (primul, cu puțin anterior celui de-al doilea, este adus la lumină ceva mai tîrziu, amîndouă datînd însă din secolul al XVI-lea — continuă tradiția acelor „morminte-put”, atît de răspîndite în HM în întreaga Grecie; cele miceniene se deosebesc de acestea din urmă, în afara ciudatei dispunerii în cerc, doar prin dimensiunile ceva mai mari, ca și prin bogăția uneori impresionantă a inventarului funerar care a însoțit cele cîteva zeci de personaje adăpostite acolo, aparținînd puternicilor acelei vremi.

Chiar și atunci cînd forța economică a noii stăpîniri va spori, faptul manifestîndu-se pe plan spiritual prin tendința către grandios — tradusă în construcția funerară, mai întîi prin mormîntul cu cameră și culoar de acces (*dromos*), uneori (în așezări de importanță secundară, ca Asine, Argos, Teba) lipsite de prezența întăriturilor din piatră — puțin timp după aceea transpusă în monumental, prin edificarea mormintelor cu cupolă de piatră (*tholos*) care — deși de tradiție mai veche, cum s-a mai spus — se răspîndesc acum pe întreg pămîntul Eladei, din Tessalia pînă în Laconia, chiar și atunci, în unele așezări, locuința princiară nu va fi găsită, mărturia trecerii prin viață a diferitelor căpetenii rămînînd doar mormîntul. Faptul se atestă încă pentru HM la Tirint, iar pentru epoca aheeană — în afară de Micene — la Vaphio și Kakovatos.

A fost nevoie să treacă mai bine de un secol — un secol și jumătate de la instaurarea aheenilor în Elada pentru ca noua stăpînire să prindă cheag și să poată ridica pentru conducătorii aflați în viață palate-cetate, unele dintre ele adevărate cuiburi de vultur, urcate pe stînci de acropole, unde blocuri imense de piatră, care alcătuiau în cea mai mare parte zidăria grandioaselor edificii, continuau parcă spre înălțimi semeția naturală a muntelui. Mai tîrziu, temători în fața puternicelor construcții rămase parțial în picioare chiar după prăbușirea puterii aheene, oamenii timpului le vor denumi „zidiri ciclopice”, atribuind ridicarea lor acelor ființe fabuloase cu un singur ochi, înzestrate de închipuirea umană cu puteri supranaturale, ei neizbutind să creadă că gigantica muncă ar fi putut fi împlinită cu slabele brațe omenești.

Spre deosebire de palatele cretane care gravitau în jurul unei curți interioare, palatele-cetate aheene păstrează megaronul drept piesă principală. La Pilos, situat în vestul Meseniei, aproape de țărmul Mării Ionice, palatul s-a ridicat pe o temelie masivă, construită cu multe sute de ani înainte (probabil încă la sfîrșitul mileniului al III-lea). În mijlocul a nume-

roase portice, curți, săli, magazine (ridicate în secolele XV — XIV) se afla megaronul care adăpostea și tronul stăpînitorului local. Pereții erau acoperiți cu fresce în culori vii; stucul pictat al pardoselei închipuia desene ce imitau flăcările. Frescele acopereau și interioarele palatului de la Micene, dar aici, pentru a sublinia puterea „regelui” micenian — am putea presupune —, sala tronului era despărțită printr-o curte de megaronul destinat vieții cotidiene.

Palatul de la Tirint prezintă numeroase puncte comune cu cele ridicate la Pilos și Micene. Planurile care au stat la baza construcției celor trei complexe palatiale par să fi fost atît de apropiate, în liniile lor mari, încît oamenii de știință socotesc că ar putea fi atribuite aceluiași arhitect. Faptul este cu atît mai important cu cît, începînd din ultimele decenii ale secolului al XV-lea, Elada „se acoperă” — spun unii cercetători — de palate cu megaron, cele mai multe fiind construite într-o tehnică ciclopică. Principala concentrare a puterii aheene o cunoaște desigur Peloponesul, unde s-au ridicat edificiile mai importante. Dar și aici, în afara celor trei mari ansambluri palatiale amintite, poate fi menționat numai micul palat local de la Muriatada, situat în nord-vestul Meseniei; construcția este lipsită nu doar de diferite atribute arhitectonice ale opulenței, dar și de o vatră fixă. Complexul de la Peristeria, lângă Pilos, a fost ridicat încă în HM, edificiul fiind mai tirziu distrus, în parte, prin construirea înlăuntrul său a unui mormint cu *tholos*.

În Beoția, cele mai importante vestigii sînt cele ale palatului de la Gla, înconjurat de un zid ciclopic de trei km lungime mai puțin solid și lucrat cu mai puțină grijă decît cel de la Micene (al cărui perimetru are doar 900 m), decît cel de la Tirint (700 m), sau decît împrejurimile de la Pilos (ale căror porți atingeau peste 3,5 m grosime). Complexul beoțian a avut un etaj construit în cărămidă, iar sălile aminteau mai curînd de concepția arhitecturală cretană decît de megaronul nordic.

În alte zone, palatele au fost deteriorate cumplit de trecerea necruțătoare a timpului: la Atena s-a localizat doar incinta străvechiului edificiu; la Iolkos, în Tesalia, ruinele se află în studiu; la Orchomenos (Beoția) n-au putut fi identificate decît fragmente de pictură; pe Cadmeea tebană, planul palatului n-a fost degajat încă cu claritate. Dar atît zidurile care se află parțial în picioare, cît și cele ale căror vestigii oferă în momentul de față doar indicii confuze, au fost legate sigur — în epoca lor de strălucire — de unul și același numitor comun: este vorba de mormintele cu cupolă (*tholos*), ridicate — cum s-a mai spus — după cucerirea aheeană în întreaga Grecie. În această fază, spre deosebire de perioadele trecute, locuința vremelnică și mormintul pot fi identificate ca aparținînd acelorași exponenți ai autorității în epocă.

Dintre zecile de morminte cu cupolă cele mai remarcabile sînt cele supranumite „tezaurul lui Minias” de la Orchomenos și, respectiv, „tezaurul lui Atreu”, aflat la Micene. Primul impresionează prin asamblarea deosebit de îngrijită a blocurilor de piatră, ca și prin complicata ornamentație florală, sculptată în plafonul boltit al camerei funerare. Cel de-al doilea face parte din grupul a nouă *tholoi*, situate în vecinătatea vestitei cetăți, și constituie o adevărată minune a tehnicii ciclopice, momentul fiind însoțit la fiecare pas de armonie. După ce străbătea un *dromos* lung de 36 m printre ziduri înalte de 14 m, ultimul drum al prințului trecea pe

sub poarta în formă de trapez, ale cărei uși trebuie să fi fost de bronz, și pătrundea sub impresionanta cupolă construită în rotunjimi perfecte, din blocuri imense de piatră. Cheia de boltă atingea 15 m înălțime, diametrul la bază avînd aceeași dimensiune.

Punînd alături mărturiile arheologice cu cele literare, aflate în textul homeric — care, deși conceput într-o formă apropiată de cea finală cu circa o jumătate de mileniu mai tîrziu, reînvie și realități aparținînd unor timpuri de mult apuse —, cercetătorii consideră că totul pare să confere cetății Micene aureola de centru principal al Greciei aheene. Desigur, prin aceasta nu se înțelege că Micene ar fi exercitat o suzeranitate de ordin politic asupra celorlalte palate-cetăți, ci doar că, în unele momente de cumpănă, bogata și „binezidita” Micene (Il. II, 559) s-ar fi bucurat de o autoritate militară sporită, ceea ce i-a adus, fără îndoială, numeroase avantaje. Dar nu numai atît. Chiar dacă un „imperiu” micenian, în sensul modern al cuvîntului, n-a existat, o colaborare strînsă — ceea ce nu excludea uneori o rivalitate acerbă — între diferitele centre de putere aheene a fost o realitate indiscutabilă a vremii, ea traducîndu-se pe plan istoric în fapte esențiale care atestă existența în epocă, pe teritoriul Eladei, a unei civilizații omogene. Această omogenitate este dovedită nu numai prin trăsăturile comune evidente în monumentele arheologice evocate, ci și — în chip incontestabil — în organizarea socială, în fapte de cultură de mare însemnătate (ținînd tocmă de organizarea socială), dintre care unul este atestarea existenței în mai multe centre a scrierii în liniar B. Aceași omogenitate se vădește și în stăpînirea de tip militar instituită de aheeni în întreaga Grece, și nu numai acolo.

Este vorba în primul rînd de infiltrarea și, în cele din urmă, de ocuparea Cretei de către războinicii migratori. Așa cum o arată importante dovezi arheologice, locuitorii marii insule au cunoscut perioade îndelungate de pace. Cetățile lor erau deschise, iar întreaga lor civilizație pare să indice că stăpînirea exercitată de cretani în Ciclade sau pe continent a fost de natură economică și spirituală. Totuși, există indicii că spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XV-lea ar fi izbucnit un conflict acut între cetățile cretane rivale, conflict încheiat prin victoria cetății Cnossos care își instituie hegemonia asupra întregii insule. Unii cercetători afirmă că această victorie ar fi fost dobîndită cu armele mercenarilor aheeni angajați în Creta într-o vreme de cumpănă; în urma încheierii luptelor, războinicii vor rămîne în insulă, unde — treptat — își vor impune propria lor autoritate. După tradiția greacă, Minos — care devine stăpîn asupra întregii Crete — a fost un principe aheean; este de reținut, pe de altă parte, că unul dintre frații lui Minos, Rhadamanthe — altă figură legendară —, însărcinat să elaboreze un cod al obiceiurilor cretane, poartă un nume preelenic.

Dovada contactului cu aheenii războinici și apoi atestarea instaurării noii stăpîniri ne-o oferă, în primul rînd, importante monumente arheologice locale. O prezență specifică a armelor, cunoscută și mai înainte prin intermediul artei cretane, pare să indice folosirea acestora, în timpuri mai vechi, doar ca obiecte de lux sau de cult. Acum însă, diferitele reprezentări sub care apar arată că armele sînt utilizate — în noua situație creată — ca obiecte de campanie. Printre vestigiile palatului de la Haghia Triada — situat în centrul sudic al insulei — s-a găsit o cupă de steatită, cunoscută

azi sub denumirea de „cupă a prințului”, care înfățișează un personaj înarmat cu lance și un altul purtând cască și sabie. Cercetările arheologice au dat însă la iveală și o serie de arme, lucrate în bronz (pumnale, săbii, o cască), păstrate din aceeași perioadă în pământul cretan. Mai târziu, influența aheeană se va vădi atît în artele „minore” cît și în arhitectură. După 1450, sigiliile cretane de la Cnossos, prezentînd motive decorative în linii simetrice și piramidale, anticipează o anumită rigiditate ce va caracteriza în viitorul apropiat arta continentală; tendința către o stilizare specific aheeană precum și desenul în registre distincte —mărturisind în chip sigur aceeași origine — se va întîlni, de asemenea, în ceramica cretană a epocii. Dar mai cu seamă, pecetea noii stăpîniri se va impune spectacular în arhitectura civilă și în cea funerară : agora cu portic de la Haghia Triada ar fi un exemplu ; casele cu megaron sau avînd alte elemente continentale de la Gurnia și Kondros, cisternele de mari dimensiuni de la Tilisos sînt alte exemple. De mai mare însemnătate însă pentru atestarea stăpînirii aheene în Creta sînt mormintele princiare cu cupolă, de tip continental, care „acoperă” întreaga insulă în perioada 1400 — 1100. Dovezi asupra schimbării dinastiei ne-o aduc și surse egiptene, cum ar fi frescele refăcute de pe mormîntul lui Rekhmarê, demnitarul lui Thutmes al III-lea (datînd aproximativ din anii 1450 — 1440); piese de ceramică miceniană, din aceeași perioadă, aflate, de asemenea, pe malurile Nilului, ca și un text ceva mai târziu de pe timpul faraonului Amenophis al IV-lea (socotit ca înscriindu-se în jurul anului 1358 î.e.n.). Acesta din urmă, ca și multe alte documente egiptene, arată clar că denumirea de Keftiu, dată de scribii „faraonului” Cretei, dispăre, în timp ce legăturile cu locuitorii „insulelor aflate în mijlocul mării” (apelativ egiptean curent pentru spațiul insular egeic) vor continua vreme îndelungată.

Amintitele centre de putere de pe teritoriul Greciei continentale și Cnossos, pe pământul cretan, indică tot atîtea așezări principale în jurul cărora s-au alcătuit, în timp, formațiunile statale aheene ale căror granițe, repetăm, trebuie să fi cunoscut o mare lăbilitate. Născută pentru a-și impune și menține dominația, fiecare formațiune statală în parte trebuia să ducă lupte necurmate : în interior, stăvilirea nemulțumirii celor subjugăți era o sarcină permanentă ; în afară, atacarea stătuțelor vecine constituia uneori o prudentă politică de apărare. Că războaiele se țin lanț o dată cu pătrunderea aheenilor în Elada ne-o arată, la început, carele de luptă ce figurează frecvent pe lespezile mormintelor-putî tîrzii (de exemplu, dala mormîntului 5 din cercul necropolei A de la Micene), ne-o vor arăta apoi zidurile care înconjurau palatele-cetate, ca și depozitele importante de arme găsite în primul rînd în morminte (Micene, Mirsinochorion lîngă Pilos, Dendra în Argolida, Cnossos), dar și în afara lor.

Pentru descifrarea realităților sociale ale vremii, monumentele arheologice au desigur o importanță deosebită. La Micene și la Pilos, de pildă, au existat un oraș de sus — ridicat în jurul palatului și alcătuit din construcții, unele ornate cu coloane și fresce, care trebuie să fi aparținut familiilor avute, apropiate de stăpînii cetății — și orașul de jos, cu locuințe atît de modeste încît, spun cercetătorii, lopata arheologului nu le-a putut încă delimita. Diferențierea socială era vizibilă și în lumea satului. La Spat, lîngă Atena, s-au aflat bogate cavouri sătești, dar majoritatea populației își îngropa morții în morminte simple, săpate la mică adîncime, uneori

în coșciuguri de piatră, dar cu un inventar funerar extrem de modest. O distanță enormă le despărțea de mormintele „regale” de tip *tholos* în care podoabe delicate, lucrate în aur și fildeș, se întreceau în frumusețe cu armele de bronz, încrustate cu aur și cizelate cu mare măiestrie. Diferențierea socială se impunea ca o realitate a vremii și prin existența, în secolul al XIII-lea, în imediata apropiere a acropolei miceniene, a complexului de construcții ce par să indice prezența acolo a unui cartier comercial și meșteșugăresc. Aceeași diferențiere se atestă însă și în necropolele cu cameră și inventar funerar de mare preț (coexistente cu amintitele *tholoi*), unde se odihneau cei bogați, dar care nu se aflau în vârful ierarhiei sociale (M. I. Finley). În legătură cu cele arătate trebuie amintite, privitor la viața de fiecare zi, așa-numitele case ale „comerciantului de uleiuri”, respectiv ale „negustorului de vinuri” cu încăperi cuprinzând numeroase vase care aveau destinația să păstreze și să slujească la transportul prețioaselor produse.

În lumea aheeană existau în număr important și orașe mici și aglomerații rurale. Străvechiul Dorion (în secolele XIV—XIII, Dorion V) din Mesenia, Berbati — situat în Argolida — erau centre meșteșugărești de seamă. Acesta din urmă, specializat în domeniul olăritului (s-au aflat acolo și morminte căptușite cu cioburi de teracotă) era legat de Mycene printr-un drum pietruit : este de presupus că în felul acesta transportarea vaselor se făcea cu mai multă siguranță. În total, față de numai cîteva zeci de așezări identificate pe continent în HM, în Grecia aheeană numărul lor se ridică la aproximativ patru sute. Aproape toate așezările lumii elenice sînt ocupate, pe o arie mai mult sau mai puțin întinsă, încă de pe atunci. În Iliada, așa-numitul „catalog al corăbiilor” (II, 485—746) cuprinde zeci de nume de localități — existența multora dintre ele fiind verificată arheologic — , localități care ar fi avut în epocă o anume însemnătate economică și militară. Totul arată un important spor de populație, necunoscut în trecut ; fenomenul a fost desemnat generic de arheologul Gordon Childe prin termenul de „victorie biologică”, indiciu sigur al dezvoltării socio-economice cunoscute de meleagurile grecești în epoca de glorie a „imperiumului micenian”.

La jumătatea secolului nostru, mai precis în anul 1953, istoria veche a înregistrat o victorie epocală. În urma unor studii îndelungate, desfășurate de numeroși oameni de știință din diferite țări — studii care au permis la un moment dat avansarea ipotezei că textele în linear B ar putea fi scrise în limba greacă (Vladimir Georgiev, Bulgaria) —, doi tineri erudiți englezi (Michael Ventris și John Chadwick) au izbutit să descifreze în cea mai mare parte semnele folosite de scribii acelor timpuri. Textele oferă pentru prima dată un tablou nuanțat — chiar dacă mai păstrează numeroase pete albe — asupra societății „miceniene”. Ele vin să completeze în chip fericit informațiile aduse de monumentele arheologice, cele două surse documentare verificîndu-se adesea și potențîndu-se reciproc.

Epigrafiștii au stabilit că scrierea în linear B derivă din liniarul A. Ambele denumiri — legate, probabil, de dispunerea textului în rînduri orizontale, despărțite unele de altele printr-o linie pronunțată — au fost date, în 1909, de arheologul englez Arthur Evans care a studiat timp de decenii vestigiile civilizației cretane. La rîndul său, liniarul A se desprinde,

în jurul anului 2000 — deci o dată cu ridicarea primelor palate cretane —, dintr-o mai veche scriere hieroglică, atestată în depozite anterioare, aflate, de asemenea, pe teritoriul mării insule. Când anume și unde a apărut scrierea în liniar B nu se mai poate stabili cu precizie, anumite elemente — de mare însemnătate — pot fi date însă ca certe. Cel mai mare număr de texte aparținând acestei scrieri a fost aflat la Pilos, în Mesenia, și la Cnossos, în Creta. Un incendiu care a mistuit parțial palatul pilian a pricinuit coacerea involuntară a tăblițelor (circa 1 400 de piese), scrise pe argilă friabilă: în condiții normale ele nu s-ar fi putut păstra. La Cnossos, printre ruinele fostei reședințe palatiale, s-au găsit aproape 4 000 de exemplare, unele însă extrem de deteriorate. Dacă pe continent, câteva zeci de tăblițe au mai fost dezgropate la Micene, un număr mic la Tirint și o serie de vase pictate cu semne în liniar B, la Teba, în Creta, în afară de Cnossos, cercetările nu au dat la iveală nicăieri texte redactate în amintita scriere.

În privința perioadei înăuntrul căreia liniarul B a funcționat dispunem de unele puncte de sprijin. Cele mai vechi inscripții aparținând acestei grafii pot fi aflate la Cnossos și datate la jumătatea secolului al XV-lea, dinastia aheeană se instalează aici ceva mai devreme; se pare deci că avem dreptul să stabilim o legătură directă între cele două fenomene. Aceasta cu atât mai mult cu cât, o dată cu prăbușirea puterii aheene atât la Pilos, cât și la Cnossos (sfârșitul secolului al XIII-lea) dispar și documentele scrise, ultimele texte în liniar B fiind aflate tocmai în ruinele celor două complexe. Pe de altă parte, deși grafia A nu a putut fi descifrată pînă în momentul de față, cercetătorii au ajuns la încheierea că semnele ei au fost folosite pentru a transcrie o limbă cert neindoeuropeană, a cărei identitate nu este determinată încă. Spre deosebire de aceasta, liniarul B redă texte scrise fără îndoială în limba greacă, desigur într-o vorbire „sensibil mai veche decît limba poemelor homerice” (D. M. Pippidi).

Liniarul B nu este un alfabet, ci un silabar. Din 90 de semne fonetice și silabice stabilite ca atare, doar 70 au putut fi citite. Scrișul cuprinde și o multitudine de ideograme, dintre care 153 au fost identificate. Pentru epigrafiști apare evident că semnele folosite au slujit, la origine, la transcrierea unui grai aparținînd altei familii lingvistice: ele redau cu dificultate inflexiunile limbii grecești. Acest din urmă element, ca și dispunerea geografică și cronologică a folosirii textelor în liniar B arată că ele se leagă în chip sigur de instituirea și dăinuirea unei stăpîniri puternice, care nu poate fi decît cea aheeană.

Locul ocupat de amintita grafie în epocă o indică drept un prețios instrument al economiei palatiale, definitivă pentru Grecia construcțiilor ciclopice. Și doar acolo unde au fost găsite tăblițe în liniar B în număr mare, ne putem apropia de înțelegerea mecanismului interior al formațiunilor statale aheene. Trebuie să ne rezumăm deci la Pilos și la Cnossos. În palatul mesenian, numai în încăperea căreia arheologii i-au atribuit numărul 8, au fost găsite circa 600 de tăblițe. Camera pare să fi constituit o adevărată arhivă a stăpînitorilor din Pilos. Dispunerea zăcămintului, aflat la aproximativ zece metri adîncime, arată că tăblițele erau așezate pe rafturi, probabil de lemn, și grupate într-un fel de panere; fiecare paner era prevăzută cu o pecete de argilă pe care se menționa categoria de însemnări operate pe tăblițele grupate acolo.

Un număr de peceti asemănătoare aflate într-o încăpere a palatului cretan de la Haghia Triada, permit să se atribuie și acelei camere calitatea de arhivă (Fr. Matz), deși înscrisurile corespunzătoare menționateleor peceti nu au fost încă scoase la lumină.

Mărginindu-ne deci la tăblițele piliene și la cele cnossiene, trebuie arătat că pe un spațiu relativ mic (la Pilos, de regulă, în format dreptunghiular cu dimensiunea de 16×27 cm; la Cnossos, de obicei, pe suprafețe mai reduse, amintind forma alungită a frunzei de palmier) se însemnau cu o minuție deosebită o serie de operațiuni de ordin administrativ-contabil. În pofida caracterului aparent îngust al ariei de preocupări a scribilor și a numeroaselor dificultăți pe care le mai întâmpină încă lectura cursivă a textelor, tăblițele în liniar B se înfățișează astăzi ca o carte deschisă de o tulburătoare claritate.

Aflăm astfel date privind economia și structura societății „miceniene”, întemeiată în mare măsură pe agricultură. Tăblițele consemnează nenumărate operațiuni de arendare a pământului în loturi de dimensiuni variabile. Calitatea de arendator o aveau fie comunitatea — acționind ca un proprietar colectiv —, fie diverși indivizi cu atributul de proprietari „în adevăratul sens al cuvântului” (S. I. Lurie). Cei ce luau pământul în arendă erau de condiție socială diversă. Se numărau printre ei, înșiși marii proprietari (*tereta*) sau diferiți inși avînd o poziție socială medie (*kamaeve*); cei mai numeroși arendași se recrutau însă din rîndul așa-numiților „sclavi ai zeului”, oameni sărmani, dar căroră, chiar prin calitatea de parte în contractul de arendare, ca și prin consemnarea lor nominală în tăblițe, li se dovedea statutul juridic de persoane libere. Cele mai mari suprafețe de pământ se aflau la dispoziția „regelui” (*wanaka*) și a unui personaj purtînd denumirea de *lawageta*, care îl indică — după unii specialiști — drept conducătorul militar al colectivității. Pământul deținut de acesta din urmă era de trei ori mai mic decît cel „regal”, dar de proporții apropiate de loturile de care se bucurau amintiiți *tereta*.

Teritoriul aflat sub autoritatea palatului-cetate de la Pilos era împărțit în 16 districte, conduse de șefi mai mici, avînd atribuții diverse atît militare (supravegherea litoralului pe o anume distanță; adunarea oamenilor, puși la dispoziția „regelui” de marii deținători de pămînturi, în vederea unor treburi de război), cît și civile (repartizarea unor cantități de bronz către diverși făurari; efectuarea a numeroase rechiziții — în vite, piei, metale — de la membrii comunității). Din tăblițe aflăm despre existența a numeroase detașamente de femei sclave care lucrau în incinta palatului (țesătoare, mulgătoare, femei în serviciul personal al celor puternici), bănuim prezența unor bărbați sclavi în afara zidurilor cetății, după cum ni se atestă clar existența unor indivizi cu statut intermediar între sclavie și libertate, dintre care unii se ocupau cu păstoritul.

Stricta evidență a bunurilor și a mișcării oamenilor — uneori se nota și absența de la lucru a unui singur ins — arată că avem de-a face cu o societate ierarhizată, dispunînd de o economie centralizată, de tip palatîal, asemănătoare organizării cunoscute în epocă în Orientul Apropiat. Avuțiile de care se bucurau cei puternici atestate în primul rînd în monumentele arheologice, dar și în tăblițe, nu puteau să provină însă numai din impozitul în natură a cărei prezență este limpede dovedită de nenumăratele rechiziții și operații de arendare consemnate de liniarul B. Bogățiile naturale

de care dispunea țara erau modeste, iar pământul insuficient de roditor. Trebuie să admitem de aceea—documentația arheologică și epigrafică ne permite și ne obligă la aceasta — existența în timpul „imperului micenian” a unei adevărate industrii a războiului, de pe urma căreia cei puternici își vor fi adunat aurul, depus apoi în morminte sub forma măștilor funerare, al podoabelor de tot felul, vor fi realizat surplusul din care au fost plătiți arhitecții și meșterii constructori, olarii și făurarii.

În vechime, teritoriul pe care s-au situat formațiunile statale grecești nu a coincis niciodată cu lumea greacă. Puținătatea pământurilor și a resurselor — decare tocmai s-a amintit — a făcut ca în perioadele de înflorire economică, cum a fost perioada „miceniană”, oameni îndrăzneți să plece în căutarea unor materii prime a căror lipsă era resimțită acut. Navele micenienefolositeatunci erau împinse pe ape de forța vîșlașilor : cîte zece pe vasele obișnuite, cîte treizeci pe cele mari ; imaginile lor au rămas săpate în piatra dură a unor intalii, iar cîteva reproduceri de mici dimensiuni au însoțit în mormînt pe unii din puternicii acelor vremi. Cuprul era adus sigur din insula Cipru. Sînt în acest sens dovezi arheologice concludente : în afara lingourilor cipriote de aramă și chiar de bronz, găsite în diferite depozite, dispunem de una dintre cele mai dramatice informații (M. I. Finley). Epava unui vas de 30 de picioare, orientată către vest a fost descoperită lingă capul Gelidoniya (în sud-vestul Asiei Mici, cam la jumătatea distanței dintre Cipru și Rodos) ; vasul fusese încărcat cu cel puțin o tonă de cupru, bronz și cositor. Analiza vestigiilor indică anii 1200 \pm 50 drept data probabilă a catastrofei. Tot pe calea apei era adus aurul din îndepărtata Nubie, transportat în tranzit prin Egipt și Siria.

Relațiile formațiunilor statale aheene cu lumea înconjurătoare sînt însă mult mai cuprinzătoare și mai complexe. Arhipelagul Cicladelor, care în epoca timpurie a bronzului dezvoltase o civilizație originală, iar între 1600 — 1400 se află sub influența cretană, intră după această dată în orbita „lumii miceniene”. În drumul lor către zonele răsăritene, aheenii își marchează prezența printr-o ceramică specifică epocii, care pătrunde acum în aproape toate insulele Mării Egee. Localitatea Haghia Irini din insula Ceos păstrează o placă de marmură care înfățișează în gravură capul apărat de cască al unui războinic micenian. În insulele Cos, Psara, Samos se găsesc de asemenea vestigii aheene. Vechiul termen *kotona kitimena*, care desemna în Grecia „miceniană” proprietatea privată asupra pământului, supraviețuiește în Rodos în epoca clasică ca apelativ religios pentru o *bucată de pămînt*. De fapt, în insulă, „micenienii” au ridicat trei așezări importante : Camiros, Ialiso și Trianda. O colonie cretană, mai veche, rezistă un timp, alături de Trianda, și dispare fără ca noii veniți să fi făcut uz de violență.

Prezența aheeană se face simțită pe tot litoralul de răsărit al Mării Egee (cioburi de vase miceniene și morminte cu *tholos* s-au găsit la Milet și în multe alte așezări), iar relațiile comerciale cu zonele de interior ale Asiei Mici sînt atestate în depozite arheologice cercetate la Sardes și Beiesultan. Faptul este cu atît mai relevant pentru puterea de penetrație a aheenilor, cu cît în Anatolia centrală se afirmă în acea perioadă (cîtăre jumătatea secolului al XV-lea — sfîrșitul secolului al XIII-lea) autoritatea noului „Imperiu” hitit.

Cercetările de specialitate arată că în insula Cipru are loc, între 1400 — 1200, o adevărată invazie de piese ceramice miceniene. În stratele

În care ele au fost găsite nu se află însă nici un alt element care să permită concluzia că tot atunci ar fi rămas și s-ar fi stabilit în insulă și purtătorii acelei ceramică. De aceea nu poate fi acceptată opinia unor cercetători care afirmă, de pildă, că Enkomi — unul dintre centrele cipriote de seamă ale vremii — ar fi fost între 1350 — 1200 un oraș micenian. Trebuie însă să admitem că în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea mase de aheeni — probabil sub presiunea atacurilor succesive ale „popoarelor mării” și apoi ale dorienilor —, se așează în Cipru. În acea perioadă Enkomi se înconjoară cu un puternic zid ciclopic, iar unele realități — foarte importante ! — de ordin lingvistic pledează pentru aceeași concluzie. Este vorba despre atestarea în Cipru, în epoca clasică a unui dialect foarte apropiat de cel vorbit în izolata Arcadie, neatinsă (sau aproape) de invaziile doriene. Deci venirea premergătoare anului 1200 a amintitelor mase de aheeni în Cipru a avut loc, desigur, înainte ca Ciprul să fi fost el însuși victimă a devastărilor pricinuite de „popoarele mării” și înainte ca în Pelopones să se fi introdus un dialect vest-grecesc (M. I. Finley). Trebuie amintit, de asemenea, în aceeași ordine de idei că și scrierea rămâne silabică în Ciprul epocii clasice, în timp ce în Grecia alfabetul fonetic fusese de mult introdus. În insulă se păstrează și șapte semne ale liniarului B, numeroase alte semne nefiind decât notații modificate ale scrierii folosite în epoca „miceniană”.

În privința relațiilor pe care aheenii le-au avut, fără îndoială, cu nordul este de menționat că acestea se reduceau la nevoia resimțită în Grecia de chihlimbar (deși moda utilizării podoabelor „cu lumini de miere” dispărea relativ repede), dar mai ales de cositor. Vechiul zăcămint stănifer de la Kirrha (lingă Delphi), dacă era în epocă încă productiv, nu putea face desigur față cererii crescînde de bronz afirmată în războinica Micene, iar importul din îndepărtatele Elam și Gedrosia devenise acum — odată cu marile frământări politice și militare din Orient, — practic imposibil. Aducerea cositorului tocmai din sudul Angliei (peninsula Cornwall) se va face desigur prin intermediari : este de reținut că pe teritoriul Transilvaniei au fost găsite șapte săbii lungi miceniene importate, iar una a fost aflată în Muntenia lingă Roșiorii de Vede, dar identificarea în Insulele Britanice a unor perle de faianță, a patru securi duble și a unei săbii scurte, miceniene, datate aproximativ la 1400 — 1200, atestă legăturile zonei stănifere engleze cu lumea greacă. În apus, relațiile cu Iberia, despre care vorbeau unii istorici în trecut, nu se confirmă arheologic. În schimb, cu mai apropiata Italie și cu Sicilia au existat raporturi susținute. Mai multe legende, transmise și la Herodot (VII 170 și nota 450) povestesc despre o serie de întâmplări eroice petrecute de crețani în amintitele zone vestice, unde insularii pleaseră să războve, poate, uciderea lui Minos de către regele sican, Cocalos. Toată documentația arheologică aflată în partea locului afirmă însă prezența aici a micenienilor, deci crețanii amintiți în acele legende trebuie să se fi recrutat dintre noii stăpîni de la Cnossos. Este de reținut în contextul dat că numele de Cocalos este micenian, iar după datarea făcută pe baza marmurei din Paros, cel de-al doilea Minos ar fi domnit în cetatea crețană în jurul anului 1205. Aceste date coincid cu vestigiile miceniene aflate în două necropole de lingă Agrigento și în Sicilia orientală, unde la Pantalica se găsesc ruinele unui palat de tip ciclopic, iar în morminte, oglinzi și arme

ce se înscriu în stilul produselor specifice secolului al XIII-lea. Urmînd parcă firul legendelor, obiecte de proveniență miceniană se înșiruie în număr mare în depozitele arheologice de pe litoralul Golfului Tarent, unde poate fi situată mitica Hyria (Hdt. VII 170).

Deși s-au realizat studii amănunțite și de mare valoare științifică asupra multora dintre centrele cuprinse în orbita lumii aheene, totuși vestigiile aflate — oricît de numeroase și diverse ar fi — nu ne spun nimic în legătură cu natura relațiilor politice dintre diferitele centre și formațiunile statale aheene. Ar fi hazardat de aceea să-i urmăm pe unii autori care consideră că orașul care va deveni viitorul Milet sau insula Rodos ar fi fost colonii aheene. În aceste cazuri, bogăția vestigiilor nu ne dă dreptul decît să constatăm radiația civilizației miceniene, existența schimbului de produse, a preluării unor tehnici și nimic mai mult.

LES « PREMIERS GRECS » SUR LE TERRITOIRE DE L'HELLADE. L'APPARITION ET L'ÉVOLUTION DES FORMATIONS ÉTATIQUES ACHÉENNES (2200 — 1200 av. NOTRE ÈRE)

RÉSUMÉ

Abordant les périodes de début de la civilisation de l'Hellade, l'étude examine quelques éléments destinés à jalonner la pénétration des « premiers Grecs » dans leur future patrie, ainsi que les directions de l'évolution sociale qui se sont affirmées dans la nouvelle situation.

Si les chercheurs n'ont pu déterminer avec précision le « berceau » des nouveaux venus, l'archéologie et la linguistique comparée ont réussi à reconstituer, dans une certaine mesure, le transplant de la civilisation du nord réalisée par ceux-ci en Hellade, qui s'épanouit sur le sol de vieille civilisation néolithique et de jeune civilisation du bronze égéen.

La limite supérieure de l'époque ouverte alors doit être placée entre 2200 et 2100 av. notre ère, lorsqu'on déclare une grande rupture archéologique qui, bien que non-générale, affecte outre une partie de l'Hellade et des zones du Proche-Orient — les proto-Grecs, constituant seulement une aile de l'ample mouvement de populations attesté à l'époque.

Après une période d'épanouissement maximum enregistrée aux XVe — XIIIe siècles, l'achèvement de l'époque évoquée doit être située vers la fin du XIIIe siècle — début du XIIe siècle, lorsque les centres de puissance des Achéens, la branche la plus puissante des populations grecques des temps premiers, tombent sous les coups des dernières invasions des Doriens et des Grecs du Nord-Ouest.

Des monuments archéologiques de référence — depuis les délicates vases minyennes d'aspect mat jusqu'aux constructions cyclopéennes qui ont inspiré à la postérité l'horreur et l'admiration à la fois —, des monuments épigraphiques d'intérêt majeur — ces énigmatiques et pourtant tellement significatives tablettes en terre cuite écrites en linéaire B et se trouvant par

milliers en Crète et au Péloponnèse — tout ceci évoque un monde complexe, hiérarchisé, depuis les « esclaves dans le propre sens du mot » et jusqu'aux nobles et aux rois qui disposaient de pouvoirs discrétionnaires. Le tribut en nature et les prestations en travail auxquels étaient obligées les couches inférieures — constituées pour la plupart d'hommes libres, consignés dans les tablettes sous la dénomination d'« esclaves du dieu » — ne réussissaient pas à faire face à une société en permanente effervescence, mais qui s'était développée sur un sol qui disposait de ressources naturelles insuffisantes. C'est pourquoi, à Mycènes et à Pylos, à Tirynthe et à Thèbes, de même qu'en Crète et à Cnossos, les tombaux ont conservé — comme par ailleurs d'autres dépôts archéologiques — des traces de la guerre de pillage, souvent de défense, comme l'un des moyens d'existence de certains centres du pouvoir qui périront toujours par suite de la violence.

CONSTITUIREA COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE MARITIMĂ

În seria acțiunilor de pregătire a celui de-al XV-lea Congres mondial de istorie din august 1980 de la București se înscrie și recenta constituire a Comisiei române de istorie maritimă din cadrul Comisiei internaționale de istorie maritimă.

Sedința de constituire a avut loc în ziua de 23 aprilie 1979 la Facultatea de istorie-filozofie a Universității din București, din inițiativa unui grup alcătuit din : N. Fotino, directorul A.D.I.R.I., reprezentantul Academiei de Științe Sociale și Politice ; prof. Radu Manolescu, lector C. Bușe și lector Mihai Maxim de la Catedra de istorie universală a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București ; cercetătorii Paul Cernovodanu și Constantin Șerban de la Institutul de istorie „N. Iorga” ; Cornelia Papacostea-Danielopol de la Institutul de studii sud-est europene ; prof. N. Bârdeanu de la Liceul „Matei Basarab” din București ; căpitan rangul I în rezervă Dan Nicolaescu și căpitan rangul II în rezervă Mihai Bujeniță, ambii din București.

Cu acest prilej a fost ales Comitetul Executiv al Comisiei (președinte : Radu Manolescu ; vicepreședinte : Dan Nicolescu ; membri : Șerban Papacostea, Constantin Bușe, N. Fotino ; secretar : Mihai Maxim) și s-a stabilit ca sediul Comisiei să se afle la Catedra de istorie universală a facultății amintite (Bd. Republicii, 13).

Pentru început , comisia numără cca 50 de membri, majoritatea din București, ea urmînd treptat să se lărgască, prin cooptarea de noi membri cu preocupări legate de istoria maritimă, fie din capitală, fie din centrele universitare și portuare ale țării.

Comisia internațională de istorie maritimă, fondată în 1960 (președinte : prof : Michel Mollat), areca obiectiv de cercetare istoria navigației maritime și fluviale, cu întregul complex de probleme legate de aceasta : relații comerciale, construcții navale, tehnică nautică, regimul porturilor, viața economică și lumea porturilor (pescari, navigatori, negustori, pirați etc.), regimul juridic al mărilor și fluviilor în diverse epoci, confruntări navale, mod de viață și mentalitate maritimă etc.

La Congresul mondial de istorie de la București, Comisia internațională de istorie maritimă va participa — alături de alte comisii și organisme internaționale afiliate (vezi programul în „Revista de istorie”, nr. 6/1978, p. 1 085 — 1 086) — cu comunicări proprii pe tema : *Omul mării în societate : mediul social al vieții maritime pe uscat și pe mare*. În acest sens, Comisia maritimă va organiza la București, ca o activitate componentă a lucrărilor congresului, o reuniune de comunicări și discuții de două zile.

În perspectiva acestei reuniuni, Comisia națională trebuie să-și pregătească din timp o contribuție activă atât în calitate de gazdă, cât și în calitate de membră al Comisiei internaționale. În acest scop, s-au stabilit în ședințele din 23 aprilie și 14 mai 1979 comunicările românești la această reuniune. Ele privesc: activitatea nautică în Dobrogea romană; viața socială la Vicina și Chilia în secolele XIII — XV și în orașele portuare românești de la Dunărea de jos în secolele XV — XVI; regimul populației creștine din porturile românești aflate sub administrație otomană (secolele XVI — XVII); structuri economice, demografice și sociale la Galați și Brăila în prima jumătate a secolului al XIX-lea; recrutarea și pregătirea marinarilor români, formarea muncitorilor portuari în România și situația lor socială în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului următor; marinari, constructori navali și muncitori portuari în România socialistă etc.

Sperăm că prin constituirea Comisiei române de istorie maritimă cercetările de la noi vor căpăta un nou impuls și vor pune mai pregnant în lumină istoria marinei românești, viața localităților pontice și dunărene, participarea românească la comerțul maritim mondial, creindu-se prin aceasta cadrul organizatoric adecvat unei mai bune investigări și valorificări a rezultatelor obținute în domeniul istoriei navigației și a vieții maritime și fluviale românești.

Mihai Maxim

PARTICIPAREA MARINEI COMERCIALE ROMÂNEȘTI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

DE

CARMEN ATANASIU

Valoare economică a comunicațiilor maritime din timp de pace crește în timp de război și aceasta din motivul că este de importanță vitală a menține activitatea comercială și industrială a națiunii, angajată la un nivel cit mai ridicat, pentru a păstra potențialul economic necesar ducerii războiului.

Aprovizionările în timp de război alcătuiesc o misiune deosebit de dificilă, atât pentru marina militară cit și pentru cea comercială. Spunem misiune dificilă gîndindu-ne în primul rînd la faptul că armamentul, munițiile, combustibilul, alimentele sînt factori ce pot avea consecințe deosebite asupra libertății de acțiune și desfășurare a operațiilor.

Acesta ar fi numai unul din argumentele care vin în sprijinul hotărîrii noastre de a aborda tema enunțată.

Este un lucru cert că în timpul primului război mondial vasele comerciale românești au concurat la succesul final în cele mai diferite moduri.

În ziua de 9 octombrie 1916, aproape toată flota maritimă a țării, formată din 5 vapoare de pasageri și 10 cargoboturi, sub comanda superioară a căpitanului-comandor Mărgineanu Gheorghe, a plecat de pe Dunăre la Sevastopol. Aici navele au fost armate, transformate în crucișătoare auxiliare și păstrînd propriile echipaje românești vor fi înglobate în flota rusă. În această formulă vor participa la bătăliile navale din Marea Neagră, fie luptînd cu navele dușmane, fie luînd parte efectivă la bombardarea porturilor inamice.

Un alt moment important pentru istoricul flotilei noastre comerciale are loc la sfîrșitul anului 1916. Marinarii români, atât cei de la N.F.R. cit și cei de la S.M.R. au evacuat în 15 zile, în întinecatetele nopți din decembrie, sub focul bateriilor de la Isaccea, peste 300 de șleपुरi încărcate cu grîne, furaje, petrol, benzină, precum și Arsenalul, șantierele de la Brăila și Galați, salvînd astfel întreaga marină comercială de Dunăre cu toate avuțiile din hambarele ei¹.

Comunicarea de față își propune să se oprească numai asupra unuia din aspectele acestei probleme și anume asupra transporturilor de armament

¹ Mihail Negru, *Viața României pe mare și pe Dunăre*, București, 1935, p. 23.

și muniții efectuate de cargourile românești la Arhanghelsk, Vladivostok, Kola și Murmansk în timpul primei conflagrații mondiale.

Ne vom ocupa de trei nave românești care vreme de doi ani, strecurându-se printre baraje de mine, înfruntând sau chiar luptând cu submarinele germane, au purtat pavilionul național pe Oceanul Înghețat și au făcut înconjurul Asiei, contribuind, deși departe de țară, la victorie².

Închiderea Strimtorilor (Bosfor și Dardanele) în toamna anului 1915 a prins afară o serie de nave comerciale românești printre care „București” (S.M.R.), „Bistrița” și „Jiul” (Societatea „România”). Cele trei cargouri vor fi rechiziționate de Ministerul de Război și puse sub comanda Statului Major Aliat.

Dintr-un memoriu al Ministerului de Război, Serviciul lichidărilor, asupra comenzilor de materiale de război în străinătate, reiese că aprovizionările cu armament cumpărat de statul român din Anglia, Franța, Italia, s-au făcut pînă în octombrie 1915 de la Salonic — Via Niș — Paratchin-Prahovo — Turnu-Severin³. Din toamna anului 1915 cînd linia a fost interceptată prin năvălirea trupelor bulgare pe teritoriul sîrbesc și se închid Strimtorile, pînă în noiembrie 1917, expedițiile noastre s-au făcut prin Arhanghelsk și Vladivostok⁴.

În adresa nr. 488 a Ministerului de Război către Marele Stat Major, din 3 mai 1916, se arată că guvernul imperial rus a aprobat ca transporturile de munițiuni, materii prime, mașini de fabricat munițiuni, automobile etc. comandate de armata noastră în Franța, Anglia etc. să se facă prin cele două porturi rusești mai sus menționate. De asemenea documentul specifică faptul că guvernul rus va pune la dispoziția noastră cu începere de la data sosirii vapoarelor de transport în aceste porturi, cîte 10 vagoane pe zi, care, după încărcare, vor fi transportate cu trenuri directe la stația Unghenii români.

Drept urmare, Ministerul de Război hotăra ca imediat ce vapoarele românești se apropiau de portul terminus (București la Vladivostok și Jiul la Arhanghelsk) să trimită două comisii (cîte una în fiecare port) pentru executarea acestor transporturi⁵.

Cele două cargouri aparținînd Societății „România”, „Bistrița” și „Jiul”, vor avea de suferit, fie din ciocnirile cu submarinele germane, fie din cauza intemperiilor, mai mult decît nava „București”.

„Bistrița” și „Jiul” intrate în serviciul aliaților în condițiile arătate, vor executa în septembrie 1916 un marș în Spania, țară neutră. Aici au încărcat materii prime necesare aliaților. O lună mai tîrziu în octombrie 1916 ambele nave se aflau în portul Brest unde au fost încărcate cu armament, urmînd să descarce la Arhanghelsk. Primul cargou gata de plecare a fost „Bistrița”. Echipajul navei era în întregime românesc. Comandant Luis Grigore Gheorghe, secund Niculescu Radu, șef mecanic Gheorghiu Nicolae.

În noptea de 19 octombrie, „Bistrița” părăsește Brestul cu armament la bord în valoare de 50 de milioane lei. Vaporul transporta printre altele 20 vagoane dinamită, 60 000 căști de oțel, 10 000 puști, 1 500 000 gloanțe

² „Marea noastră”, an. V, nr. 2—3, București, 1937, p. 100.

³ Mihail Negru, *op. cit.* p. 161.

⁴ Arh. Serv. istoric, dosar 224, p. 46, conf. *România în războiul 1916—1919*, vol. I, doc., anexe.

⁵ Arh. Serv. istoric, dosar 227, Secția a III-a, p. 188, cf. *România în războiul 1916—1919*.

pentru mitraliere, 100 mitraliere, 20 mortiere, 88 automobile, 12 automobile sanitare, plumb, oțel, potasiu etc.⁶.

În zorii zilei de 17 octombrie în jurul orei 4,30 „Bistrița” va fi interceptat de un submarin german și scufundat, după mărturiile contemporanilor, cu 36 proiectile de artilerie. Echipajul va reuși să se salveze ajungând într-un port din Norvegia cu barca lansată la apă⁷.

În schimbul acestei nave Germania va plăti după război Societății „România” zece milioane, patru sute zece mii lei, convertiți într-un alt vas „Prahova”, asemănător cu cel dispărut⁸.

La câteva ore după plecarea „Bistriței” din Brest, „Jiul” trece la dana de încărcare. Trebuia să transporte, cu aceeași destinație, armament, muniții și materiale de război. Comandantul navei se numea Amedeu Heinrich, secund, Dumitru Ion, șef mecanic Ioachim Naftanail. Restul echipajului era de asemenea românesc.

Vestea scufundării „Bistriței” se răspândise deja, ca urmare măsurile de prevedere vor fi mult mai mari. Navigând strict după instrucțiunile date de amiralitatea franco-engleză, „Jiul” va reuși să ajungă cu bine la destinație. De la Arhanghelsk, nava trebuia să se întoarcă la Brest pe aceeași rută, prin Marea Albă. Un ordin de ultimă oră va schimba ruta vaporului în direcția Edinburg, urmînd ca „Jiul” să intre în acest port⁹.

Datorită unei perdele de ceață extrem de deasă care a durat câteva zile, „Jiul” va eșua în estul Insulelor Shetland. După aproximativ 10 luni de ședere pe uscat și reparații la Edimburg, cargoul românesc va fi în măsură să-și reia cursele pentru aliați. La sfîrșitul războiului se va întoarce în patrie.

Cargobotul „București” se găsea și el în Occident în momentul intrării României în război. Intrat în serviciul aliaților, aceștia vor monta pe el, la Nantes (în Franța), 2 tunuri de 120 mm. pentru apărare împotriva aviației sau a submarinelor germane¹⁰.

Tunul din prova va fi deservit de 10 artileriști englezi, un sergent, un caporal și opt soldați. Tunul din pupa de 10 artileriști francezi, un sergent și 9 soldați. Toți artileriștii au fost puși sub comanda ofițerilor de bord. Pe navă se afla un număr de 52 oameni dintre care 32 erau români¹¹. Vaporul era comandat de Petricu Virgiliu (acesta a deținut comanda aploape întreaga perioadă de trei ani cît „Bucureștiul” a fost folosit ca navă de transportat muniții). Secund, Manole Virgiliu, ofițer II Bădescu Gheorghe, ofițer III Cociaș Mihail, șef mecanic Ion Gheorghe.

În prima parte a războiului transporturile efectuate în special în convoi se făceau prin : Port-Said (Marea Mediterană) — canalul de Suez — Aden (Marea Roșie) — Colombo — Ceylon (Oceanul Indian) — Singapore — Tainan (Ins. Formosa) — Oceanul Pacific — Nagasaghi — Vladivostok.

Mai tîrziu cînd Mediterana a fost împînzită de submarine germane, vaporul „București” a luat calea spre Arhanghelsk prin Marea Albă¹².

⁶ G. G. Longinescu, *De vorbă cu stropul de apă*, București, 1935, p. 90—91.

⁷ „Marea noastră”, an. V. nr. 2—3, 1937, p. 107.

⁸ „România maritimă și fluvială” an. I. nr. 1, noiembrie 1931, p. 7.

⁹ Idem.

¹⁰ „Orizontul maritim” nr. 1, iunie 1934, p. 14.

¹¹ Ibidem, p. 8—9.

¹² Ibidem.

Un episod deosebit trăit de echipajul navei românești va avea loc în februarie 1917, când nava este atacată în Oceanul Atlantic, la 30 mile de coastele de nord-vest ale Franței, de un submarin german. Iată câteva date legate de acest eveniment extrase din raportul comandantului navei „București”, adresat Comisiei militare române din Paris, condusă de generalul Rudeanu. Raportul a mai fost publicat și în ziarul „Românul”, ziar ce apărea în acea perioadă la Paris ¹³.

La 1 februarie 1917 cargoul românesc pleacă din portul Lorient cu destinația Kola, având la bord muniții, armament și alte materiale de război. Înainte de a ieși din Canalul Scorf semaforul de la Ile de Croix a semnalat un submarin la vest. Respectînd ordinul dat de căpitanul portului, nava stopează mașinile așteptînd noi instrucțiuni. La ora 14,00 vasul este înștiințat că poate pleca, la 14,15 aflîndu-se deja pe drum. În jurul orelor 19,00 „Bucureștiul” intră în zona de acțiune a submarinului. Acesta din urmă încrucișa drumul vaselor ce veneau sau se duceau de la Lorient în canalul englez. La 19,10 minute secundul vasului, ofițerul Manole Virgil, observă la un cart înapoia traversului periscopul submarinului și previne echipajul. Ambele tunuri de la bord deschid focul la 2 500 metri. Submarinul iese complet la suprafață luînd drumul paralel cu vasul. Tunul din pupa comandat de ofițerul Cociaș Mihail reușește a încadra submarinul care la rîndul său deschide focul asupra navei românești. Un obuz tras de tunul din pupa cade cam la 50 de metri de submarin și coloana de apă acoperi pentru câteva momente chioșcul submersibilului.

Văzîndu-se încadrat acesta intră în imersiune și dispare. În tot timpul luptei, scrie același raport, echipajul a fost de admirat. Oamenii destinați ca servanți ai tunurilor și cărătorii munițiilor, au lucrat cu multă repeziciune fără a se intimida de tirul inamicului. Personalul de la mașini și căldări a continuat serviciul fără a ține cont de ceea ce se petrecea pe punte. Restul oamenilor, destinați serviciului sanitar și de salvare, sub conducerea ofițerilor Bădescu și Davidescu, priveau lupta din posturile lor cu mult sînge rece, făcînd glume pe seama tirului submarinului.

„Bucureștiul” a mai mers un timp în siajul lăsat de submarin apoi reveni la drum, continuîndu-și voiajul fără a mai fi ceva stînjenit de ceva. Părăsind locul, nava românească va întîlni în cale foarte multe butoaie, lemne, scînduri piturate și alte resturi, care proveneau de la vapoarele scufundate ¹⁴.

Am insistat mai mult asupra acestui episod din mai multe considerente. În primul rînd după cum aprecia în 1935 chiar Mihail Cociaș, amintindu-și întîmplarea, felul cum s-a purtat echipajul, dacă era ceva foarte normal pentru un vas de război, pentru o navă comercială cu echipajul nepregătit pentru luptă merita toată lauda. Se cunoaște faptul că vapoare comerciale în împrejurări similare s-au pierdut în majoritatea cazurilor din cauza panicii produse de echipaj.

Acționînd cu luciditate și curaj echipajul românesc a reușit să salveze vaporul „București” cu cele 3 500 tone de muniții pentru țară. Pen-

¹³ „Marea noastră” nr. 12, decembrie 1935, an. IV. p. 192.

¹⁴ Ibidem.

tru această faptă, mai ales pentru tirul bine dirijat secundul vasului ofițerul Manole Virgil va fi decorat cu Crucea Comemorativă cu bareta Turtucaia ¹⁵.

După mai multe voiaje cargoul avînd nevoie de reparații este trimis la Cardiff, în Anglia, unde va sta o perioadă mai lungă. În această perioadă ofițeri ai navei, cum au fost Manole Virgil, Bădescu Gheorghe, Cociaș Mihail și alții au fost întrebuințați la bazele de aprovizionare cu munițiuni și alte materiale ¹⁶.

După înfrîngerea armatelor germane vaporul „București” a fost trimis la Nantes. Aici s-a încărcat cu tunuri grele. Acest armament a fost dus în America, la New-York, unde a fost descărcat. După aceasta vasul a fost trimis gol pe fluviul Sf. Laurențiu, la Montreal și aici reîncărcat cu mărfuri generale pentru Franța.

Ajuns la Bordeaux preia alimente și îmbrăcăminte din partea Crucii Roșii pentru populația săracă din România și părăsește portul francez cu destinația Constanța.

Nava „București” a plecat din țară în luna mai 1914 și s-a întors în septembrie 1919.

Socotim încă o dată că dacă alte momente din istoria primului război și-au avut demult istoricii lor, despre contribuția marinarilor noștri comerciali la victorie s-a vorbit mai puțin, ori locul pe care ei îl merită este alături de frații lor marinari din Marina militară.

¹⁵ „Orizontul maritim”, an. I. nr. 1, iunie 1934, p. 14.

¹⁶ Ibidem, pag. 8—9.

BORGIANA V ȘI BORGIANA VIII DOUĂ HĂRȚI ITALIENE DIN RENĂȘTERE ȘI LOCALIZAREA VICINEI PE DUNĂRE

DE

ION DUMITRIU-SNAGOV

Vicina — denumire geografică pentru port, cetate și arhiepiscopie — a atras atenția cercetătorilor cu intensitatea cu care Troia a ridicat întrebări mai mult sau mai puțin enigmatice. Astfel, această Troie românească a constituit unul dintre focarele de preocupări ale istoricilor români, încă de la sfârșitul secolului trecut. Bibliografia referitoare la acest titlu este amplă și pe un registru întins de la metodologia istoriei romantice la aceea a tehnicilor multidisciplinare ¹.

¹ Dintre numeroasele studii referitoare la Vicina, semnalăm: Barnea Ion, Ștefănescu Ștefan, *Din istoria Dobrogei*, București, 1971, vol. 3, p. 163—164; Bănescu N., *Vechi legături ale țărilor noastre cu genezeii*, în „Închinare lui Nicolae Iorga”, Cluj, 1930, p. 32—37; idem, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946; Brătianu, Georges I., *Vicina. Contribution à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobrougea*, în „Bulletin historique de l'Académie Roumaine”, X (1923), p. 113—190; idem, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935; idem, *Nouvelles contributions à l'histoire de la Dobrougea au Moyen Age*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXI (1944), p. 77—80; idem, *Vicina II. Nouvelles recherches sur l'histoire de la toponymie médiévale du littoral roumain de la Mer Noire. A propos des „Miscellanées” de M. J. Bromberg*, în „Revue historique de Sud-Est européen”, XIX (1942), nr. 1, p. 133—175; idem, *Les Roumains aux bouches du Danube à l'époque des premiers Paléologues*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XXII (1945), p. 199—203; idem, *Encore une ville fantôme: Une mention de Vicina au XVI-e siècle*, în „Revue des Etudes Roumaines”, IX—X, Paris 1965, p. 34—38; idem, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, în „Acta Historica”, IX, München 1969; Ciobanu R., *Genezeii și rolul lor în Dobrogea în secolul al XIV-lea*, în „Pontica”, 2, 1969, p. 401—413; idem, *Aspecte ale civilizației portuare în Dobrogea la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea*, în „Pontica”, 3, 1970, p. 297—329; Cîhodaru C., *Litoralul de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală (secolele XII—XIV)*, în „Studii”, XXI (1968), nr. 2, p. 217; Decel A., *O nouă încercare de a localiza orașul Vicina*, în „Studii. Revista de istorie”, XXVI (1973), nr. 4, p. 846—849; Dujcev J., *Medioevo bizantino-slavo*, Roma, 1965, vol. I, p. 446; Diaconu P., *Despre localizarea Vicin i*, în „Pontica”, 3 (1970), p. 275—295; idem, *Păciul lui Soare — Vicina*, în „Byzantina”, Thessalonique, t. 806 (1976), p. 409—447; Dumitriu-Snagov Ion, *Țările române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus*, București 1979, p. 86, 87, 200; EDRISI, *Géographie* (Traduite de l'arabe en français par P. Amédée Jaubert), Paris 1836, 1842, p. 386; Giurescu, Constantin C., *Pentru descoperirea Vicinei*, în „Revista istorică română”, XI—XII (1941—1942), p. 530—531; idem, *Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 673—679; Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor*, București 1974, vol. I, p. 134, 136, 139, 226, 228—229, 234—235, 243; Grămadă N., *Vicina. Izvoare cartografice. Originea numelui. Identificarea orașului*, în „Codrul Cosminului”, I (1924), p. 437—549; idem, *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo. Contribuzione alla topografia storica della Dobrogea*, în „Ephemeris Dacoromana”, IV, 1930,

Pină acum, prima atestare scrisă a localității Vicina vine din opera lăsată de Ana Comnena și închinată (sub titlul de *Alexiada*) tatălui său, împăratul Bizanțului Alexe I Comnenul (1081—1118).

Scaunul episcopal, după numeroase dispute de datare, este atestat la 1249—1250², perioadă propusă de G. Brătianu³ și completată cu precizările lui Petre St. Năsturel și Jean Richard⁴.

Atestarea cartografică cea mai veche a Vicinei este în portulanul din anul 1154 și îi aparține geografului arab Idrisi, care o localizează la *patru zile de mers* de la Derista (Silistra) și la o distanță de *40 de mile de mare*⁵.

Vicina — denumirea care rămâne singurul element cert ca existență lingvistică cu numeroase atestări — continuă să fie în căutarea locului său geografic și să suporte dispute etimologice dintre cele mai variate (unele vădit forțate), cercetătorii dezbătând încă *de ce* Vicina (Vecina) și *pentru cine* Vicina (Vecina) — respectiv *unde a existat* Vicina. Somova, Măcin, Mahmudia, Issacceia, Niculițel, Păciul lui Soare au schimbat între ele înțietatea unor probe care să ateste indubitabil sediul Vicinei.

Studiul nostru aduce în dezbatere încă două elemente cartografice care conțin date referitoare la această cercetare: hărțile BORGIANA V (Biblioteca Vaticană, Ms. Borg. Iat. 767, fo. 253) și BORGIANA VIII (Biblioteca Vaticană, id., Catalogo delle carte geografiche).

p. 229; Iliescu Octavian — *Cu privire la o hartă parțială a sud-estului Europei datînd din preajma bătăliei de la Nicopole*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IX (1978), p. 193—197 + II pl.; Iorga N., *Chilia și Cetatea Albă*, București 1899, p. 47—48; idem *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, București, 1929, p. 29—30; idem., *Istoria românilor*, București 1937, vol. III, p. 69; Laurent V., *Un évêché fantôme ou la Bitzina taurique*, în „Echos d'Orient”, XXXVIII (1939), nr. 193—194, p. 91—103; idem., *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel Paléologue*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, Bucarest, XXII (1945), p. 224—232; Le Quien, Michael — *Oriens Christianus in quatuor episcopatus digestus. Bitzine Alaniae ut videtur civitas fuit*, Paris 1740, t. I, p. 1349—1350; Lerian Mircea, *Și dacă totuși e...* Vicina, în „România literară” V (1972), nr. 33, p. 27; idem — *În legătură cu ipoteza Vicina-Somova. Cîteva observații pe marginea unor fotografii ale zonei Somova*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI (1973), nr. 3—5, p. 409—447; Milier, Konrad, *Karta Rogeriana — Weltkarte des Idrisi vom Jahr 1154 n. Chr.*, Stuttgart 1926; idem., *Arabische Welt und Landkarten*, Stuttgart 1927—1931; Moisesescu, Gh. I., Lupșa, Ștefan, Filipașcu, Alex., *Istoria bisericii române*, București, 1957, vol. I, p. 139—144; Năsturel, Petre Șt. — *Așezarea orașului Vicina și țărmlul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, VIII (1957), nr. 1—6, p. 205—305; idem., *Les fastes épiscopaux de la métropole de Vicina*, în „Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher”, XXI (1971), Athen 1972, p. 34—39; Popescu-Spineni, M., *România în istoria cartografică pînă la 1600*, București, 1938, vol. I, p. 429—440; Rădulescu, Adrian, Bitoleanu, Ion, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare — Dobrogea*, București 1979, p. 165, 166, 171, 172, 175, 176, 177, 179; Rămureanu Ion, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în „De la Dunăre la Mare. Monografia Episcopiei Dunărea de Jos”, București 1978, p. 149—169; Ștefănescu Ștefan — *Relații româno-bulgare în secolele IX—XIV și formarea statelor românești* (în limba rusă), în „Romanoslavica”, IX (1963), p. 541; Richard, Jean — *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIII—e—XV-e siècles)*, Paris 1977.

² Fick, C., *Neues zu den Notitiae episcopatum und zu Kirchlichen Geographie von Byzanz*, în „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte”, L. Band, Kanon Abteilung, XIX, Weimar 1930, p. 674—679.

³ Laurent, V., *Compte rendu* : G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest 1935, în „Echos d'Orient”, XXXIX (1936), nr. 181, p. 113—117.

⁴ Năsturel, Petre St., *Les fastes épiscopaux...* p. 34—35; Richard, Jean, *op. cit.*, p. 90, 95, 230, 236, 237.

⁵ Tuulio (Taligren), O.I., *De nouveau sur Idrisi*, Section VII—3, VII—5, în „Studia Orientalia”, Helsinki, VI (1936), nr. 3.

I. Din atelierul cartografic al lui Fra Mauro Camaldolese, de la San Michele din Murano, provine harta nautică (completată cu elemente corografice, executată de un anonim venețian pe la anul 1450) cunoscută sub numele de BORGIANA V⁶. Harta este orientată cu nordul în jos, desenată în culori vii pe trei fișii de pergament cu lungimi diferite și are ca dimensiuni 132,5 (în lungimea maximă) × 73 cm.

Poziția centrală este ocupată de Marea Mediterană, extremele delimitându-se în est pe Asia Centrală, în vest în afara Insulelor Canare și Britanice, în sud pe Golful Persic și în nord pe un fragment din Peninsula Scandinavică. Realizată cu un calcul de proporții al scării alese, indicațiile portulanului (cu 16 roze a 32 de vânturi) sînt completate cu o bogată toponomastică de interior. Culoarea este, pe lângă funcția sa cartografică, înobilată cu însușiri picturale : pe cînd Mediterana este liberă, Marea Caspică este albastră, Marea Roșie este singerie ; fluviile sînt albastre, munții reprezentați prin șiraguri de coline galbene-aurii. Denumirile de interior, cele mai multe scrise cu tuș roșu, sînt însoțite de imagini reprezentative : catedrale, case, cetăți sau turnuri de culoare roz. Pentru orașele mari din zonele mai puțin cunoscute ale Asiei și Africii, precizia merge pînă la detalii zonale. Se distinge apoi cu ușurință o rețea rutieră avînd ca indicator trei puncte verzi, cu drumuri diferențiate ca dimensiuni pe diverse legături internaționale.

Pentru spațiul românesc de epocă, distingem :

1. Pe litoralul
dobrogean :

2. În Delta Dunării :

3. La nordul
Deltei Dunării :

pangala (Mangalia)
Costanța (Constanța)
șanauarda (Cernavodă ?)
Grozea
praslauica

Stranichio
laspera
Sangiorgio (Sfîntu Gheor-
ghe)
Licostomo (Periprava)

Saline (Sulina)
Falconare
Moncastro (Cetatea Albă)

4. Pe Dunărea dobrogeană :

torre, o cetate pe malul drept, în zonă muntoasă, legată cu un drum principal trecînd în apropierea unui castel (nenumit), despărțit printr-un rîu de cetatea *trnauo* (Tîrnova). Drumul se pierde în lanțul Munților Balcani, pe direcția cetății *filipopoli* (Plovdiv).

5. Urmărind cursul Dunării în amonte de *torre* se observă :

a) O salbă de bucle ale fluviului care circumscriu insule — singure sau în serie, pe diferite confluente, uneori angajînd rîurile într-o împletitură cu Dunărea.

b) Cea mai importantă meandru a Dunării în acest sector formează un ostrov denumit *pe cui*, care are reprezentate pe malul nordic o biserică și, pe extrema de est, o cetate care îmbrățișează ambele maluri. Din-

⁶ Aimagia, Roberto, *Monumenta Cartographica Vaticana*, Città del Vaticano 1911, p. 30—40, tav. XIV ; Dumitriu-Snagov, Ion, *op. cit.*, p. 91, n. 129.

colo de *pe cui*, un lanț muntos dă fundal cetății *tristia* (Silistra) și recunoaștem ca denumiri pe malul sudic al Dunării :

duracam
iorgioranco (Giurgiu ?)
fisco
nicopoli
uromi

Pe malul stîng : *po piçola*

6. În nordul Dunării, mai înainte ca aceasta să se despartă în brațele deltei, mult în aval de *pe cui*, pleacă un lanț de munți care ascund o cetate (nenumită) și urmează, în dispoziția geografică, direcția nord-estică spre Nistru. În acest punct catena muntoasă cunoaște o dublură, ce amintește de reprezentări asemănătoare din alte imagini inedite ale României în hărțile Renașterii. Din acest loc, lanțul muntos se reflectă spre vest într-un arc continuu, cuprinzînd (într-un spațiu delimitat de un râu cu traseu curios) următoarele denumiri :

7'casteli (Siebenbürgen —
 Transilvania)
braso (Brașov)
neosla
bresolo

La sud, lingă o catedrală, se citește : ulachia (Valahia).

În Transilvania, din Carpați izvorăște un râu și, într-o curbă largă, este plasată o altă cetate : *cograta*.

De menționat în chip deosebit este rețeaua de drumuri care se întretaie în Transilvania și se leagă în complexul marilor căi ale Vienei și, respectiv, Constantinopolului.

Lanțul muntos se continuă spre vest, lăsînd în afara lui cetatea *uaradim* ⁷ (Oradea) prevăzută cu o catedrală masivă, însoțit de un joc de rîuri pînă la Dunăre, unde două santinele stîncioase fac *porte de fero* (Porțile de Fier). Pe același meridian întîlnim *unila*, o cetate de cîmpie, a căre, importanță o sesizăm prin poziția sa pe drumul principal care o leagă, prin *colombaço* (Columbaz), de teritoriile din sudul Dunării, cu marile artere, spre *cratoa* și *sofia*, continuate pînă la Marea Egee și *pristina*.

II. BORGIANA VIII⁸ este o hartă nautică realizată de Andrea Banincasa la Ancona în 1508, în culori, pe pergament (cca 80 × 82 cm) și cuprinde o arie geografică întinsă de la meridianul Peninsulei Arabiei la Antile și din sudul Scandinaviei în nordul Saharei. Ea este bogată în indicații portuare și săracă în detalii de uscat. Denumirile porturilor sînt scrise în general cu negru, celelalte cu roșu. În interiorul continentelor, urmînd stilizarea hărților catalane, decorația muntoasă este redată cu verde deschis, fluviile (Dunărea, Sena, Rinul, Nilul ș.a.) în albastru. La acestea se adaugă o bogată ornamentație figurativă de cetăți, demnitari, drapele, animale.

⁷ Banfi, F. '*Imago Hungariae*' nella cartografia italiana del Rinascimento, în „Biblioteca dell'Accademia d'Ungheria”, N. S., nr. 1, Roma 1947, p. 362—418.

⁸ Aimagia, Roberto, *op. cit.*, p. 49, tav. XX.

Toponimicele din spațiul geografic românesc sînt următoarele :

<i>pangalla</i> (Mangalia)	<i>stranicho</i>
<i>Costanța</i> (Constanța)	<i>s. giorgio</i> (Sfîntul Gheorghe)
<i>canauarda</i> (Cernavodă?)	<i>falcoa</i> (Falconara)
<i>grozea</i>	<i>Licostomo</i> (Periprava)
<i>proslauța</i>	<i>Salina</i> (Sulina)
<i>Iaspera</i>	<i>lasfara</i>
	<i>moncastro</i> (Cetatea Albă)

Din dreptul ultimei cetăți (Cetatea Albă) se ridică un drapel de culoare albă și fără vreun însemn heraldic, care delimitează un teritoriu statal denumit *Velachia* (Valahia). Acest teritoriu este mărginit spre vest de un rîu lung (Tisa), afluent al Dunării, cu gura de vărsare în dreptul *I. de Sirmia*⁹ (Insula Sirmia). Rîul separă *Velachia* de *Ongaria*

Revenind la malul dobrogean al Dunării, înainte de deltă, se înșiruie un grupaj de castele și biserici pînă în apropiere de Insula de Sirmia, purtînd denumirea de *Vicina*. Ea este plasată cu intenția de dominare a zonei, ca toate localitățile importante din decorația interioară a BORGIANEI VIII, și este în teritoriul unde se află, semnificativ, imaginea unui ierarh bizantin, ca o proiecție de fundal al spațiului sud-dunărean, unde fără alte detalii este înscrisă *Burgaria* (Bulgaria). Ierarhul respectiv pare că dovedește teritoriul de jurisdicție eclesiastică a Constantinopolului, pînă în Grecia.

Descrierea sumară a acestor două hărți ne permite ca, în legătură cu cercetările întreprinse pentru stabilirea geografică a Vicinei, să formulăm următoarele concluzii :

1. Încă în anul 1508 mai este folosită în cartografie denumirea de *Vicina*.

2. *Vicina* este plasată în mod evident pe malul drept al Dunării, mai înainte ca aceasta să intre în deltă.

3. *Torre* din BORGIANA V are o poziție asemănătoare cu *Vicina* din BORGIANA VIII, fapt care oferă posibilitatea interpretării ca fiind una și aceeași localitate¹⁰.

4. Prezența pe Dunăre, în amonte de *Vicina* — respectiv *Torre* — pe o confluență din malul stîng, a ostrovului întărit denumit *pe cui* poate să corespundă cu localitatea confirmată de descoperirile arheologice și denumită Păciul lui Soare.

5. Comparația BORGIANEI V cu harta contemporană a așezării de la Păciul lui Soare și a vestigiilor arheologice studiate magistral de Petre Diaconu oferă asemănări evidente.

6. Atestarea la mijlocul secolului al XV-lea a toponimicului *Pe cui*, pentru o poziție de fortăreață militară confirmată de cercetările arheologice, constituie un temei material pentru explicarea denumirii folosite astăzi de Păci (cu completarea posesivă „al lui Soare”. Astfel, etimologia

⁹ Reprezentare similară și în BORGIANA VII realizată de Iehudi BEN ZARA în 1497.

¹⁰ Aceeași poziție a Vicinei, pe Dunăre, înaintea Deltei, este prezentă și în alte portulane : Angelino Dolcert (1339) ; Soleri (sec. XIV) ; Mecia de Viladeste (1413). Pe malul stîng al Dunării, în aceeași zonă, în portulanele : Marino Sanudo (1320) ; Pietro Vesconte (1318, 1327).

numelui *pe cui* din forma *per cuneum* urmează formele de pasaj: lat. *cuneum* d. rom. *cuniu*, *cuiu*, *cui*. Această explicație etimologică este susținută și prin semantica bogată a lui *cuneus* (< grec. $\kappa\omega\nu\omicron\varsigma$): până din lemn, piatră din construcția arcului de boltă, formațiune de luptă ofensivă, construcție pe un promontoriu. Spre exemplificare, amintim că A. Forcellini în *Lexicon totius latinitatis* (Patavia 1805), într-o bogată exemplificare, menționează pentru *cuneus*: *promontorium, quod eodem nomine appellantur cuneus militare*.

Cercetările arheologice atestă poziția de promontoriu a construcțiilor din ostrovul de pe Dunăre, iar formele evoluției graiului muntean completează explicația etimologică *pe cuniu* > *pă cuiu*¹¹.

Prezentind cele două hărți din colecția Bibliotecii Vaticanului, studiul nostru a urmărit (fără intenții exhaustive) o simplă participare la dezbaterea științifică despre localizarea Vicinei, aducând câteva date obiective.

¹¹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București 1963: prezintă etimologia prin **piculeus* „de la tema *picc-* răspândită în România apuseană cu însemnarea ‘vîrf de munte’”, în variantele toponimicului *Pisc* și pentru ostroavele de pe Dunăre (Păculul Mare, Păculul Mic, Păculul Mijlociu, Păculul lui Soare, Păculul Vechi). Explicația este reluată dubitativ prin sinonimie și pentru *Parîng*, tot prin reconstituirea presupusului etimon **piculeus*.

O ȘTIRE PRIVIND PE ROMÂNII DIN NORDUL DUNĂRII ÎN 1205

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

În istoriografia românească, de mai bine de o sută de ani specialiștii și-au concentrat atenția asupra acelor mărturii privind pe românii din nordul Dunării care îi atestă pe aceștia *înainte* de formarea statelor feudale. Acest interes este cu totul justificat de vreme ce această problemă este întrucâtva discutată, datorită părerilor contradictorii ale unor istorici antici, mai puțin informați, și care sînt totuși folosite încă drept material documentar pentru fundamentarea ei. Pe măsură însă ce au început să fie publicate noi și noi documente interne și externe de arhivă, pe măsură ce izvoarele istorice s-au îmbogățit cu elemente din domeniul lingvisticii și toponimiei, pe măsură ce arheologia medievală a obținut succese tot mai mari, mai ales în ultimele decenii, mărturiile privind această problemă au sporit în așa măsură încît în prezent existența românilor în nordul Dunării *înainte* de formarea statelor medievale a devenit o certitudine de necontestat și cu elemente tot mai bogate iar problema locuirii continue a teritoriului Daciei în întreaga epocă a migrației popoarelor a cîștigat tot mai mulți adepți în rîndul istoricilor străini.

Și ca să ne referim numai la cele mai valoroase lucrări în această privință este de ajuns să amintim mai întîi apariția în anii 1970—1975 a izvoarelor antice și bizantine privind secolele IV—XIV conținînd știri cu privire la prezența românilor în spațiul carpato-dunărean¹, apoi apariția documentelor privind Transilvania în secolele XII—XIII², materiale care completează în mod armonios alte volume de documente și studii documentare apărute anterior, fie în colecția Hurmuzaki³, fie datorită istoricului Șt. Pascu⁴.

Datorită acestui fapt, despre existența românilor la nordul Dunării s-a scris mai mult ca oricînd în ultima vreme iar lucrarea istoricului A. Armbruster cuprinde în paginile ei un număr mare de știri mai ales relativ la romanitatea românilor (din nordul și sudul Dunării) și la continuitatea lor în evul mediu. Astfel de știri care-i atestă pe românii din nordul Dunării încă din secolul al XII-lea cunoscute de mult timp, se datoresc cronicarului bizantin Nicetas Choniates, care afirmă că în 1199 „seîții cu o

¹ *Izvoarele istoriei României*, vol. I, *De la anul 300 pînă la anul 1000*, București, 1970, 768 p.; vol. II, *Scritorii bizantini, secolele XI—XIV*, București, 1975, 569 p.

² *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, I, 1075—1250, București, 1951, LV+428 p.; II, 1251—1300, București, 1952, C+516 p.; vezi și N. Drăganu, *Românii în secolele IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii* București, 1933, 683 p.

³ Documente Hurmuzaki, vol. I, partea 1, 1199—1345, București, 1887, p. 1—254.

⁴ Șt. Pascu, *Contribuții documentare la istoria românilor în secolele XIII—XIV*, Sibiu, 77 p. și în „Anuarul Institutului de istorie națională”, 1945, p. 149—220.

ceată de vlahi (adică români) au trecut Istrul (adică Dunărea) pentru a prăda orașele din Tracia”⁵. Ne-am fi putut referi și la afirmațiile cronicarului bizantin Ioan Kinnamos care atestă existența vlahilor în secolul al XII-lea (1166) dar acolo este vorba mai mult de romanitatea românilor decât de prezența lor la nordul Dunării (în text : „acea mare mulțime de vlahi (adică români) despre care se spune că sînt colonii de demult ai celor din Italia”)⁶. Relativ la locul de origine al acestor vlahi (români) din 1166, care au luptat alături de bizantini contra statului maghiar, părerile specialiștilor nu concordă încă, unii afirmînd că ar fi din nordul Dunării, alții din sudul Dunării iar alții din regiunea dintre Dunăre și marea Neagră, din Paristrion⁷.

În cele ce urmează ne vom referi la o știre nouă, care pentru prima dată a intrat în circuitul științific internațional în 1972, privind pe românii din nordul Dunării în 1205⁸. Știrea provine dintr-o cronică italiană scrisă în limba latină în secolul al XV-lea de către Bartolomeo Platina, cunoscută sub numele de „*Vitae pontificum*” (titlul complet : *Liber vite Christi ac omnium pontificum*). Manuscrisul original al acesteia aflat în Biblioteca Vaticanului (nr. 2 044), este un codice scris pe pergament, de format mai mult lung decât lat (450 × 232 mm) avînd 260 file, numerotate cu cifre arabe roșii ; cele 26 fascicule (inegale ca număr de file) fiind scrise la 37—38 rînduri⁹. Pentru a fi mai bine păstrat, codicele a fost legat în cursul vremii (de fapt în secolul al XVII-lea) și prevăzut cu coperti din lemn de tei, îmbrăcate apoi cu piele colorată în roșu. Pe copertă, în centru, a fost imprimată stema papei Urban al VIII-lea (1623—1644), iar mai jos stema cardinalului Scipione Cobelluzzi (1616—1627), fost bibliotecar al Vaticanului (din 1619)¹⁰.

⁵ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 111 ; *Izvoarele istoriei României* vol. III, p. 291.

⁶ *Izvoarele istoriei României*, vol. III, p. 239.

⁷ Vezi discuția asupra problemei : P. St. Năsturel, *Valaques, commanes et byzantins sur le regne de Manuel Comnene*, în „Byzantium”, I, 1969, p. 169—186 ; E. Stănescu, *Les Blachoi de Kinnamos et Choniatos et la presence millitaire byzantine au nord du Danube sous les Comnens* în „Revue des études du sud-est europeen”, 3/1971, p. 588—593 ; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 160—162.

⁸ Modul cum am reușit să ajungem la această știre are propria sa istorie. Totul a început de la investigația făcută în primăvara anului 1968 în fondurile bibliotecii Marciana din Veneția, cu prilejul participării la un colocviu internațional „Veneția și Levantul pînă în secolul al XV-lea (1—5 iunie 1968) (vezi „Studii”, 5/1968, p. 959—960 și 960—962). Cu acest prilej ne-a fost atrasă atenția de un incunabul aparținînd lui Bartolomeo Platina (*Liber vite Christi ac omnium pontificum*, Veneția, 1479). Timpul relativ scurt de care am dispus atunci nu ne-a permis să-l studiem în mod aprofundat, totuși am reușit să constatăm că conține date interesante privind trecutul poporului român chiar și a strămoșilor daci și romani, ultima informație fiind din anul 1474. În toamna aceluiași an, 1968, aflîndu-mă la Todî, la Centrul de studii medievale privind spiritua-litatea medievală (unde am ținut comunicarea „François d’Assise et les franciscans dans l’historiographie roumaine”) am stat de vorbă cu reputatul medievist italian profesorul Raoul Manselli, actualul director al Institutului de studii medievale italiene din Roma, relativ la această lucrare, care printre altele mi-a comunicat că manuscrisul original al incunabulului se află în Biblioteca Vaticanului ; drept urmare am studiat acest manuscris iar apoi am făcut, și pe baza lui, comunicarea în 1972 la Narni la un colocviu internațional cu tema : *Comuna medievală Narni între papalitate și imperiu (20—21 octombrie 1972)* (vezi „Studii”, 2/1973, p. 385—387 ; titlul comunicării : „L’entente des communes ombriotes et le debacle de la politique italienne de Frederic II”).

⁹ Primul studiu asupra lui vezi L. Pastor, *Die original Handschrift vom Platina, Geschichte des Papsis*, în „Deutsche Zeitschrift zur Geschichtswissenschaft”, Freiburg, 1890, IV, p. 350—356.

¹⁰ *Enciclopedia cattolica, Citta del Vaticano*, 1952, vol. 3, p. 1902 sub nume ; vezi și A. Ciacconius, *Vitae et res gestae pontificum romanorum et cardinalium*, IV, Roma, 1677, col. 446—448.

Știrea privitoare la românii din nordul Dunării în 1205 este introdusă în cronică în contextul evenimentelor internaționale europene, care atunci au însoțit cucerirea Constantinopolului (Bizanțului) în 1204 de către cruciații conduși de contele Balduin de Flandra (Cruciada a IV-a)¹¹. După cum se știe în 1205, la un an după marea lor victorie cruciații au căutat să ia în stăpânire tot teritoriul european și asiatic al fostului Imperiu bizantin provocând multe neajunsuri populației. O parte din cei care locuiau la Bizanț au reușit atunci să se refugieze la Adrianopole, pe care l-au ocupat și l-au fortificat pentru a rezista cruciaților. Presiunea militară a latinilor fiind însă prea mare și temându-se să nu eșueze în încercarea lor, bizantinii din Adrianopole au cerut ajutor militar țarului Ioniță Asan, care a răspuns de îndată; mai mult, la oastea sa s-au alăturat și cumani și vlahi (români) din nordul Dunării¹².

Bartolomeo Platina în cronică sa scrie despre acest moment al înclăștării dintre bizantini, aliații lor și cruciați următoarele: „Interea vero Bonifacius Montisferratus regno Thessaliae potitus, cum pecunia, indigeret, suadente Balduino accepta ingenti vi auri; Cretam Venetis dedit. His autem pecuniis fretus Bonifacius, Hadrianopolim a tyranno pressam, oppugnans, et valachos olim Romanos, ulteriorem Danubii ripam incolentes, et vulgaros vicinos in se excitavit. Multitudinem itaque hostium timens Constantinopolim petiit, Soldano Iconii iturus obviam, qui Satellia urbe Graeca capta, maximis calamitatibus Christianos quotidie vexabat... ”¹³. (subl. C.S.). Textul este mult prea clar pentru a ne îndoi că împotriva lui Bonifaciu de Monferat, unul din conducătorii armatei cruciaților, au luptat „românii odinioară romani” (valachos olim Romanos), știre care confirmă încă o dată latinitatea poporului român, apoi că aceștia „locuiesc pe malul de dincolo de Dunăre” (ulteriorem Danubii ripam incolentes), știre care stabilește geografic locul de unde veneau acești români, adică din nordul Dunării, de vreme ce luptele se dădeau la Adrianopol, și care dovedește și continuitatea populației autohtone de origină latină la nord de fluviu; în fine pentru a fi mai precis, cronicarul mai spune că acești români erau „vecini cu bulgarii” (vicinos vulgaros). Și dacă știrea procurată pentru secolul al XII-lea de Ioan Kinnamos cu privire la românii din nordul Dunării mai este pusă la îndoială de unii specialiști, cea de față aparținând lui Bartolomeo Platina este cit se poate de categorică.

De fapt prezența românilor în luptele de la Adrianopol ne mai este confirmată și de alte izvoare narative și documentare, cu observația că se referă la români în general. Mai întâi, cronicarul Nicetas Choniates atestă în aceste lupte pe „vlahon” alături de oștile lui Ioniță Asan¹⁴. Apoi Geoffroi de Villehardouin, martor ocular în tabăra cruciaților latini, care a scris o cronică privind cucerirea Constantinopolului de către aceștia și care arată că la 15 aprilie 1205 în armata lui Ioniță Asan se mai

¹¹ Despre cruciada a IV-a vezi: Kenneth M. Setton, *A History of the Crusades*, Philadelphia, 1962, II, The Later Crusades, 1189—1311, cap. IV, The Fourth Crusades, p. 153—186, autor Edgar Mc. Neal; A. Carile, *Per una storia dell'Impero latino din Constantinopoli 1204—1261*, Bologna, 1972, 290 p.; Robert de Clari, *La conquete de Constantinople*, Paris, 1924, 130 p.; Ana Maria Nada, *La conquista di Constantinopoli 1198—1216, studio critico, traduzioni note*, Genova, 296 p.; Brand, *Byzantium confronted the West 1180—1204*, Cambridge, 1968.

¹² Kenneth M. Setton, *op. cit.*, vol. II, p. 203.

¹³ Textul după ediția din secolul al XVI-lea a cronicii lui Bartolomeo Platina: *De vitis ac gestis summorum pontificum*, Coloniae, 1551, p. 184.

¹⁴ *Izvoarele istoriei românilor*, vol. III, p. 314—315.

aflau și „*Blaques*” și 14 mii de cumani ¹⁵. În fine, Henric de Flandra, ajuns împărat al Bizanțului latin sub numele de Henric I, după moartea fratelui său Balduin de Flandra în captivitatea bulgară, relatează într-o scrisoare din primăvara anului 1205 adresată papei Inocențiu al III-lea prezența în aceleași lupte a românilor (în text „*Blachis*”) ¹⁶.

Desigur că pentru a aprecia mai bine valoarea informației pe care ne-o procură cronica lui Bartolomeo Platina relativ la românii din nordul Dunării în 1205 este necesar de știut și unele amănunte despre viața și activitatea acestui cronicar italian din secolul al XV-lea și mai ales condițiile în care a scris principală sa operă precum și izvoarele care i-au stat la îndemână. Cei 60 de ani de viață ai lui Bartolomeo Platina au fost destul de agitați și plini de peripeții, ca ai unuia din acei intelectuali care au trăit frământatele vremi din Quattrocento ¹⁷. Născut în 1421 la Piadena lângă Cremona (Lombardia) acesta a îmbrățișat la început timp de patru ani cariera militară, angajat în milițiile de condottieri ale lui Francesco Sforza și Nicolo Piccinini. Ulterior a studiat la Mantova disciplinele umaniste cu Ognibene Bonisoli, pentru a deveni apoi profesorul fiului marchizului Lodovico Gonzaga. Ulterior între 1457—1461, s-a aflat la Florența pentru a se perfecționa în cunoașterea limbii și literaturii grecești cu Giovanni Arghirópoulo, fapt care i-a permis să stabilească legături cu alți umaniști ai vremii, ca de exemplu cu Cosimo și Pietro Medici, Francesco Gonzaga, devenit între timp cardinal și protectorul său. În scurt timp avea să ajungă la Roma în rindul colaboratorilor papei Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini) care l-a numit abreviator apostolic. Dar în timpul papei Paul al II-lea (1464—1471) avea să cunoască gustul amar al dizgrației pentru ideile sale privind reorganizarea conciliului cardinalilor. Drept urmare în 1464 a fost încarcerat, pentru câteva luni, pentru că protestase violent împotriva desființării colegiului abreviatorilor al cărui membru era; se spune că ar fi fost chiar și torturat pentru a face mărturisiri. Cîțiva ani mai târziu în 1468 a fost demis din funcția ce ocupa pe lângă Curia papală și arestat din nou împreună cu alți academici sub pretext că făcea parte dintr-o conjurație contra papei Paul al II-lea. După luni de cercetare a fost eliberat (mai 1469) și dat uitării pentru o vreme, mai ales că și părăsise Roma plecînd la Neapole. Cariera lui Bartolomeo Platina va străluci însă din nou pe timpul papei Sixtus al IV-lea (1471—1484), în 1471 fiind reabilitat și reintegrat în drepturile sale civile, ca bibliotecar la Vatican (1475) ¹⁸. În această nouă funcție și-a scris principală sa operă—cronica—pe care avea s-o vadă tipărită chiar din timpul vieții ¹⁹; a murit la 21 septembrie 1481 de ciumă la Roma și a fost îngropat la Santa Maria Maggiore.

¹⁵ Geoffroi de Villehardouin, *Histoire de la conquete de Constantinople* Paris, 1870, p. 132; cifrele desigur că sînt exagerate.

¹⁶ Documente Hurmuzaki, vol. I, partea 1, p. 51—52.

¹⁷ Ph. Monnier, *Le Quattrocento. Essai sur l'histoire litteraire du XV-e siècle italien*, Paris, 1920, p. 95—104; V. Rossi, *Il Quattrocento*, ed. a 2-a. Milano 1933, p. 17—74, 314—316 în special despre Bartolomeo Platina.

¹⁸ V. Rossi, *op. cit.*, p. 314—316; vezi și *Enciclopedia italiană*, Roma, 1935, vol. XXVII, p. 507, sub nume; *Enciclopedia cattolica*, Citta del Vaticano, 1952, p. 1602—1603 sub nume și cu un portret.

¹⁹ Ediția principeps Veneția 1479, un exemplar și la Biblioteca națională din Roma; alte scrieri: *istorice: Historia urbi Mantuae* (Milano 1731); *politice: De Principe* (Genova 1657), *De bone cive* (Bologna 1944); *filozofice: De nobilitate* (1475), *De falso et vero bono* (Colonia, 1540); și alte scrieri retorice. *De laudis bonarum artium*, *De flosculis quibusdam linguae latinae*. (Roma, 1778).

Ce cuprinde această cronică? După cum reiese din titlu ea însumează viețile papilor de la începutul erei noastre pînă la anul 1474, așadar conține microbiografiile celor 214 papi ai bisericii romano-catolice, pe parcursul a 15 secole. Lucrarea are la bază izvoare narative și documentare provenite în cea mai mare parte din biblioteca Vaticanului și din arhivele acestuia; totuși perioada cuprinzînd a doua jumătate a secolului al XV-lea are totodată și un caracter autobiografic, autorul participînd direct la multe evenimente petrecute în vremea sa. Modul cum Bartolomeo Platina a conceput redactarea cronicii sale ne permite astăzi să o menționăm printre importante izvoare străine relative la istoria poporului român, de la începutul evului mediu în special, deoarece în viziunea autorului viața papilor a fost grefată pe ansamblul evenimentelor interne din Italia și al evenimentelor europene din vremea respectivă. Și pentru a fi mai explicit subliniem faptul că pe măsură ce viața unuia din marii pontifi ne este prezentată de la alegerea acestuia pînă la moarte, ici și colo, aceasta se împletește și cu cele mai importante evenimente ale epocii din punct de vedere politic, economic, cultural, militar etc., subliniindu-se totodată poziția acestuia, unul din evenimente fiind mai ales începînd din secolul al XIV-lea amenințarea otomană asupra popoarelor europene. În felul acesta pentru autor biografia papilor este concepută ca un instrument pentru înțelegerea ansamblului societății în care respectivii trăiseră, iar prin intermediul acestora se dă o imagine asupra societății antice și medievale europene, viața acestora fiind o succesiune de tablouri delimitate cronologic și geografic²⁰.

Valoarea știrilor din „Vitae pontificum” rezultă și din faptul că autorul cronicii s-a folosit de un material documentar foarte prețios. Pentru cunoașterea teritoriului carpato-dunărean și a poporului român el a avut la îndemînă numeroasele rapoarte și memorii ale diferiților misionari catolici care au străbătut aceste meleaguri încă din secolul al XIII-lea²¹, apoi de lucrările istorice și geografice ale unor umaniști italieni contemporani lui, ca de ex. *Cosmographia* alcătuită de papa Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini) din care a aflat printre altele că românii sînt un popor italic („valachi genus italicum sunt”) ²². De asemenea acesta a mai folosit în manuscris alte lucrări²³ relativ la istoria papilor alcătuite de predecesorii săi, cu astfel de preocupări, ca de exemplu: *Liber pontificalis* aparținînd

²⁰ Relativ la biografia folosită ca metodă de cercetare istorică vezi Constantin Șerban, *La biographie, methode de recherche pour l'histoire de Roumanie*, în *Nouvelles etudes d'histoire*, IV, Bucarest, 1970, p. 359—367.

²¹ Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane del secolo XIV-e XV*, în *Ephe-meris Dacoromania*, Roma, I, 1923, p. 338—386; A. Sacerdoteanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siecle*, Văleni de Munte, 1930, 175 p.; Constantin Șerban, *Francois d'Assise et les franciscains dans l'historiographie roumaine*, în San Francesco nella ricerca storica degli ultimi ottanta ani, Todi, 1971, p. 223—229.

²² Călători străini despre țările române, I, București, 1968, p. 472—473; vezi din lucrarea amintită, *Cosmographia*, cap. De Transylvania reglone (p. 227) G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările române și Italia pînă la 1600*, București, 1972, p. 254—256; în lucrare nu este menționat Bartolomeo Platina I

²³ Despre izvoare vezi G.I. Schern, *Die Quellen zu die Vitae pontificum in Römischer Quartalschrift*, XXVII (1913); vezi și Muratori, *Rerum italicum scriptores, Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinquecento*, Platynae Historici, *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (AA 1—1474), a cura di Giacinto Gaida, Città di Castello, 1913, p. XXXV—LXXII (vol. III partea 1).

lui Pietro Guglielmo²⁴, apoi *Historia ecclesiastica* a lui Bartolomeo da Lucca (1236—1327) fost și el bibliotecar la Vatican (1316—1318) apoi episcop de Torcello²⁵ în fine *Decadele* lui Flavio Biondo (1392—1463) completate de Enea Silvio Piccolomini²⁶, despre care istoricul Voigt scria că „este prima istorie erudită din evul mediu”²⁷. Despre Flavio Biondo se știe că a fost secretar apostolic (1434), erudit umanist, un consecvent militant al luptei antiotomane, cel care în două rinduri a demonstrat romanitatea românilor încă din secolul al XV-lea ca și Poggio Bracciolini.

Urmărind în aceste din urmă lucrări descrierea evenimentelor din anii 1204—1205 petrecute în Imperiul bizantin, la care au participat și românii, constatăm mai întâi că atât Pietro Guglielmo cât și Bartolomeo da Lucca amintesc numai cucerirea Constantinopolului de către cruciații latini și că numai Flavio Biondo redă pe larg și lupta de la Adrianopole din 15 aprilie 1205, făcând precizarea că românii participanți proveneau din *nordul Dunării* (ultra Danubii ripam sita). Iată un fragment din acest text : „Sed Balduinus ipse brevi mortuus est, et Henricus frater ter eius loco suffectus. Obiit etiam Henricus Dandalus dux Venetus apud Constantinopolium et *valachi gens olim Romana, ultra Danubii ripam sita Bulgari vicina* (sublinierea noastră, C.S.), cum magnus copiis a Grecis accersiti, Adrianopolim duxere, simul cum Bulgaris”²⁸. Rezultă așadar, din aceste izvoare că de la mijlocul secolului al XV-lea—când Flavio Biondo scrie primele sale *Decade*—în gândirea intelectualității din Occident, în special din Italia, începuse să devină o convingere existența românilor din nordul Dunării după cum pînă în secolul al XIV-lea devenise o certitudine descendența românilor din Peninsula Balcanică din coloniștii romani²⁹.

O cercetare mai atentă a vieții și activității lui Flavio Biondo ne permite să constatăm că afirmațiile sale privind pe românii din nordul Dunării în contextul evenimentelor din 1205 sînt rezultatul îndelungilor cercetări efectuate în arhivele și biblioteca Vaticanului unde a reușit să afle izvoare noi relativ la această problemă și pe care le-a studiat cu mult discernămint după cum afirmă unii din biografii săi³⁰. Mai mult, el reușise să coroboreze aceste izvoare cu știrile din unii cronicari bizantini (de exemplu Nicetas Choniates) care se referă la evenimentul de la Adrianopol din 1205 și cu noile relatări ale unor misionari catolici care călătoriseră de curînd în țările române cum ar fi acel Frater dominicanus

²⁴ Bibl. Vaticanului ms. lat. 3726 cu adaosul cronicii lui Martino Polono ; cronica a fost continuată pînă la anul 1328 de Bernardo Guy, Bibl. Vaticanului codex Vallicelliano C 79.

²⁵ Muratori, *Rerum italicarum scriptores*, Mediolano, 1727, vol. XI, p. 740—1242.

²⁶ E. S. Piccolomini, *Opere quae extant omnia*, Basileae, 1511, p. 144—281 ; *Abbreviationum Flavii Biondi Foroloviensis ab inclinatione Imperii usque ad tempora Ioannis vicessimi tertii Pontificis Maximi Epitome*.

²⁷ Muratori, *Rerum italicarum scriptores*, Citta di Castello, 1913, vol. III partea 1, p. LV.

²⁸ E. S. Piccolomini, *op. cit.* p. 232 ; vezi și A. Armbruster, *op. cit.* p. 409 nota 31 reproduce numai parțial textul.

²⁹ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 210—227 ; E. Stănescu, *Vlahii din Imperiul bizantin*, în *Magazin Istoric*, 2/1977, p. 18—22.

³⁰ H. Bucholtz, *Die Quellen der Historischer Decades des Flavio Biondis*, Leipzig, 1881 ; vezi și A. Masius, *Flavio Biondo sein Leben und seine Werke*, Leipzig, 1879.

Ioannis, ajuns arhiepiscop de Sultanieh³¹ sau Ugolino Pisani di Parma care prin 1437 ajunsese în Țara Românească³².

Există deasemenea destule motive să credem că în aceeași vreme Flavio Biondo a cunoscut și corespondența lui Filippo Scolari, condotier florentin aflat la începutul secolului al XV-lea în serviciul lui Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, care a îndeplinit totodată și mai multe misiuni diplomatice și politice nu numai la Vatican și în Serbia, dar și în Țara Românească la curtea lui Mircea cel Bătrîn (1406) și a lui Dan al II-lea (1422–1423), care după cum se știe învățase și limba română și care în fine a luptat pînă la moarte împotriva otomanilor în anii 1423–1426 la Giurgiu, Turnu, Rahova și Vidin³³. În legătură cu posibilitățile de informare ale lui Flavio Biondo mai știm că acesta a avut prilejul să-i cunoască pe românii din nordul Dunării, pe cei din Moldova, la Florența și Roma în 1439 — deci înainte de a-și scrie *Decadele* — în timpul desfășurării conciliului organizat de Curia papală pentru unificarea bisericii catolice cu cea ortodoxă, întreținind convorbiri interesante, după mărturiile sale³⁴.

Din păcate, cu toate că opera lui Flavio Biondo a stat și pînă acum în atenția specialiștilor nu numai în zilele noastre dar și în perioada interbelică, aceștia și-au concentrat atenția numai asupra acelor fragmente pe care le-au și subliniat, relativ la romanitatea românilor, și nicidecum relativ și la existența românilor în nordul Dunării în primii ani ai secolului al XIII-lea.

Concluziile la care ajunsese Flavio Biondo relativ la prezența românilor din nordul Dunării în luptele de la Adrianopol din 1205 au fost atât de apreciate de Bartolomeo Platina încît acesta nu numai că n-a ezitat să le utilizeze primul în „*Vitae pontificum*” dar le-a expus și într-o formă nouă, mai explicită. La acesta din urmă expunerea evenimentelor din 1205 este mult mai literară, mult mai bogată în amănunte; în plus cercetînd în deaproape și cronica lui Villeharhoun acesta îi menționează și pe cumani (ceea ce nu face Flavio Biondo). Și dacă Flavio Biondo se impune ca fiind primul care-i menționează pe românii din nordul Dunării la 1205, Bartolomeo Platina este acela care dezvoltă această descoperire și o face să circule cu mai multă claritate. În fine el a mai introdus și alte știri cu privire la lupta antiotomană din secolul al XV-lea cu referiri speciale la popoarele din sud-estul continentului nostru (în anii 1456 și 1459)³⁵.

³¹ Șerban Papacostea, *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea*, în Studii 1/1965, p. 171–174; Idem, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen âge*, în Revue Roumaine d'Histoire, 1/1965, p. 15–24.

³² Al. Marcu, *op. cit.* p. 359.

³³ vezi suita de articole relativ la viața și activitatea lui Filippo Scolari, în Archivio storico italiano, 1/1843, p. 119–231; C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, București, 1976, p. 113–114; A. Armbruster, *Pippo Spano, un aliat italian al domnilor români*, în Magazin Istoric, 2/1977, p. 42–44; I. Hătegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane (1389–1426). Rolul lui Filippo Scolari*, în Revista de Istorie, 6/1978, p. 1025–1039. O scrisoare a sa din 21 iunie 1418 relativ la situația din Țara Românească (aflată în Arhivele din München) vezi V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419–1420* în Anuarul Institutului de Istorie, Cluj, 1976, p. 61–62.

³⁴ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 358.

³⁵ Bartolomeo Platina, *De vitis ac gestis summorum pontificum*, Coloniae 1551, p. 283, 292.

Valoarea informației în stadiul actual al problemei prezintă o mare importanță. Pe lângă faptul că se îmbogățește materialul documentar narativ, și așa destul de sărac, și contradictoriu uneori, confirmă totodată izvoarele arheologice de bază privind începutul vieții statale românești la începutul secolului al XII-lea. Confirmarea faptului că în 1205 exista o armată a românilor din nordul Dunării capabilă să înfrunte cu succes pe aceea a cruciaților pe cîmpul de luptă de lângă Adrianopol, nu mai lasă nici o îndoială că ea aparținea unei formații politice puternice sau a mai multora, care pentru țaratul vlaho-bulgar era un aliat de nădejde. O astfel de armată presupune un conducător de oști, un voevod, un duce, un cneaz, presupune o viață economică și socială bine încheagată, în care meșteșugarii știau să făurească arme albe, harnașament pentru cai—deoarece românii au luptat călare—luntri cu care se putea trece o armată Dunărea, presupune existența stăpînilor de pămînt, a feudalilor, care aveau pe pămînturile lor mijloace materiale îndeajuns pentru a echipa o armată și a o întreține. Dealtfel și cercetările arheologilor au ajuns, mai ales în ultima vreme, la aceleași concluzii cu ale istoricilor³⁶.

Această realitate politică de la nord de Dunăre avea să fie atestată documentar cîteva decenii mai tîrziu de diploma Cavalerilor Ioaniși (1247) care menționează existența între Carpați și fluviu a cnezatelor lui Farcaș și Ioan, a voevodatelor lui Litovoi și a țării lui Seneslau³⁷. În acest caz este de admis că la luptele de la Adrianopol din 1205 au luat parte înaintașii acestor conducători de mici state feudale—regnum strictum—poate părinții lor, rudele lor apropiate. Poate chiar și aceștia își mai aduceau aminte în 1247 de vremurile în care românii apărau cu arma în mîină menținerea independenței tinerelor lor state amenințate de cruciații latini.

În țara noastră *Vitae pontificum* a lui Bartolomeo Platina a fost cunoscută încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, deși nu este exclus să fi circulat și mai înainte. Știm sigur însă că în 1687 ea a fost tradusă din limba latină în limba greacă de Ieremia Cacavela, fostul profesor de la Academia domnească din Iași³⁸, traducere dedicată lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești³⁹; de la acesta probabil a cunoscut-o și

³⁶ N. Constantinescu, *La residence d'Argeș des voevodes roumains des XIII-e et XIV-e siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1/1970, p. 5—31; Șt. Olteanu, *Evoluția procesului de organizare statală situat la est și sud de Carpați în secolele IX—XIV*, în „Studii” 4/1971, p. 757—776; R. Popa, *Les recherches archéologiques dans le problème de la fonction des états médiévaux roumains*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1/1973, p. 41—49; Constantin Șerban, *Problèmes de la centralisation de l'état dans les pays roumains au Moyen âge*, în „Nouvelles études d'histoire”, V, 1975, Bucurest, p. 43—56; Șt. Olteanu, *Structuri teritorial-politice românești în spațiul carpatodanubiano-pontic în secolele VIII—XI*, în „Revista de istorie”, 2/1979, p. 298—307; vezi și *Istoria României*, II, București, 1962, p. 15—95; Șt. Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București 1969, p. 14—41; A. Sacerdoțeanu, *Elemente de continuitate și unitate în istoria medievală a românilor*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 15—134.

³⁷ Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, I, 1247—1500, București 1966, p. 3—11; Bela al IV-lea regele Ungariei către Cavalerii Ioaniși, 2, iunie 1247.

³⁸ A. Camariano-Cloranu, *Jeremia Cacavela et ses relations avec les Principautés roumaines* în *Revue des études du sud-est européen*, 1—2/1965, p. 165—190.

³⁹ Bibl. Acad. R. S. România, mss. grec nr. 1.

Dimitrie Cantemir, savant român de nivel european, acesta fiindu-i profesor în tinerețe⁴⁰. Un exemplar din lucrarea tipărită în limba latină la Colonia în 1551 s-a aflat tot atunci sau la începutul secolului al XVIII-lea în celebra bibliotecă a stolnicului Constantin Cantacuzino, deasemenea umanist român de reputație europeană⁴¹. Deasemenea un exemplar tipărit la Tarvisio în 1485, deci un incunabul, s-a aflat în Transilvania în proprietatea contelui Samuel Teleki din secolul al XVIII-lea⁴². În fine în perioada interbelică a intrat în fondul Bibliotecii Academiei R. S. România un alt exemplar, tot incunabul, ca o donație a lui D. N. Ciotori⁴³. Totuși în circuitul științific românesc această știre din *Vitae pontificum* a intrat abia din 1972⁴⁴ și adaugă încă una în plus la cele consemnate pînă acum de istoriografia românească asupra acestei probleme. Sîntem convinși că cercetările continuate în această direcție vor duce la noi descoperiri de materiale documentare privind prezența românilor din nordul Dunării înainte de formarea statelor medievale, contribuind astfel nu numai la întregirea informației istorice dar și la fundamentarea științifică a locuirii în mod permanent a populației autohtone romanizate în tot cursul evului mediu în această parte a țării noastre.

⁴⁰ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, București, 1958, p. 39; M. Berza, *Demetre Cantemir*, în vol. *Istanbul la jonction des cultures balkaniques, mediterraneennes, slaves et orientales aux XVI—XIX-siècles* Bucarest, 1977, p. 450.

⁴¹ C. Dîma Drăganu, *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul*, București, 1967, p. 123 (34).

⁴² Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai, Tg. Mureș, 1971, p. 34(39).

⁴³ L. Bacîru, *Catalogul incunabulelor din Biblioteca Academiei R. S. România*, București, 1970, p. 32(58).

⁴⁴ În 1972 am prezentat o comunicare la emisia radiofonică „Memoria pămîntului românesc” (21 noiembrie; știrea a atras atenția prof. C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, care atunci pregăteau ediția a II-a, vol. I, a *Istoriei românilor*, și care mi-au solicitat informația. Așa se face că aceasta a apărut în numita lucrare (București, 1975, p. 184, 198); recent știrea a fost reluată de prof. univ. Gh. Mihăilă în lucrarea *Cultura și literatura românească veche în contextul european*, București, 1979, p. 21, și 22 și nota la pag. 22. Prezentul articol a făcut la 19 mai 1979 obiectul unei comunicări la Sesiunea științifică organizată la Galați de Comitetul județean de cultură și educație socialistă și Muzeul județean Galați.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

DESPRE UNELE CONTROVERSE ALE ISTORIEI MEDIEVALE ROMÂNEȘTI (SEC. XIV)

De aproape patru secole generații după generații de cronicari și istorici și-au închinat strădanile reconstituirii, întemeiate pe izvoare, a trecutului poporului român. Învățați în școlile polone, la „academiile” și colegiile din Moldova, Transilvania și Țara Românească, apoi ai înalțelor institute italiene și pontificale, în cel de-al XVII-lea și al XVIII-lea veac, scriitorii istoriei românești au înălțat piatră cu piatră edificiul clădit pe temelii sigure ale romanității poporului din ținuturile carpato-danubiano-pontice. Au urmat contribuțiile de avântat entuziasm ale romanticilor, revoluția înfăptuită de severa școală critică spre a cititori impresionantul edificiu al reconstituirii istoriei poporului român, astăzi structurat pe temelii materialismului istoric.

Fără îndoie, nu toate părțile edificiului au rezistat de-a lungul vremii descoperirii de noi izvoare, criticii științifice a celor vechi, precum și noulor interpretări. În alte locuri, îndeosebi ale epocilor antică și medievală, lacunele informației au obligat pe istoric să improvizeze, să deducă veriga lipsă spre a recompona ansamblul, pentru a-l face inteligibil. În acest caz s-au folosit ipotezele, paradigmele sau modelele, bazate pe comparații, clasificări tipologice, generalizări, analogii, tinzând să cuprindă cât mai multe date empirice. Minuite atent, potrivit normelor specifice acestui mod de judecată, amintitele metode pot conduce la reconstituiri istorice notabile. Dar niciodată rezultatele astfel obținute nu depășesc statutul lor ipotetic, aleator, plauzibil dar în nici un caz cert. Aici intervine calculul probabilistic; el poate da o mai mare consistență raționamentului folosit, dar niciodată acesta nu va putea indica indubitabilul, certitudinea¹. Corolarul enunțării de mai sus este prezumția afirmării unor „probleme controversate în istorie”, atâtea vreme cât avem de-a face doar cu deosebite ipoteze de lucru cu o varietate de reconstituiri ipotetice.

Pe marginea volumului postum al lui Constantin C. Giurescu *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, — reprezentând alături de studiile „„Așezămintul” sau „legătura” lui Mihai”, „Despre caracterul relațiilor dintre români și turci” (p. 32—75, 87—122), unele luări de poziție, revăzute, ale autorului, deja tipărite în publicații de informare generală, precum „Magazin istoric” sau „Amfiteatru” — reputata specialistă în istorie și diplomatică medievală, Maria Holban, a socotit de a sa datorie să opună, frontal, propriile sale concluzii². Ele se referă în principal la „fărmîțarea feudală”, relațiile Țării Românești cu tătarii și Ungaria angevină, la unele probleme de cronologie și topografie medievală.

Afirmarea unor poziții divergente, la care s-a ajuns printr-o metodologie generală, clasică, impune desigur abordarea, verificarea lor, și a consecințelor ce le presupun și sub raportul special al istoriei militare, al principalei ei auxiliare, geografia istorică.

I. „Fărmîțarea feudală” (p. 1—4). Problema quasi istoriografiei românești contemporane, ea a provocat ferma luare de poziție afirmativă a lui Barbu T. Cîmpina (1950) cărui i s-au opus C.C. Giurescu și recent, mai nuanțat, Manole Neagoe³. Maria Holban, deși

¹ Pierre Vendryès, *De la probabilité en histoire*, Paris, 1952, p. 9—18.

² „Revista de istorie”, XXXI, 6/1978, p. 1069—1081/1—13, trimiterea la această recenzie se fac în continuare în text, indicându-se pagina între paranteze rotunde.

³ Barbu T. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, în *Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950*, București, Academia R. P. România, 1951, p. 1602—1638; Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, 1977, p. 13—18; Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977.

socoate termenul introdus în istoriografia noastră de Barbu T. Cîmpina „oarecum impropriu” (p. 1) sau „atît de impropriu” (p. 2) afirmă totuși că faza „fărămițării feudale” în istoria medievală românească „nu poate fi tăgăduită ca realitate”, aceasta caracterizîndu-se prin „ispita centrifugă nevoia unei închegări mai strînse, presiunea unor foști stăpînituri, acum boieri, care nu uitau că fuseseră altă dată de capul lor (? ! — S.I.), și cărora trebuia să li se facă diferite concesi” (p. 2); paralel, potrivit autoarei, s-a desfășurat „procesul progresiv de centralizare” (p. 1). Dacă, fără rezerve, se poate subscrie la critica terminologiei și la conceperea centralizării statale drept un proces progresiv — mai degrabă evolutiv —, în schimb se observă în definirea „fărămițării feudale” trăsături ce aparțin mai degrabă unificării statale medievale. Renunțarea la termenul de „fărămițare feudală”, ar impune poate adoptarea unei caracterizări mai precise a procesului de centralizare — de impregnare monarhică (domnească), treptată, a fostelor structuri politico-teritoriale independente după reunirea lor ca subansambluri ale statului unificat, indiferent de extinderea sa, prin introducerea și dezvoltarea aparatului administrativ dependent de puterea centrală. Proces evolutiv neliniar, sesizabil de-a lungul întregului ev mediu românesc, centralizarea statală așteaptă încă o cercetare specială și cuvenita periodizare.

Temelnică analiză și respingere a ideii „acerbei lupte pentru tron”, formulă pe care C.C. Giurescu o contrapunea celei a lui Barbu T. Cîmpina, conduce necesar pe autoare la demonstrarea documentară a „fărămițării feudale” în Țara Românească în sec. XIV. Exemplul invocat (p. 2—3) este „planul de secesiune” al voievodului Bogdan, fiul lui Mykula⁴, desprins dintr-un document al lui Carol Robert d'Anjou, regele Ungariei, dat la 6 octombrie 1335, la Vișegrad⁵. Este vorba de pertractările fratelui Ladislau, arhiepiscop de Kalocsa și cancelar al regatului, desfășurate la frontiera din Banat, pentru trecerea voievodului Bogdan din țara sa în Ungaria. Asociindu-se această informație cu mențiunile certe ale lui Dionisie Szecs drept ban de Severin, în aceeași vreme, se conchide că avem de-a face cu o „secesiune”, o desprindere a voievodului Bogdan din Țara Românească, prin ruperea legămîntului față de marele voievod Basarab și trecerea sa sub autoritatea („mouvance”) a regelui Carol Robert al Ungariei (p. 3). Interpretarea datelor într-un sens similar o propusese Nicolae Iorga, încă din 1915⁶, și aproape identic László Makkai într-un comentariu la acest document în 1941⁸.

Scenariul propus prezintă însă o serie de nepotriviri, dincolo chiar de paradoxul formal : — dacă „secesiunea” voievodului Bogdan reușea și teritoriul pe care se afla era încorporat Ungariei strămutarea sa în alt loc, al aceluiași regat, nu mai avea sens. Reconstituind scenariul documentului rezultă că arhiepiscopul de Kalocsa deplasîndu-se la o margine a regatului pentru tratativele cu voievodul Bogdan — în treacănt fie spus documentul nu menționează etnia acestuia — a pretins și impus la șederea sa mari cheltuieli și provizii posesiunilor Jam și Borzaszingeorge, percepute de castelanul său, magistrul Thouka de Erdsumlio și Crașova. Singurele elemente care au putut fi luate în considerație pentru interpretare sînt toponimele Jam și Borzaszingeorge, eventual Erdsumlio și Crașova, toate în Banat. Dar identificarea lor cartografică relevă strania dispoziție a înaltului prelat și cancelar angevin de a negocia de la Jam și Borzaszingeorge cu un voievod din Țara Românească — la vreo 80 km depărtare în zbor de pasăre peste munții Semenicului — cînd firesc ar fi fost să o facă spre hotarele celor două țări, în zona culoarului Timiș-Cerna⁹.

Pare mult mai probabil ca acțiunea diplomatică a arhiepiscopului-cancelar să se îndrepte din Banatul de vest, unde se află Jam și Borzaszingeorge, spre alte orizonturi. Nu este exclus ca ea să reflecte situația incertă de la frontiera ungaro-sîrbă. După cucerirea inițială în 1321, de către regele Ștefan Uroș al III-lea a banatelor sud-dunărene de Mačevo și Kučevo (între Drina-Sava și Timoc) de la Vladislav Dragutin, vasalul regelui Ungariei, a urmat o perioadă de lupte continue, încheiate abia în 1339 prin eliminarea prezenței maghiare de pe malul drept al Dunării

⁴ În legătură cu raportarea ei la luptele din sec. XV între Dănești și Drăculești, postulate de A. D. Xenopol, vezi pozițiile istoriografiei actuale, Nicolae Stoicescu, *Vlad Tepeș*, București, 1976; Ștefan Andreescu, *Vlad Tepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, p. 13—20.

⁵ Mai pe larg Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în „Studii. Revistă de istorie”, XV, 2/1962, p. 327—328.

⁶ Textul latin editat la noi de Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV, Maramureș-Sziget*, 1900, p. 11—12.

⁷ N. Iorga, *Histoire des roumains de Transylvanie et de Hongrie*, vol. I, Bucarest, 1940, p. 18.

⁸ *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria Illustrantia*, ed. Emericus Lukinich, Ladislaus Galdi, Budapesta, 1941, p. 75, n. 1 : „Il n'est pas exclu qu'il eût émigré de la Valachie par suite de la politique unificatrice de Basaraba pour gagner la Hongrie [...]”.

⁹ Bunăoară în cetatea Mehadiel stăpînită atunci de unguri, cf. Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 329.

și Savei¹⁰. În anul 1335 chiar, regele Ștefan Dușan își instalase în 3 rinduri tabăra pe râul Sava, împotriva amenințării invaziei maghiare¹¹. Trecerea la unguri a voievodului Bogdan, fiul lui Mykula, ar fi putut în aceste împrejurări să fie un factor militar important, în stare să determine deplasarea la hotar a lui Ladislau arhiepiscop de Kalocsa. De aici ar decurge consecința supra-punerii, parțiale, întâmplătoare a acestor negocieri (noiembrie 1334—august 1335, cu întreruperi) cu stăpânirea angevină la Severin (mai—iunie 1335), fără a exclude prin aceasta alte posibile relații de cauzalitate între evenimente, determinate de marea politică a regelui Carol Robert și a lui Ștefan IV Dușan.

În sensul unei crize a procesului de unificare a Țării Românești sub Basarab I, „planul de secesiune” al lui Bogdan voievod pare așadar dificil de invocat fără noi informații documentare¹².

Privit sub aspectul centralizării statale, chiar dacă am accepta interpretarea propusă, refugierea voievodului Bogdan în posesiunile angevine ar dovedi, dimpotrivă, un stadiu avansat al procesului amintit în Țara Românească.

Absența unor informații circumstanțiate asupra organizării interne a țărilor române face e dificilă evidențierea timpurie, însec. XIII—XIV, a evoluției procesului de centralizare. Totuși o nouă zăbavă asupra Diplomei Ioanișilor relevă întrucâtva stadiul acestui proces către mijlocul secolului XIII¹³. Cele două principate teritoriale menționate între Carpații Meridionali și Dunăre — Țara Severinului, pînă la Olt și o parte a Cumaniei, dincolo de rîu — erau dominate de voievozii Litovoi și Seneslau, aflați sub suzeranitatea, mai mult sau mai puțin nominală, a regelui arpadian. În Țara Severinului, pe temelul gradației drepturilor și foloaselor pe care le pretindea sau putea să le conceadă suzeranul, se constată existența unui domeniu al voievodului stăpînitor („terra knezatus Lytuoy volavode”) și fostele structuri independente, acum deja reunite sub Litovoi, cnezatele lui Ioan și Farcaș¹⁴. Procesul de centralizare — complicat de statutul internațional al Țării Severinului — se afla abia la început: unificarea se realizase sub cneazul Litovoi, devenit voievod, dar nu toți cnezii structurilor înglobate fuseseră înlocuiți cu, sau transformați în, reprezentanți administrativi ai autorităților centrale; dovadă pomenirea într-un document de factura Diplomei Ioanișilor a lui Ioan și Farcaș, diminueați dar nu eliminați. Acest pas poate fi eventual surprins în evocarea luptei dintre voievodul Țării Lytua și oastea ungără condusă de magistrul Gheorghe, fiul lui Simion, din primii ani de domnie ai regelui Ladislau IV Cumanul (1272—1290), conflict provocat de faptul că „Lythway wayuoda, unacum fratribus suis, per suum infidelitatem aliquam partem de regno nostro, *ultra alpes existentem*, pro se occuparet et proventus illius partis nobis provenientes nullis amonitionibus reddere curabat”¹⁵ (subl. S.I.). Dincolo de rezolvarea politică, în final, a conflictului, prin recunoașterea de rege a fratelui și urmașului voievodului, Barbat, în schimbul unui tribut, cores-punzător, de fapt, noul situații din țara dintre Carpații meridionali, Olt și Dunăre, documentul din 8 ianuarie 1285 pare să ateste o și mai mare depreciere a poziției cnezilor încorporați, acum nici măcar pomeniți¹⁶.

Pe baza criticii diplomatice a documentelor emise de Vladislav I în 1368 și 1369¹⁷, dar în realitate redactate de cancelaria angevină, se combat argumentele lui C.C. Giurescu în

¹⁰ Bálint Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria. 1290—1403*, Roma, 1938, p. 313.

¹¹ Informații din diverse izvoare sîrbești la Franc. Xav. de Pejacevich, *Historia Serviae seu Colloquia XIII*, Calocae, 1799, p. 271.

¹² Pentru presupunerea unei efective strămutări a voievodului Bogdan în Banat vezi doc. din 12 martie 1339 în *Doc. Valach.*, p. 83.

¹³ *DRH. B*, I, p. 3—11.

¹⁴ Am adoptat sensul interpretării lui Dimitrie Onciul, *Radu Negru și originea principatului Țării Românești*, în *Serieri istorice*, ed. Aurelian Sacerdoteanu, vol. I, București, 1968, p. 346, n. 37 și vol. II, București, 1968, p. 387, mai apropiat textului diplomei; cf. Radu Popa, *Litovoi — un voievod între cnezii*, în „Magazin istoric,” X, 4/1976, p. 2—6. O înțelegere fundamental deosebită, popularizată de A. D. Xenopol, distinge cinci „formațiuni politice”: Țara Severinului, cnezatele lui Ioan, Farcaș, voievodatele lui Litovoi și Seneslau (v. *Istoria românilor din Dacia tratând*, ed. a II-a, vol. II, București, 1914, p. 274 și *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 142). Termenul de „formațiune politică” sau „prestatală” nu corespunde limbajului materialist-istoric contemporan fiind lipsit de conținut.

¹⁵ *DRH.D*, I, p. 31.

¹⁶ Reduși la statutul boieresc, poate incluși sub formula de „frați” al voievodului din Lytua, dacă ar fi să atribuim o valoare figurată expresiei „unacum fratribus suis”.

¹⁷ *Ibidem*, p. 86—88; Hurmuzaki-Densușianu, I^a, p. 148—149 și importanta remarcă a Mariei Holban din recenzia (p. 3, n. 5) referitoare la versiunea publicată în *DRH.D*, I, p. 98—99.

favoarea existenței unui aparat administrativ dezvoltat, cu pircălabi (castelani) puși de marele voievod în județele țării (p. 3—4)). De bună seamă chestiunea terminologiei administrative românești este deosebit de dificilă în condițiile înfățișării sale pînă tîrziu, în sec. XVI, în general sub formulări diplomatice latine sau slavone. Dar negarea cu totul a prezenței unor oficiali administrativi domnești în anii 1368—1369 ar face în primul rînd inutile și inaplicabile poruncile lui Vladislav voievod. Or, chiar în toamna anului 1368 (sau în iarna ce a urmat) oastea voievodului Transilvaniei, Nicolae Lackfi a luptat pe Ialomîța cu românii conduși de „comițele Dragomir, castelanul de Dimbovița”. Este adevărat că informația este de sorginte latină, maghiară, extrasă din cronica lui Ioan Totsolymosi, arhidiacon de Tîrnave, dar persoana boierului Dragomir este reală chiar dacă titulatura sa românească nu era aceea de comite și castelan de Dimbovița.

Rămîne la fel de nelămurită semnificația inscripției pusă la anul 1300 pe mormîntul comitelui Laurentius de Cimpulung¹⁸. Ipoteza existenței unui comitat ungar¹⁹ prelins peste înălțimile înconjurătoare în depresiunea Cimpulungului, legată cu văile vecine spre apus și răsărit doar prin drumuri de culme, nu poate fi discutată pînă ce nu va fi stabilită măcar ipotetic relația acestei preținse structuri străine cu voievozii români de la Argeș²⁰.

În sfîrșit, o ultimă dovadă invocată de C.C. Giurescu în sprijinul centralizării statale realizată încă de la începutul secolului al XIV-lea — suma de 7 000 mărci de argint²¹ pe care Basarab I ar fi oferit-o regelui Carol Robert d'Anjou în 1330 ca despăgubire de război — rămîne practic fără obiecție (p. 4)²². Dovada nu este însă peremptorie atîta vreme cît între situația la un moment dat a vistieriei domnești și centralizarea statală nu se poate stabili o relație cauzală atît de simplă, precum ni se propune.

II. „*Pretinsa colaborare româno-tătără*” (p. 4—5). O precizare se impune în primul rînd asupra concepției lui C.C. Giurescu referitoare la sinteza istorică, în raport de exemplu cu aceea a lui Nicolae Iorga. Primul concepe o sinteză pe baza realizărilor și interpretărilor generale ale istoriografiei, ilustrată cu texte ale surselor semnificative, călăuzită, în cazul divergențelor, de opinia potrivit căreia adevărul se află undeva la mijloc. Pentru Nicolae Iorga orice sinteză înseamnă o nouă analiză a tuturor surselor din mereu alt unghi de vedere — de unde posibilele divergențe în tratarea chiar și aceluiași subiect. Rezultă însă din cele spuse despre prima accepțiune a sintezei că a combate punctele de vedere exprimate în aceasta înseamnă, de fapt, a discuta cercetările speciale pe care le-a încorporat. În cazul de față, al „pretinsei colaborări româno-tătără”, recenzia își propune să infirmе ipotezele — numite de autoare „teorii” — datorate lui Gheorghe I. Brătianu (p. 4—7)²³. În cîteva note și comunicări (1931, 1935, 1945, 1947) savantul medievist încercase elaborarea unui model ipotetic al acțiunii politice din sec. XIII—XIV a Hanatului tătarec din nordul mării Negre în spațiul carpato-dunărean-pontic și în Balcani. I se păruse (1947) că o „obediță” a principelui Țării Românești față de Hanatul Kipçaq ar fi de crezut în jurul anului crucial 1330, ținînd seama de luptele în aceeași tabără ale românilor și tătarilor, alături de bulgari, în 1323, 1330²⁴, de arborarea tamgalei hanului deasupra reprezentării cartografice a Vicinei din 1339 (portulanul lui Dulcert), de agresivitatea politicii tătarești în deceniile 4—6 ale secolului XIV în zona Carpaților Orientali. Între argumentele profesorului de la Universitatea din Iași se afla și mențiunea diplomei regelui Ludovic d'Anjou, din 24 aprilie 1351, Buda, despre colaborarea oștirii lui Basarab I cu „păgînii vecini” (i.e. tătarii) în războiul din 1330 cu trupele lui Carol Robert regele Ungariei²⁵. Atenția criticii actuale (p. 4) este focalizată asupra acestui singur document,

¹⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 273.

¹⁹ Cf. Constantin C. Giurescu, Dinu. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1975, p. 263.

²⁰ Nicolae Constantinescu, *La résidence d'Argeș des voivodes roumains des XIIIe et XIVe siècles*, în „Revue des études sud-est européennes”, VIII, I/1970, p. 5—31.

²¹ Ar rezulta aproximativ 1,5 t argint, v. corespondențele la Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 286.

²² V. Maria Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în „Cronica pictată”*, în „Studii. Revistă de istorie”, XX, 1/1967, p. 31—32.

²³ V. și critica nemominalizată din *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în *loc. cit.*, p. 325.

²⁴ Ioan Cantacuzino, *Istoriit*, în *Fontes*, III, p. 482—483; cronica sîrbă la Franc. Xav. de Pejacevich, *op. cit.*, p. 266 (un studiu recent al surselor sîrbe la Anca Iancu, *Știri despre români în izvoarele istoriografice sîrbești (Secolele XV—XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 7—40); N. Iorga, *St. doc.*, III, p. II.

²⁵ Gh. I. Brătianu, *Originile stemelor Moldovii și Țării Românești*, în „Revista istorică Română”, I, 1931, p. 59.

prezentat drept o încercare a regelui Ludovic I de a scuza înfringerea tatălui său în 1330 prin sporierea „de ochii lumii” a efectivelor înamicului. Se acordă astfel documentului calitățile unui manifest propagandistic, fără valoare ca sursă istorică pentru reconstituirea războiului din 1330. Într-un studiu anterior²⁶ versiunea bătăliei după actul din 1351 fusese încadrată șirului celorlalte mențiuni diplomatice referitoare la evenimentele din 1330, sugerându-se însă posibilitatea confuziei între fictivii aliați ai lui Basarab I și prezența cumanilor, dar în oastea regelui Carol Robert d'Anjou. Reluarea criticii diplomei din 1351, cercetată integral și în propriul ei context nu este de prisos. Este vorba, de fapt, despre o danie a regelui Ludovic d'Anjou pentru magistrul Kolos, drept răsplătă a serviciilor sale credincioase, între care și cele din 1330, pe vremea când regele Carol Robert „cum valida multitudo sue gentis ad recuperandum quasdam partes predicti regni Hungarie per Bozorab woyuodam infidelem ipsius patris nostri occupatas contra eundem Bozorab ad partes Transalpinas accessisset, predictusque Bozorab quadam subdola infidelitate et damnabili presumptuositate se contra eundem patrem nostrum tanquam suum dominum naturalem cum tota sua potentia et vicinorum paganorum ac aliorum elusdem patris nostri infidelium aggregata caterva diem extremum predicti patris nostri claudere ex abrupto cupiens et animo desiderans anhelanti hostiliter obsecisset [...]”²⁷ (subl. S.I.). Ceea ce surprinde de la început este veracitatea elementelor campaniei din 1330 înfățișate în documentul redactat după aproape 21 de ani de la eveniment și contrastul evident cu versiunile altor acte din vremea domniei lui Carol Robert Insuși: nu se amintește nimic despre cursa întinsă de volevodul Basarab I „cavalcadei” pașnice a regelui și escortei sale prin Țara Românească, de pacea mincinoasă, precum în documentul din 2 noiembrie 1332. Dimpotrivă cauza războiului — recuperarea unor prelinse părți ale regatului ocupate de Basarab I, efectivele angajate de beligeranți — regele „cum valida multitudo sue gentis”, volevodul „cum tota sua potentia”, primejdia de moarte prin care a trecut Carol Robert d'Anjou în cursul bătăliei, sînt confirmate și de alte surse, nu prezintă elemente propagandistice. Singurul element insolit pare a fi doar pomenirea participării la bătălia din 9—12 noiembrie 1330, alături de întreaga oaste a volevodului Țării Românești, a puterii vecinilor păgîni și a mulțimii reunite a celorlalți lipsiți de credință față de regele angevin. Dar aceștia din urmă pot fi, eventual, echivalați cu mențiunile alianței române (doc. din 2 ianuarie 1333)²⁸ și a participării la bătălie a fiilor volevodului Basarab I (doc. din 19 mai 1335)²⁹. Ar rămîne așadar fără un suport documentar direct, din vremea domniei regelui Carol Robert chiar, pomenirea ajutorului primit de volevod din partea vecinilor păgîni. Fabricarea acestei alianțe păgîne — iar nu schismatice, i.e. a românilor de la est de Carpații orientali, cum opinia Nicolae Iorga — de către cancelaria regală angevină și consemnarea ei unică, într-un act de danie, redus ca importanță și circulație, nu este de natură să acrediteze cu suficientă probabilitate ideea scopului propagandistic urmărit, de explicare și scuzaare a înfrîngerii din 1330. Epoca redactării documentului (circa 1351) — a campaniilor angevine împotriva tătarilor — pare să indice mai degrabă o contaminare a textului său cu aceste evenimente mai recente, o arbaizare în spiritul misiunii de cruciadă antimongolă ce și-o atribuiseră atît regele Ludovic I cît și părintele său Carol Robert d'Anjou. Astfel și redactarea cancelariei angevine privitoare la o alianță româno-tătară în 1330 căpătă oarecare șanse de a fi acceptată de contemporani. Corespunzător însă acestei interpretări, ipotetice, documentul din aprilie 1351 ar ilustra unele realități politice contemporane (începutul deceniului șase al secolului XIV), a vecinătății și alianței dintre Țara Românească și Hanatul tătăresc, cea din urmă dacă nu efectivă, măcar posibilă sau apreciată ca atare. Tradiția cronicărească privitoare la evoluția principatului dintre Carpații Meridionali și Dunăre în prima jumătate a sec. XIV supusă unei critici atente, exprimată cu multă prudență (Emil C. Lăzărescu, 1946) confirmă în mod paradoxal aserțiunea redactorilor documentului angevin din 1351³⁰. Dealtfel prezența păgînilor tătari în vecinătatea Țării Românești era o realitate la mijlocul veacului al XIV-lea. O constată chiar și documentele angevine: în 1368 pe marele drum comercial de la Carpați curburii la Marea Neagră (al „Brăillei”) se interpunea statul tătăresc al princi-

²⁶ Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 321—325.

²⁷ Hurmuzaki-Densușianu, I³, p. 14—15.

²⁸ Hurmuzaki-Densușianu, I³, p. 627: „idemque tanquam vir iniquus et dolo plenus ac nequitia contra particularem gentem nostram aggregata sibi quadam potentia et societate Olakali [...] ipsam gentem nostram invasisset”.

²⁹ Hurmuzaki-Densușianu, I³, p. 34—36.

³⁰ Emil Lăzărescu, *Despre relațiile lui Nicolae Alexandru volevod cu ungurii*, în „Revista istorică”, XXXII, 1946, p. 132: „ni se pare că sîntem îndreptățiți a socoti că tradiția cronicărească munteană nu cunoaște nici o expediție unguro-română împotriva tătarilor în prima jumătate a secolului al XIV-lea, ci, dimpotrivă, pare să cunoască una româno-tătară împotriva ungurilor”.

pelui Demetrius³¹ („Timur” după N. Iorga). Oricum însă critica diplomatică a documentului din 1351 nu anulează rezultatele cercetărilor lui Gheorghe Brătianu, prin care savantul medievalist încerca să elaboreze schița ipotetică a raporturilor dintre români și Hanatul tătaresc Kipčaq în veacul al XIV-lea. Reconstituirea istoriei Țării Românești care nu face abstracție de influențele Ungariei angevine, incomparabil mai bine cunoscută documentar, nu poate trece cu totul cu vederea vecinătatea marii puteri tătarăști, din păcate mult mai puțin ilustrată de izvoarele cunoscute astăzi. În pofida acestei stări a informației referitoare la lumea tătarokipčaqă, ale carei hotare începeau la răspîntia sec. XIII—XIV dincolo de pasurile Carpaților Orientali, unele presupuneri se pot face pe marginea citorva mențiuni fugare ale izvoarelor. Punctul de plecare poate fi tot dosarul afacerii cavalerilor ioaniți : către mijlocul sec. XIII principatul voievodului Seneslau din Cumania³² — pare să fi fost într-o relație de subordonare față de tătari³³. După circa o jumătate de secol „Descrierea Europei orientale” a geografului anonim³⁴ releva dominația Hoardei de Aur în regiunile periferice ale fostului imperiu mongolokipčaq, la începutul domniei ungare a lui Carol Robert d'Anjou ; Bulgaria, Rutenia erau tributare tătarilor. Între cele două limite, 1247 — circa 1310, trebuie să plasăm expedițiile lui Noqai în Galiția, intervenția mongolă în Bulgaria, solicitată după 1263 de țarul Constantin Tih³⁵ și a doua mare invazie tătară în Ungaria (1285)³⁶. Hanii de la Sarai reușiseră să-și impună și reglementeze dominația asupra principatelor ruse, asigurându-și vasalitatea credincioasă a cnezilor moscoviți, ulterior investiți de mongoli cu titlul de mari-duci³⁷. În contextul internațional, schițat aici, tema cruciadei antitătare atît de frecventă în corespondența regelui Carol Robert cu papalitatea, nu pare să reflecte numai o ficțiune creată de diplomația angevină doar cu scopul obținerii veniturilor dijmelor ecleziastice³⁸. Dimpotrivă, aici se află concentrate eforturile celei mai realiste politici a regelui Ludovic d'Anjou în prima parte a domniei sale ; astfel se explică crearea Țării moldovene a voievodului Dragoș, de inspirație angevină³⁹. Ca și încercările de resuscitare a Episcopatului cuman, acum restrîns la cel al Mîlcovei, aceste inițiative nu se pot reduce la formula „căpătuirii” unor fideli ai regelui Ungariei (p. 6). Întemeierea „mărcii” moldovene de obediență angevină trebuie desigur înțeleasă ca înlocuirea a unuia sau mai multe state românești locale aflate însă sub suzeranitatea tătară. Astfel, se poate, eventual, interpreta martiriul fraților franciscani din 1340, în Valahia și anume la orașul Siret — înainte de întemeierea lui Dragoș voievod⁴⁰. Fără a ignora complexitatea situației Galiției supusă influențelor lituană, ungară și polonă, a probabilei iradierii a acesteia asupra românilor locuitori la est de Carpații Orientali, martiriul franciscanilor din 1340 se poate explica drept o măsură a hanului Hoardei de Aur într-unul din statele de sub suzeranitate sa, aici Moldova românească de la Siret, măsură prevestind represiunea ordonată de Ganibeq împotriva coloniilor italiene nord-pontice. Astfel suzeranitatea tătarokipčaqă la est de Carpați este probabilă, chiar dacă izvoarele nu o atestă în mod explicit⁴¹. De aici posibilitatea unei legături oarecare și între Țara Românească a voievodului Basarab I și hanatul Hoardei de Aur nu mai pare doar o „teorie” a lui G.I. Brătianu. Sub același unghi de vedere ar trebui poate interpretate mențiunile cronicilor săsești din Blrsa referitoare la raidurile tătare care

³¹ Hurmuzaki-Densușianu, I³, p. 144.

³² Pentru întinderea ei v. Rogerius, în *Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Rgumque Stirpis Arpadatanae Gestarum*, ed. Emericus Szentpétery, vol. II, Budapeștini, 1938, p. 564.

³³ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 26.

³⁴ Popa-Lisseanu, *Izvoarele*, II, p. 53, 54.

³⁵ Bertold Spuler, *Les mongoles dans l'histoire*, Paris, 1961, p. 83.

³⁶ *Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum...*, vol. I, Budapeștini, 1937, p. 472.

³⁷ Bertold Spuler, *op. cit.*, p. 90.

³⁸ Maria Holban, *Contribuții la raporturile dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în loc. cit., p. 324.

³⁹ Lucrarea fundamentală în problemă o datorăm lui Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*, București, 1973.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 47. Sursa este o adnotare din analele minorităților : „[...] în Valachia et civitate Seret frater Blasius, una cum fratre Marco martyrii coronam fortiter adipiscabantur ibidem sepulti XIV Junii”, (*Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum auctore A.R.P. Luca Wadingo Hiberno, editio tertia*, ed. P. Josephus Maria Fonseca ab Eborā, vol. VII, Ad Claras Aquas/Quaracchi, 1932, p. 287).

⁴¹ V. totuși Iulian Kulakowski, în „Vizantilskii Vremennik”, IV, 1897, p. 324 ; Karpato-dunaiskie zemli v srednie veka, Chișinău, 1975, p. 45—46.

au afectat această țară a regatului angevin. Sub anul 1336 Breve Chronicon Daciae include știrea : „Tartari denuo vastarunt Hungariam et in Transilvania septennium morati sunt”⁴². Marea compilație de anale săsești Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum amplifică astfel informația plasată între datele 1320 și 1340 : „Tartari tertio Hungariam vastarunt, et in hisce Transilvaniae partibus toto septennio morati sunt, omnia vastantes et diripientes, praeter urbi Brasso-viam, et oppidi Rosenau arcem, in edito monte sitam, ita tamen, ut oppidum ipsum funditus, cum vicina arce, ad Barcam fluvium, (die Orlenburg) in plano, delerent. Unde ipsum oppidum vix dum in hodiernum usque diem restitui potuit. Vestigia arcis Orlenburg adhuc conspiciuntur”⁴³. Afectarea Birsei în zona Rîșnov—„Orlenburg”—Brașov poate presupune pătrunderea tătarilor și prin trecătoarea Rucăr-Bran ceea ce ar fi impus însă asigurarea invadatorilor în privința atitudinii voievodului Țării Românești sau, eventual, controlul direct asupra acestei căi de trecere spre Transilvania.

Un aspect particular al relațiilor Țării Românești cu tătarii îl constituie „cotroversa” extinderii spre est a voievodatului lui Basarab I și a stăpînirii de acesta a Chillei (p. 7—8). După opinia lui C. G. Giurescu ele s-ar explica prin colaborarea româno-tătară, portul la Dunăre fiind cedat de către han marele-voievod Basarab I drept feud⁴⁴. Recenzarea acestei opinii și adiacentă a celor ce ar susține-o, emise de părintele Vitalien Laurent, G. I. Brătianu și Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, se concentrează aproape exclusiv asupra pasajelor referitoare la românii de la Dunărea maritimă din descrierile geografului arab Abul Fedā și a cronicii rimite „Düsturname” a lui Enveri. În sine ceea ce se poate opune opiniei lui C. C. Giurescu sînt nonechivalența „țării românilor” în care se afla Isaceea, pomenită de Abul Fedā, cu Țara Românească⁴⁵ și rezervele lui Paul Lemerle în legătură cu poziția Chillei la hotarul acestei din urmă țări în 1337/9, dată fiind redactarea tirzie (1465) a cronicii lui Enveri. Mai întîi despre cele de pe urmă rezerve, trebuie relevată totuși tradiția și consemnarea diplomatică otomană care distinge succederea la Chilia a stăpînirilor română și ungară⁴⁶, fără a mai vorbi de cea a lui Ștefan cel Mare, ce coincide tocmai anului 1465. Ipoteza contaminării în cronică lui Enveri a stărilor de fapt de la Dunărea de Jos din 1462, cunoscute autorului, cu relatarea expediției lui Umur begul de Aydin din 1337/1339 este în felul acesta mai greu de explicat. De fapt proveniența formulei de sinteză din 1935 a lui C. C. Giurescu privitoare la extinderea spre regiunea de la gurile Dunării maritime se află în reconstituirea istorică propusă de Dimitrie Onciul și afirmată mai ales în cursurile sale universitare⁴⁷. Conform opiniei lui D. Onciul în-tinderea Țării Românești spre „părțile tătărești”, — pomenită mai tirziu în titlul domnesc —, în-corporarea ținuturilor de la gurile Dunării și pînă aproape de țărmul mării s-ar datora colaborării românești la războiul angevin contra tătarilor „pe la 1345—1346”⁴⁸. Păstrînd forma propusă de Onciul, C. C. Giurescu îi modifică sensul pe temeiul unei analogii — stăpînirea pontică a țarului bulgar Theodor Sviatoslav, acordată de tătari, ipoteză datorată lui Gheorghe Brătianu și împărtășită de altmînter de Nicolae Iorga⁴⁹. Temeiul documentar al afirmațiilor lui Dimitrie Onciul este în primul rînd cronică lui Ioan Totsolymosi, arhidiacon de Tîrnave, chestiunea reducîndu-se deci la aceea a raporturilor româno-angevine, asupra cărora se va reveni mai jos. Din exemplul divergențelor de opinie, exprimate altmînter peremptoriu, rezultă nu atît con-cluzia cît constatarea stadiului actual al cercetării, departe de a oferi o reconstituire istorică plauzibilă. Impresia ce se desprinde din critica fărîmelor de informații privitoare la realită-țile istorice de pe teritoriile dintre Carpații de curbură și Marea Neagră, pe axa Dunării

⁴² Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, vol. IV, Kronstadt, 1903, p. 1.

⁴³ Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici, ed. Josephus Trausch, vol. I, Coronea, 1847, p. 20.

⁴⁴ C. C. Giurescu, Probleme controversate, p. 145, n. 6.

⁴⁵ De aici însă consecința existenței unui stat românesc nord-dobrogean, în jurul Isaceei atacat de Umur beg în 1337/1339.

⁴⁶ Documente turcești privind istoria României, vol. I, ed. Mustafa A. Mehmed, București, 1976, p. 10. Datarea documentului este discutabilă, el pare a fi mai degrabă din vremea lui Ștefan vodă Lăcustă (1538—1540).

⁴⁷ Cunoașterea evoluției gîndirii istorice a lui Dimitrie Onciul în ultimele sale două decenii de viață, cînd a publicat extrem de puțin, trebuie să includă mai ales cursurile sale universitare, dezvoltătoare ale primelor sale enunțări, v. și N. Iorga, Două cuvînte de pomenire: I. Bogdan și D. Onciul, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, 3, 1924, p. XI.

⁴⁸ D. Onciul, Curs de istoria românilor. De la întemeierea Principatelor pînă la epoca lui Ștefan cel Mare, 1905/1906, București, f.a., p. 227—228.

⁴⁹ G. I. Brătianu, Recherches sur l'ancienne et l'actuelle Albă, Bucarest, 1935, p. 112.

maritime, este aceea a unei complexități de influențe politice și pluralități statale, imposibil de simplificat la singură extinderea până pe aceste meleaguri a Țării Românești.

III. *Relațiile Țării Românești cu Ungaria angevină (deceniile 4–6 ale sec. XIV)* : „colaborarea ipotetică a românilor cu ungurii împotriva tătarilor” (p. 4–7). Miezul divergențelor de opinie stă în rezultatul criticii istorice a pasajului cronicii lui Ioan de Tîrnave referitor la omagiul lui Nicolae Alexandru voievod către regele Ungariei, Ludovic d'Anjou. C.G. Giurescu interpreta mențiunea cronicarului maghiar în sensul restabilirii în 1343 a raporturilor dintre cele două țări după războiul din 1330 printr-o întrevvedere a regelui angevin cu fiul și asociatul la domnie al marelui voievod Basarab I. Întrevederea ar fi fost urmată de stabilirea modalităților colaborării militare împotriva tătarilor⁵⁰. Maria Holban combate aceste interpretări prin concluziile cercetărilor sale, în principal „Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină” (1962), dezvoltătoare a celor scrise de Emil C. Lăzărescu în 1946⁵¹. Studiată în paralel și dependent de situația Severinului, chestiunea suzeranității angevine asupra Țării Românești este rezolvată în sensul datării ei în anul 1355. La menținerea concluziilor din 1962, recenzia actuală adaugă un nou argument : contaminarea textului respectiv din cronică lui Ioan de Tîrnave cu informațiile referitoare la omagiul marelui voievod Basarab I prestat regelui Carol Robert în 1324 când avusese loc în Transilvania și o răscoală a sașilor (p. 5–6). Noul argument contestă astfel valoarea pasajului cronicii pentru începutul domniei lui Ludovic d'Anjou ; totodată marchează o distanțare netă față de concluziile lui Emil Lăzărescu și chiar ale studiului din 1962⁵². Prin acestea fusese pusă în discuție doar datarea evenimentelor descrise de cronică în limitele domniei lui Nicolae Alexandru, nu însăși veracitatea lor. O nouă analiză a pasajului incriminat nu este de prisos pentru relevarea posibilităților de interpretare. Deci după urcarea lui Ludovic d'Anjou pe tronul părintesc (1342), cronică lui Ioan Totsolymosi include un capitol, al II-lea, „De prima exercituall expeditione Lodowici Regis contra Saxones”⁵³, urmat de un altul, al III-lea, „De obedientia Alexandri, Walwoda Transalpin” : „Cum autem esset in partibus memoratis quidam princeps seu baro potentissimus Alexander Walvoda Transalpinus ditioni eiusdem subjectus ; qui tempore quodam Caroli Regis patris sui a via fidelitate divertendo rebellaverat, et per multa tempora in rebellione permanserat ; audita pietatis ac etiam potestatis ejusdem Lodowici Regis fama, ad ipsum sponte personaliter veniens, circa confinia ipsarum partium ad pedes Regiae Majestatis, humotenus est prostratus, et ab obedientiam ac fidelitatem debitam reductus ; et integratus solennia munera, xenia, et clenodia praestando, et suum dominum, ac sanctam coronam recognoscendo, cum gaudio et laetitia ad propria remeavit, et ab illo tempore fidelitatem conservavit”⁵⁴. După Emil Lăzărescu arhidiaconul de Tîrnave descrie aici o clasică ceremonie de omagiu. Desfășurarea ei cîtă vreme mai trăia încă marele voievod Basarab I i se părea greu de admis ; oricum diploma angevină pentru episcopul Dimitrie de Oradea indică eroarea de datare a cronicii : tratativele supunerii s-au purtat de înaltul prelat după numirea sa în funcția episcopală (15 iulie 1345)⁵⁵. Prin coroborarea cu cea dintîi premiză omagiul ar fi avut loc după 1351/1352, data morții lui Basarab I, deci prin 1353–1354, căci la 20 februarie 1355 diploma lui Ludovic I d'Anjou îl numea pe Alexandru „voievodul nostru transalpin”⁵⁶. Ceremonia însăși s-ar fi petrecut mai tirziu, eventual în iarna anului 1359 cînd regele Ungariei se afla în Transilvania⁵⁷. Dar conjunctura internațională ce ar fi determinat pe Nicolae Alexandru voievod să presteze atunci personal omagiul regelui, pusă în legătură cu evenimentele contemporane din Moldova — „descălecatul” lui Bogdan⁵⁸ —, nu mai rezistă stadiului actual al cercetării în

⁵⁰ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 271 ; Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 35.

⁵¹ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 115–139.

⁵² Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 334–336, n. 1 de la p. 336 referitoare și la alcătuirea „frontului comun” împotriva tătarilor de către Țara Românească și Ungaria.

⁵³ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. Joannes Georgius Schwandtnr, vol. I, Vindobonae, 1766, p. 216 217 : „Interea accidit, ut quaedam gens Saxonum in ejus regno in partibus Transilvanis quasdam commotiones fecisset, et census consuetum, ac jura regalia solvere denegasset. Copioso igitur moto exercitu idem Rex, cum suis baronibus, militibus, nobilibus, et regnicolis ad conterendam ipsorum proterviam personaliter accessit : et eis refrenatis, ac ad obedientiam reductis, laudabiliter triumphando remeavit”.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 217.

⁵⁵ Dimitre Onciul, *Radu Negru*, în loc. cit., p. 362, n. 100.

⁵⁶ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 138.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 139.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 138.

această problemă⁵⁹. Astfel omagiul principelui sau baronului prea puternic Alexandru, voievodul transalpin, descris de Ioan de Tîrnave, rămîne un eveniment esențial nelămurit. Acum se propune rezolvarea dificultății prin desființarea informației izvorului (p. 5—6). Pentru a reveni asupra textului arhidiaconului de Tîrnave, trebuie precizată mai întîi originea discuției; ea constă în dubla nepotrivire: pe de o parte omagiul descris de cronică nu se încadrează liniei politice afirmată în 1330 și continuată pînă la moarte de marele voievod Basarab I, pe de alta domnia lui Nicolae Alexandru, ale căruia relații cu Ungaria sînt cunoscute, nu a început decît din 1351/1352. Principalele interpretări propuse au vizat fie rectificarea cronologiei (Emil Lăzărescu, 1946), fie a cronologiei și a identității personajelor numite în cronică (Maria Holban, 1962, 1978). Ambele interpretări au propus corecțiile lor datorită confruntării textului cronicii cu diploma regală din 1355 pentru episcopul Oradei, Dimitrie.

Analiza textului cronicii se poate înfăptui însă și printr-o critică de sine stătătoare a pasajului respectiv, prin disjuncția sa de informațiile diplomei angevine din 1355. Procedîndu-se astfel, de altminteri neintenționat, s-a admis (D. Onciul, 1899) plasarea evenimentului chiar în primul an al domniei lui Ludovic I d'Anjou (1343). Ulterior Nicolae Iorga și Bălint Hóman au corectat datarea, propunînd anul 1344, fără o argumentare specială. Critica recentă (E. Lăzărescu, 1946; M. Holban, 1962, 1978) folosind itinerariile regelui Ungariei⁶⁰ și studiul conjuncturii politice a înfirmat aceste datări, fie deoarece în 1343 Ludovic I nu se afla în Transilvania, fie pentru că în 1343 și 1344 în aceleași ținuturi nu avusese loc nici o răscoală a saxonilor (p. 5—6). Astfel în final analiza conjugată a capitolelor II și III ale cronicii referitoare la răscoala saxonilor și omagiul principelui Alexandru Basarab a tîns spre totala lor devalorizare, mai întîi particulară și apoi globală. Lipsa de valoare a informațiilor cuprinse în primul capitol le-a făcut caduce și pe cele inserate de următorul, considerîndu-se drept cauză legătura dintre ele.

Episodul omagiului principelui Alexandru Basarab petrecut, potrivit arhidiaconului de Tîrnave, la începutul domniei regelui Ludovic I d'Anjou, se leagă de rebeliunea sașilor prin poziția sa, de capitol următor, în redacția cronicii care s-a păstrat și mai ales prin desfășurarea ambelor în același spațiu geografic transilvan: „cum autem esset [rex-S.I.] in partibus memoratis” (cap. III), i.e. „in partibus Transilvanis” (cap. II)⁶¹. Cronologia lui Ioan Totsolymosi, cu excepția a 2—3 date certe, este cu totul relativă⁶².

Factorul conducător pentru corelarea, datarea și verificarea evenimentelor descrise de cronică rămîne așadar prezența regelui Ludovic I în Transilvania și anume nu multă vreme după moartea tatălui său. La 8 martie 1344 suveranul angevin, aflat la Vișegrád, scria voievodului Transilvaniei, comite de Solnoc, Nicolae de Siroka, să amîne o seamă de judecăți pînă la sosirea sa în acele locuri⁶³. Plecarea regelui spre Transilvania s-a produs cu oarecare întîrziere — cauzată de întoarcerea reginei mame din Napoli; abia la 28 mai Ludovic d'Anjou se afla la Lipova⁶⁴. Itinerariul ulterior l-a condus pe rege pînă aproape de Brașov (15 iunie 1344)⁶⁵ și la înapoiere, după un popas ceva mai lung lingă Biertan (4 iulie, 17 iulie)⁶⁶, la Alba Iulia (27 iulie)⁶⁷. După mai bine de două luni regele Ludovic d'Anjou și curtea sa s-au înapoiat la Vișegrád (13 august 1344)⁶⁸ în preajma sărbătorii Sfintei Marii.

Examenul actelor cancelariei angevine emise în timpul călătoriei în Transilvania și care s-au păstrat, evocă o singură problemă majoră, în măsură să fi provocat deplasarea regelui

⁵⁹ Ștefan S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, X, 1973, p. 99—120. Dealtfel nimic nu obliga pe domnul român să presteze omagiul într-o situație nefavorabilă Ungariei.

⁶⁰ Bela Sebestyn, *A magyar királyok tortozkodása helyei*, Budapest, f.a., p. 39—43.

⁶¹ Pentru aceeași înțelegere Georgius Pray, *Commentarii Historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum regno Hungariae nexu*, Budae, 1837, p. 118.

⁶² Un studiu asupra acestei probleme a elaborat Ștefan S. Gorovei, material în curs de publicare.

⁶³ DIR.C, XIV/4, p. 174, doc. 219.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 189—190, doc. 240.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 194—195, doc. 245.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 195, doc. 247.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 204—206, doc. 254.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 209, doc. 261.

Ludovic în aceste ținuturi. Asume faptul că „inter venerabilem in Christo patrem dominum Andream, eadem gratia episcopum Transilvanum, ab una, et universos nobiles, Syculos et Saxones partis Transilvane, parte ab altera, rixe, discordie et diverse materie questionum in mutua acquisitione iurium utrarum partium, quibus deberent frui et potiri, verse et ventilate diutius extitissent [...]”⁶⁹. Pentru a restabili pacea Transilvaniei, sfîșiată de contestații, neînțelegeri, certuri, lupte („rixae”) ⁷⁰ chiar, între episcopul țării, pe de o parte, nobili, secui și sași, pe de alta, după cercetarea la fața locului regele a dat diploma solemnă din 27 iulie 1344 (Alba Iulia)⁷¹ care stabilea în principal limitele justiției eclesiastice, pînă atunci exercitată abuziv. Totodată ca o dovadă a gravității situației politice existente și pentru depășirea crizei, în afara admonestării severe a episcopului în chiar textul diplomei din 27 iulie ⁷², regele a procedat, înaintea plecării sale, la înlocuirea lui Nicolae de Siroka cu Ștefan Lackfy în funcția de voievod al Transilvaniei ⁷³. Rolul sașilor în marele diferend cu episcopul pare să fie sugerat și de faptul că originalele actelor de întărire ale regelui Sigismund de Luxemburg pentru această diplomă — singurele în care textul ei s-a transmis — se păstrau în arhive din orașele saxone ⁷⁴.

Între participările sașilor la „rixae, discordie et diverse materie questionum” pomenite de diploma angevină din 27 iulie 1344 și „quasdam commotiones” amintite de cronica lui Ioan de Tirnave și atribuite saxonilor transilvăneni apropierea pare evidentă ⁷⁵. Aceasta mai cu seamă dacă se ia în considerare tehnica redactării analelor medievale și concepția socio-politică a autorului. Dar mai există și un puternic motiv personal pentru a explica versiunea lui Ioan de Tirnave: una dintre părțile în conflict, episcopul Andrei al Transilvaniei a fost binefăcătorul și superiorul arhidiaconului cronicar ⁷⁶.

În trecere mai este de remarcat preluarea amplificată a pasajului cronicii în marea compilație a analelor săsești *Chronicon-Fuchsio-Lupino-Oltardinum* sub anul 1345 ⁷⁷.

Se poate presupune deci, cu oarecare probabilitate, că pasajul cronicii lui Ioan Tot-solymosi referitor la mișcarea sașilor reprezintă versiunea subiectivă a unor evenimente reale petrecute în Transilvania anulului 1344. Cu aceste evenimente cronica asociază supunerea principelui Alexandru Basarab. Scena descrisă este aceea a unui omagiu clasic ⁷⁸, mai precis a unui omagiu „en marche”, „circa confinia ipsarum partium”, i.e. Transilvaniae. O eroare a cronicarului în privința numelui voievodului Țării Românești, Alexandru în loc de Basarab I (p. 6) a fost combătută argumentat de Emil Lăzărescu în 1946 ⁷⁹. Posibilitatea asocierii la domnie a tatălui cu fiul susținută de Dimitrie Onciul și mai recent de Emil Virtosu ⁸⁰, a fost respinsă, întemeiat, de Emil Lăzărescu (1946), Octavian Iliescu (1951) și Maria Holban (1962, 1978).

⁶⁹ Hurmuzaki-Densușianu, I, p. 692—693; DIR.C, XIV/4, p. 629.

⁷⁰ Ceartă cu încăierare, contestație cu armele.

⁷¹ Hurmuzaki-Densușianu, I, p. 692—694; DIR.C, XIV/4, p. 204—206.

⁷² „[...] nici pomenitul episcop al Transilvaniei, nici vicarii sau arhidiaconii săi să nu poată, să nu îndrăznească și să nu cuteze a se amesteca în drepturile lumești afară de pricinile arătate mai înainte”, (DIR.C, XIV/4, p. 205).

⁷³ Post 15 iunie — ante 27 august 1344, cf. Francisc Pall, DIR. Introducere, I, p. 499/113; eventual 27 iulie <13 august.

⁷⁴ Biblioteca Gimnaziului evanghelic din Brașov; Arhiva Capitlului din Mediaș, v. Zimmermann, Werner, Müller, Urkundenbuch, II, p. 22.

⁷⁵ Pentru acest din urmă aspect v. sugestiile lui Robert Escarpit, colab., *Literar și social. Elemente pentru o sociologie a literaturii*, București, 1974.

⁷⁶ Antal Pór, János, kükkillei, főesperes, Nagy Lajos király törtenetiroja (1349—1397) [Ioan, arhidiacon de Tirnava, cronicarul lui Ludovic cel Mare], II, în „Századok”, XXVII, 1893, p. 98.

⁷⁷ *Chronicon-Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, 20: „1345. Ludovicus I. Caroli filius, cum esset annorum 17. successit patri. Omnium primo domuit Saxones, in Transilvania rebellantes (ut et nobilis illius regionis Schaesburgensibus etiam in fide permanentibus, et templum S. Nicolai aedificantibus, tulit opem, collaudataque ipsorum virtute, privilegia et immunitates contulit), exceptis forte Coronensibus, qui regi huic semper ac indefesse tam fideliter tamque grata exhibuerunt servitium ut in eorum meritis obsequiosis animus Regis mitissime conqueverit (vid. Pallad. Cor. Privill. hujus Reg. mihi no 6-tum Anno 1377. exarat p.m. 18)”. Documentul la care se face aici aluzie și a cărei formulare se preia, este din 19 noiembrie 1377, Zollos, Hurmuzaki-Densușianu, I, p. 242.

⁷⁸ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 134.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Emil Virtosu, *Titlatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în sec. XVI)*, București, 1960, p. 137—142.

Pentru depășirea acestui impas s-a luat în considerație, drept singura soluție posibilă, eroarea de cronologie a lui Ioan de Tirnave⁸¹. Totuși, la o nouă analiză a textului cronicii soluția nu este unică. Dacă numele celui ce a prestat jurământul regelui este corect, Alexandru, atunci calitatea sa, „*waivoda Transalpinus*”, ar putea rezulta dintr-o eroare. În spiritul analelor medievale nu este exclus ca arhidiaconul Ioan de Tirnave să fi arhaizat, numind pe contemporanul său, Alexandru Basarab, voievod al Țării Românești *înainte de a-și fi început acesta domnia*. Nu este de respins nici ipoteza adăugirii ulterioare sau de către un compilator mai târziu a titlului voievodal inspirat din diplomele angevine din 1355, 1359 și 1365 care-i confereau lui Alexandru Basarab acest titlu.

Ipoteza unei erori a titlului celui ce a prestat omagiul regelui Ludovic d'Anjou este sugerată însă de chiar textul cronicii care pare să ezite în calificarea lui Alexandru Basarab : „*quidam princeps seu baro potentissimus, Alexander Waivoda Transalpinus*”⁸², din care ultima parte ar putea fi o anticipare sau o adăugire ulterioară.

În sensul ipotezei în discuție este semnificativă asocierea pasajului cronicii cu textul cunoscutei scrisori din 1345 a papei Clement al VI-lea către regele Ludovic I d'Anjou⁸³, referitoare la răspindirea credinței catolice printre „*Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie Transilvanis, Ultrapinis et Sirmis*” („*valahii-romani locuitori în ținuturile transilvane, ultra-alpine și sirmiene ale Ungariei*”). În această cauză curia avigonează îndreptase scrisorile sale spre rege, către regina-mamă Elisabeta, episcopul de Oradea, „*necnon nobilibus viris, Alexandro Bassarati et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao, voyuade de Bivinis, Sanislao de Syprach, Aprozye, voyuade de Zopus*”⁸⁴, et Nicolao, voyuode de Auginas necnon fratribus ordinis minorum in partibus illis commorantibus” („*de-asemeni nobililor hărbați Alexandru Basarab și altor valahi-romani, atit nobili cit și oameni din popor, lui Nicolae principele de Remetea, lui Vladislav voievodul de Bivinis, lui Stanislav de Syprach, lui Aprozye voievodul de Zopus și lui Nicolae voievodul de Auginas, precum și fraților ordinului minorităților locuitori în acele ținuturi*”⁸⁵). Fără a zăbovi asupra motivației scrisorilor papale către rege — foarte probabil de căutat într-o încordare a relațiilor angevinului de la Vișegrád cu Clement al VI-lea ca efect al atitudinii celui din urmă în criza napolitană în preajma și după asasinatul de la Aversa (18 septembrie 1345)⁸⁶ — trebuie remarcată viziunea curiei avigoneze asupra realităților din ținuturile Ungariei („*in partibus Ungarie*”). Această viziune era rodul informațiilor culese la fața locului de misionarii franciscani, stabiliți aici, și transmise la Avignon. Pentru identificarea, localizarea principelui și voievozilor amintiți au fost propuse diverse interpretări; ele par să tindă spre a-i socoti drept cnezi sau voievozi români din Transilvania⁸⁷. Între ei, Alexandru Basarab deținea o situație aparte, oricum superioară. Amintit după regina Elisabeta, văduva lui Carol Robert d'Anjou, și Dimitrie, episcopul de Oradea, nobilul român pare să fi fost un important susținător al catolicismului, un protector al fraților franciscani „*in partibus Ungarie ultrapinis*”, un personaj cu vază *dar nu și voievod* — asociat sau nu — *al Țării Românești*. Altminteri „*amănuntul*” nu ar fi scăpat cancelariei pontificale. În chip remarcabil trăsăturile portretului principelui Alexandru, schițate în scrisoarea papală, par să derive dintr-o evoluție corespunzătoare evenimentelor descrise în cronica arhidiaconului de Tirnave, desigur cu amendamentul excluderii calificativului de voievod al Țării Românești. Fără premisele evocate de cronicar, menționarea fiului marelui voievod Basarab I, el însuși un vechi infidel notoriu, în corespondența dintre papă și regele Ungariei, drept nobilul bărbat, un personaj de condiție, aproape de rangul unei regine și al unui episcop, pare mai greu de susținut. Dealtfel căsătoria lui Alexandru Basarab cu o catolică din familia spaniolă de Kuenus⁸⁸, petrecută poate acum⁸⁹, întărește impresia rezultată din confruntarea celor două izvoare. La unison ambele surse contrastează însă cu evoluția politică atribuită în

⁸¹ Soluție aproape impusă de datele diplomei din 1355 pentru episcopul Dimitrie de Oradea.

⁸² Punctuația tipăriturii din 1478 în facsimilul reprodus de Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, I, București, 1931, p. 1.

⁸³ Ultima ediție românească *DRH.D*, I, p. 60—61.

⁸⁴ Confuzie posibilă pentru „*voyuode de Lopus*” (voievodul de Lăpuș), părere împărtășită de Ștefan S. Gorovei; din punct de vedere paleografic eroarea este totuși mai greu de admis; altceva ar fi însă în cazul transcrierii din auzite a numelui „*Lopus*”.

⁸⁵ Cf. și traducerea din *DRH.D*, I, p. 61.

⁸⁶ Și alte exemple de suspiciune ale regelui Ludovic I, Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 332.

⁸⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 186—187; *DRH.D*, I, p. 61, n. 3—6.

⁸⁸ *Chronici Hungarici Compositio Saeculi XIV*, în *SRH*, I, p. 298.

⁸⁹ Cf. Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 331 și n. 4 pentru calculul datei posibile a căsătoriei lui Alexandru Basarab cu doamna Cjara.

general Țării Românești sub Basarab I, între 1330 și 1351/1352. Un amănunt hotărâtor pentru descifrarea personalității nobilului bărbat Alexandru Basarab, principe sau puternic baron din părțile ultraalpine ale Ungariei, ar fi stabilirea conjuncturii omagiului său către rege, așa cum este descris în cronică.

Textul pasajului în discuție este sub acest unghi de vedere, eufemistic: principele Alexandru ar fi fost determinat să încheie contractul său feudal cu regele Ludovic de vestea evlaviei și autorității („potestas”) suveranului angevin. Oricât de mari erau meritele regelui ele nu par suficiente spre a provoca supunerea de bunăvoie a principelui sau puternicului baron. Mai probabilă este intervenția decisivă a unui factor militar în măsură să *oblig*e gestul supunerii. Cronică arhidiaconului Ioan Totsolymosi asociază primei călătorii a regelui Ludovic I în Transilvania o mare desfășurare de forțe militare: „copioso igitur moto exercitu idem rex, cum suis baronibus, militibus, nobilibus et regnicolis”. Aceasta însă nu se potrivește cu relativ ușoara înfrinare, supunere și înblinzire a crizei transilvane. Pare mai probabilă și conformă concepției politice și de drept internațional medieval, inventivității angevine, folosirea desfășurării de forțe pentru a obține omagiul dorit al principelui Alexandru Basarab.

Itinerariul călătoriei regale din 1344 în Transilvania ar trebui să releve direcția exercitării presiunii politico-militare asupra principelui român. Din păcate itinerariul cuprinde la venire doar punctul de început al călătoriei și finalul: 28 mai, Lipova — 15 iunie, lângă Brașov. Fără îndoială, comparativ cu răstimpul campaniei regelui Carol Robert în Țara Românească (septembrie — noiembrie 1330) intervalul este insuficient pentru o expediție războinică la sud de Carpați. De altfel un eveniment de această anvergură nu ar fi rămas necunoscut analisticii contemporane.

Înainte de plecării sale din Vișegrád, regele Ludovic I amănase o seamă de pricini de judecată din Transilvania, între care și aceea a lui Nicolae și Ladislaus Vos („Fierul”) a căror prezență era imperios necesară pentru paza cetății de frontieră Hălchiu: „Cum Nicolaus et Ladislaus dicti Vos filii Johannis filii Emuch in quodam castro nostre Heltuen vocato in Brasso in confinibus regni nostri habito ipsum castrum conservantes existant”⁹⁰. Dar cetatea Hălchiu din Țara Birsei („Holtuen in Brasso”) nu se afla la frontiera Transilvaniei cu Țara Românească. Situată la nord de Brașov ea controla perspectiva spre Țara Birsei a marii trecători prin munții Perșani — depresiunea Vlădeni-Șinca⁹¹. Castrul Hălchiu asigura contra unui eventual atac dinspre vest, din „golful” Vlădenilor, unul dintre segmentele principalei axe de comunicații a Birsei de la Micloșoara pînă la Brașov.

Din punctul de vedere al sensului strict al textului documentelor, poziția Hălchiului, la frontiera regatului angevin, este similară cu aceea a mănăstirii Sfintei Fecioare din Cîrța: „in extremo confinio regni Hungarici a parte schismaticorum constructam” (doc. din 14 noiembrie 1343, Sibiu)⁹².

Venit de la Lipova pînă la Brașov, probabil de-a lungul Mureșului, apoi pe la Sebeș, Sibiu, Sighișoara, pe Tîrnava Mare, regele Ludovic d'Anjou s-a întors din Țara Birsei pe la Alba Iulia, după un lung popas lângă locul numit „Berethelm” (Biertan). La Biertan prezența curții este atestată de câteva documente, cele regale dateate 4 și 17 iulie 1344⁹³. Atenția regelui pare așadar să se fi concentrat asupra ținuturilor sudice ale Transilvaniei. Din Țara Birsei, apoi de lângă Biertan, la marginea podișului Hirtibaciului, presiunea puterii angevine era menită să impună principelui Alexandru Basarab omagiul față de rege. La parametrii strategici și logistici ai vremii țara amenințată a principelui român nu se putea afla la sud de munții Carpați, acolo unde puterea regelui Ungariei nu mai era eficientă.

Ipotetic se poate atribui nobilului bărbat, principelui sau puternicului baron Alexandru Basarab calitatea de voievod al românilor din Țara Oltului transilvan sau a Făgărașului. Delegat aici al tatălui său marele voievod Basarab I, el trebuia să apere acest pămînt nord-carpatic al Țării Românești, amenințat de puterea angevină.

Verificarea ipotezei unei situații distincte a principelui Alexandru Basarab impune însă reconsiderarea tuturor evenimentelor epocii, stabilirea consecințelor și concordanței informațiilor în noile condițiuni.

În timpul războiului din 1330 marele voievod Basarab I a avut sprijinul „filior” săi⁹⁴ și ajutorul românilor, probabil a celor aduși de principele Alexandru. După mărturia cronicii

⁹⁰ Zimmermann, Werner, Müller, *Urkundenbuch*, II, p. 16.

⁹¹ Vintilă Mihăilescu, *Carpații sud-estici*, București, 1963, p. 206.

⁹² *DIR.C.*, XIV/4, p. 614.

⁹³ *Ibidem*, p. 195, 203—204.

⁹⁴ Hurmuzaki-Densușianu, I², p. 35.

lui Ioan de Tirnave, necredința sa față de regele Ungariei data de atunci: „tempore quodam Caroli Regis patris sui [al lui Ludovic I-S.I.] a via fidelitatis divertendo rebellaverat”⁹⁶. În vara anului 1344, supus unei presiuni militare angevine, într-un context internațional favorabil regelui, principele Alexandru a fost obligat să presteze omagiul lui Ludovic I d'Anjou pentru a-și salvarda apanajul său nord-carpatic⁹⁷. Întrevederea celor doi principii a avut loc în apropierea frontierelor stăpînirilor lor, poate în podișul Hirtibaciului nu departe de Biertan, în iulie 1344.

Bunele relații ale principelui Țării Oltului cu regele angevin se vor fi menținut pînă la moartea marelui voievod a toată Țara Românească, Basarab I. Succesor al tatălui său, noul „Nicolae voievod”⁹⁷ nu mai putea fi vasal al regelui Ungariei în calitate sa de domn a toată Țara Românească, eliberată după 1330 din legăturile angevine. Nici conjunctura internațională — războiul ungaro-tătar — nu era de natură să determine o opțiune politică pripită a principelui român. De aici necesitatea negocierilor episcopului de Oradea pentru restabilirea unui modus vivendi care să satisfacă idealul monarhic angevin dar și să salveze posesiunile de la nord de Carpați ale marelui voievod al Țării Românești⁹⁸. Încadrarea principatului românesc dintre Carpații Meridionali și Dunăre în sistemul angevin de relații s-a înfăptuit printr-o ficțiune de drept internațional medieval: transformarea Țării Oltului dintr-o posesiune de fapt a marelui voievod Nicolae Alexandru într-un feud acordat de regele Ludovic I. Înfeudare formală întrucît regele angevin nu stăpînise mai înainte efectiv pămîntul acordat ci doar putea să-l amenințe sau cotopească prin forța sa militară. Și deoarece vechea posibilitate de condiționare a suzeranității ungare asupra voievozilor români prin stăpînirea de către aceștia a banatului Severinului⁹⁹ fusese definitiv înlăturată după războiul din 1330 și împărțirea teritoriului în litigiu¹⁰⁰, regele Ludovic I d'Anjou și consilierii săi au conceput noua formulă vasalică legată de Țara Oltului. Spre deosebire de modalitatea anterioară de suzeranitate — evidentă în Diploma Ioanștilor și actul regelui Ladislau Cumanul în favoarea magistrului Gheorghe (1285)¹⁰¹ — cea impusă de Ludovic I se întemeia pe posibilitatea cuceririi Țării Oltului de către forțele maghiare. Diploma episcopului Dimitrie de Oradea, negociator al regelui în Țara Românească după 1351/2, a constat în convingerea lui Nicolae Alexandru de a recunoaște (ante februarie 1355) în noua sa calitate de mare voievod a toată Țara Românească, suzeranitatea angevină pe care o acceptase atunci cînd era doar principe sau baron al Țării Oltului transilvan.

Scenariul, propus aici cu titlu ipotetic, explică într-o oarecare măsură, oferă posibile mobiluri politicii celor două părți, română și ungară. Căci dacă scopurile, concepția angevină¹⁰² erau deja cunoscute și întrucîtva lămurite, acceptarea suzeranității de către marele voievod al Țării Românești rămînea inexplicabilă, fără motivație, mai ales în conjunctura politică de după victoria din 1330.

Asemeni oricărei noi abordări interpretative și aceasta se impune a fi confruntată celorlalte date cunoscute și acceptate pînă acum. Atrage în mod deosebit luarea aminte dania lui Ludovic I d'Anjou pentru cei șase fii ai lui Vladislav al lui Zarnă (29 august 1359), rămăși credincioși regelui „eo tempore quo Alexander Basarabi woyoda Transalpinus, nos pro domino naturali recognoscere renuñbat”¹⁰³. Sensul frazei pare a indica existența unei perioade de timp în care marele voievod Alexandru „a renegat recunoașterea” regelui Ungariei ca suzeran al

⁹⁵ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. J. G. Schwandtner, vol. I, p. 217.

⁹⁶ Dovada documentară *Codex Dipl. Patrius*, II, 130—134.

⁹⁷ Această dublare a numelui se datorează, probabil, noli situații a principelui, ungerii sale ca mare voievod ortodox al Țării Românești.

⁹⁸ Textul diplomei relevă sensul misiunii episcopului, de reformare a raporturilor dintre cele două țări, pornind de la bazele anterior stabilite prin întrevederea dintre principe și rege, v. textul și traducerea documentului din 18 februarie 1355, *DRH, D, I*, p. 69—72.

⁹⁹ În această privință marele voievod al Țării Românești moștenea o situație anterioară, provenită din acceptarea suzeranității ungare de către Barbat, urmașul voievozului din Lytua.

¹⁰⁰ Cf. amănunțita demonstrație a Mariei Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 329.

¹⁰¹ Este vorba de o suzeranitate rezultată dintr-o cucerire sau înfrîngere.

¹⁰² Ilustrarea concepției de rege în însuși: „după vechiul obicei al sfinților regi răposați, înaintașii noștri, și după datina statornicită a regatului Ungariei... sintem siliți și datori să redobîndim hotarele și ținuturile de margine ale acestui regat al nostru din ghiarele oricăror răzvrătiți, ce s-ar răzvrăti, și să le alipim din nou la acest regat al nostru [...]” *DRH, D, I*, p. 79, doc. din 5 ianuarie 1365, Vișegrád, de la Ludovic I d'Anjou.

¹⁰³ *DRH, D, I*, p. 73. În discuția documentului Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 337 acordă credit textului însuși, văzînd în problema nerespectării suzeranității angevine mobilul exilului celor șase frați români; acum (1978) pare să incline spre a considera cauza indicată de text drept „motiv aparent” (p. 2).

său, dar după ce anterior o acceptase, perioadă care, potrivit scenariului propus ar putea corespunde intervalului 1351/2 -antefebrie 1355. Altminteri este surprinzătoare credința fiilor lui Vladislav al lui Zarnă față de regele Ludovic d'Anjou manifestată tocmai în primii ani ai domniei lui Nicolae Alexandru, cită vreme s-ar admite că după 1330 și pînă în preajma lui 1355 relațiile dintre regele Ungariei și principele român ar fi rămas rupte. Nu este exclusă posibilitatea de a vedea în fiul lui Vladislav al lui Zarnă — dintre care Karapah/Karapath/Carapaci, Neagu și bunicul Zarnă, cu nume semnificative — boieri din Țara Oltului, pe nemulțumiții de atitudinea politică a celui ajuns după 1351/2 marele voievod Nicolae Alexandru. Refugiați în preajma regelui angevin, lipsiți de iertarea marelui voievod român chiar și după reluarea legăturilor acestuia cu Ludovic I — ceea ce dă măsura autorității suzeranului — luptători în războiul cu Veneția, în fața Zarei (1357)¹⁰⁴, fiul lui Vladislav au fost în cele din urmă dăruiți cu moșii în Banat¹⁰⁵.

Examinat sub alt aspect, documentul din 29 august 1359 pare să denote o anumită încordare a relațiilor dintre regele angevin și principele Nicolae Alexandru, vădită în absența atributului „noster” la titulatura „woyuoda Transalpinus” acordată de primul celui din urmă¹⁰⁶. Dacă ar fi să se accepte o astfel de interpretare s-ar impune și o cercetare a cauzelor iminentei rupturi ce părea să se anunțe. Nu este exclus ca ea să se fi datorat unor împrejurări de politică internațională, poate cele legate de întemeierea mitropoliei ortodoxe a Țării Românești. Scrisoarea patriarhală constantinopolitană către Nicolae Alexandru, marele voievod al Țării Românești (mai 1359), răspuns la cererea de strămutare a mitropolitului Iachint de Vicina, menționează expres satisfacerea solicitării prințiarie „mai ales pentru că are domnia-ta curată bunăvoință și iubire și către cel de la Dumnezeu preaputernic și sfînt stăpînitor al meu, preainălțatul împărat al romanilor”¹⁰⁷. Dincolo de semnificația religioasă a acțiunii românești, prin ea însăși suficientă spre a contraria misiunea catolică a monarhiei angevine, se poate întrezări, eventual, legătura politică dintre Țara Românească și Imperiul bizantin. Desigur în condițiile puțin strălucitoare domnii a lui Ioan al V-lea, personal înclinat spre orice înțelegere cu lumea catolică pentru salvarea imperiului, legătura româno-bizantină nu se putea traduce prin deosebite inițiative politice în relațiile cu Ungaria. O nouă călătorie a regelui Ludovic I în Transilvania (toamna 1359)¹⁰⁸ va fi dus, prin amenințarea posesiunii făgărușene a marelui voievod, la o normalizare a relațiilor. Alte desfășurări politice internaționale după 1360, aceleași în care s-a petrecut și „descălecatul” voievodului Bogdan în Moldova¹⁰⁹, au determinat, poate, atitudinea independentă a principelui Nicolae Alexandru. Versiunea păstrată a proclamației de război a lui Ludovic I împotriva noului mare voievod al Țării Românești, Vladislav Vlaicu, înfățișă tocmai ruperea de către Nicolae Alexandru a legăturii cu regele: „Quia quondam [Alexander] wayuoda Transalpinus, tanquam inmemor *beneficiorum a nobis receptorum* et ingratus fidem suam et litteras utrobique super certis pactis, sensibus et an [...] nostri dominii naturalis nobis debitis, inter nos et ipsum initat et emanatas, ipsa adhuc vita mundiali perfruent, temerariis ausibus [...] are non expavit”¹¹⁰ (subl. S.I.). Sub expresia „beneficii primite”, de la rege, se înțelege, probabil, în termenii acordurilor din preajma lui februarie 1353, posesiunea Țării Oltului de către voievodul Nicolae Alexandru, fictiv transformată într-un feud acordat domnului Țării Românești în schimbul recunoașterii suzeranității angevine.

Reconstituirea ipotetică a relațiilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină, încercată mai sus, se întemeiază pe premisa stăpînirii principelui Alexandru Basarab asupra versantului nordic al masivului făgărușean. Ideea nu este nouă, ea a fost ilustrată la sfîrșitul secolului trecut, cu vervă și imaginație, în opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Dar mai importantă decît critica întocmirii construcției istorice a lui Hasdeu este analiza concepției lui Dimitrie Onciul în problema dată. Dacă în studiile „Radu Negru și originile Principatului Țării Românești” (1891), „Originiile principatelor române” (1899), Onciul admisesă începuturile stăpînirii românești asupra Făgărașului doar din vremea marelui voievod Vladislav Vlaicu, din 1369¹¹¹,

¹⁰⁴ Amănuntele la Bălînt Hóman, *Gli Angioini...*, p. 368—371.

¹⁰⁵ DRH. I, p. 73—74; Hurmuzaki-Densușianu, I², p. 98—100; pentru soarta lor ulterioară v. *Doc. Valach.*, p. 141, n. 3; Hurmuzaki-Densușianu, I², 187—192.

¹⁰⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 190 și Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 337.

¹⁰⁷ Hurmuzaki-Iorga, XIV¹, p. 5.

¹⁰⁸ Bela Sebestyn, *op. cit.*, p. 43.

¹⁰⁹ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, în loc. cit., p. 109, 115—118.

¹¹⁰ DRH.D. I, p. 78.

¹¹¹ Dimitrie Onciul, *Scriteri istorice*, vol. I, p. 365—366, 648—652.

sau 1366, după o corecție ulterioară, în „Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui” (1901—1903)¹¹², în cursurile sale universitare de mai târziu, ajungea la concluzia că „Inchinarea de care vorbesc cronicarul unguresc nu poate fi luată în înțelesul unei supunerii și a unei recunoașteri a suzeranității a regelui Ungariei asupra Țării Românești. Ea e fără îndoială o recunoaștere a suzeranității regelui Ungariei pentru posesiunile de peste munți anume Țara Făgărașului cu ținutul Amlașului”, „[...] Alexandru, fiul și urmașul lui Basaraba recunoaște suzeranitatea regelui unguresc pentru posesiunile sale de peste munți fără ca să spună că regele i le-ar fi acordat în deosebi”¹¹³.

Sesizînd modificarea radicală a poziției lui Dimitrie Onciul, eminentul medievist Emil Lăzărescu remarcă totuși pomenirea Făgărașului în titlul marilor voievozi ai Țării Românești abia în documentul de la Vladislav I din 25 noiembrie 1369 și numirea acestui ducal chiar și în iulie 1372 sub forma „dux novo plantatio terre Fogaras”. Concluzia sa potrivit acestor remarci era că desemnarea Făgărașului drept „nova plantatio” și în 1372 face greu de admis o stăpînire anterioară cu mai bine de zece ani a Țării Românești aici¹¹⁴. Numai cît Onciul atrăsese atenția încă din 1899, că sigiliul lui Vladislav Vlaicu atîrnat de un act din 20 ianuarie 1368 are legenda „Ladislau/s Dei gratia vaivoda Tra/nsapinus B/anus de Zeurinio D/ux de Fugrus”¹¹⁵, ceea ce denotă atît o vechime mai mare a stăpînirii documentate a ducatului cît și faptul că posesiunea sa de către voievodul român nu era rezultatul războiului cu Ungaria din 1368—1369. Chiar dacă asupra sigiliului s-au exprimat unele îndoeli¹¹⁶, este certă totuși folosirea în 1369 și 1372 a două formule deosebite „dux de Ffugaras” și „dux nove plantacionis terre Fugaras”.

Rămîne așadar de explicat sensul lui „nova plantatio” din titlul ducal al lui Vladislav Vlaicu, indicat de actul de donație al marelui voievod al Țării Românești pentru ruda sa de singe, Ladislau de Dopca (15 iulie 1372): „Ladislau, woyuoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux nove plantacionis terre Fugaras”. Incidental, astăzi uitatul medievist, canonicul Augustin Bunea a sugerat soluția într-o notă a discursului său postum de recepție la Academia română, „Stăpînii Țării Oltului” (1910)¹¹⁷. Întemeindu-se pe înseși clauzele donației Țării Birsei cavalerilor teutoni (1222), Augustin Bunea socotea drept una dintre clauzele alungării crucigerilor, uzurparea altor pămînturi, teoretice regale, din interiorul arcului carpatic și nu de dîncolo de acesta unde expansiunea lor spre Dunăre era nelimitată¹¹⁸. Pămînturile în chestiune sînt tocmai Dopca, Apa Caldă (Hoghiz), Veneția, Șercaia, pe care după plecarea teutonilor din Birsa și trecerea regiunii sub autoritatea religioasă a arhiepiscopului de Strigoni, le revendica în 1235, cu îndreptățire, episcopul Transilvaniei¹¹⁹. Indiferent de rezolvarea disputei celor doi episcopi referitoare la jurisdicția eclesiastică asupra parohilor Leon din Dopca, Godfried de Hoghiz, Conrad din Veneția, Herman și Gerlac din Șercaia, ea lămurește o realitate teritorială: fișia de pămînt dintre munții Perșani și Olt nu mai aparținea Țării Românilor—Făgărașului. Abia noile legături, de după războiul marelui voievod Vladislav Vlaicu al Țării Românești cu regele

¹¹² Ibidem, vol. II, p. 89—90.

¹¹³ Idem, *Curs de istoria românilor*, ..., p. 223, 216. Subscrierea lui Ilie Minea la opinia lui Onciul, în *Din trecutul stăpînirii românești a Ardealului. Pierderea Amlașului și Făgărașului*, în „Convorbiri literare”, XLIII, 1914, p. 7, 74.

¹¹⁴ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 122.

¹¹⁵ Dimitrie Onciul, *Scrituri istorice*, vol. I, p. 650; ultima publicare a documentului DRH.D, I, p. 86—88.

¹¹⁶ Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict II-imfy în legătură cu problema Vidinului)*, în SMIM, I, 1956, p. 22—23, n. 3 cu rezerva introducerii punctelor/lacunei între „DVX” și „DE FVGRVS”, desigur dintr-o scăpare a tipografiei. Cît privește autenticitatea sigiliului la actul respectiv, întregirea propusă de Maricenburg și adoptată de editorii lui *Urkundenbuch, DRH.D, I*, trebuie spus că ea a fost verificată de cei mai competenți paleografi și istorici ai noștri, Ioan Bogdan și Nicolae Iorga, v. comunicarea acestuia din urmă *Îndreptări și întregiri la Istoria românilor după acte descoperite în arhivele săsești*. AARMSI, s. II, t. XXVII, p. 105; Hurmuzaki-Iorga, XV¹, p. 2.

¹¹⁷ Dr. Augustin Bunea, *Stăpînii Țării Oltului*, Academia Română, Discursuri de recepție., XXXIV, 1910, p. 8, 20, mai ales 47, n. 44. Unele sugestii la Ioan cavaler de Pușcariu, *Fragmente istorice. Despre boierii din Țara Făgărașului*, vol. I, Sibiu, 1907, p. 11—12.

¹¹⁸ DRH.D, I, p. 1, 3, 5; problema autenticității rezolvată pozitiv de Emil Lăzărescu, v. *Doc. Valach.*, p. 1—8.

¹¹⁹ Hurmuzaki-Densușianu, I¹, p. 136—137, 138—139; cf. și DIR.C, XI, XII, XIII/1, p. 284—287, unde nu se fac însă identificările complete.

Ludovic d'Anjou au dus la reîntregirea Țării Oltului transilvan. De aici mențiunea expresă în documentul din 15 iulie 1372 a titlului „dux nove plantacionis terre Fugaras” („duce al noii plantații a Țării Făgărașului”) ¹²⁰ sau în traducerea lui Gheorghe Șincai „duxul împlântării cei noao din Țara Făgărașului”. Această interpretare a fost de mult propusă de Georgius Pray : „ea re permotus [războiul din 1368—1369 S.I.] vajvoda et novo praeterea beneficio regis, qui illi non temendam Fogarasiensis provinciae in Transilvania portionem, Valachiae vicinam dono dederat, obstrictus, Ludovicum, et successores reges Hungariae, pro naturali Domino agnovit. Ita enim in donatione, quam Vajvoda cognato suo Ladislao de Doboka anno 1372. fecerat [...]” ¹²¹. Opinia este împărtășită și de ultimul comentator maghiar al documentului din 1372, prof. László Makkai ¹²². Dealtfel însuși textul actului de donație relevă unele particularități ale noului plantații. Astfel beneficiarul donației Ladislau de Dopca, nobil originar poate din Spania, succeda în posesiunea Șercaiei, Veneției, Cuculatel, Apel Calde (Hoghizului) și Dopcái, în aceleași condiții precum răposaii fii ai lui Barnaba. Totodată marele voievod și duce Vladislav I Basarab solicita întărirea actului său de danie de către regele suzeran Ludovic d'Anjou. Ambele prevederi — o stăpînire nobiliară de tip occidental și supraconfirmarea unei danii domnești — nu se potrivesc normelor de drept românesc obișnuite și la boierii din Țara Oltului ¹²³.

Titlul de „dux nove plantacionis terre Fugaras” departe de a indica o stăpînire de dată recentă a Țării Oltului de către marii voievozi de la Argeș, relevă, dimpotrivă, reîntregirea sub Vladislav I a acestui vechi pămînt românesc.

Spre a reveni și încheia asupra chestiunii raporturilor româno-ungare și româno-tătare, trebuie observat că dualitatea de atitudine a principelui Alexandru și a tatălui său, Basarab I — relevată de izvoare — decurge din deosebirea de poziție strategică, de situație militară, a celor două entități românești, de pe un versant și celălalt al Carpaților Meridionali ¹²⁴ : una amenințată în principal de tătari, alta de cötropirea feudală maghiară. După 1351/2 cînd ele au ajuns sub același domn, Nicolae Alexandru, acesta a trebuit să țină seama în primul rînd de poziția Țării Românești. Odată cu anihilarea potențialului ofensiv tătăresc la est de Carpați, toată Țara Românească, inclusiv aceea a Oltului transilvan, se afla confruntată cu același factor strategic : expansionismul Ungariei angevine. Acceptarea negociată a suzeranității regelui Ludovic I de către marele voievod român în preajma lui februarie 1355, salvagarda posesiunea acestuia din urmă asupra versantului de nord al Munților Făgăraș, a Țării Oltului. Suzeranitatea angevină nu se putea exprima în alte forme decît cele generale ale dreptului seniorial, întemeiate pe acordarea unui beneficiu aflat în puterea suzeranului ¹²⁵.

IV. *Controverse de cronologie și geografie istorică.* Acestea se referă la plasarea de către C. C. Giurescu a începutului domniei lui Basarab I la 1310 (p. 1—2), la topografia bătăliei hotărîtoare din războiul româno-ungar de la 1330 (p. 8—9), la localizarea Vicinei (p. 8) ¹²⁶ și în fine a Cozlaului, din relația de călătorie (1421) a lui Guillebert de Lannoy,

¹²⁰ Nu poate fi vorba de un schimb între acest teritoriu și acel al ducatului Amlășului, pomenit în același an în titlul marelui voievod al Țării Românești.

¹²¹ Georgius Pray, *op. cit.*, p. 119.

¹²² *Doc. Valach.*, p. 245—246.

¹²³ Vezi și doc. din 25 noiembrie 1369 privitor la primirea episcopului catolic în Țara Românească, *DRH.D.*, I, p. 98—99.

¹²⁴ În acest sens există și o dovadă de filologie maghiară : Țara Românească s-a numit de unguri Havasalföld/Țara Muntenescă de Jos, ceea ce presupune folosirea odinioară și a unui termen astăzi dispărut, Havasfel(so)föld/Țara Muntenescă de Sus sau Havasföld/Țara Muntenescă, care însă nu putea fi — așa cum credea Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1874, p. 52—53) — Moldova, prin analogie cu limba polonă, întrucît această „Țară Românească” avusese de la început pentru unguri un nume, ci Țara Făgărașului.

¹²⁵ În virtutea acestei condiții organice a lumii medievale a trebuit și Dimitre Onciul să-și modifice optica ; intuiția legăturii între acordarea unui feud și acceptarea suzeranității o avuseseră deja Gheorghe Șincai, *Opere. I. Hronica românilor*, vol. I, ed. Florea Fugaru, București, 1967, p. 520 și Grigore C. Conduratu, *Încercări istorice. Relațiunile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria pînă la anul 1526*, București, 1898, p. 78.

¹²⁶ Ar fi meritat firește să fie măcar amintită localizarea Vicinei la Păculul lui Soare, propusă de arheologul și istoricul Petre Diaconu, localizare care astăzi are poate cele mai multe șanse să se dovedească îndreptățită.

Problema din urmă, calificată drept „minoră” (p. 13) deși ocupă peste o treime din recenzie (p. 9–13), nu oferă astăzi o soluție mai bună decât cea propusă de Nicolae Iorga (1928): Cozial este o transliterație latină a numelui, scris cu chirilice, al Sucevei (сочава). Mai trebuie însă de remarcat un aspect. Recenzia, accentuând îndoielele deja exprimate ale autoarei asupra valorii izvorului¹²⁷, pune de fapt sub semnul întrebării concluziile lui Nicolae Iorga, provenite tocmai din analiza informațiilor de istorie politică ale relației lui Guillebert de Lannoy¹²⁸.

Fixarea începutului domniei lui Basarab I în anul 1310 — cronologie pe care o adoptă și C. C. Giurescu — a fost popularizată mai întâi de A. D. Xenopol¹²⁹. Data a fost acceptată cu unele rezerve de Dimitre Onciul (1899) și temporar chiar de Nicolae Iorga (1901)¹³⁰; ea se regăsește în lucrările lui C. C. Giurescu și însoțită de prudentul „circa” în multe dintre cronologiile actuale ale domnilor Țării Românești. Aserțiunea inițială, a lui Xenopol, se baza pe fixarea în 1310 a morții lui „Radu Negru” (=Tihomir), pentru care cititorul era trimis la analele lui Luccari¹³¹. Dar pasajul respectiv din compilația de cronici a raguzanului Giacomo di Pietro Luccari — pasaj dealfel cunoscut lui Onciul — sună astfel: „Negro Voevoda di nazione Unghero padre di Vlaico nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia [...] tagliata da grosse fiumare e larghi pienti di pescagione e l'aria molto sana; per ritener l'aquisto nella fede, fabbrico la citta in Campolongo, e tiro alcune cortine di mattoni in Buccoreste, Targoviste, Floc, e Busa; il quale morendo fu seppellito in Argis. Vlaico suo figliuolo prese il Regno [...]” (subl. S.I.)¹³². Potrivit textului însuși al lui Luccari, anul 1310 — dacă nu este cumva vorba despre o eroare tipografică — marchează un moment al extinderii hotarelor domniei lui „Negru-vodă” *asupra unei părți a Țării Românești*. Anul 1310 nu are nimic a face cu începutul sau sfârșitul domniei lui „Negru-vodă”, fie el Tihomir — dacă acesta va fi domnit — sau Basarab I. Cum după această extindere a țărilor, Luccari înfățișează acțiunea lui „Negru-vodă” de organizare, de amenajare prin fortificări a noului teritoriu incorporat, ar fi de crezut ca domnul de la Argeș să mai fi trăit măcar cîțiva ani după 1310. Precum pasajul citat al analelor raguzane, compilate la finele sec. XVI și începutul celui următor, *nu poate fi invocat* pentru stabilirea succesiunii principilor Țării Românești, tot astfel el nu este de folosit spre a dovedi un „descălecăt” la sud de Carpați¹³³, intrucît potrivit textului său, „Negru-vodă” nu a întemeiat și Argeșul, pe care deci îl stăpînea mai dinainte și unde a fost îngropat.

O ultimă „problemă controversată”, mai cu seamă de istorie militară, este aceea a bătăliei din noiembrie 1330 de la „Posada” (p. 8–9). Asemeni studiului din 1967, recenzia acreditează ideea că lupta s-a dat „în niște locuri strîmte și păduroase întărite și îndesate de (sic!) stavile”, „strîmtime” e datorată acelor șanțuri și garduri și nu unor prăpăstii ce nu sînt menționate în documente”, „drumul prăpăstios printr-un defileu de munte care e descris în Cronica pictată se potrivește mai degrabă povestirii campaniei din 1368” (p. 8). Teza se opune nu atât descrierilor autorului „Problemelor controversate” (1977) și „Istoriei românilor” (1935, 1975), cît studiilor sintetizate de acesta. Datorate lui Nicolae Iorga (1910, 1915, 1930)¹³⁴ și Ilie Minea (1931)¹³⁵ aceste studii susțin tocmai desfășurarea bătăliei într-un defileu montan.

¹²⁷ Călători străini, I, p. 53–61.

¹²⁸ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chillei și Cetății Albe*, București, 1900, p. 82–83; Idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, ed. a II-a, București, 1928, p. 54–55; G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 122; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 12.

¹²⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 84.

¹³⁰ Dimitre Onciul, *op. cit.*, p. 634–635; N. Iorga, *St. doc.*, III, p. LXI.

¹³¹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 77, n. 1.

¹³² Giacomo di Pietro Luccari, *Coptoso ristretto degli Annali di Ragusa*, Ragusa, 1790, p. 82.

¹³³ Singura sugestie în acest sens poate fi, eventual, precizarea originii lui „Negru vodă”: „di nazione Unghero”.

¹³⁴ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, Vălenii de Munte, 1910, p. 84–87; Idem, *Carpații în lupte dintre români și unguri*, AARMSI, s. II, t. XXXVIII, 1915, p. 82–85; Idem, *Deux conférences en Suisse*, Berne, 1930.

¹³⁵ Ilie Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu Carol Robert (noiembrie 1330)*, în „Cercetări istorice-Iași”, 5–7/1929–1932, mai ales p. 335, 341–342.

Atît importanta contribuție din 1967, cît și recenzie, își susțin afirmațiile prin analiza critică a modului de elaborare al versiunilor bătăliei de la „Posada”, mai ales în documentele cancelariei angevine și în *Cronica pictată*¹³⁶. Totodată afirmațiile sînt puternic influențate de o altă descriere a evenimentului, relevată de Emil Lăzărescu în continuarea *Cronicii Prusiei* a lui Petrus de Dusburg¹³⁷.

Pasajul în discuție al *Cronicii pictate* — una dintre formele analelor ungare alcătuite în sec. XIV — se află în capitoul intitulat „Rex vadit cum exercitu contra Bazarad”. Topografia bătăliei hotărîtoare din războiul de la 1330 era, potrivit izvorului următoarea : „Venit [rex] in quandam viam cum toto exercitu, que via erat in circuitu^{138*} et in utraque parte ripis prominentibus^{138**} circumclusa et ante unde erat dicta via patentior, indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumspecta per Vlachos. Rex autem et sui omnes nichil tale quid penitus opinantes, in ripis undique Vlachorum multitudo innumerabilis superius discurrendo, iacula iacentes (sic) super regis exercitum, qui erant (sic) in fundo deprese vie, que nec via dici potest, sed quasi navis stricta, ubi propter pressuram cadebant dextrarii fortissimi cum militibus circumquaque. Quia nec ad ripas utriusque lateris vie propter precipitum ascendere poterant contra Vlachos, nec ultra procedere, nec fuge locum habebant propter indagines ibi factas; sed erant omnino sicut pisces in gurgustio vel in rethe comprehensi”¹³⁹. Așadar drumul pe care înainta oastea regală se găsea într-un peisaj montan, pe fundul unei trecători mărginită pe ambele laturi de pereți abrupti de stîncă („in circuitu et in utraque parte ripis prominentibus circumclusa”) ¹⁴⁰. Înainte calea se lărgea ieșind din trecătoare dar acolo, în mai multe locuri, românii închisuseră drumul prin baricade, așa-numitele prisăci-indagines, din șiruri de copaci tăiați ale căror trunchiuri și coroane, încurcate unele într-altele, alcătuiau o piedică extrem de serioasă în calea oricărei oștiri.

Versiunii *Cronicii pictate* de la Viena — apreciată ca fiind contaminată de ecoul evenimentelor militare din 1368—1369, — deși critica izvorului nu pare a îndreptăți afirmația ¹⁴¹ — i se opun mențiunile documentelor referitoare la topografia bătăliei. Acestea sînt : „in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato”, „in quodam loco nemoroso et obscuro”, „in quodam loco nemoroso et condenso”, „in quibusdam locis districtis et silvosis, indaginibusque firmis et stipatis” etc. Documentele angevine concordă spre descrierea unui peisaj cu pădure deasă, întunecoasă, închis cu numeroase baricade, prisăci, cu precizarea mai frecventă a strîmtimii locului, „in loco condenso”, a aspectului său de defileu montan, „in locis districtis” ¹⁴². Fără să aibă amploarea descrierilor izvorului narativ, sursele diplomatice nu diferă prea mult de datele esențiale ale celor dintîi. Apoi este greu de conceput un drum îngustat artificial cu prisăci-indagines, cîtă vreme acestea aveau un rol precis în tactica vremii, acela de a tăia, de a bara, o cale de acces.

Versiunii *Cronicii pictate* i se mai opune aceea a continuării *Analelor Prusiei* ale lui Petrus de Dusburg, deși, cum se simțea dator să amintească cel ce o semnalase, aceasta din urmă prezintă doar ecoul la Marca Baltică al bătăliei din Țara Românească ¹⁴³. Pasajul analelor prusace referitor la topografia bătăliei sună astfel : „Dum regnum illius [Basarab] invaderet [rex], rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros redeundo transire, serris preciderunt per medium ut, dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est ut, dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam et sic cadentes omnes et utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum” ¹⁴⁴. Ar fi vorba deci de pregătirea de către țărani români a unei

¹³⁶ Rezultate diferite ale aceleiași analize la Ilie Mînea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 331—332 și Maria Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în „Cronica pictată”*, în „Studii. Revistă de istorie”. XX, 1/1967, p. 3—43.

¹³⁷ Emil C. Lăzărescu, *Despre lupta din 1330 a lui Basarab voievod cu Carol Robert*, în „Revista istorică”, XXI, 1935, p. 241—246.

¹³⁸ * „„que via erat in circuitu”-omis de ms. Vaticanus; ** înlocuit de Chronicon Budense și Dubnicense cu „preeminentibus”, cu „perminentibus” în Chronicon Budense din Codex Sambucci, cu „imminentibus” în ms. Vaticanus.

¹³⁹ SRH, I, p. 498.

¹⁴⁰ Unde „circuitus” are sensul latin medieval de „împrejurime”, iar „ripa” cu adjectivul proeminens sau imminens, de „perete abrupt de stîncă”.

¹⁴¹ V. Sándor Domanovszky, SRH, I, p. 219—237.

¹⁴² De la „districtum”, în latina medievală trecătoare sau defileu montan, v. Du Cange; Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1954—1958, sub voce.

¹⁴³ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 242—243.

¹⁴⁴ Ibidem, p. 244.

ambuscade de mari proporții pe drumul de întoarcere al oștirii regale angevine¹⁴⁵. La sosirea trupelor ungare, copacii, abia înfinați, au fost împinși, antrenându-se toți în căderea *de pe ambele laturi ale drumului* („ex utraque parte”) asupra inamicului în trecere. Funcționarea mecanismului ambuscadei, descrisă de analele prusace, căderea copacilor cu efectul amintit, presupune un drum printr-o trecătoare îngustă, abruptă, desigur împădurită. Astfel încât, în pofida aparențelor, versiunea bătăliei semnalată de Emil Lăzărescu (1935), deși aparținătoare unei surse contemporane dar indirecte, nu diferă esențial de aceea a Cronicii pictate. Dar continuarea analizei prusace a lui Peter de Dusburg conține un element esențial pentru lămurirea modului de elaborare al versiunilor cronicărești și diplomatice ale descrierii războiului din 1330; anume precizarea că simultan campaniei în Țara Românească regele Carol Robert d'Anjou trimisese în ajutor aliatului și socrului său Wladislaw I Lokietek, regele Poloniei, 8000 de ostași, împotriva cavalerilor teutoni¹⁴⁶. De la acest fapt cert provine mențiunea Cronicii pictate¹⁴⁷ și a unora dintre documentele contemporane potrivit cărora regele Carol Robert nu intrase în Țara Românească cu toate oștirile sale.

Dincolo însă de imposibilitatea geografică a trecerii oștirii regale din Țara Românească în Transilvania printr-alte locuri decât cele muntoase, mai cu seamă în zona Argeșului, citeva documente contemporane aduc elemente noi în discuție. Publicate de György Györffy (1964) ele au calitatea de a fi foarte apropiate în timp de evenimente și de a emana din alte surse decât cancelaria angevină. Primul document din 16 martie 1331¹⁴⁸, este o adevărată capitulație din Alba Iulia pentru Nicolae și Martin, fii lui Blawch, referitoare la pierderea, în vremea campaniei din Țara Românească, a unui privilegiu, pentru câteva moșii, dat lor de regele Carol Robert. Pierderea privilegiului se petrecuse la întoarcerea din Țara lui Basarab („cum in reversione esset”), într-un loc sub un munte, unde alături de rege se aflau printre alții și sașii din Mediaș și Șeica („quia tunc ipsi Saxones de Medies et de Seelk cum domino rege erant, sub eodem monte”). În acest loc însă „quia fortuna adversante, feria secunda, cum ipsi sub eodem lapide devicti et debellati cum altis fuissent, predictum privilegium, cum omnibus rebus ipsorum sicut ceteri in eodem exercitu existentes amiserunt” („fiindu-le soarta potrivnică, feria a doua, pe cînd ei înșiși dimpreună cu alții au fost biruiți și înfrinți sub aceeași stîncă, și-au pierdut privilegiul amintit împreună cu toate lucrurile lor, asemeni și celorlalți cîți se aflau în aceeași oaste”¹⁴⁹). Este tocmai relatarea catastrofei finale a oștirii regale ungare, luni, 12 noiembrie 1330.

Al doilea document, din 7 aprilie 1331¹⁵⁰, este o adevărată a lui Laurentiu, abatele mănăstirii Szekszard (comitatul Tolna), pentru serviciile comitelui Igeyk și ale fiului său Petru — probabil îndeplinirea slujbei ostășești datorată de mănăstire pentru feudele posedate.

Editarea defectuoasă a pasajului documentului esențial discuției nu a permis valorificarea sa. Între serviciile comitelui și fiului său se amintește acela îndeplinit „specialiter in presenti exercitu domini Karoli, Dei gratia serenissimi regis Hungarie, dum idem dominus rex fuisset percussus et convictus per Bazarab wolvodam *trans Alpem*¹⁵¹ *Olacorum*, quia idem comes Igeyk rerum suarum amissione et sanguinis efusione nobis et nostro monasterio fideliter deservivit” („mai cu seamă în oștirea de acum a domnului Carol, din mila lui Dumnezeu prea strălucitul rege al

¹⁴⁵ Nu este exclusă nici posibilitatea unei prime faze, de pregătire a terenului, prin tăierea copacilor și pregătirea prisăcilor — îndagine de către țărani români.

¹⁴⁶ „Eodem anno [1330] in autumno Lotheco rex Poloniae cum omnibus equitibus regni sui, et multis stipendiariis et VIII milibus, quos ei misit rex Ungarie de populo suo in subsidium, intravit potenter terram Colmensem [...]”, în *Chronicon Terre Prussiae*, pasajul repodus de Emil Lăzărescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 243.

¹⁴⁷ *SRH*, I, p. 496.

¹⁴⁸ György Györffy, *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdetéhez*, II, în „Történelmi Szemle”, VII, 3—4/1964, p. 552; transcriere Maria Holban, *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină...*, în loc. cit., p. 43; după o fotocopie *DRH. D*, I, p. 42.

¹⁴⁹ *DRH. D*, I, p. 41—42.

¹⁵⁰ György Györffy, *op. cit.*, în loc. cit., p. 553 cu data 7. IV. 1331, preluat de Maria Holban, *op. cit.*, în loc. cit., p. 22.

¹⁵¹ Lectura insinuată de Györffy „Transalpem” subînțelegîndu-se o construcție de tipul „Bazarab wolvoda Transalpinum” este eronată; vezi prin comparație doc. din 16 martie 1331: „cum domino rege ultra Alpes in terram Bazarab transivisset”, *DRH. D*, I, p. 41.

Ungariei, *în vreme ce același domn rege a fost lovit și dovedit de voievodul Basarab în curmezișul muntelui românilor*¹⁵², pentru că același comite Igeyk ne-a slujit nouă și mănăstirile noastre cu credință, cu pierderea lucrurilor și vărsarea singelui său"). Astfel subsumate celorlalte mărturii contemporane și acestea din urmă converg spre a indica locul bătăliei hotărâtoare din 1330 un drum printr-unul dintre defileurile Carpaților, așa cum, dealtfel, socotiseră Nicolae Iorga și Ilie Minea. Mai mult, documentul din 7 aprilie 1331 ilustrează implicit stăpânirea românească asupra întregului masiv muntos dintre Olt și Bran, a Făgărașilor¹⁵³, a acelor „Alpes Basarabae” — munții lui Basarab, pe care într-un sfârșit Nicolae Iorga îi propunea drept cadru al bătăliei.

Fără îndoială zăbava asupra „problemelor controversate” ale istoriei celui de-al XIV-lea secol relevă încă odată necesitatea stringentă a culegerii și editării critice a tuturor izvoarelor externe, spre o nouă reconstituire a istoriei medievale a românilor¹⁵⁴.

Sergiu Iosipescu

¹⁵² Traducerea ține seama de verbul de mișcare și de cazul acuzativ al substantivului determinat prin prepoziția „trans”; nu se exclude, desigur, interpretarea „peste”, dincolo de”, „de partea cealaltă” a muntelui românilor.

¹⁵³ Este mai greu de admis ca „olachorum” să determine pe „wayuoda”.

¹⁵⁴ Datorez traducerea tuturor textelor de referință din literatura de specialitate maghiară Cristinei Iosipescu.

REUNIUNEA COMISIEI MIXTE DE ISTORIE ROMÂNNO-POLONEZE

În zilele de 27 — 31 mai a.c. s-au desfășurat la Iași lucrările Comisiei româno-polone de istorie. La această reuniune a participat o delegație română, condusă de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele părții române a Comisiei, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” și alcătuită din dr. Șerban Papacostea dr. Leonid Boicu, dr. Milică Moldoveanu, dr. Al. Duțu, prof. dr. Pompiliu Teodor, col. dr. Dumitru Tuțu, lect. univ. Aurel Kerečki, dr. Alexandru Zub, dr. Veniamin Ciobanu și dr. Fl. Constantiniu, și o delegație polonă, condusă de prof. dr. Tadeusz Jędruszcak, președintele părții polone a Comisiei, redactor șef al revistei „Kwartalnik Historyczny” și compusă din prof. dr. Emmanuel Rostworowski, col. dr. Marian Durlasz, doc. dr. Janusz Małłek, dr. Andrzej Zakrzewski.

Lucrările au fost deschise prin alocuțiuni ale conducătorilor celor două delegații.

Potrivit înțelegerii dintre cele două părți, în ordinea de zi a reuniunii stabilită în sesiunea precedentă, au fost incluse două comunicări prilejuite de-a 35-a aniversare a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944 din România și de-a 35-a aniversare a Poloniei populare.

Dr. Florin Constantiniu, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, a prezentat comunicarea *Însemnătatea istorică a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944* în cuprinsul căreia a subliniat rolul Partidului Comunist Român în organizarea și conducerea coaliției forțelor antihitleriste din țară și, apoi, a insurecției și a relevat importanța internă — inaugurarea primei etape a procesului revoluționar în România — și internațională — unul din marile evenimente ale celui de-al doilea război mondial, prin consecințele sale strategice — a insurecției din august 1944.

Dr. A. Zakrzewski, secretar general al Asociației istoricilor polonezi, a prezentat comunicarea *A 35-a aniversare a Poloniei populare*, în cadrul căreia a urmărit etapele procesului revoluționar din Polonia, evidențiind aspectele specifice ale confruntărilor social-politice din această țară, ale asocierii dintre sarcinile luptelor antihitleriste și cele ale luptei sociale și ale corelației dialectice dintre factorii interni și externi în desfășurarea revoluției.

La problema *Anul 1939 și relațiile româno-polone*, din partea română au fost prezentate comunicările dr. Milică Moldoveanu și Aurel Kerečki, *Relații româno-polone în ajunul celui de-al doilea război mondial* și col. dr. Dumitru Tuțu, *Solidarizarea poporului român cu militarii polonezi aflați pe teritoriul României*. Ambele comunicări, întemeiate pe un bogat material documentar inedit — care a trezit viul interes al istoricilor poloni — au pus în lumină eforturile României de a bara expansiunea și agresiunea hitleristă precum și sprijinul generos acordat membrilor forțelor armate poloneze, refugiați în țara noastră.

Din partea polonă, la aceeași temă, prof. dr. Tadeusz Jędruszcak a prezentat comunicarea *Septembrie 1939 — geneză, desfășurare, însemnătate*, în care a analizat cauzele și desfășurarea războiului germano-polon. Autorul a oferit o imagine reconsiderată — prin sublinierea aspectelor pozitive a politicii externe — a colonelului Beck, cărui i-a reproșat însă prea marea încredere arătată pactului cu Reichul din 1934 și conflictul cu Cehoslovacia. Însemnătatea războiului germano-polon constă, în opinia autorului, în faptul că opunând rezistență armată agresiunii hitleriste, Polonia s-a aflat la originea celui de-al doilea război mondial, care a adus prăbușirea celui de al treilea Reich.

Col. M. Durlasz, fost instructor de zbor în 1939, refugiat pe teritoriul român, după invadarea Poloniei în 1939 și-a împărtășit amintirile sale despre *Aviatorii polonezi în România la începutul celui de-al doilea război mondial*.

La următorul punct al ordinii de zi, prof. dr. Emmanuel Rostworowski, membru corespondent al Academiei de Științe, a prezentat comunicarea *Polonia în Europa epocii luminilor* im-

gine sintetică a trăsăturilor comune și specifice ale societății polone în contextul luminismului european. Din partea română, au fost prezentate comunicările dr. Pompiliu Teodor, dr. Al. Dușu și dr. Șerban Papacostea, *Reforme economice și sociale și dezvoltarea culturii în țările române în secolul al XVIII-lea* și dr. Al. Zub, *Modernitatea istoriografiei românești din secolul al XVIII-lea* care au reliefat rădăcinile autohtone ale luminismului românesc și deschiderea sa spre receptarea creatoare a unor idei și forme ale luminismului european.

Discuțiile care au urmat s-au axat mai ales pe problemele antecedentelor anului 1939 și pe geneza politicii de absolutism iluminat. În analiza genezei celui de-al doilea război mondial, s-a subliniat de către istoricii români responsabilitatea asumată de Anglia prin încheierea acordului naval anglo-german din 1935 și consecințele negative ale pasivității franceze față de remilitarizarea Renaniei. Prof. Jędruszcak a stăruit asupra poziției lui Beck în timpul crizei renane, arătând că Polonia s-a declarat gata să sprijine o ripostă militară a Franței.

Discuțiile despre luminism au abordat raportul dintre adunările de stări și parlament, rolul fiscalității în geneza politicii de reformă, raportul dintre luminism și mișcarea de emancipare națională.

În încheierea lucrărilor, au fost prezentate informări bibliografice (aparitiile editoriale în ultimul an) de către L. Boicu și V. Ciobanu (lucrări românești) și J. Mattek și A. Zakrzewski (lucrări poloneze).

Membrii celor două delegații au fost primiți la Comitetul județean de partid, unde li s-a făcut o expunere asupra realizărilor construcției socialiste în jud. Iași, și la Universitatea „Al. I. Cuza”, unde rectorul M. Todolia a prezentat probleme actuale ale învățămîntului universitar ieșean.

Pentru participanții la sesiune a fost organizată o excursie la Cotnari precum și vizitarea unor monumente istorice din Iași.

În încheierea lucrărilor s-a semnat de către șefii celor două delegații protocolul sesiunii.

În ultima zi a șederii în România, delegația polonă a vizitat Institutul de Istorie „N. Iorga”, unde dr. Dan Berindei a făcut, la cererea oaspeților, o expunere asupra pregătirilor în vederea Congresului internațional de științe istorice din anul viitor.

Așa cum se arată în protocolul sesiunii, ambele părți au constatat cu satisfacție că întîlnirea româno-polonă „și-a dovedit deplina utilitate și a dat rezultate fructuoase” și și-au exprimat hotărîrea de a continua și adînci această colaborare.

Florin Constantiniu

A DOUĂ SESIUNE A COMISIEI MIXTE A ISTORICILOR DIN R. S. ROMÂNIA ȘI R. D. GERMANĂ

În perioada 11–15 iunie 1979 o delegație de istorici din R.D. Germană s-a aflat în România pentru a participa la lucrările celei de-a doua sesiuni a Comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și R. D. Germană.

Sesiunea a avut ca temă „Mișcarea socialistă și muncitorească din România și Germania pînă la sfîrșitul primului război mondial”, iar lucrările ei s-au desfășurat la Constanța.

Delegația de istorici români a fost alcătuită din prof. dr. doc. Titu Georgescu, președintele părții române în comisie, dr. Ion Ardeleanu, prof. dr. Carol Gölner, dr. Gheorghe Unc, conf. univ. Eugen Stănescu, dr. Georgeta Tudoran, Ioan Chiper, secretarul părții române în comisie și Constantin Paraschiv.

Din delegația istoricilor din R.D. Germană au făcut parte: prof. dr. Fritz Klein, președintele părții R.D.G. în comisie, prof. dr. Heinz Hümmler, prof. dr. Helmuth Bleiber, prof. dr. Walter Wimmer, prof. dr. Klaus Bochmann, dr. Margot Hegemann, secretara părții R.D.G. în comisie și dr. Dietrich Eichholtz.

În deschiderea sesiunii, prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu a făcut o expunere pe tema *Insurecția din august 1944, corolar al luptei poporului român, a clasei muncitoare și a partidului ei pentru eliberarea națională și socială* în care, pe fondul urmăririi succinte a evenimentelor care au determinat și care au culminat cu insurecția din august 1944 a fost subliniată valoarea deosebită a experienței dobîndite de partidul comunist din țara noastră în lupta pentru încheierea alianțelor, a frontului larg al tuturor forțelor sociale și politice, ceea ce a condus la înfăptuirea cu succes a marelui act patriotic. Autorul a subliniat că insurecția din august 1944 — operă a maselor largi sub conducerea comuniștilor — s-a înscris ca un moment de renaștere națională și socială, înlăunțindu-se în timp cu celelalte mari momente ale istoriei poporului român și deschizînd calea unor profunde transformări revoluționare în România.

Prof. dr. Fritz Klein a făcut, la rîndul său, o expunere în legătură cu cea de-a 30-a aniversare a Republicii Democratice Germane. Autorul a relevat succesele obținute de R.D.G. în construirea societății socialiste, subliniind că R. D. G. se prezintă astăzi ca o țară cu o industrie și o agricultură dezvoltate, recunoscută și stimată pe plan mondial.

În continuarea lucrărilor sesiunii au fost susținute și discutate comunicările privind tema de lucru menționată mai sus. Prof. dr. Fritz Klein a prezentat comunicarea *Probleme ale dezvoltării mișcării muncitorești internaționale de la sfîrșitul secolului XIX pînă la primul război mondial (fînted seama mai ales de poziția ei față de război și pace)*. Autorul a stăruit asupra unor momente ale activității Internaționalei a II-a și cu precădere asupra atitudinii social-democrației germane — cea mai importantă forță a Internaționalei a II-a — față de problemele militarismului, păcii și războiului. În mod succint, în comunicare este schițată ideea abordării de către clasa muncitoare — în fapt a social-democrației germane — a problemei păcii și a războiului în contextul luptei pentru apărare sau eliberare națională, fără ca această idee să fie urmărită în evoluția sa. Mai insistent s-a dovedit autorul în analiza influenței și implicațiilor teoriilor lui Bernstein în mișcarea muncitorească. În acest context, autorul a subliniat necesitatea examinării mai perseverente decît pînă acum a situației economice și sociale a clasei muncitoare remarcînd totodată că teza dogmatică despre pauperizarea absolută a clasei muncitoare în capitalism a fost abandonată în ultimii ani. Fritz Klein apreciază că investigațiile temelnice ce rămîn a se întreprinde în privința situației economice și sociale a clasei muncitoare în epoca analizată vor contribui și la o mai bună explicare a atitudinii majorității clasei muncitoare față de războiul mondial. În ultima parte a amplei sale comunicări, Fritz Klein s-a referit la raporturile dintre partide în cadrul Internaționalei a II-a, mai ales în legătură cu problematica congreselor de la Stuttgart (1907) și Basel (1912) și, în acest context, autorul a prezentat și aspecte ale mișcării muncitorești din România.

Comunicarea *Programa mișcării socialiste și muncitorești pînă la sfîrșitul primului război mondial*, prezentată de prof. univ. dr. Titu Georgescu a abordat o problemă cheie a istoriei mișcării muncitorești din România. După ce a analizat pătrunderea ideilor socialiste în România, autorul a stăruit mai ales asupra programelor socialiștilor români din 1879—1880 și din 1886 și a programului P.S.D.M.R. din 1893. Autorul nu s-a limitat la o prezentare a conținutului programelor, ci le-a analizat comparativ și, pe de altă parte, le-a raportat la realitățile românești stabilind astfel corespondența lor cu necesitățile clasei muncitoare și ale altor categorii sociale exploatate.

Prof. dr. Helmuth Bleiber după ce a subliniat, în comunicarea intitulată *Moștenirea de la 1848/49 și mișcarea muncitorească germană (pînă la 1918)*, rolul lui Marx și Engels în cultivarea tradiției și propagarea învățămintelor revoluției din 1848—1849 — apreciind că în acest sens se disting două etape — s-a referit la principalele momente în care, după constituirea „partidului de la Eisenach” moștenirea revoluției din 1848/49 din Germania a pătruns în mase, ceea ce s-a reflectat în acțiunile anuale de la 18 martie, în aniversările a 25 de ani și a 50 de ani de la revoluție etc.

Dr. Georgeta Tudoran a prezentat comunicarea *Problemele păcii și ale războiului în dezvoltarea forurilor partidului și ale sindicatelor (începutul secolului al XX-lea pînă în 1918)* în care s-a referit la atitudinea unor activiști de frunte ai mișcării muncitorești și socialiste din România — Ștefan Gheorghiu, C. Dobrogeanu-Gherea, M. Gh. Bujor, Ecaterina Arbore și în mod special C. Racovski — ca și a unor organe de presă social-democrate față de pace și război. Un loc central în comunicare ocupă analiza acțiunilor și atitudinilor socialiștilor români atît pe plan intern cit și pe plan internațional, în special în organizarea și lucrările celei de-a II-a conferințe socialiste interbalcanice și la Conferința socialistă internațională de la Zimmerwald. Autoarea a relevat atitudinea înaintată, consecvent revoluționară, a P.S.D.R. în problemele păcii și ale războiului subliniind că poziția socialiștilor români față de primul război mondial are o importanță deosebită pentru înțelegerea evoluției ulterioare a partidului socialist.

Comunicarea *Contradicțiile imperialiste în Europa la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX și influența lor asupra fărîlilor mici (care luptau pentru crearea statului național unitar)* prezentată de Ioan Chipera urmărește să schițeze cadrul politic internațional în care s-a dezvoltat mișcarea muncitorească din acea perioadă. Autorul a stăruit în special asupra situației din Europa răsăriteană, centrală și de sud-est, ajungînd la concluzia că existența unor acorduri privind statu-quo-ul și împărțirea sferelor de influență între marile puteri a frînat, dar n-a putut împiedica, procesul luptei de eliberare națională, în timp ce ascuțirea inevitabilă a contradicțiilor interimperialiste a creat, printr-un mecanism complex, condiții favorabile luptei pentru unitate națională.

În comunicarea *Cu privire la impunerea marxismului în mișcarea muncitorească germană (1869 — 1891)*, prof. dr. Heinz Hümmeler, după ce a prezentat principalele organizații muncitorești din Germania pînă la constituirea Partidului muncitoresc social-democrat a procedat la

analiza cunoscutelor programe de la Eisenach, Gotha și Erfurt, analizând gradul de pătrundere a ideilor marxiste în cadrul mișcării muncitorești germane, reflectate în programele partidelor sale. Autorul subliniază că programul de la Erfurt din 1891, era — deși mai existau o serie de lacune — un program marxist.

Dr. Dietrich Eichholtz a relevat în comunicarea sa, intitulată *Probleme ale dezvoltării și structurii clasei muncitoare germane (până în 1914)* interesul sporit manifestat în ultimii ani de specialiști pentru cercetarea problemelor referitoare la dezvoltarea socială și modificarea structurii claselor și păturilor sociale ca o condiție indispensabilă pentru determinarea exactă a premiselor și condițiilor de manifestare a atitudinilor și activităților politice și ideologice. După ce a prezentat evoluția clasei muncitoare germane în perioada dată, autorul s-a referit mai larg la aspecte ale evoluției aristocrației muncitorești remarcând că în istoriografia din R.D.G. se poartă de mai mult timp discuții în legătură cu conceptul de aristocrație muncitorească, conturându-se, între altele, ideea că nu există o identitate deplină între aristocrația muncitorească — considerată și prin prisma atitudinii sale politice — și totalitatea grupelor muncitorești cu o situație materială mai bună.

Dr. Gheorghe Unc a sistematizat, în spațiul restrâns al comunicării *Trăsăturile mișcării muncitorești și socialiste din România (până la primul război mondial)*, condițiile specifice concret-istorice în care s-a născut și a evoluat clasa muncitoare din România și elementele caracteristice din punct de vedere social, organizatoric și politico-ideologic ale mișcării muncitorești din țara noastră până la primul război mondial. Autorul a relevat ca trăsături definitorii ale mișcării muncitorești din România — combativitatea, timpuria organizare politică și profesională, analiza aprofundată a condițiilor social-politice și economice specifice României, existența unor legături cu satul, cu țărănimea și permanentele relații între organizațiile socialiste, muncitorești din România și din ținuturile românești aflate încă sub dominația străină, prezența continuă a ideii de unitate pe plan organizatoric, politic și ideologic.

Dr. Ion Ardeleanu a prezentat comunicarea *Partidul clasei muncitoare și problemele fundamentale ale evoluției societății românești la începutul secolului al XX-lea* subliniind că partidul clasei muncitoare române și-a asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară a maselor muncitoare pentru transformarea socialiste a societății românești. De la început, militanții partidului proletar au urmărit cunoașterea marilor probleme ale societății românești și formularea unor soluții corespunzătoare progresului, victoriei luptei de eliberare socială și națională. Autorul insistă asupra marilor probleme ale societății românești, asupra cărora partidul clasei muncitoare și-a definit un punct de vedere și de acțiune propriu, cum ar fi industrializarea, problema agrar-țărănească, probleme ale sistemului politic, problema independenței și unității naționale.

Un grup de 3 comunicări au abordat, sub diferite aspecte, o problemă asemănătoare: relațiile dintre mișcarea muncitorească din România și Germania în perioada luată în considerare. Este vorba despre comunicările prezentate de: dr. Margot Hegemann — *Cu privire la relațiile lui Friedrich Engels cu mișcarea muncitorească din România*; conf. univ. Eugen Stănescu, Constantin Paraschiv — *Contacte ale mișcării socialiste și muncitorești din România cu mișcarea socialistă și muncitorească din Germania*; dr. Klaus Bochmann — *Contactele dintre mișcarea muncitorească din România și social-democrația germană*. Comunicările au sistematizat și subliniat datele cunoscute privind raporturile unor socialiști români ca Ion Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, Panait Moșoiu cu Friedrich Engels, au remarcat interesul lui Fr. Engels pentru mișcarea muncitorească din România, relevând elemente care demonstrează că în acest context Engels a formulat unele teze sau aprecieri noi. Comunicările au reliefat de asemenea amplele contacte dintre mișcarea muncitorească din cele două țări până la declanșarea primului război mondial, contactele între socialiștii români și alți militanți de frunte ai mișcării muncitorești germane între care W. Liebknecht, A. Bebel, K. Kautsky și Roza Luxemburg.

Prof. dr. Walter Wimmer a urmărit în comunicarea sa *Despre evoluția spre stînga în mișcarea muncitorească germană în timpul primului război mondial* caracteristicile procesului care a avut loc în sinul mișcării muncitorești germane între 4 august 1914 — cînd fracțiunea social-democrată din Reichstag a votat creditele de război și cînd s-a vădit că clasa muncitoare germană nu dispunea de un partid revoluționar — și 30 decembrie 1918, cînd este creat partidul comunist în Germania și cînd în Germania se manifestau ample frînturi revoluționare. Autorul a prezentat o serie de fapte și aprecieri care contribuie la cunoașterea procesului de radicalizare în mișcarea muncitorească germană, remarcînd însă că sînt necesare ample cercetări pentru deplina elucidare a acestui complex proces.

În sfîrșit, în comunicarea *Mișcarea socialistă și democratică din România în context european 1848 — 1918*, elaborată de prof. dr. Carol Gölner și Vasile Clobanu au fost fixate jaloarele evoluției mișcării muncitorești din România, cu principalele sale preocupări, semnificația europeană a evoluției mișcării socialiste și muncitorești din România, participarea socialiștilor români la activitatea Internaționalii a II-a.

Comunicările au fost urmărite cu interes de membrii celor două comisii.

Discuțiile, desfășurate într-o atmosferă colegială și de ținută științifică și schimbul de opinii—uneori deosebit de intens—au permis aprofundarea unor probleme, clarificări și precizări, contribuind la o substanțial mai bună cunoaștere reciprocă a problematicei abordate și sugerind utile căi de cercetări ulterioare și reflecții. Ambele părți au convenit că simpozionul a constituit o reușită științifică, ilustrând din plin necesitatea unor astfel de reuniuni.

În perioada cit s-a aflat în București, delegația de istorici din R.D.G. a făcut o vizită protocolară la Institutul de istorie „N. Iorga”, fiind primită de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul institutului și a vizitat, de asemenea, Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, fiind primită de dr. Ion Ardeleanu, directorul adjunct al muzeului.

La Constanța, membrii celor două delegații au fost primiți de reprezentanți ai organelor județene de partid și de stat.

În organizarea cu succes a simpozionului un rol important a avut Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța. Conform protocolului semnat, următoarea reuniune a comisiei va avea loc în 1981, în R.D.G., cu tema „Contradicțiile imperialiste între cele două războaie mondiale”.

Ioan Chișer

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI I. C. FILITTI (ȘEDINȚĂ PUBLICĂ DE COMUNICĂRI A SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE A ACADEMIEI R.S. ROMÂNIA).

La 31 mai 1979 Secția de științe istorice a Academiei R.S. România a organizat o ședință publică de comunicări prilejuită de împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui Ion C. Filitti (6 mai 1879 — 21 septembrie 1945).

În cadrul ședinței comemorative prezidată de acad. Ștefan Pascu, președintele Secției de științe istorice a Academiei R.S. România, s-au analizat în cele două comunicări: locul lui I.C. Filitti în istoria dreptului românesc—prof. dr. h. c. Valentin Al. Georgescu (Institutul de studii sud-est europene); principalele aspecte din viața și opera ilustrului jurist și istoric dr. Georgeta Penelea (Institutul de istorie „Nicolae Iorga”). În cuvântul introductiv, în amplele și substanțialele concluzii, acad. Ștefan Pascu a accentuat meritele ce l-au impus pe I. C. Filitti ca om de știință în cultura românească.

Contribuția lui I.C. Filitti la istoria dreptului trebuie să aibă în vedere momentul istoric în care s-a conturat personalitatea acestuia, începutul secolului al XX-lea, corespunzând epocii de modernizare a legislației și instituțiilor din România. Recepțarea imitativă a dreptului apusean a trebuit depășită; între cei ce au căutat soluții—fie în tradiție, fie în realitățile locale—făcând apel la capacitatea de creație românească pentru a se leși din criza manifestată de efortul modernizării dreptului în România între anii 1898—1915 s-a aflat și I. C. Filitti alături de I. Nădejde, C. G. Dissescu, D. Alexandrescu, P. Negulescu, I. Peretz, N. Titulescu, S. G. Longinescu — pentru a nu-i aminti decât pe aceștia.

Cum a subliniat pe bună dreptate prof. Valentin Georgescu în expunerea sa — I. C. Filitti și-a înscris numele printre ctitorii disciplinei sale, el a contribuit la impunerea istoriei dreptului românesc ca disciplină modernă de sine stătătoare în cadrul istoriei generale; „locul lui în istoria dreptului rămâne durabil prin marile cicluri de probleme pe care a știut să le abordeze”.

Astfel, în încercarea înununată de succes de a pune în evidență procesul istoric de modernizare a dreptului românesc în secolul al XIX-lea, Filitti a publicat o serie de lucrări, ce se situează în sfera ciclului de cercetare fundamentală a acestui proces de la începuturile lui; așadar, paralel cu studierea perioadei regulamentare dintre 1828 și 1834 (*Domniile pămîntene sub Regulamentul organic*, volum premiat de Academia Română), Filitti și-a extins cronologic investigațiile în vederea elucidării premiselor și consecințelor ce au însoțit fenomenul de modernizare a legislației și instituțiilor juridice din țara noastră (vezi lucrările *Le rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*, vol. *Vechiul drept românesc*, despre frământările politice și proiectele de organizare a statului între 1821 și 1828 sau între 1840 și 1848 — *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, despre perioada încheierii statului național, lămurind originea „democrației române” și a constituției de la 1866 — *Des origines du régime représentatif en Roumanie*, completată cu importantul text *Viața politică a Țării Românești și a Moldovei*).

Studile sale urmărind procesul modernizării dreptului la noi au fost întregite cu ciclul de cercetări de istorie socială și economică mergînd pînă la rădăcinile medievale ale proceselor

istorice în discuție; contribuția lui I.C. Filitti este în această privință atât de însemnată, încât îl situează printre cei mai mari istorici români ai timpului. Două sint laturile fundamentale ale problemei sociale tratate de savantul român: dreptul istoric asupra pământului în lucrarea *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864* — rezultatul unor cercetări de peste 25 de ani — și *Evoluția claselor sociale în trecutul Principatelor Române*, lucrare căreia i se alătură o mulțime de articole publicate în „Arhiva pentru știință și reformă socială” — revistă condusă de sociologul Dimitrie Gusti. În același ciclu de cercetări se află marile studii despre organizarea financiară și despre reforma fiscală a lui C. Mavrocordat — *Considerații despre vechea organizare fiscală a Principatelor Române până la Regulamentul Organic* —, despre organizarea administrativă a Principatelor, despre *Catagrafia oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, despre structura și periodizarea dreptului penal și procedurii penale de la origini până la 1865, cu o sinteză în *Rapide coup d'oeil sur l'ancien droit public en Roumanie*.

Ion C. Filitti rămâne prin excelență cercetător al istoriei originilor României moderne — remarcă întemeiată cercetătoarea Georgeta Penelea. Și mai departe aprecia că fără a face o ierarhizare a lucrărilor lui Filitti, cele 267 titluri au fiecare o valoare intrinsecă atât din punct de vedere al exactității și bogăției de date cât și în ceea ce privește concluziile, care constituie bunuri cizgite pentru istoriografia noastră.

Între juriștii ce s-au ocupat de istoria dreptului și a instituțiilor I.C. Filitti a fost cel ce a folosit din plin pregătirea sa de istoric. El se dovedește în acest fel un precursor al cercetărilor interdisciplinare și multidisciplinare ca metodă de lucru modernă.

Dublei sale orientări de jurist și istoric îi datorăm o mare diversitate de studii din domeniul istoriei diplomatice și politice — *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul XIX, România față cu capitulațiile Turciei* —, istoriei evoluției mediu românesc — *Banatul Olteniei și Craioveștii* —, istoriei culturii și bisericii; editarea unor documente de mare valoare din arhivele din Paris, Roma, București — *Din arhivele Vaticanului. I. Documente privitoare la episcopatele catolice din Principate (1353—1699), II. Documente politice 1526—1788, Lettres et extraits concernant les relations des Principautés Roumaines avec la France (1728—1810)*, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino* — ce cuprinde 750 documente de moșii — ș.a.m.d.

Întreaga cultură juridică, politică și istorică a lui Ion C. Filitti a servit la prezentarea și explicarea sensului documentelor descoperite. Înzestrat cu toate calitățile omului de știință — metodă de lucru în investigarea neobosită a documentelor din arhive și clasarea materialelor pe probleme, spirit critic, erudiție și originalitate în interpretare, claritate în expunere — I.C. Filitti a fost prețuit de contemporanii săi Titu Maiorescu, A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Demostene Russo, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti. Recunoașterea valorii sale științifice i-a adus titlul de doctor laureat la Paris (1904) și de membru corespondent al Academiei Române (1915). Prin opera sa Ion C. Filitti și-a înscris numele în istoriografia modernă a României.

Constantin Damian

SESIUNE DE COMUNICĂRI A MUZEOGRAFILOR

În organizarea Consiliului Culturii și Educației Socialiste — Centrul special de perfecționare a cadrelor și a Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în ziua de 7 iunie 1979, s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice a cadrelor de specialitate din instituțiile muzeale de istorie. În cuvântul înainte rostit de Florian Banc — directorul Centrului special de perfecționare a cadrelor din C.C.E.S., a fost subliniată însemnătatea lucrărilor acestei sesiuni, a cărei tematică „Istoria mișcării muncitorești din România în perioada modernă și contemporană și ilustrarea sa muzeală”, se încadrează în suita de manifestări dedicate aniversării a 35 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă. Lucrări variate, în majoritatea lor cu aplicativitate practică în domeniul organizării expozițiilor muzeale de specialitate, rod al muncii și cercetărilor științifice originale, ele au constituit baza unui valoros schimb de experiență și de idei menit să pună în lumină modul în care muzeograful lucrează pentru valorificarea și popularizarea unor teme din istoria noastră națională prin forma specifică muzeelor. Comunicarea *Reflecția istoriei mișcării muncitorești, a P.C.R., în muzeele județene*, susținută de Gheorghe Pirvulescu (Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România), a adus unele exemple concludente despre felul în care au fost prezentate unele momente remarcabile ale istoriei contemporane în cele mai noi secții ale unor muzee ce

s-au aflat în procesul de reorganizare. Elisabeta Simion (Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România) a prezentat expunerea *Insemnătatea istorică a insurecției naționale armate, antifasciste și antimprialiste din august 1944*, iar cercetătorul Marin Badea (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.) studiul *Contribuția forțelor progresiste și democratice în rîndurile naționalităților conlocuitoare sub conducerea, P.C.R., pentru apărarea integrității teritoriale, independenței și suveranității naționale, 1933—1940*, ce s-au completat reciproc atât în domeniul informației, cât și al interpretării unor fenomene social-politice din România anilor 1933—1944. Emil Păunescu (Muzeul județean Ilfov), a susținut comunicarea *Ilustrarea poziției mișcării muncitorești și socialiste față de unitatea și independența țării (1878—1916) în Muzeul luptei pentru independență a poporului român din Giurgiu*, aducînd unele exemple locale, ca și Cezar Avram (Muzeul Olteniei-Craiova) în comunicarea *Poziția mișcării muncitorești, democratice și comuniste din Oltenia față de principalele probleme social-politice, reflectate în presa locală*. În continuare, Mihael Racovițan (Muzeul Brukenthal-Sibiu) s-a referit la unele studii proprii „Din istoricul formării, dezvoltării și maturizării politice a proletariatului sibiian (1848—1918)”, Cristian Păunescu (Muzeul de istorie a municipiului București) la „Acțiunile cultural-științifice inițiate și desfășurate de mișcarea muncitorească și socialistă din București la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, Minuț Adolf (Muzeul județean Piatra Neamț) la „Aspecte ale mișcării muncitorești din jud. Neamț în perioada interbelică”, fiecare străduindu-se să aducă noi contribuții documentare asupra temelor susținute. Median Gheorghe (Muzeul județean Botoșani) a prezentat „Mișcarea revoluționară din jud. Botoșani în anii 1918—1921”, unde, ca și Aurel Dumitrașcu (Muzeul județean Vâlcea) în comunicarea „Din lupta maselor populare vîlcene în anii crizei economice din anii 1929—1933”, a adus în discuție interesante documente de arhivă locale pe care le-a coroborat cu cele cunoscute pe plan general, integrîndu-le în mod armonios în spațiul zonal tratat. Cornelia Gal (Muzeul județean Mureș) în lucrarea „Acțiuni întreprinse de Liga Drepturilor Omului cu prilejul suspendării ziarului țîrgumureșan „A Világ”, și-a prezentat rezultatele cercetării sale, iar Iulia Stănescu (Muzeul județean din Ploiești) în comunicarea „Lupta maselor populare din jud. Prahova, conduse de P.C.R., împotriva fascismului și a războiului între anii 1940—1944” a adus unele contribuții inedite, meritorii, asupra acțiunilor întreprinse de patrioții prahoveni în anii celui de-al doilea război mondial. Margareta Guțlec și Ion Aldea, ambii de la Muzeul județean Galați, în comunicarea „Realizarea Frontului Unic Muncitoresc, temă majoră a presei democratice județene în perioada interbelică” și respectiv, „Acțiuni de solidaritate ale muncitorimii gălățene cu luptele ceferiștilor din 1933”, au meritul de a oglindi, cu documente de arhivă, acțiuni deosebit de semnificative din luptele desfășurate de proletariatul gălățean. Mircea Valea (Muzeul din Deva), cunoscut pentru cercetările sale în studierea istoriei contemporane hunedorene, în comunicarea „Lupta forțelor democratice din România în frunte cu Partidul Comunist Român pentru crearea Frontului Popular Antifascist; modalități de prezentare în expoziția de bază a Muzeului județean Deva”, a adus din nou în circuitul științific valoroase date și documente privitoare la evenimentele politice din județul Hunedoara. Contribuții asemănătoare au reieșit și din comunicarea lui Gheorghe Deaconu (Muzeul județean Argeș) intitulată : „Din lupta maselor populare piteștene sub conducerea P.C.R. în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945”. Gelcu Maksutovici (Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România) a prezentat studiul „Solidaritatea poporului român cu mișcarea de rezistență antifascistă a popoarelor din Balcani”.

În încheierea lucrărilor, conf. univ. dr. Ion Ardeleanu — director adjunct al Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, a sintetizat învățămintele ce au reieșit din prezentarea comunicărilor, făcînd unele recomandări de ordin teoretic și practic privitoare la organizarea expozițiilor cu tematică de istorie contemporană, insistînd asupra faptului ca fiecare muzeu județean să aibă propria-i personalitate, să oglindească cît mai veridic evenimentele social-economice și politice petrecute în zona respectivă, încadrate, bineînțeles, în tabloul general al istoriei naționale a patriei noastre.

Prin tematica sa actuală și deosebit de interesantă, prin nivelul ridicat al conținutului de idei al tuturor comunicărilor, sesiunea științifică a cadrelor de specialitate din muzeele de istorie se înscrie ca o contribuție valoroasă la găsirea celor mai potrivite forme de prezentare a istoriei moderne și contemporane, cu atît mai utilă cu cît ea s-a desfășurat în întîmpinarea aniversării a 35 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă și a întîmpinării celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român.

Gelcu Maksutovici

A XII-A ÎNȚILNIRE A COMISIEI DE PROBLEMĂ „ISTORIA MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE ȘI A REVOLUȚIILOR SOCIALISTE URMĂTOARE”

În zilele de 12—14 iunie 1979 s-au desfășurat la Moscova lucrările celei de-a XII-a întâlniri a Comisiei de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor socialiste următoare”.

Lucrările s-au deschis și au avut loc în sala de conferințe a Institutului de informare al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice și au fost prezidate de acad. I. I. Mint, președintele Comisiei de problemă.

La întâlnire au participat din *Bulgaria*: Stoico Kolev, Vesela Ciciovska; din *Cehoslovacia*: Ivan Krempa, Iuri Krjijek, Pavel Gapak; din *R. D. Germană*: Wolfgang Ruge, Ernst Laboor; din *Mongolia*: M. Sanjdorj; din *Polonia*: Stanislav Lopatniuk; din *Ungaria*: Andraș Jilak, Ferenc Muci, Dierdi Milei, Șandor Karpati; din *Uniunea Sovietică*: Isac Israilevici Mint, Aleksei Leontevici Narocinți, Țatur Pavlovici Agaian, Stanislav Nicolaevici Smirnov, Iuri Ivanovici Korablev, Nicolai Ivanovici Sturua, Alexandr Iacovlevici Manusevici, Victor Iosifovici Miler, Ecaterina Vladimirovna Ileritcaia; din *Vietnam*: Vin Tao.

Din partea română au participat: prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, președintele părții române în Comisia de problemă; conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță — Universitatea București, membru al Comisiei; dr. Milică Moldoveanu, cercetător științific principal al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Cuvîntul de deschidere a întâlnirii a fost rostit de acad. I. I. Mint care, salutînd pe participanți, a urat succes deplin dezbaterilor și a făcut cunoscută ordinea de zi.

Au urmat discuții asupra planului de activitate al Comisiei de problemă și al grupelor de lucru pentru anii 1980 și 1980—1985. În spirit de deplină înțelegere, participanții au analizat perspectivele de continuare în viitor a activității comisiei de problemă, a colaborării interacademice pe acest tărîm.

În după-amiaza aceleiași zile, participanții la întâlnire au vizitat apartamentul și biblioteca lui V. I. Lenin din Kremlin.

În dimineața zilei de 13 iunie au continuat lucrările cu prezentarea unor informări ale părților în legătură cu activitatea desfășurată. Au prezentat informări reprezentanții Ungariei, Mongoliei, României, Vietnamului, Poloniei, Bulgariei, Uniunii Sovietice.

Din partea română a informat prof. dr. Aron Petric, care s-a referit atît la activitatea generală a comisiei de problemă, cit și, în mod special, la apropiata reuniune de la București (3—7 iulie 1979) a grupei de lucru coordonată de România în legătură cu problemele industrializării și făuririi economiei socialiste unitare.

Au fost luate apoi în discuție problemele referitoare la editarea în continuare a „Buletinului informativ al Comisiei de problemă” „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor socialiste următoare”, abordîndu-se atît probleme de conținut, cit și organizatorice referitoare la pregătirea numerelor viitoare ale buletinului.

Spre sfîrșitul ședinței de lucru au fost luate în discuție prevederile principale ale protocolului de protocol al celei de-a XII-a întâlniri a Comisiei de problemă.

În după-amiaza aceleiași zile, participanții la întâlnire au vizitat monumentele istorice rusești laice și bisericești datînd încă din secolul al XIV-lea din complexul muzeistic Kolomenskoe.

În cursul serii — la Casa oamenilor de știință — a avut loc semnarea protocolului celei de-a XII-a întâlniri a Comisiei de problemă, protocol ce a consemnat rezultatele dezbaterilor de la Moscova și a stabilit ca cea de-a XIII-a întâlnire a Comisiei să se desfășoare în anul viitor în Cuba, la Havana.

În cursul zilei de 14 iunie participanților la întâlnirea Comisiei de problemă, gazdele le-au oferit posibilitatea de a cunoaște unele împrejurimi ale Moscovei și în special zona Arhanghelskoe în care se află un interesant muzeu de istorie și de artă, un parc natural secular și excelente peisagii specifice rusești.

Cu aceasta, reuniunea de la Moscova a Comisiei de problemă „Istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a revoluțiilor socialiste următoare” s-a încheiat, participanții dîndu-și înțîlnire, pentru anul 1980, la Havana.

Și de data aceasta participarea activă a delegației române la înțîlnirea de la Moscova a Comisiei de problemă s-a înscris pozitiv în hronicul activității de colaborare interacademică multilaterală.

Gh. I. Ioniță

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „NAVIGAȚIA PE DUNĂRE ȘI AFLUENȚII SĂI DE-A LUNGUL SECOLELOR”

Sub președinția academicianului Vasa Cubrilović a avut loc la Belgrad, în zilele de 5—6 iunie 1979, conferința științifică internațională cu tema: „Navigația pe Dunăre și afluenții săi de-a lungul secolelor”. Organizată de Academia srbă de științe și arte, reuniunea a grupat cercetători și cadre didactice din Austria, Bulgaria, România, Ungaria și desigur din Iugoslavia. Țara noastră a fost reprezentată de dr. Georgeta Penelea și Nicolae Dascălu, cercetători științifici la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. De asemenea, în absența autorului a fost citită și comunicarea elaborată de dr. Nicolae Ciachir, de la Facultatea de istorie-filozofie din București.

În ciuda precizării din tema conferinței, comitetul de organizare a considerat necesar a limita cronologic referatele până la momentul apariției vapoarelor cu aburi în navigația dunăreană, așadar, ca o referință simbolică, până la jumătatea secolului al XIX-lea, deoarece în fapt primele vase cu aburi au pătruns pe fluviu cu câțiva ani înainte de 1850. Materialele și discuțiile s-au referit la o vastă problematică legată de navigația pe Dunăre și afluenții săi, din cele mai vechi timpuri și până la 1850. În aceste limite a fost abordată o tematică vastă, incluzând probleme ale navigației propriu-zise, tehnică navală, dezvoltarea porturilor, implicații economice și militare ale navigației pe bătrânul fluviu. Întinderea perioadei cit și vastitatea aspectelor analizate au făcut ca lucrările conferinței să se desfășoare în cadrul mai multor secțiuni. Astfel, o primă secțiune a privit preistoria și antichitatea, o a doua evul mediu iar a treia secolele XVIII—XIX. Desigur, atât la deschidere cât și la închiderea reuniunii au avut loc ședințe plene.

Conferința a început cu o plenară în care au fost prezentate patru comunicări axate pe probleme generale. Astfel, academicianul Vasa Cubrilović, deschizând reuniunea, a vorbit despre importanța studiului navigației pe Dunăre și afluenții săi, relevând semnificația științifică și politică, ca un nou element de apropiere între statele riverane, a cercetărilor în această problemă. Dusan Dukić a făcut o prezentare de ansamblu hidro-geografică a Dunării, Jaroslav Sašel s-a referit la secțiunea iugoslavă a limesului roman de pe Dunăre iar Dajko L. Veselnić la convențiile turco-austriace din secolele XVII și XVIII privind navigația pe Dunăre și afluenții săi.

Au urmat apoi lucrările pe secțiuni. În cadrul celei privind preistoria și antichitatea au fost prezentate câteva comunicări, dintre care se pot menționa: Bogdan Brukner, referitor la localitățile neolitice și baza lor economică în regiunile dunărene iugoslave sau Jovac Todorović cu privire la navigația pe Dunăre după cele mai vechi surse antice.

Aspecte ale navigației pe Dunăre și afluenți în evul mediu cu toate implicațiile sale, au fost oglindite în o seamă de comunicări, dintre care putem cita pe cele susținute de Jovanka Kalić, privind Dunărea în cursul războaielor din secolul al XV-lea și de Petar Rokai referitor la războaiele pe Dunăre și afluenții săi în Ungaria meridională în cursul evului mediu.

Cele mai numeroase comunicări au fost prezentate în secțiunea privind secolele XVIII—XIX, în care chestiunea navigației pe Dunăre a devenit extrem de complexă, ca urmare a unui șir întreg de cauze. Dintre multiplele aspecte ale problemei, s-a vorbit despre: proiectele de construire a unui canal Dunăre-Tisa (Nikola Petrović și Karoly Vörös); despre importanța revenirii porturilor fortificate românești la Dunăre (Brăila, Giurgiu, Turnu) la Țara Românească (dr. Nicolae Ciachir); construcții navale și instalații hidrografice în Serbia în secolul XIX (Danica Milić); vechi mijloace de transportare a mărfurilor și călătorilor în regiunea Porților de Fier în secolele XVIII—XIX (Vidosava Stojancević); importanța Dunării ca factor de legătură între Serbia și România în lupta antotomană (dr. Milan Vanku); dezvoltarea portului Brăila la începutul secolului al XIX văzută de călători străini (dr. Georgeta Penelea); imaginea de ansamblu a dezvoltării porturilor românești de la Dunăre în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu implicațiile economice, sociale și demografice (Nicolae Dascălu); problemele navigației pe Dunăre la Conferința de pace de la Paris din 1856 (Cădămis Popov); navele de război imperiale de pe Dunăre (Manfred Rauchensteiner); Europa Centrală și regiunile de pe cursul inferior al Dunării în secolul XVIII (Virzinița Paskaleva); trecerea armatelor rusești în Balcani în prima jumătate a secolului XIX (Petar Milosavljević); punete vamale turcești pe Dunăre în secolele XV—XVIII (Dusanka Bojanić) ș.a.

Prezentarea referatelor a fost urmată de discuții care au avut loc în cadrul secțiunilor. În seara zilei de 6 iunie 1979 s-a ținut ședința plenară de închidere. Academicianul Vasa Cubrilović a apreciat pozitiv desfășurarea lucrărilor reuniunii, a evidențiat o seamă de elemente științifice noi aduse de unele comunicări care, în totalitatea lor, urmează a fi publicate.

Nicolae Dascălu

CRONICA

În cadrul manifestărilor desfășurate în întreaga țară, consacrate aniversării a 35 de ani de la victoria insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste, la Slobozia au avut loc, în ziua de 3 august 1979, lucrările unei sesiuni de comunicări științifice organizate de Comitetul județean Ialomița al Partidului Comunist Român.

După cuvîntul de deschidere al lucrărilor acestei sesiuni, rostit de Marin Bălțeanu, șef de secție la Comitetul județean Ialomița al P.C.R. au fost prezentate comunicările: *Semnificația istorică a insurecției de la 23 August 1944* de prof. Marian Stroia, Institutul de istorie „N. Iorga”, București; *Tradiții revoluționare ialomițene* de dr. Panait I. Panait, Muzeul de istorie a municipiului București; *Lupta forțelor revoluționare, patriotice, în frunte cu P.C.R. împotriva dictaturii militarofasciste* de dr. Marin Badea, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *P.C.R. — catalizator și îndrumător al voinței întregului nostru popor în rezistența și insurecția națională antifascistă* de prof. Alexandru Vlădăreanu, Muzeul județean Ialomița; *Solidaritatea militantă a P.C.R., a clasei muncitoare din România cu mișcarea comunistă și muncitorească internațională* de prof. Gheorghe Cristea, Muzeul județean Ialomița; *Documente privind declanșarea și desfășurarea insurecției din August 1944* de Elena Iosefide, Direcția generală a Arhivelor statului; *Mărturiile privind lupta populației din județul Ialomița împotriva dictaturii militarofasciste* de Mihai Cotenescu, Filiala Ialomița a Arhivelor statului; *Acțiunile insurecționale desfășurate pe teritoriul județului Ialomița (23 — 31 august 1944)* de Constantin Tudor, Filiala Arhivelor statului Ialomița; *Noi mărturii din arhivele străine despre situația României în perioada celui de-al doilea război mondial și a insurecției din august 1944* de Ștefan Hurmuzache, redactor șef al „Revistei arhivelor”; *Rolul insurecției și al alăturării României la coaliția antifascistă în desfășurarea războiului contra Germaniei naziste* de Maria Soveja, Direcția generală a Arhivelor statului; *Aprețuri externe asupra insurecției române din august 1944* de Ion Don, Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România; *Lupta maselor populare din județul Ialomița pentru instaurarea și consolidarea regimului democrat-popular* de prof. Răzvan Ciucă, directorul Muzeului județean Ialomița; *România socialistă — factor activ de pace și progres în lumea contemporană* de Gheorghe Mandache, Comitetul județean P.C.R. Ialomița.

ȘTEFAN LACHE, GHEORGHE ȚUȚUI, *România și Conferința de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 352 p.

O carte consacrată României și Conferinței de pace de la Paris reprezintă o apariție binevenită, menită să completeze un gol resimțit în istoriografia românească contemporană. Editura clujeană Dacia, care ne-a obișnuit în ultimii ani cu lucrări de înaltă ținută științifică dedicate unor momente importante ale istoriei naționale a poporului român, a publicat, sub semnătura a doi cunoscuți istorici, specialiști cu deosebire ai perioadei de după cel de-al doilea război mondial, o lucrare care confirmă deopotrivă renumele editurii, cît și seriozitatea și competența autorilor.

Interesul față de o asemenea carte pornește, desigur, de la importanța acestui act internațional pentru istoria postbelică a poporului nostru; pentru că, așa cum aprecia la 23 august 1947 ministrul de externe al României, cu prilejul ratificării Tratatului de pace de Aduana Deputaților, lichidînd un trecut întunecat, acesta deschidea în același timp perspective luminoase pentru refacerea, consolidarea și propășirea României.

La curent cu concluziile și cuceririle mai noi sau mai vechi ale istoriografiei române și străine referitoare la situația internațională și poziția statului român în contextul politicodiplomatic european în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial — căroră, în spiritul adevărului istoric le sînt conferite sensuri și semnificații noi — autorii abordează cu competență, în primul capitol, originile și cauzele celei mai mari și distrugătoare conflagrații din istoria omenirii, precizînd, totodată, locul României ca obiect în disputa marilor puteri pentru reîmpărțirea lumii.

România va resimți puternic efectele nefaste ale „Münchenului”, care a condus nu numai la ștergerea de pe harta Europei a unui stat independent și a unui aliat de seamă al său, ci și la disocierea de fapt a Micii Înțelegeri, precum și la slăbirea eficienței Antantei Balcanice cu tot ceea ce reprezentaseră aceste organizații regionale defensive, antirevizioniste — factori de păstrare a statu-quo-ului teritorial, de promovare a păcii și colaborării între state, împotriva politicii

conciliatoriste, de cedări, de încurajare a spiritului revanșard practicat de guvernele marilor puteri pe seama intereselor vitale ale popoarelor din centrul și sud-estul Europei. În acest context, la sfîrșitul anului 1938 și începutul anului 1939 evoluția evenimentelor internaționale determina o parte a cercurilor politice conducătoare românești să se orienteze spre compromisuri economice cu Germania hitleristă, cu scopul de a evita agresiunea împotriva României și de a obține, totodată, promisiunea acesteia că nu va sprijini pretențiile manifest revizioniste ale guvernului ungur, garantînd integritatea teritorială a țării (p. 18).

Evitarea, în acele momente, a subordonării României de către Reichul german s-a datorat, în primul rînd, hotărîrii poporului român, tuturor forțelor sale patriotice, de a apăra independența și integritatea națională, stărilor de spirit antifasciste a maselor, ce și-au găsit o expresie elocventă în marile manifestații și acțiuni populare din primăvara anului 1939. Autorii evidențiază activitatea realistă și patriotică a Partidului Comunist Român care, pornind de la interesele vitale ale națiunii române, aduce unele corecturi orientării sale tactice, exprimate în lărgirea contactelor cu grupări și organizații democratice, cu diferite fracțiuni ale partidelor burgheze, cu personalități de prestigiu ale vieții social-culturale a țării. În acest sens, în lucrare se remarcă, cu totul întemeiat, faptul că „în condițiile avîntului mișcării antifasciste, în momentul în care agresiunea hitleristă se abătuse deja asupra unor țări europene, activitatea P.C.R., considerabil îngrădită de autorități, a avut de suferit și de pe urma unor aprecieri eronate ale Cominternului, care, în contradicție evidentă cu realitățile, aprecia în mai 1940 că Germania și Italia nu doreau în acel timp atragerea în război a statelor din Balcani ..., că imperialiștii franco-englezi urmăreau să deschidă în Balcani un front împotriva Italiei pentru a ataca ulterior din flanc Germania” (p. 28).

Directivile Cominternului pentru P.C.R. indicau că în fața clasei muncitoare, a partidului său stă sarcina de a nu admite transformarea României într-un cap de pod al Angliei și Franței pentru un război împotriva Germaniei și împotriva U.R.S.S.” (p. 28), cerindu-se, totodată, ca lozincă „apărării granițelor” — sub care partidul reușise să strângă largi forțe patriotice — să fie demascată ca o manifestare a politicii de apropiere de Anglia și Franța și a războiului împotriva Germaniei și U.R.S.S. (p. 28).

După cum se știe, activitatea P.C.R. și a forțelor patriotice nu a putut împiedica instaurarea dictaturii fasciste. În contextul politico-diplomatic european de după cîmpulirea Cehoslovaciei, caracterizat printr-o extremă complexitate, a cărei dominantă a fost deteriorarea continuă a relațiilor internaționale, România mai spera într-o acțiune hotărâtă a puterilor antifasciste capabilă să bareze calea agresiunii naziste. De aceea, în ciuda caracterului lor limitat, garanțiile politice pe care Franța și Anglia le-au acordat, la 13 aprilie 1939, României și Greciei, au fost privite cu deosebită satisfacție în România, fiind considerate ca un important succes politico-diplomatic (p. 21).

Eșecul negocierilor tripartite din primăvara și vara anului 1939, dintre reprezentanții Angliei, Franței și Uniunii Sovietice, și încheierea acordului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 au suscitat neliniști și derută în majoritatea țărilor europene.

! Diplomația română mai conta încă pe garanțiile franco-britanice și pe înțelegerea Balcanică, dar, cum just observă autorii, în noile răsturnări produse de raportul de forțe pe plan internațional, izolarea României era deja un fapt împlinit (p. 34).

Cesiunile teritoriale din vara anului 1940 au slăbit temporar capacitatea de rezistență a forțelor antifasciste și au creat propagandei reacționare guvernamentale posibilitatea de a prezenta alianța cu Germania nazistă și participarea la război alături de aceasta drept condiții ale reîntregirii țării (p. 40).

Mișcarea de rezistență antifascistă și antihitleristă începută înainte de instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene culminează, după cum se știe, în august 1944, prin declanșarea și victoria insurecției române.

Reușită rapidă și deplină a acesteia a fost favorizată, după cum s-a subliniat în ultimii ani în literatură de specialitate, de un concurs de factori politici și militari externi, de mersul general al războiului antihitlerist. O importanță esențială pentru succesul actului de la 23 August 1944 a avut-o asigurarea unei conlucrări strînse între forțele politice și armată. „Faptul că armata țării în totalitatea ei — constată autorii — a devenit principalul instrument de execuție a operațiunilor insurecționale,

alături de gărzile patriotice înarmate, iar conducerea acțiunilor militare s-a înfăptuit prin eșaloanele superioare ale ostirii, a reprezentat o modalitate nouă, creatoare, folosită pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești revoluționare, de abordare și rezolvare a uneia din marile probleme ale revoluției” (p. 55).

O atenție aparte se acordă în paginile lucrării Convenției de armistițiu, principala reglementare pe plan extern, care și-a pus amprenta asupra evoluției situației României după alăturarea sa luptei coaliției antifasciste și care definea statutul juridic internațional al României pînă la încheierea păcii. Analiza, de remarcabilă profunzime, întreprinsă asupra prevederilor acesteia (p. 101—114), permite autorilor să aprecieze că „reglementarea minuoasă a unor chestiuni de mare însemnătate, dintre care unele în mod normal trebuiau să facă obiectul tratatului de pace”, conferea documentului semnă la 12 septembrie 1944 un caracter mult mai larg decît al unei convenții de armistițiu propriu-zise. Deși se confirma în mod oficial participarea României la războiul antihitlerist începînd din ziua de 24 august 1944 ora 4 a.m., starea ei de beligeranță alături de Puterile aliate împotriva Germaniei naziste și Ungariei horticiste, preambulul convenției și numeroase articole ale acesteia oglindeau însă, că în pofida acestui fapt, România n-a fost tratată ca țară care a ieșit din război prin voința sa proprie, în urma unei insurecții naționale victorioase. Aceasta s-a reflectat în natura drastică a clauzelor armistițiului, punîndu-și, totodată, amprenta asupra întregii evoluții premergătoare semnării Tratatului de pace și care se va repercuta cu prisosință în înseși prevederile acestuia.

Un merit incontestabil al lucrării rezidă fără îndoială, în analiza evenimentelor din România în strînsă interdependență cu evenimentele internaționale, autorii evidențînd atît elementele ce au contribuit la dezvoltarea procesului revoluționar din țara noastră, cît și pe acelea care au reprezentat opreliști în calea acestuia. Pe baza materialelor și informațiilor culese din surse interne sau străine, sînt abordate chestiuni referitoare la ceea ce în literatura occidentală se numește „acordul procentajului” sau „problema procentajului”. Analiza documentelor și lucrărilor care le-au stat la dispoziție, a argumentelor pro și contra existenței unui asemenea acord, realizată cu discernămint, nu a permis autorilor să se pronunțe cu certitudine asupra existenței sau inexistenței sale, asupra conținutului documentului sau procentelor stabilite cu prilejul întîlnirii Stalin—Churchill din octombrie 1944 de la Moscova.

Dar, indiferent dacă este acceptat sau respins „acordul procentajelor”, chestiunea

de fond, constă în eficiența lui reală. În acest sens, poziția autorilor este clară. Ei afirmă că „popoarele și numai popoarele țărilor respective emancipate de tirania fascistă, aveau să decidă în ultimă instanță asupra destinului lor, a noului regim politic spre care năzureau” (p. 134). Deși nu confirmă sau neagă existența acordului, concluzia ce se desprinde este ineficiența lui în ceea ce privește România. Dealtfel, această convingere a autorilor străbate întreaga lucrare.

Activitatea guvernului revoluționar-democrat instaurat la 6 martie 1945 a început în condiții internaționale complexe, marcate de activitatea politico-diplomatică a marilor puteri, virtual învingătoare, în scopul obținerii unor poziții cât mai avantajoase în noua geografie politică a lumii, ce se contura pentru perioada postbelică.

Prevederile contradictorii ale Convenției de armistițiu, care defineau România pe de o parte „*fară înfrîntă*”, iar pe de altă parte participantă la război alături de Puterile aliate, au stat la baza atitudinii marilor puteri ale coaliției antihitleriste față de România și problemele sale postbelice. Situația țărilor noastre de cobeligerantă alături de Națiunile Unite nu a avut, practic, nici o valoare în aceste condiții. Guvernul și-a concentrat eforturile pe plan extern pentru recunoașterea sa și implicit a regimului instaurat la 6 martie 1945 ca un prim-pas în direcția sprijinirii eforturilor sale pentru reintegrarea României în fluxul relațiilor internaționale și ameliorarea, totodată, a prevederilor tratatului de pace ce urma a se încheia.

Dar, așa cum cu deplin temel se remarcă în lucrare, multe din intențiile și acțiunile de politică externă ale guvernului român s-au izbit de împotrivirea forțelor conservatoare interne și externe, finalizarea lor a fost influențată de evoluția raporturilor dintre marile puteri, ca și de interesele lor, care nu întotdeauna coincideau (p. 153). Înseși prevederile Convenției de armistițiu (art. 16) îngreunau corespondența și comunicațiile guvernului român cu țările străine, cu ambasadele, legațiile și consulatele acestora aflate în România, acestea fiind dirijate potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament Aliat (sovietic). În astfel de condiții, opinează autorii, „o politică externă proprie, atribut fundamental al activității unui stat independent și suveran era extrem de greu realizat, dacă nu chiar imposibil” (p. 154). Situația economică agravată de cei doi ani consecutivi de secetă și obligațiile economice externe reduceau, la rîndul lor, posibilitățile materiale de manifestare a României pe plan extern.

În pofida dificultăților mari, din toate domeniile vieții interne și externe, forțele politice românești priveau cu încredere Con-

ferința de pace deschisă în capitala Franței în vara anului 1946, considerînd că eforturile făcute de România în lupta împotriva fascismului vor fi apreciate în mod corespunzător. Analiza atentă și profundă a principalelor opinii exprimate de partidele politice din România referitoare la Conferința de pace — realizată de autori în ultima parte a lucrării — îndreptățește concluzia acestora, potrivit căreia „alături de divergențe, poziții ireconciliabile în problemele interne, interpretarea diferită a unor obiective și sarcini externe, s-au manifestat și „unele puncte de vedere comune sau foarte apropiate” (p. 226).

Deziderate majore — cum erau respectarea intereselor statelor mici, lupta împotriva politicii de blocuri, stabilirea în relațiile internaționale a unor norme în care dreptul să fie suveran, în care independența și suveranitatea popoarelor mici să fie respectate ș.a. — au fost abordate în repetate rînduri de frunțiși și presa tuturor partidelor, inclusiv a celor de opoziție. În unele probleme, cum ar fi cele ale etichetării României drept „satelit”, neaprecierea corespunzătoare a contribuției sale la războiul antihitlerist și a jertfelor aduse cauzei generale a păcii și democrației, contribuția pe care statele mici și mijlocii o puteau avea în organizarea postbelică a lumii, fără a mai aminti de anularea Dictatului de la Viena, „punctele de vedere ale partidelor politice din România au fost aproape identice” (p. 226 — 227).

Între capitolele și paragrafele valoroase ale lucrării, care conțin analize și aprecieri originale, multe inedite se detașează și capitolul al VII-lea: „Problemele României în dezbaterile Conferinței de pace de la Paris (29 iulie — 15 octombrie)”. Informațiile inedite, îmbinate cu interpretarea riguros științifică, prezentate într-o formă ușor de lecturat, oferă cititorului, în ciuda densității materialului expus, posibilitatea înțelegerii mai exacte a condițiilor și mecanismului desfășurării lucrărilor Conferinței de pace, a poziției în care a fost plasată România, a activității delegației române la această primă mare reuniune internațională postbelică la care a putut participa în vederea apărării intereselor naționale ale poporului român, dînd glas, speranțelor și năzuințelor acestuia de a contribui la instaurarea unor relații internaționale întemeiate pe principiile echității și justiției, respectului suveranității și independenței naționale, ale cooperării și înțelegerii între state și popoare.

Aprecîem, în acest cadru, modul în care este surprinsă discrepanța existentă între mandatul stabilit pentru conferință, în conformitate cu înțelegerile anterioare dintre marile puteri și posibilitățile limitate ale aces-

tela, datorate faptului că hotărâtoare erau pozițiile adoptate în comun de miniștrii de externe ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A., statele mari atribuindu-și rolul preponderent în viața internațională postbelică, inclusiv dreptul de a interveni în treburile interne ale altor popoare; în același context se remarcă dificultățile statelor mici și mijlocii în a-și face auzite cererile îndreptățite, în a influența în vreun fel sau altul evoluția lucrărilor conferinței de pace.

Analiza pregătirii și desfășurării lucrărilor conferinței și cu deosebire procedura de adoptare a soluțiilor, de rezolvare definitivă a cauzelor pe care le stipulau proiectele tratatelor de pace reliefează cu pregnanță rolul decisiv al marilor puteri. Singurul for în măsură să adopte decizii definitive era, în fond, Consiliul miniștrilor de externe și nu conferința de pace, care avea doar competența să facă recomandări asupra proiectelor tratatelor de pace.

În condițiile acestor reglementări rigide, activitatea delegației române, desfășurată în deplină unitate, amendamentele întocmite și prezentate conferinței, explicațiile și demersurile făcute de membrii săi au rămas fără succes, cu atât mai mult cu cât în prezentarea observațiilor și amendamentelor delegația română se orienta numai asupra articolelor, și uneori numai asupra acelor părți din articolele proiectului tratatului de pace, care nu vizau relațiile româno-sovietice.

Această atitudine a delegației române de evitare a oricărei manifestări ce putea fi interpretată ca o reclamație asupra felului în care se aplica Convenția de armistițiu se datora faptului că delegația sovietică, cu care se întrețineau contacte strânse, se arăta dispusă să sprijine ulterior România în compartiment politic și teritorial și să reexamineze situația economică creată României prin aplicarea Convenției de armistițiu, pentru a aduce, eventual, amendări, textelor ținând seama de posibilitățile economiei românești (p. 243—244).

Respingerea unora dintre principalele cereri ale României pronunțate în fața Conferinței de pace — recunoașterea cobeligeranței, a zilei de 24 august ca dată a participării active la războiul împotriva Germaniei naziste, ținând seama de contribuția umană și materială remarcabilă a României, recunoscută de nenumărate ori de chiar marile puteri ale coaliției antihitleriste, ușurarea clauzelor economice și îmbunătățirea celor militare sau politice — s-a răsfrint negativ asupra celorlalte clauze ale tratatului de pace.

Lucrările conferinței de pace, ce s-au încheiat la 15 octombrie 1946, nu au satisfăcut decât parțial speranțele popoarelor. Principala cauză a slăbiciunilor conferinței rezidă, potri-

vit opiniei autorilor, în neînțelegerile dintre marile puteri, exprimate la data aceea la dimensiune mai largă decât pînă atunci, antrenînd de o parte sau de alta și alte sate.

Pentru România, Conferința de pace de la Paris a adus și unele satisfacții, pe primul plan situîndu-se, evident, anularea prevederilor Dictatului de la Viena și revenirea părții de nord a Transilvaniei în granițele sale firești. Ea a deschis noi perspective în vederea desfășurării, mai favorabile, a luptei pentru asigurarea independenței și suveranității naționale.

Remarcînd nu atât momentele principale, cît unele dintre ideile noi, concluziile și logica prezentării evenimentelor și acțiunilor care formează osatura cărții analizate, ținem să stabilim faptul că această primă lucrare de proporții consacrată problemelor României la Conferința de pace de la Paris se constituie — prin rezolvările date problemelor complexe, prin punctele de vedere exprimate și greutatea argumentelor, prin diversitatea materialului documentar pus în circulație, a interpretării acestuia — ca o lucrare de referință ce se înscrie între valoroasele monografii, studii și articole din ultimii ani, consacrate de istoricii din țara noastră problemelor de politică externă a României.

Rețin atenția grija și ponderea cu care autorii au prezentat principiile și țelurile activității de politică externă a guvernelor de după victoria insurecției în strînsă legătură cu permanențele politicii externe a României, în interdependență cu situația și raportul de forțe pe plan internațional, cu evoluția situației social-economice și politice interne. În această viziune, analizele realizate conduc la aprecieri și concluzii noi, diferite de cele cunoscute pînă nu demult în literatura istorică. Se degajă, astfel, o notă de originalitate evidentă în ceea ce privește interpretarea atitudinii diferitelor partide și grupări politice față de problemele de politică externă, a locului problemelor de politică externă în frământările și luptele politice interne din anii 1944—1947, a statutului juridic internațional al României în perioada de pînă la încheierea tratatului de pace, a raportului între țelurile politicii externe românești și posibilitățile de manifestare a țării pe plan internațional ș.a.

Se mai resimte, totuși, pe alocuri, influența unei viziuni rigide cu privire la raportul între politica internă și externă, tendința de a disocia poziții și orientări diferite în problemele internaționale, acolo unde ele nu s-au conturat, ca urmare extinderii mecanice a principiilor de clasă la problemele fundamentale ale politicii externe a statului român.

În eventualitatea reeditării lucrării, pe care o considerăm binevenită, am sugera autorilor o mai adecvată analiză a problemei economice cu care societatea românească

a fost confruntată și care și-au pus amprenta asupra relațiilor externe de ansamblu ale României.

În această ordine de idei analiza prevederilor Convenției de armistițiu ar avea de câștigat dacă aprecierea implicațiilor, a proporțiilor obligațiilor impuse României s-ar face și în funcție de ceea ce a urmat. Avem în vedere, în acest sens, îngrijorarea exprimată la numai câteva zile după semnarea sa, în ședințele Consiliului de Miniștri din 15 și 16 septembrie 1944, de către numeroși participanți la acele ședințe, ținându-se seama de ce puteau însemna unele articole (7, 10, 11, 12 ș.a.) ale Convenției, insuficient de clare sau redactate ambiguu, opinii care ulterior nu au fost infirmate, de fapte, cu atât mai mult cu cât autorii fac referiri chiar la aceste dezbateri.

Am menționa aici și faptul că, de exemplu, Convenția din 16 ianuarie 1945 cu privire la executarea obligațiilor impuse prin articolul 11 al Convenției de armistițiu nu a facilitat „într-o anumită măsură” redresarea economică și nu a stabilit „modalități mai lesnicioase de îndeplinire a obligațiilor stabilite în Convenția de armistițiu și posibilitatea creării unui disponibil pentru export” (p. 128), aprecieri care nu-și găsesc reflectarea în prevederile convenției și în anexele acestora. Precizarea cantității și calității, a prețului mărfurilor ce urmau a fi livrate Uniunii Sovietice au permis guvernului român să evalueze mărimea sarcinilor ce decurgeau din executarea acestui articol, al 11-lea, care, în fond, nici nu implica cele mai mari obligații, și stabilirea disponibilităților pentru consumul intern sau pentru un eventual export.

Dimensiunile și semnificația rezultatelor vizitei delegației guvernamentale la Moscova, între 4 și 13 septembrie 1945, apreciate de autori după datele cuprinse în stenograma ședinței Consiliului de Miniștri și în Comunicatul asupra rezultatelor vizitei dat publicității (p. 190—192), ar fi mai exact evaluate, cu deosebire cele de natură economică, dacă ar fi privite de la nivelul întregului ansamblu al relațiilor româno-sovietice, în interdependență cu statutul juridic internațional al României și al locului ce-i fusese destinat în conformitate cu înseși prevederile Convenției de armistițiu.

De asemenea, sîntem de părere că în abordarea complicatelor clauze economice ale tratatului de pace, a demersurilor României la conferința de pace este necesară depășirea unor puncte de vedere mai vechi cum au realizat, de altfel, autorii de-a lungul întregii lucrări, inclusiv referitor la „activitatea grupului restrîns de oameni politici, foști diplomați și militari români, stabiliți în Occident” (pag. 248—249), apreciată nuanțat, cu discernămint.

Considerăm, pe aceeași linie, că s-ar fi impus, pe de o parte, și chiar și în succinta prezentare a prevederilor Proiectului de platformă a F.N.D. (p. 120—121) prezentarea punctelor 11 și 12 — privitoare la „Naționalizarea Băncii naționale și a celor 18 mari bănci” și „Controlul tuturor cartelușurilor și naționalizarea celor din industria de bază” —, cit și sublinierea, pe de altă parte, a faptului că în Programul de guvernare al F.N.D. din 28 ianuarie 1945 (p. 141—142) s-a renunțat la aceste prevederi, considerate neoportune în situația de atunci a României, fapt care a avut repercusiuni deosebit de favorabile asupra succesului politicii de ralieri în jurul F.N.D. a tuturor forțelor politice și sociale avansate, capabile să contribuie la rezolvarea problemelor cu care România era confruntată. Încercările de explicare în fața opiniei publice a noțiunii de „naționalizare” întreprinse în epocă, conform concepției care a stat la baza Platformei F.N.D. nu au convins, întrucît „naționalizarea” nu este sinonimă cu „îngrădirea marelui capital bancar și industrial”, așa cum s-ar putea deduce din lucrare (p. 120).

Renunțarea, în Programul de guvernare, la naționalizările preconizate în Platforma F.N.D. avea, în fond, și implicații externe, știut fiind că, chiar unele țări capitaliste ale Coaliției antihitleriste aveau investite capitaluri importante în industria și băncile din România, iar în condițiile naționalizării lor acest fapt care ar fi afectat, în sens negativ, atitudinea acestora față de țara noastră.

De asemenea, aprecierea potrivit căreia în al treilea cabinet de după eliberare, constituit la 6 decembrie 1944, F.N.D. a obținut sub aspect programatic „chiar înscrierea în programul noului guvern a necesității reformei agrare” (p. 123) implică o precizare; după cum se știe programul minimal al acestui guvern cuprindea „într-o redactare mai precisă aceleași puncte pe care le-a cuprins și programul guvernului precedent” (al doilea guvern condus de generalul C. Sănătescu) care prevedea, deja la art. 8, într-o formă care nu satisfăcea, este adevărat, forțele revoluționar-democrate: „Înfăptuirea unei reforme agrare. Momentul înfăptuirii acestei reforme va fi stabilit ulterior” („Viitorul”, nr. 9 368 din 3 decembrie 1944).

Considerăm, totodată, că ar fi fost necesară o erată pentru a corecta unele scăpări strecurate pe alocuri: Protocolul privind schimburile comerciale și de plăți dintre România și Bulgaria a fost semnat la 9 ianuarie 1945 și nu la 1 ianuarie 1945 (p. 128); scrisoarea adresată de F.D. Roosevelt lui I.V. Stalin, menționată cu privire la „acordul procentajelor”, este datată 5 octombrie 1944 și nu 5 noiembrie 1944 (p. 132); cheltuielile bugetare prevăzute pentru întregul an 1945 erau de 830 miliarde lei; (mai exact 815,9 mili-

arde lei) și nu 830 milioane lei (p. 176); vizita delegației guvernamentale ungare, condusă de prim-ministrul Lajos Dinnyés a avut loc la 23–25 noiembrie 1944 și nu la 23–25 septembrie 1944 (p. 305), ș.a.

Analizând un moment istoric de importanță majoră pentru destinele poporului român, în contextul realităților interne și internaționale

complexe, lucrarea *România și Conferința de pace de la Paris din 1946* de Ștefan Lache și Gheorghe Țuțui, se recomandă cititorilor atât prin tematica abordată, cât și prin nivelul tratării, a analizei competente, științifice, ca un eveniment editorial marcant.

Ion Alexandrescu

DUMITRU VELCIU, *Grigore Ureche*, Edit. Minerva, București 1979, 422 p.

E o întrebare, nu neapărat malițioasă, dacă lectura unor cărți de istorie n-ar trebui să înceapă cu indicele. Acesta-l poate da cititorului informat o idee și despre conținutul și chiar despre nivelul lucrării. Aplicând această metodă la monografia lui D. Velciu (deși trebuie să recunoaștem că acest gând ne-a venit prea târziu, după ce am citit-o ca tot omul, de la început până la sfârșit), cineva poate înțeli, pe lângă numeroși și obscuri boleri moldoveni, chiar pe „Shakespeare W.” sau pe „Fidias”, pe „Antonius Maginus Patavinus” la litera A (deși e vorba de geograful italian Giovanni Antonio Magini) și pe Baltazar Walther, la B. Ce să mai spunem despre confuzia dintre *Mihai Berza* și *Marcu Beza*?

Impresia dobândită din parcurgerea celei mai întinse părți din volum, se referă la genealogia și biografia cronicarului Grigore Ureche, este că avem de-a face cu un Ioan Șt. Petre *redivivus*. Aceasta fie zis fără a jigni cituși de puțin pe merituosul autor și fără a nedreptăți nici pe harnicul editor al lui N. Costin și Axintie Uricariu, lucrări dintre cele mai folositoare și care, și ele, au prezentat cu rivă și migală tot ce se putea ști despre cronicarii respectivi, mergând până la lista documentelor contemporane care poartă, sau nu poartă, semnătura lor. Tot astfel, D. Velciu a năzuit să-l urmărească pe Grigore Ureche zi de zi în cursul celor 11 ani (1635 – 1646) cit figurează în statul domnesc și de aceea a găsit cu cale să anexeze lista celor peste 100 de documente pe care le-a depistat, ceea ce nu-l ușor pentru această perioadă, și în care numele lui Ureche apare ca mare dregător. Unii vor considera poate strădania excesivă în raport cu rezultatul. O erudiție scrupuloasă și, față de înalțăși, destul de cicălitore și cheltuită pe pagini întregi pentru a stabili precis data la care Ureche a devenit mare vornic, după ce dovada cuvenită a fost adusă că el n-a fost numit logofăt al treilea decit în iunie 1628, cu vreo 6 luni mai târziu decit s-a crezut până acum. Încă o dată, cunoaștem prea bine plăcuta osteneală a ceasurilor petrecute la Biblioteca Academiei pentru a nesocoti asemenea muncă. Dimpotrivă, folosul ei, dincolo de

fixarea unor detalii (unele măcar indispensabile întregului) este, dacă nu metodic, *moral*: ar trebui să obișnuască pe tineri și, cînd mai au cîte ceva de învățat, pe vîrstnici cu efortul răbdător și sistematic. Între cutare improvizatie neonestă, care se traduce repede și în franțuzește, de dragul subiectului ei, și această cernere a unei ploi de documente, e hotărît preferabilă cea din urmă.

Și apoi din ce s-ar fi înjghebat o biografie a lui Ureche, cînd omul a avut gustul să treacă atât de tiptil prin viață încît nici data morții nu i se poate găsi? Acum această biografie există, datorită lui D. Velciu. Ea se poate rezuma astfel: născut între 1595 și 1598 (deși Șt. S. Gorovei a propus o dată anterioară), studiind șase ani în colegiul ieziut de la Lvov, vornic de Hirlău (nesigur) în 1625, treti logofăt în 1628–1630, vel-spătar în 1634–1643, vel-vornic (al Țării de Jos) în 1644–1647. Căsătoria sa cu Lupa, fiica lui Voruntar Prăjescu, ar fi avut loc „prin 1632” (p. 108), deci „pe la 34–35 de ani” (p. 165), ceea ce pare târziu). Nu e exclus să fi fost deja văduv fără copii sau a așteptat, pentru a se căsători, ascensiunea la o dregătorie însemnată.

Multe informații sînt adunate despre strămoși și chiar despre urmași direcți sau colaterali al cronicarului (pînă la V. A. Urechilă I). „Divorțul” dintre Alexandra și Chiriac paharnicul pare un caz interesant din punct de vedere juridic.

Partea a doua a cărții se referă la cronica lui Ureche, dar unele observații, meritînd luate în discuție, preced acest capitol, de pildă constatarea că în 1635 se afla la Goești, moșia cronicarului, un „Marco diac, sluga lui Ureche”. Fără ca acesta să fie poate decit cel însărcinat cu socotile gospodăriei – afluența de dieci în aceeași regiune n-are nimic surprinzător, căci în aceeași vreme există pretutindeni în Moldova dieci de sat, cărturari modești a căror importanță pentru nivelul general de cultură n-a fost îndeajuns comentată –, este desigur ispititor să-l considerăm pe diacul Marco un „secretar” dator să transcrie manu-

scrisele marelui boier. Despre data redactării letopiseșului nu se poate spune nimic nou, în afară de precizarea că predoslovie a fost scrisă abia când „cronica sau cea mai mare parte din ea fusese scrisă” (p. 180). În schimb, contribuțiile lui D. Velciu cu privire la persoana și activitatea lui Simion Dascălul, compilatorul cărui-a aparține versiunea finală a cronicii, sînt demne de toată atenția. Ele prezintă ca o ingenioasă construcție de presupuneri și inducții sprijinite unele pe altele pentru autor, Simion Dascălul a prelucrat textul lui Ureche „prin 1660” și el era (după identificarea mai veche a lui C.A. Stoide) un dascăl de sat, de la Roșiaci, din Fălcu, în legătură cu familia Costachi din care făcuse parte și unul din ginerii lui Grigore Ureche, ultima oară menționat în 1676. Aceste concluzii nu pot fi, deocamdată, contestate. Ni se pare totuși îngăduț a propune eventual o altă ipoteză. O însemnare marginală, introdusă mai târziu chiar în textul lui Simion Dascălul și pe care D. Velciu o atribuie stolnicului Constantin Cantacuzino, declară că Simion a fost „neștiut și slab de minte, precum și Toderașcu Catacuzinu vel vist. în Moldova și alții, binecunoscînd pe acela, ni-au mărturisit că de multă neștiință și de minte puțină era acel om”. Pe de altă parte, fiind evident că între diecii cancelariei domnești nu se întîlnește nici un Simion în care să-l putem recunoaște pe interpolatorul letopiseșului rămîne posibilitatea ca el să fi fost un mărunt cărturar sătesc, om al bisericii, după cum o dovedește formula prin care se prezintă singur: „eu care sînt printre cei păcătoși”. În acest caz, ne întrebăm dacă nu cumva e vorba de diaconul Simion, fratele popli Toader din Glăvănești, care apare în patru documente din anii 1674—1675 (*Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului*, III, București, 1968, p. 489, 508, 511), cu prilejul unor tranzacții dintre vistiernicul Toderașcu Iordachi (Cantacuzino) și răzeșii din acest sat de pe Jijia, din ținutul Iași.

Problema interpolărilor este urmărită și în capitolul în care D. Velciu s-a ocupat de Misail Călugărul și de Axintie Uricariul. Încercarea îndrăzneată de a-l înlocui pe cel dintîi, considerat un simplu copist, cu binecunoscutul Pătrașco Danovici nu e convingătoare. Dacă era într-adevăr nevoie de un treti logofăt pentru a furniza informația despre atribuțiile acestei funcții (pe care a avut-o și Ureche) sau despre originea sigiliului domnesc, de ce n-am păstra lui Evstratie, scos din cauză, după părerea noastră, nemotivat, rolul de colaborator al lui Grigore Ureche? Autorul, bazat pe afirmațiile lui I. C. Chițimia, caută să arate că, la data la care putea scrie Evstratie, deci în timpul vieții lui Ureche,

„nu existau condițiile interne” pentru alcătuirea unui text istoric în limba română. Pentru a dezminți această aserțiune, nu e necesar să mai amintim Cronică lui Mihai Viteazul: dovada contrară o aduce Ureche însuși, iar Evstratie e atestat tocmai ca traducător din grecește în românește. Stabilirea paternității interpolărilor atribuite lui Misail Călugărul depinde, în orice caz, de datarea lor mai precisă. Un indiciu l-ar putea oferi pasajul din letopiseș referitor la lupta din 1497 de la Lențești: „unde se cunosc oco-purile făcute de leși de atunci și pînă astăzi” (sau: „spre hotarul satului Lențești sînt oco-puri făcute de leși, precum arată semnele pînă astăzi”). Deoarece nu se menționează faptul că în aceeași zonă trupele poloneze au construit fortificații și în 1685, e de crezut că însemnarea a fost adăugată *înainte de această dată* și că ea a avut în vedere resturile unor întărituri mai vechi pe care polonezii, găsindu-le la fața locului, le socoteau un „val al lui Traian” (vezi Ion I. Nistor, *Lăgă-rele de la Lențești și Șerăuți și „campaniile bucovinene” ale regelui Sobieski în Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani* Cluj, 1931, p. 297 — 307). De fapt, după cum a dovedit o perieghieză recentă, acest relief artificial are o întindere mult mai mare și datează din antichitate.

De asemenea, ar fi necesară o nouă examinare nu numai a raportului dintre Misail Călugărul și *De neamul moldovenilor*, dar și a relației dintre aceste texte și *Descriptio Moldaviae*. Cu alte cuvinte, rămîne de văzut dacă Dimitrie Cantemir n-a cunoscut varianta cronicii lui Ureche întregită cu informațiile despre descălecarea, genovezi și Ohrida.

În cursul cercetării izvoarelor lui Ureche, în general completă și obiectivă, D. Velciu presupune existența unei cronicii în slavonește, cea despre care au scris I. Bogdan și N. Iorga, contemporană cu Petru Rareș și al cărei autor ar fi probabil Nicoară Hîra. Caracterizarea lui Ureche ca istoric este însă stingace și naivă: „străin de orgoliul îngust de autor, care [sic] îl ridică atît de mult deasupra măruntului Simion Dascălul, neinteresat să-și evidențieze numele și cultura prin citarea bogată și repetată a autorilor folosiți, el a luat din fiecare atît cît a socotit util pentru scopul urmărit, lăsînd deoparte, cu bună știință, ceea ce ar fi putut atinge demnitatea țării și a poporului din care făcea parte și tot ceea ce i se părea iluzoriu și superficial pentru nivelul intelectual de atunci”.

Periodizarea istoriei Moldovei, în „începătura și adăosul, mai apoi și scăderea”, nu ține de meșteșugul de scriitor, ci de concepția istorică a cronicarului, reprezentînd o schemă răspîndită în scrisul istoric din apusul Europei, în întregul veac al XVII-lea. Cuvintele lui Ureche traduc, desigur, conștient, expresii

ca „origini, conservatiune et decadenza”, „origine, progres et déclin” sau „augmentum, progres et decrementum”, aplicate de contemporani chiar Imperiului otoman.

Dealtfel, pasajul citat, care a fost întotdeauna considerat ca aparținând lui Ureche, dar transcris la persoana a III-a de Simion Dascălul, mai ridică o întrebare, de răspunsul căreia depinde chiar paternitatea unei bune părți din cronică. Sînt evidente similitudini între această pagină și excursul referitor la turci, la „începutul și adaosul” lor sau „în ce chip s-au început și s-au înmulțit și s-au lătit”. Ureche, sau compilatorul care a prelucrat mai târziu letopisețul, vorbise de „începătura moșilor, de unde au izvorit în țară și s-au înmulțit și s-au lătit”. Există însă un al treilea fragment, intitulat „de izvodirea moldovenilor”, care e tocmai interpolarea cea mai cunoscută a lui Simion Dascălul. Cum se face că citim aici: „mai plodindu-să și înmulțindu-se și lățindu-se” etc.? O atență analiză de vocabular trebuie să premerge acele edificii critice definitive la care și V. Velciu și-a adus, de mai multe ori în cursul acestei cărți, contribuția. Problema nu e numai de a ști dacă nu cumva Simion este cel care a împrumutat din „letopisețe latinești” împărțirea în trei secțiuni a istoriei Moldovei. Presupunind că toate trei pasajele amintite au fost scrise de aceeași mînă și ținînd seama de faptul că nici capitolul despre turci nu poate fi depărțit de celelalte, împreună cu care formează „poveștea și tocmala altor țări”, rolul lui Simion dascălul crește iarăși la dimensiuni apropiate de cele bănuite de C. Giurescu. Pentru acestea, Ureche însuși era practic insesizabil între înaintașii pe care i-a copiat și urmașii care i-au preluat și modificat textul.

D. Velciu, care a ales o altă interpretare, tratîndu-l cu un dispreț vindicativ pe Simion, a socotit că acesta „și-a însușit... termeni creați și folosiți în cronică de Grigore Ureche” (p. 253). Ar fi o situație fără precedent în istoriografie. De ce l-ar fi pasișat Simion dascălul pe Ureche? Veleitățile lui erau să-l întreacă, nu să-l imite. Tot atît de improbabil ni se pare ca el să fi „inventat” letopisețul „unguresc”.

În realitate, afirmația lui Hasdeu din 1865 (*Archiva istorică*, III, p. 34) rămîne exactă: „analele lui Ureche ne sînt cunoscute pînă acum numai în niște copie mai mult sau mai puțin moderne și modernizate”. De aceea, asupra rolului lui Simion Dascălul nu ajunge nici D. Velciu la o concluzie definitivă. Poate abia o reluare, după C. Giurescu, a studiului „izvoadelor” lui Teodosie Dubău și Vasile

Dămian sau, după I.C. Chițimia, a raportului dintre Ureche și N. Costin ar aduce mai multă lumină în această problemă.

Același lucru s-ar putea spune despre contribuția lui Eustratie logofătul. Nimeni n-a explicat afirmația lui Dimitrie Cantemir din *Hronica* că acesta fusese „logofăt al treile la răposatul părintele nostru Constantin Voevod Cantemir”, deci în anii 1685–1692.

De asemenea, D. Velciu n-a dat atenție posibilității ca Ureche să-și fi propus de la început ca termen al cronicii domnia lui Aron vodă. Avem în vedere cuvintele lui Ureche însuși care, arătînd că „letopisețul nostru cel moldovenesc” se oprea la Petru Șchiopul, adaugă: „de acia înainte n-au mai scris nimenea pînă la Aron Vodă”. Rămîne de văzut dacă această pagină preliminară n-a fost scrisă, cum bănuiește și D. Velciu, în preajma încheierii accidentale a operei. Totuși, semnalăm că ultimul nume de sultan menționat este al lui Mohamed al III-lea, care-și începe domnia tot în 1595. La rîndul său, Nicolae Costin, în prima formă a letopisețului său (redacția B), aceea pe care a dedicat-o, nu lui N. Mavrocordat — cum s-a crezut —, ci lui D. Cantemir, s-a mulțumit să transcrie, amplificîndu-l, textul lui Ureche. Am spus-o în treacăt, mai înainte: Cantemir l-a cunoscut prin intermediul versiunii lui N. Costin.

Cît privește izvoarele cronicii lui Ureche, ar fi fost de reținut și recitat analiza lui P. Chihaia, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab*, București, 1976, p. 64–92, chiar dacă nu toate ipotezele autorului sînt întemeiate. O mare parte din capitolul respectiv se referă chiar la Ureche și demonstrează (de astă dată, convingător) că el a folosit o *cronică slavonă a Țării Românești* din veacul al XVI-lea.

Nu mai relevăm aici inadvertențele mărunte (de pildă, p. 44, „un italian, Gregorio de Nicolo Raguseo” este... cum îl arată numele, raguzan).

Din păcate, autorul nu cunoaște studiul lui M. Berza, *Tures, Empire ottoman et relations roumano-turques dans l'historiographie moldave des XVe–XVIIe siècles* din „Revue des études sud-est européennes”, X, 1972, 3, în care sînt pagini din cele mai pătrunzătoare despre cugetarea istorică și politică a lui Ureche, prilejuate de analiza atitudinii sale față de turci. Ar fi trebuit poate utilizat și articolul lui Ștefan Pascu, *Sur la version latine de la chronique d'Ureche*, „Revue roumaine d'histoire”, VIII, 1969, 3, p. 537–548, care prezintă o traducere fragmentară, inedită, aparținînd lui I. Budai-Deleanu și destinată lui J. Chr. von Engel.

La capătul acestor observații, două concluzii. Una, că „măcar în anumite părți ale sale, cronica lui Grigore Ureche nu și-a doblîndit, prin ediția Panaiteescu, un text definitiv constituit și o nouă ediție critică de data aceasta — este necesară” (Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea, în Cultura moldovenească în timpul lui*

Ștefan cel Mare, culegere de studii îngrijită de M. Berza, 1964, p. 100, n. 1). A doua, că D. Velciu, cercetător harnic căruia-i datorăm o frumoasă carte despre Miron Costin, a adus de astă dată un mănunchi de contribuții utile, de amănunt.

Andrei Pippidi

GUSTAV SEEGER, *Bismarcks Sturz. Zur Rolle der Klassen in der Endphase des Preußisch-Deutschen Bonapartismus, 1848/1885 bis 1890*, Akademie Verlag, Berlin, 1977, 422 p.

Lucrarea constituie o sinteză cu totul remarcabilă, realizată de un grup de cercetători din Republica Democrată Germană, lucrînd sub coordonarea profesorului Gustav Seeger: Konrad Kanis, Heinz Helmert, Wolfgang Schröder, Gerhard Schnez, Walter Wittmar și Heinz Wolker. Ei și-au împărțit între ei capitolele și chiar paragrafele lucrării, în vreme ce coordonatorul, profesorul Seeger, și-a asumat sarcina redactării unei substanțiale introduceri, a capitolului întâi și a concluziilor. Folosirea conceptului de *bonapartism* pentru a desemna formula politico-socială a dictaturii deghizate exercitate de Bismarck asupra poporului german, între 1862 — 1890, aparține întemeietorilor socialismului științific. Substanța acestui concept poate fi urmărită în cele două scrieri consacrate de Karl Marx evenimentelor din Franța, care l-au adus la putere pe împăratul Napoleon al III-lea și l-au definit regimul: *Lupta de clasă din Franța și 18 Brumăr al lui Ludovic-Napoleon Bonaparte*. Analiza a fost adîncită de Friedrich Engels, mai cu seamă în substanțiala sa introducere la ediția din 1895 a *Luptei de clasă în Franța, 1848—1850*¹, în care se arată profunda înfrîngere exercitată de evenimentele din Franța asupra tuturor țărilor europene, între 1789 — 1848². Ajungerea la putere

a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte este astfel înțeleasă în termeni politico-sociali: „Cel de-al treilea pretendent³, cu ajutorul armatei a pus capăt, la 2 decembrie 1851, situației încordate, asigurînd Europei liniștea internă, pentru a o fericii, în schimb, cu o nouă eră de războaie. Perioada revoluției de jos era, temporar, încheiată; a urmat o perioadă a revoluției de sus. Liniștea internă a asigurat posibilitatea unui mare avînt industrial; iar necesitatea de a da o ocupație armatei și de a abate spre exterior tendințele revoluționare a generat războaiele prin care Bonaparte, sub pretextul apărării „principiului naționalităților”, caută prin tot felul de tertipură să obțină teritorii pe care să le anexeze Franței”⁴.

Elementele de mai sus întregesc astfel un model, un fel de *Ideal-Typus* în sens weberian, al conceptului politico-social de bonapartism. Engels aplică acest model dictaturii bismarckiene, contemplată pînă la brutală ei înlăturare în martie 1890: „Împăratul său, Bismarck, a adoptat aceeași politică pentru Prusia; în 1866, el a săvîrșit lovitură

¹ Karl Marx & Friedrich Engels, *Opere alese*, Edit. politică, București, ed. 3-a, 1966, p. 92—202.

² „Căci Franța a fost aceea care a dominat întreaga istorie a Europei, de la 1789 încoace; și tot de la ea a pornit acum din nou semnalul unei răsturnări generale. Era deci de la sine înțeles și inevitabil ca reprezentanții noștri despre natura și desfășurarea revoluției „sociale” proclamate la Paris în februarie 1848, revoluția proletariatului, să fie puternic colorate de amintirile modelelor din 1789 — 1830” (...). Insurecția din Paris și-a găsit ecou în revoluțiile victorioase de la Viena, Milano, Berlin; întreaga Europă, pînă la granița rusă, a fost antrenată în mișcare” (p. 95—96).

³ Ceilalți doi pretendenți la cîrmuirea Franței erau, în speță, contele de Chambord, încarnare a legitimismului, și contele de Paris, nepotul detronatului rege Louis-Philippe și reprezentant al formulei monarhice „orleaniste”, încercare de sinteză între principiile monarhice și interesele parlamentare ale burgheziei de afaceri.

⁴ F. Engels, *op. cit.*, p. 99. Teritoriile la care se referă Engels sînt, în sensul cel mai concret, comitatul Savoiei și Nisa. Într-un sens mai îndepărtat se poate vorbi de Mexic și de anumite interese franceze în Orient, mai ales în cadrul Imperiului otoman. Veleităr însă e vorba de Belgia și de Luxemburg, pe care Napoleon al III-lea a urmărit constant să le anexeze, bazîndu-și politica de înțelegere cu Bismarck tocmai pe ipoteza unor asemenea anexiuni.

sa de stat, revoluția sa de sus, îndreptată împotriva Confederației germane și a Austriei și, nu mai puțin, împotriva Camerei prusiene, care intrase în conflict cu guvernul”⁵. Între 1866—1870 coexistă astfel în Europa două dictaturi bonapartistice: a lui Napoleon al III-lea și a lui Bismarck. Dar, scrie Engels în continuare, „Europa era prea mică pentru doi Bonapartii; și astfel, ironia istoriei a făcut ca Bismarck să-l răstoarne pe Bonaparte, iar regele Wilhelm al Prusiei să întemeieze nu numai *Imperiul Germaniei mici*, ci și *Republica franceză*. Rezultatul general a fost însă că, în Europa, independența și unitatea internă a marilor națiuni — cu excepția Poloniei — a devenit un fapt. *Groparii revoluției din 1848 au devenit executorii ei testamentari (...)*. După războiul din 1870—71, Bonaparte dispare de pe scenă, *iar misiunea lui Bismarck este îndeplinită*, el poate să devină din nou un iuncher de rind”⁶.

Formula politico-socială bonapartistă, experimentată în Franța între 1849—1870 și în Germania între 1862—1890 de către Bismarck, are o evidentă vocație economică, pe care Engels o analizează, asociind semnificativ nume ca Fould, Pereire, Stroussberg, Bleichröder, Hansemann și chiar Haussmann. Birocrația ea însăși se lasă sedusă de perspectiva afacerilor *în afara statului* și „buzuindu-se din ce în ce mai puțin pe delapidare ca mijloc de rotunjire a salariului, ea lasă statul în plată Domnului și vinează posturile mult mai bine retribuite din administrația întreprinderilor industriale...”.

Bonapartismul constituie astfel, în concepția lui Engels, o formulă socio-politică destul de complexă, a cărei finalitate a fost aceea de a asigura, concomitent și prin mijloace sensibile aceleași, accelerarea pe cale intervenționistă a două deziderate moderne: (1) unificarea statală și (2) revoluția industrială. Modelul rămâne ambivalent: Anglia, pentru idealul economic, Franța, pentru cel politic. În lipsa unei burghezii eficiente pe ambele planuri, inițiativa a trebuit să fie luată sub forma unei „*Revoluzion von oben*”, realizată, sub scutul și emblema lealșmului monarhic, de aparatul de stat, recrutat, precumpănitor, din sinul miciei nobilimii iuncherilor, în frunte cu exponentul lor, Otto von Bismarck. Sub protecția armatei, al cărui corp ofițeresc era recrutat aproape exclusiv din clasa iuncherilor, statul bismarckian va crea acțiuni diversioniste în politica externă (exclusiv între 1863—1870) și, refuzând claselor mijlocii și proletariatul orice participare eficientă la politica statului prusian și german, va asigura posibilitatea unei nesupărate capilari-

tăți sociale, cu mari consecințe pe plan economic astfel cum le învederează, încă din 1875, Friedrich Engels. Incontestabila prosperitate care a caracterizat cel de-al doilea Imperiu francez — mai cu seamă în urma tratatului comercial liberschimbist încheiat cu Anglia în 1860 (din inițiativa lui Michel Chevalier și a lui Robert Cobden) — a caracterizat și bonapartismul de nuanță bismarckiană, făcând din Germania, în decursul unei singure generații, cea mai mare putere industrială și comercială a Europei.

De la aceste premise pornesc autorii lucrării, pentru a căuta să lămurească îndepărtarea lui Bismarck de la putere — și, prin aceasta, lichidarea sistemului socio-politic bonapartist în Prusia și în Germania — prin jocul unor factori adiacenți regimului caracterizat de ei drept bonapartism.

Înainte de a urmări această analiză, trebuie să menționăm că și alți oameni politici și istorici germani au folosit formula bonapartistă pentru a o aplica regimul introdus de Bismarck. Încă din anii 1862—1866, Ernst-Ludwig von Gerlach (1795—1877), șeful partidului feudal din Camera prusiană și întemeietorul, în 1849, al periodicului „*Die Neue Preussische Zeitung*” (cunoscut mai ales sub titlul de „*Kreuzzeitung*”), îl stigmatizase pe Bismarck drept *bonapartist* și ca revoluționar anticreștin, în flirt politic cu „nelegitimul parvenit Louis-Napoléon Bonaparte”. Tot Gerlach insista asupra temperamentului excesiv de autoritar al viitorului „cancelar de fier” și obișnuia să spună, referindu-se la acest temperament instituționalizat pe plan politic: „Este cu neputință să joci șah dacă ți se interzice mutări în 16 din cele 64 de pătrate ale cimpului de șah”. Tot astfel Heinrich Gelzer, consilier politic al înțeleptului mare-duce de Baden, va critica dictatura antifederalistă a cancelarului, după 1870, și excesul de centralizare al celui de-al doilea Reich, ca urmare a temperamentului lui Bismarck. Friedrich Naumann, Friedrich Meinecke și, mai ales, Arthur Rosenberg, vor analiza problematica politică și socio-economică a Germaniei între 1862—1890, în contextul unui compromis realizat de Bismarck între aristocrația militară prusiană (iuncherii) și clasele mijlocii germane, promotoare ale revoluției industriale și comerciale. Regimul politic introdus de Bismarck este analizat ca fiind de tipul autocrației napoleoniene și considerat a fi dispărut odată cu înlăturarea de la putere a promotorului său.

Celebrul biograf elvețian al lui Bismarck, Erich Eyck⁷, cu tot elogiul pe care l-l aduce „cancelarului de fier”, vede totuși în regimul său autocratic impus prin „fier și singe”

⁵ *Ibidem*, p. 100.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Bismarck. Leben und Werk*, 3 vol., Zürich, 1941—1944.

un model și un precedent al dictaturii hitleriste. Iar istoricul Frantz Schnabel⁸, ca și istoricii Heinz Gollwitzer⁹ și Gustav Adolf Rein¹⁰, precum și istoricul constituționalist Ernst Rudolf Huber¹¹, discută problema dacă modelul bonapartist poate fi invocat pentru regimul bismarckian, prin analogie sau ca o tipologie. Rein tăgăduiește posibilitatea aplicării acestei tipologii regimului bismarckian, în care nu vede altceva decît continuitatea stilului monarhic tradiționalist prusian, în care primul ministru rămîne înlocuibil *ad nutum* de voința suveranului (altfel nu s-ar explica demiterea atât de ușoară a lui Bismarck în luna martie 1890). Huber, adîncind problema pe teren juridic, arată că Bismarck a avut în permanență de optat între trei modele politice posibile pentru al doilea Reich german întemeiat prin strădanile sale. Anume: (1) modelul constituțional britanic, pentru care nu existau elemente suficiente în Germania și care ajunsese, de fapt, să fie depășit pentru orice alt stat european; (2) modelul bonapartist francez, care nu va ajunge să fie depășit decît în urma neașteptatului său faliment militar, politic și diplomatic pricinuit de Bismarck între 1866—1870; în sfîrșit (3) modelul monarhico-aristocratic tradițional prusian și chiar german, pe care Bismarck îl va adapta, cu multă prudență, pentru a face față condițiilor politice și mai ales economice și sociale ale Europei secolului al XIX-lea. Nu poate fi deci vorba de model bonapartist, consideră prof. Huber.

★

În istoriografia vest-germană recentă, teza bonapartistă a fost susținută cu convingere mai ales de doi istorici foarte cunoscuți și a căror influență asupra lui „Historische Zeitschrift” a fost foarte mare. E vorba de Helmut Böhme și de Hans-Ulrich Wehler.

Cel dintîi a abordat problema bonapartistului bismarckian în lucrarea sa fundamentală intitulată *Deutschlands Weg zur Großmacht. Studien zum Verhältnis von Wirtschaft und Staat während der Reichsgründungszeit, 1848—1881* (Köln—Berlin, 1966) și a coordonat alte două lucrări pe o temă similară: *Die Reichsgründung* (München, 1967) și *Probleme der Reichsgründungszeit 1848—1871* (Köln—Berlin, 1968). Cel de-al doilea a publicat

⁸ În studiul *Das Problem Bismarcks* în „Hochland”, nr. 52, 1949.

⁹ Vezi articolul său pe această temă în „Historische Zeitschrift” 173 (1952), p. 23—75.

¹⁰ *Die Revolution in der Politik Bismarcks*, Göttingen, 1957.

¹¹ *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, 4 vol., Stuttgart, 1957—1969. Vezi mai ales vol. III.

lucrările *Bismarck und der Imperialismus* (Köln—Berlin, 1969) și *Das Deutsche Kaiserreich, 1871—1918*.

Atît Helmut Böhme, cit și Hans-Ulrich Wehler, acceptă teza bonapartistului bismarckian cu patru note dominante și anume: (1) revoluție politico-socială practică de sus în jos; (2) aventurism în politica externă urmărind, în afară de tema fundamentală a unificării Germaniei, și o diversiune față de dificultățile lăuntrice; (3) îmbinarea unor manevre politice diversioniste cu veleități de legislație socială și (4) încercarea de soluționare a unor probleme majore puse de atingerea de către Germania a unei anumite faze de dezvoltare economică. Paradigma bonapartistă este astfel preluată de la Friedrich Engels, aproape în același termen, de către doi eminenți reprezentanți ai istoriografiei vest-germane din epoca noastră.

În ultima perioadă a activității sale politice — arată autorii — Bismarck s-a lovit de o serie de contradicții, în același timp lăuntrice și externe, care i-au compromis tot mai grav formulele de guvernare și, în cele din urmă, au făcut inevitabilă înlocuirea sa în demnitatea de cancelar al celui de-al doilea Reich. Mult mai mult decît un simplu capriciu al unui suveran veleitar și romantic, căderea lui Bismarck, după cum arată colecția de autori ai lucrării coordonate de profesorul Gustav Seebert, se datorește ascuțirii acestor contradicții.

Aceste contradicții înglobau conflicte interne și tensiuni de politică externă, ambele serii de factori fiind incluse în succesul însuși, atît de răsunător și de aparent ireversibil pe care îl obținuse politica internă și externă a lui Bismarck, mai cu seamă între anii 1866—1870 și apoi la Congresul de la Berlin. Sensul politicii bismarckine, cu toate prelungirile ei pînă în secolul nostru, a fost intuit admirabil de „cancelarul de fier”, în celebra lui formulă: „*Bis 1866 trieben wir preussisch-deutsche, bis 1870 deutsch-europäische Politik, seitdem Weltpolitik!*” Evident, o asemenea politică, străbătînd, în mai puțin de o generație, prin trei cercuri concentrice de geografie politică europeană lăsase, pe parcurs, urme adînci atît în memoria adversarilor, ireductibili sau latenți, ai celui de-al doilea Reich, cit și în mentalitatea „tovarășilor de drum” pe care și-i alesese Bismarck pentru a-și realiza performanțele politice și diplomatice, înăuntrul Germaniei și în afara granițelor noului Imperiu german.

În mod aparent paradoxal, „reacționarul” Bismarck se bizuise, în epoca marilor sale succese și apoi, în continuare, pînă în preajma Congresului de la Berlin, pe o coaliție politico-socială care se sprijinea mai ales pe puternicul

Partid Național-Liberal și pe mult mai puțin numerosul *Reichspartei*¹². Partidul Național Liberal era condus de virfurile burgheziei germane mari și mijlocii și n-a avut decît de beneficiat de pe urma victoriilor lui Bismarck și a constituirii noului imperiu, care prilejuia posibilitatea unui avînt economic și financiar înfînit mai statornic decît vechiul regat prusian, chiar după reușita spectaculară a *Zollverein*-ului. Dar Partidul Național-Liberal german, întemeiat în 1866 de personalități puternice, ca Eduard Lasker, Eugen Richter, Rudolf von Bennigson și Johannes Miquel, se va resimți în permanență atît de originile lui laice și progresiste¹³, cît și de condițiile luptei pe plan politic, social și confesional cu cel puțin trei adversari dispunînd de prestigii și forțe electorale variate, dar temeinice: cu Partidul Conservator al marii nobilimi și al iuncherilor din Prusia, cu Partidul Catolic al Centrului, condus de Windhorst și foarte puternic în Renania, în toată Germania de sud, în Silezia și în fostul regat al Hanovrei; în sfîrșit, cu Partidul Social-Democrat, care va cîștiga treptat o forță electorală excepțională și care va amenința cele trei temeinice poziții, interese și credințe ale burgheziei liberale germane¹⁴.

¹² Acest *Deutsche Reichspartei* va fi singurul partid politic german care va sprijini, pînă la capăt și fără nici un fel de rezervă, politica externă și internă a lui Bismarck. Dar forța acestui partid în Reichstag nu va fi niciodată prea însemnată, numărul deputaților aleși de acest partid fiind, față de deputații național-liberali, de 37 la 125 (alegerile din 1871), de 33 la 155 (1874), de 38 la 141 (1877), de 57 la 109 (1878) de 28 la 47 (1881), de 28 la 51 (1884), de 41 la 99 (1887) și de 20 la 42 (1890).

¹³ Partidul Național-Liberal prusian se constituise în anul 1866, după războiul austro-prusian, prin desprinderea din vechiul Partid Progresist (*Deutsche Fortschrittspartei*) a unui grup însemnat de deputați conduși de marele ziarist Eduard Lasker (1829–1884) și prin unirea lor cu *Altliberale* prusieni și cu elementele liberale din noile provincii anexate de Prusia, mai ales cu hanovrienii conduși de Rudolf von Bennigsen (1824–1902), care va fi proclamat președinte al noului partid și va fi președinte al Reichstagului între 1873–1879.

¹⁴ Iată forța respectivă a partidelor: Conservator, *Zentrum* și P.S.D. în Reichstag sub cancelariatul lui Bismarck: 1871: 57, 61, 2; 1874: 22, 91, 9; 1877: 40, 93, 12; 1878: 59, 94, 9; 1881: 50, 100, 12; 1884:

★

Bismarck s-a însărcinat el însuși să ne dea, în celebrele lui *Memorii*, o explicație personală asupra motivațiilor apreciate de el ca determinînd atitudinea, față de politica lui, a Partidului Conservator și a Partidului Național-Liberal. Ruptura cu conservatorii – partid a cărui compoziție socială ar fi trebuit să-l determine să-și identifice interesele cu ale sale proprii, ca făcînd parte din clasa din care își recruta acest partid conducătorii și aderenții – s-a produs în 1872; și Bismarck o atribuie geloziei liderilor conservatori – toți iuncheri, ca și el, dar nemulțumiți de promoțiunea lui la rangul prințar –, dar și tendințelor mai degrabă prusiene decît imperial-germane ale acestor lideri¹⁵, care s-au aliat, în *Reichstagul* din 1872, cu deputații clericali și polonezi, silindu-l pe Bismarck să se alieze cu liberalii.

Această alianță parlamentară, de pură tactică politică, a contribuit la dezlănțuirea *Kulturkampf*-ului, a luptei împotriva organizațiilor catolice, în care Bismarck vedea structuri manevrate în funcție de interese străine din centre exterioare Reichului și primejdindu-i unitatea politică și morală; și în care Partidul Național-Liberal, de orientare laică și progresistă, vedea un rival politic detestat. Cînd însă, în 1878, după cele două atentate împotriva bătrînului împărat Wilhelm I, și în preajma întrunirii Congresului de la Berlin, Bismarck s-a hotărît să impună Reichstagului votarea unei legislații sociale și polițienești excepționale, îndreptate și împotriva Partidului Social-Democrat, care-l îngrijora prin dezvoltarea lui rapidă, Partidul Național-Liberal s-a scindat și o aripă de centru-stînga, progresistă, s-a unit cu Partidul Liberal de stînga (*Linksliberale*) și, sub conducerea lui Eduard Lasker și Eugen Richter, a început o campanie ostilă politicii autoritare a „cancelarului de fier”, stîrnind furia

78, 99, 24; 1887: 80, 98, 11; 1890: 73, 106, 35. În Reichstag mai erau reprezentate în acea vreme minoritățile naționale (polonezii, care vor alege între 13 și 19 deputați, și alsacienii și lorenzii, cu 15 deputați pînă în 1890 cînd numărul lor va scădea la 10; se alegea în permanență un reprezentant al danezilor din Slesvig anexat în 1863), precum și un partid hanovrian cu un număr de deputați variînd între 4 și 11.

¹⁵ Bodelschwingh, Vincke, Diest, Kleist-Retzow, și din umbră contele von Arnim.

acestui la paroxism¹⁶. În același timp, încercarea lui Bismarck de a-l atrage în guvern pe Bennigson, oferindu-i Ministerul de Interne în locul contelui von Eulenburg, s-a lovit de pretențiile liderului liberal de dreapta de a intra în guvern numai în anumite condiții, și anume împreună cu amicii săi politici, Ferckenbeck și Stauffenberg, și în sensul unei liberalizări a regimului, care ar fi trebuit să ia o coloratură sincer parlamentară. Adică, așa cum scrie Bismarck, cu vizibilă indignare, se urmărea constituirea unui „minister Bennigson” de tip *Gladstone*, pentru o modificare structurală a constituției Reichului în sens parlamentar; modificare pe care Bismarck o credea preconizată și de detestatul său rival la curtea regală prusiană, generalul von Stosch, ministrul marinei.

Ruptura lui Bismarck cu liberalii a fost urmată, în octombrie 1879, de pasul hotărâtor al încheierii alianței cu Austro-Ungaria, deci cu singura mare putere catolică practicantă rămasă la data aceea în Europa. Această alianță nu a rămas fără influență asupra orientărilor lui Bismarck în politica internă, întărind suspiciunile cancelarului față de forțele politice de stînga (*Linksliberale* și mai ales social-democrații), dar atenuându-le mult pe acelea, atât de virulente, față de Partidul Catolic al Centrului. Noul papă, Leon al XIII-lea, va manevra cu multă prudență și în scurtă vreme legile excepționale împotriva catolicilor germani vor fi retrase sau mult îmblinzite.

În asemenea conjunctură au loc alegerile parlamentare din 1881 care, spre stupefacția și îndrăgirea cancelarului, prilejuiesc un neașteptat triumf liberalilor de stînga, ajunși, dintr-o lovitură, cel mai numeros partid în Reichstag, cu 115 deputați față de 29 cit aveau în precedenta legislatură. Cele 86 de mandate astfel cîștigate nu proveneau numai din pierderi ale Partidului Național-Liberal (care

scăzuse de la 109 mandate la 47), ci erau obținute și pe seama Partidului Reichului (acesta scăzînd de la 57 la 28 mandate), în vreme ce este probabil că mandatele cîștigate de Partidul Catolic al Centrului (100 față de 94) și de Partidul Polonez (18 față de 4) proveneau în mare măsură dintr-o modificare a electoratului Partidului Conservator (reduc de la 59 la 50 mandate).

★

Deși, în 1881, Bismarck reușește să exploateze starea de spirit a noului țar, Alexandru al III-lea, și bunăvoința constantă a ministrului său de externe, Giers, și să încheie alianța celor trei împărați; și deși, în anii următori, cancelarul va completa panoplia de alianțe a Germaniei prin integrarea, în 1882, a Italiei în Dubla alianță, devenită Tripla alianță și completată în 1883 prin adeziunea României, în jurul anului 1883 începe să se contureze o criză a celui de-al doilea Reich, criză pe care autorii volumului o analizează în numeroasele ei componente.

Pe plan social și politic, criza era determinată, pe de-o parte, de componența Reichstagului majoritar ostilă cancelarului și de ascuțirea continuă a contradicțiilor dintre interesele lîncherilor și cele ale marii burghezii germane care, în urma resorbirii crizei economice dezlănțuite în 1873, căuta să-și întărească pozițiile social-economice, printr-o politică de expansiune mondială pentru care avea nevoie de reducerea tarifelor protectoare asupra grinelor, tarife impuse de influența ocultă a lîncherilor proprietari de moșii în răsărit.

Într-o asemenea conjunctură politică internă au loc alegerile pentru Reichstag, la 28 octombrie 1884, alegeri care înseamnă o înfrîngere pentru ambele aripi ale Partidului Liberal, mai cu seamă pentru *Linksliberale*, care-și pierd, cu numai 74 mandate față de 115, poziția anterior prioritară, ajungînd al treilea partid, ca număr de deputați, din parlament. Liberalii de dreapta sporesc de la 47 la 51 mandate, *Reichspartei* își păstrează cele 28 mandate din 1881, partidul Centrului pierde un mandat (99 față de 100), dar conservatorii cîștigă 28 mandate (78 față de 50) iar P.S.D. își îndoieste numărul reprezentanților (24 față de 12), progresînd de la 312 000 voturi în alegerile din 1881 la 550 000 voturi acum.

¹⁶ Partidul *Linksliberale* avusese pînă atunci în Reichstag: 47 de deputați în 1871, 50 în 1874 și 39 în 1877. În urma dizolvării Reichstagului recalitrant din 1877, alegerile din 1878 au întărit coaliția de partide pe care se sprijinea acum Bismarck și anume: conservatorii au obținut 59 de mandate (+19), *Reichspartei* 57 (+19), iar național-liberalii, în urma desprinderii elementelor progresiste, au rămas cu 109 mandate (–32) fiind totuși cel mai numeros partid din parlament. *Linksliberale* vor reveni în număr de 29 (minus 10), *Zentrum* își va menține pozițiile electorale (94 față de 93), ca și polonezii (14) și alsacienii (15). Partidul Lealist hanovrian va obține 10 mandate (față de 4 în 1877) iar P.S.D. va obține 9 mandate (față de 12).

evident, a intereselor puterilor integrate în sistemul de alianțe coordonat de Germania — l-a silit pe Bismarck să urmărească foarte atent evenimentele din Balcani și să caute, pe cât i-a fost cu putință, să cointerezeze politica britanică în această regiune, mai cu seamă începând cu anul 1886 când marchizul de Salisbury, omul politic britanic pe care puneă Bismarck mai mult temel, a revenit la putere, înlocuindu-l pe Gladstone pe care Bismarck îl va detesta toată viața.

Redeșteptarea spiritului revanșard francez, prin întemeierea Ligii Patrioților și acțiunile spectaculare ale generalului Boulenger și amicilor săi, nu putea decât să-l îngrijoreze pe Bismarck. Cu atât mai mult cu cât agitațiile din Franța își găseau un ecou în anumite cercuri palatiste, militare, de presă și de opinie publică, din Rusia lui Alexandru al III-lea.

Bismarck nu putea lăsa astfel evenimentele să ia o întorsătură primejdioasă, care-i putea compromite întreaga operă politică. El va căuta riposte pe toate planurile și, în 1887, va ajunge să obțină cel de pe urmă mare triumf al politicii sale, triumf puțin spectacular, ascuns în arhivele tratatelor secrete, dar triumf incontestabil. Niciodată, poate, Bismarck nu și-a dovedit mai temeinic extraordinara capacitate de manevră, concomitent, în politica internă și în politica externă.

Problema care se punea era aceea de a se evita un război de dublă coaliție, la expirarea, în 1887, a tratatului, reînnoit în 1884, dintre cei trei împărați. Pentru aceasta, Bismarck a făcut să reintre în problema Orientului Marea Britanie, pe care Gladstone, în 1880, la revenirea lui la putere, o retrăsese, lichidând linia de consuli militari britanici din vilaetele armenesti, linie impusă de Disraeli și de marchizul de Salisbury, după Congresul de la Berlin. Apropierea de Anglia s-a făcut destul de lesne, cu prețul renunțării unei prea ostentative politici coloniale din partea Germaniei¹⁷. Și astfel, în 1887, Bismarck a determinat încheierea celebrilor — și multă vreme necunoscutele — *acorduri mediteraniene*, încheiate

în aprilie — mai și apoi în noiembrie — decembrie, între Londra, Roma, Viena și Madrid, fără semnătura estensibilă a Germaniei, dar urmărind menținerea, la nevoie prin forța militară și navală, a statu quo-ului în Mediterana orientală și înările ei adiacente. Acorduri care, inspirate și coordonate, din umbră, de Germania, aveau drept consecință *înghețarea chestiunii Orientului* — primejdios redeschisă în 1885 în Rumelia orientală — și îngăduiau, pentru cea de pe urmă oară, lui Bismarck, să hotărască asupra păcii sau a războiului în Europa.

Niciodată, poate „cancelarul de fier” nu a acționat cu mai multă prudență decât între 1887 — 1890, când dispunea de armatura excepțională a acordurilor mediteraniene. Astfel, pentru a pune Germania în poziția militară de a se folosi la nevoie de aceste acorduri, Bismarck a hotărât sporirea efectivelor armatei germane pe picior de pace cu 60 000 de ostași și, răspunzând unei vechi și statornice dorințe a împăratului Wilhelm I — care se simfea întotdeauna jignit de amestecul Reichstagului în probleme militare, de credite și de efective — a căutat să convingă Reichstagul să voteze contingentul și creditele militare o dată pe șapte ani. Cum acest *septenat* s-a izbit de votul nefavorabil al majorității Reichstagului, Bismarck l-a dizolvat; și noile alegeri din 1887 au văzut triumful *Kartelului* încheiat, pentru promovarea politicii preconizate de cancelar, de către cele trei partide de dreapta, care au ales în noul Reichstag: 80 de conservatori (+2), 41 din Partidul Reichului (+13) și 99 de *National-Liberale* (+48). Centrul catolic și-a menținut pozițiile (98 mandate față de 99), dar *Linksliberale* au ajuns la 32 mandate (de la 74), P.S.D. la 11 (de la 24), iar partidul hanovrian de la 11 a căzut la 4 mandate.

Cu un asemenea Reichstag și cu sistemul de alianțe făurit de el între 1879 — 1887, cancelarul putea înfrunta viitorul plin de încredere. Dar numeroase cercuri externe (oligarhia maghiară prestind asupra contelui Kalnoky, la Viena, și asupra virfurilor militare din capitalele ambelor imperii germanice) și interne (Marele Stat Major în frunte cu mareșalul von Moltke și apoi cu generalul von Waldersee) au căutat atunci să-l convingă pe Bismarck să profite de formidabila lui rețea de alianțe și suprioritatea tehnică a armatei germane, pentru a lichida, dintr-o singură lovitură, pe toți adversarii celui de-al doilea Reich.

Prilejul era, evident, ispititor. Niciodată Germania nu dispusese de o rețea mai formidabilă de alianțe europene. E destul să ne gândim că, față de raportul de forțe la care se va ajunge în 1914, Germania ar fi avut de partea ei, în 1887, în afara tuturor statelor care-i vor fi aliate în 1914 (Austro-Ungaria,

¹⁷ Legenda după care Bismarck nu preconiza aventuri coloniale din partea Germaniei a fost denunțată recent de Klaus J. Bade în lucrarea sa *Friedrich Fabri und der Imperialismus in der Bismarckszeit. Revolution — Depression — Expansion*, Zürich, Atlantis Verlag, 1975, în seria *Kolonial und Überseegeschichte*, dirijată de Rudolf von Albertini și Heinz Gollwitzer. În speță, cum arată Klaus von Bade, criza din 1873 atrăsese atenția conducerii germane și virfurilor burgheziei asupra posibilității expansiunii coloniale și Friedrich Fabri (1824 — 1891) s-a însărcinat să promoveze o asemenea expansiune, patronată din umbră de Bismarck.

Turcia și Bulgaria) și toate statele legate de Viena prin acordurile mediteraniene: Italia, Spania și Marea Britanie!

Autorii lucrării recenzează analizează temeinic motivațiile care l-au făcut pe Bismarck să renunțe la prilejul oferit atunci. A fost, de sigur, și reticența de a angaja Germania într-un război istovitor, chiar cu perspective de biruință finală, sub conducerea nominală a unui împărat trecut de 90 de ani și al cărui moștenitor era muribund, iar moștenitorul acestuia din urmă, viitorul Wilhelm al II-lea, i se dezvăluise recent lui Bismarck ca fiind puțin apt să conceapă o politică realistă¹⁸. Dar un război la acea dată și în acea conjunctură îi părea lui Bismarck a fi de fapt o aventură pentru susținerea unor interese austriace și eventual britanice, în nici un caz germane. Dealtfel, în luna mai 1887, cancelarul izbutise să încheie cu contele Pavel Șuvalov, împunericul țarului Alexandru al III-lea, celebrul și secretul *Rückversicherungsvertrag* — tratatul de contraasigurare între Germania și Rusia și, timp de 3 ani, pe durata acestui tratat, Bismarck se simțea obligat să-l respecte.

Moartea împăratului Wilhelm, în luna martie 1888, urmată de tragica domnie de 100 de zile chinuie a muribundului său succesor, împăratul Friedrich al III-lea, l-a lăsat pe Bismarck în fruntea politicii germane, dar numai pentru un răgaz de mai puțin de doi ani. Toate contradicțiile interne și externe, care ar fi fost probabil deviate printr-un răz-

¹⁸ Nimic mai semnificativ, în această privință, decât rezoluția pusă de cancelar pe o adresă trimisă de ambasadorul Germaniei la Viena, prințul Heinrich VII von Reuss, la 28 aprilie 1888, și adnotată de kronprinzul Wilhelm (viitorul Wilhelm II): „Adresa va fi ținută la secret, ținând seama de adnotările alefiei sale Imperiale!” (*Die Grosse Politik der europäischen Kabinette*, vol. VI, nr. 1 288).

boi european izbucnit în 1887 sau 1888, și vor conjuga impactul pentru a-l disloca pe cancelar din pozițiile lui de forță. Un nou val de prosperitate solicita avântul întreprinzătorilor germani dincolo de mări, spre o *Weltpolitik* care pentru bătrînul cancelar ar fi fost ceva nou, deschizînd perspective puțin conturate și puțin previzibile. În 1888, autoritatea supremă a cancelarului frînase o politică belicistă care ar fi prilejuit triumful unor forțe pe care Bismarck le detesta: elementul militar, oligarhia maghiară, imperialismul britanic și italian, prin realizarea unei ipoteze de care Bismarck se ferea: război preventiv, sau, cum prefera să-i spună el, *profilactic*; și, mai ales, un război pentru care poporul german nu era pregătit și care nu-i putea aduce nici un avantaj imediat. Prestigiul lui Bismarck va curma astfel planurile războinice pe care, în 1914 nu le va mai stăpîni nimeni, într-o conjunctură cu totul nefavorabilă, pentru Germania, celui pe care o pregătise totuși, cu atîta dexteritate și răbdare, „cancelarul de fier” în 1887. Wilhelm al II-lea va fi omul „*noului curs*”, tinzînd spre o *Weltpolitik*, tot mai dorită de virfurile aristocrației și burgheziei germane cu toate riscurile ascunse în această primejdioasă expansiune mondială.

Lucrarea colectivului de istorici din Republica Democrată Germană, asupra căreia ne-am oprit în rîndurile de mai sus, prezintă incontestabil o reușită a istoriografiei din țara prietenă. Prin analiză profundă a contextului social-istoric al epocii bismarckiene, prin dezvăluirea motivațiilor politice și economice ale acțiunilor acestei importante personalități a istoriei germane și a epocii moderne a istoriei Europei, monografia analizată se înscrie ca un real cîștig pentru cercetarea acestei perioade, pentru toți cei preocupați de studierea ei atentă.

Dan A. Lăzărescu

ROBERT LACOUR-GAYET, *A concise history of Australia*, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1976, 484 p.

O istorie generală a Australiei, după cum s-a putut remarca, își face apariția cam o dată la un deceniu. Fiecare apariție atrage prin urmare ușor atenția atît prin încercarea firească de a se deosebi de lucrarea anterioară, cit și prin însuși obiectul investigației sale, fiind vorba despre o istorie atît de bogată în particular cum este aceea a îndepărtatei Australii.

Cînd avem de a face, ca în cazul de față, cu realizarea unui istoric neaustralian, o asemenea lucrare suscită în chip deosebit interesul, căci

se pune chestiunea avantajelor pe care le poate oferi o perspectivă exterioară, dar și problema dificultăților adaptării la subiect sau a dificultăților inerente de documentare.

Autorul lucrării de față, Robert Lacour-Gayet, diplomat la începutul carierei, apoi expert financiar, profesor și istoric de renume în cele din urmă, a „descoperit” Australia ca obiect de studiu, după ce mai întîi și-a încercat și format pana în publicarea unei serii de istorii generale a celorlalte 3 țări care au figurat ca mari componente ale fostului Imperiu

britanic : o *Istorie a Canadei* (1964), urmată de o *Istorie a Africii de Sud* și în 1976 de un prim-volum al unei *Istorii a Statelor Unite*. După cum mărturisește autorul însuși în prefața lucrării, tradusă acum și în limba engleză, ceea ce avea să-l atragă pînă la fascinație în adîncirea istoriei Australiei, subiect cu totul nou pentru el, au fost acele aspecte cu totul absente în istoria celorlalte colonii britanice pe care le studiase. Australia a fost, observă el, spre deosebire de Canada și coloniile nord-americane, „necunoscută” și „unică” sub raportul condițiilor de floră și faună, nu a fost cucerită de Marea Britanie de la o putere străină, nu a cunoscut o rezistență îndrăjită a populației autohtone, ca în cazul indienilor din Statele Unite, nu a cunoscut, tot ca aceasta din urmă, o revoluție social-politică. Toate acestea nu au însemnat însă că Australia a fost ușor și rapid colonizată. Deserturile, rigorile climei, lipsa de apă, nu au făcut în cele din urmă decât să reliefeze tenacitatea și energia coloniei australiene care, pentru a face încă o excepție, a păstrat cu metropola legături mult mai strînse decât celelalte mari colonii britanice.

Pentru a da un răspuns întrebărilor ridicate de istoria Australiei, țară de mărime apropiată celei a Statelor Unite, în cele 484 de pagini ale cărții, R. Latour-Gayet adoptă o structură bazată pe 5 părți corespunzînd cronologic și problematic unor etape pe care autorul le consideră semnificative pentru evoluția acestei țări. Fiecare parte cuprinde mai multe capitole, iar un prolog, prins între o scurtă prefață și prima parte a lucrării vădește grija de a furniza informații elementare privind geologia, geografia și fauna continentului austral. Toate îl fac pe autor să găsească destul de potrivit un comentariu francez din secolul trecut după care Australia părea să fie „mai degrabă ca un fragment al unei alte planete, care tocmai a căzut, din întîmplare, pe pămîntul nostru”.

În acest context, partea I a lucrării tratează istoria descoperirii Australiei, pe calea străbătută *De la Mit la realitate*. Autorul înregistrează succesul complet al ideilor și reprezentărilor despre *Terra australis incognita* la anticii lumii mediteraneene, la popoarele asiatice (la hinduși, arabi, chinezi), la învățații sau călătorii evului mediu. Seria acestor voiaje care aveau să facă pasul de la întuierea continentului de la antipod la atingerea coastelor acestuia aparține însă epocii marilor descoperiri geografice. Rînd pe rînd cercul cunoașterii este strîns în jurul coastelor australiene de navigatorii portughezi, olandezi, francezi, englezi. Ieșirea Australiei din situația de *terra incognita* este în mod vizibil atribuită de Lacour-Gayet unui șir de descoperiri la care au contribuit navigatorii celor patru națiuni angajate în lupta pentru cercetarea

regiunilor de sud-vest ale Pacificului și pentru stăpînirea lor. Singura dintre acestea care în plus a dispus și de mijloacele necesare luării în posesia efectivă a Australiei — după cele trei călătorii ale căpitanului James Cook (1770 — 1779) — avea să fie doar Marea Britanie. În viziunea autorului, spre deosebire de aceea a celorlalți autori ai unor lucrări generale de istorie a Australiei, prima pagină a acestei istorii nu începe totuși cu momentul implantării steagului englez pe noul continent. Ultimul capitol al primei părți atribuie acest merit populației aborigene. Pe nu mai puțin de 16 pagini cititorul poate găsi aici unele informații istorice, date etnografice privind vechimea habitatului acestei populații, precum și o serie concisă, dar destul de completă, de elemente privind înfățișarea, modul de viață, organizarea socială, relațiile de familie, formele ei de cultură și artă. Deși găsește interesant să menționeze evoluția impresiilor europenilor despre aborigeni, începînd cu primele contacte, istoricul francez subliniază tocmai caracterul contradictoriu și limitele acestor impresii, subiectivismul lor. Latour-Gayet optează, personal, pentru concluziile ultimelor cercetări, care atribuie culturii aborigene o originalitate neîndoielnică, dar specifică, rezultat al unei vitalități și adaptabilități cu totul remarcabile la condițiile vitrege ale continentului austral, izolat și arid.

Partea a doua a lucrării, intitulată *Australia ca penitenciar* prezintă cauzele care au determinat Anglia ca în 1788 să dea noului continent descoperit destinația de penitenciar, evoluția și rezultatele colonizării, în acest spirit, pînă în 1821. Efortul Londrei de a se debarasa de cei mai primejdiosii dintre deținuții, nu numai de drept comun, ci și politici, pe care situația socială și economică din metropolă îi produce în număr mare, prin sistemul convoaielor spre Australia (*transportation system*) duce la întemeierea primei colonii australiene, Noul Wells de Sud, și la înfiriparea unei societăți locale. Confruntarea ei cu uriașele dificultăți legate de supraviețuire, de organizarea unei vieți economice, de depărtarea de metropola, va conduce însă cu timpul la apariția unei realități tot mai străine de intențiile metropolei. Viața și chiar administrarea noii colonii, redusă prin 1813 doar la regiunea de coastă din jurul Sidneyului, scapă din mîinile metropolei, capătă o consistență proprie, se conturează deja vocația Noului Wells de producătoare de lînă pentru Anglia (290 000 oi în 1821), mai ales după ce războaiele napoleoniene tăiaseră accesul industriei textile engleze la lînă spaniolă.

Odată cu întocmirea raportului Biggie, din 1821, pe care autorul îl consideră o piatră de hotar prin recomandările sale (încurajarea emigrării și reducerea deportărilor) această realitate capătă o recunoaștere. Chiar dacă ea

e încă parțială, declinul concepției Australia-penitenciar și evoluția ulterioară a situației îndreptățesc autorul să-și intituleze a treia și cea mai substanțială parte a lucrării (120 pagini) *Australia colonte*.

În această perioadă, pe care Lacour-Gayet o vede încheindu-se în 1901, se conturează tendințele fundamentale care-și pun amprenta pe dezvoltarea ulterioară a Australiei. Un întreg șir de expediții (Capitolul *În căutarea continentului*) duc, până în 1822, la identificarea întregii coaste australiene iar către 1860, după o adevărată febră a expedițiilor, care a dat deopotrivă eroi și victime (Charles Stuart, Ed. Eyre și alții) Australia își dezvăluie și spațiile interne. Exploratorii au fost curînd urmați de o adevărată armată de crescători de oi, care au preluat potențialul economic descoperit în special în regiunile din vestul Alpiilor australieni și în sud-est sau în colțul de nord-est, viitorul Queensland. Această adevărată epocă pastorală, pe care o va cunoaște Australia mai ales după 1830, este prezentată de autor ca o consecință a cererii industriei din metropolă, de raporturile ei cu piața europeană în ultimă instanță, ceea ce a dus la profunde transformări în viața tinerii societăți coloniale australiene. Crește numărul emigranților (113 000 între 1831 – 1850), scade ponderea deținuților în numărul populației (de la 43 % în 1840 la 23 % în 1850) se naște mișcarea „squaterilor”, angajați în mișcarea pentru punerea în valoare și acapărarea noilor teritorii descoperite. Ei impun un regim greu de controlat în sistemul repartiției pămîntului, imprimă economiei australiene o puternică tendință capitalistă, astfel că în 1850 Australia era deja, cu 16 milioane de oi, cel mai important furnizor de lînă al Angliei.

Același ferment economic duce la întemeierea noulor colonii, care fac acum ca Noul Wells de sud să nu mai fie singura, ci doar cea mai veche dintre ele. Din inițiativă privată, în 1829 s-a întemeiat Australia de sud, din același impuls, în 1835 se întemeia Melbourne, capitala coloniei Victoria, în timp ce Noul Wells e în fruntea mișcării pentru adoptarea unor forme de autoadministrare, recunoscute de metropolă în 1842 (cu Consiliu legislativ, consilii executive, cu guvernatori, cu reprezentanți ai coroanei britanice în fruntea puterii executive) sistem extins după 1850 și în celelalte colonii.

În ce măsură viitorul Australiei urma să fie mare sau mic era încă o chestiune ce aparținea viitorului, observă Lacour-Gayet, căci pentru moment autorul găsește îndreptățit ca să-și intituleze capitolul privind societatea în coloniile australiene *Quo vadis Australia?* Coeziunea acestei societăți este redusă, constată el, e o societate frământată, de războaie

cu ea însăși”, insuficient dotată cu elemente coezive (cultură, arte, științe, tradiție) și prin urmare expusă instabilității.

Descoperirea aurului, la Ofir, în Noul Wells de sud în 1851 și febra aurului au demonstrat din plin aceste trăsături dar, după cum remarcă autorul, la refluxul acestei mișcări, începînd chiar cu mișcarea socială de la Eureka, din 1854, elementele de stabilitate în viața economică, socială și politică încep să-și facă, treptat, loc. Următorii 30 de ani sînt de altfel, în opinia lui Lacour-Gayet, epoca în care contururile esențiale ale Australiei se cristalizează, o epocă de aceea importantă, ușor de definit, dar, observă el, dificil de descris. Singura certitudine este o impresionantă dezvoltare economică, începută sub semnul revenirii populației în regiunile urbane de coastă. Coloniile australiene caută acum o redefinire a posibilităților lor economice. Într-o primă încercare de a evita să devină doar un continent al crescătorilor de oi, se trece la constituirea unei agriculturi, încercare care reușește însă, deocamdată, în Queensland; se dezvoltă primele industrii urbane, primele căi de comunicații leagă economiceste, între ele, coloniile. Contribuția masivă și directă a capitalului britanic (25,4 milioane lire în intervalul 1861 – 1890) rămîne și el esențial pentru înțelegerea acestor tendințe, remarcă autorul. În condiții specifice, legate de lipsa mîinii de lucru, în consecință plata unor salarii relativ mari și ponderea socială deosebită a elementului muncitoresc încă din anii 50 ai secolului trecut, se afirmă tot mai vizibil în viața socială a colonilor muncitorimea sindicalistă. Aceleași condiții vor determina însă o anumită întîrziere în afirmarea acestei clase sociale în viața politică, în radicalizarea sa revoluționară.

Bilanțul anilor 1860 – 1890 rămîne totuși, în opinia autorului, existența unei disproporții între optimismul economic marcat și la fel de evidentă micime a aspirațiilor economice. Tot în aceeași perioadă se plasează și primele acțiuni de politică externă a coloniilor australiene, începînd din momentul de îngrijorare creat prin ocuparea de către Franța a Noii Caledonii și continuînd cu apariția germanilor în Noua Guinee, în 1885, de interesul crescînd pentru zona Pacificului și chiar pentru crizele Extremului Orient. Se conturează ideile unei adevărate doctrine. Monroe australiană, dar Imperialismul coloniilor australiene, observă Lacour-Gayet, este în totală disproporție cu mijloacele necesare pentru a desfășura o asemenea politică. Ele rămîn în umbra resurselor Imperiului britanic deși, spre 1900, începea totuși să se pună întrebarea în ce măsură interesele coloniilor puteau și trebuiau să coincidă, întot-

Splendida izolare a coloniilor australiene, opinează autorul, devine imposibilă în ultimii 5 ani ai secolului trecut nu numai în raport cu exteriorul, ci și în interior, în relațiile dintre ele. Puternic lovită de o criză economică care confruntă și Europa, după 1890 prosperitatea economică se dovedește o iluzie, un șir de greve zguduite viața socială între anii 1891 – 1894, iar în 1891 se constituie Partidul Laburist din Australia, care din același an cîștigă primele locuri în Legislația Noului Wells de sud, producînd în anii următori o serioasă restruc-turare în scena vieții politice a coloniilor. Interdependențele economice, comunitatea de interese ale acestora în exterior și criza însăși aduc acum în prim plan problema federalizării, dar care nu se impune deloc ușor, ci abia după 8 ani (1891 – 1899). Federalizarea recunoscută de Londra în 1901 făcea în sfîrșit din Australia nu doar o expresie geografică, ci o țară, căci cele 5 colonii australiene merseseră pînă atunci nu umăr la umăr, ci mai curînd cot la cot, cum observă, autorul. Cu această dată începe istoria Australiei ca federație, etapă pe care Lacour-Gayet o consideră a se întinde pînă în 1945 și o prezintă în partea a patra a lucrării. Autorul va aborda mai tîrziu, într-un capitol aparte, anii 1901 – 1914, insistînd, pe fondul unei evoluții economice lente, asupra experimentelor proeminente din viața publică. În instabilitatea politică a acestui interval pe care autorul pare a o găsi explicabilă dacă nu firească, se degajă analiza condițiilor în care, alături de Partidul Conservator și Partidul liberal se impune, în primul rînd, Partidul Laburist. După cum se remarcă, partid al socialismului, fără o doctrină, Partidul Laburist australian, îmbibat de spirit mic-burghiez, deosebindu-se prin platforma politică de partidele de același tip din Europa (principiul „Australiei albe” în materie de emigrație, loialitatea față de coroana engleză etc.) rămîne totuși un factor activ în procesul de modificare a condițiilor vieții politice și sociale australiene, iar prin oamenii săi domină scena: un I. C. Watson, Andrew Fisher, William Holman și, în final, proeminentul W. M. Hugh.

În politica externă a tinerei federații, istoricul desprinde începuturile preocupărilor antigermene ale Australiei, îngrijorată de ofensiva navală a Berlinului, de intrarea în umbră, în unele privințe, a supremației engleze, și, de aici, concluzia că loialitatea Australiei față de metropolă, așa-numitul „patriotism imperial” ascundea, de fapt o extindere a intereselor capitalului australian care, asociată celorlalte dominioane și Angliei, caută protecția propriilor zone de acțiune.

Primul război mondial a găsit astfel Australia la capătul unei perioade de schimbări rapide, mai stabilă, cu o coeziune sporită pe plan intern. Sfîrșitul războiului consacră per-

sonalitatea internațională a acestei țări, atît prin contribuția sa militară, la victoria împotriva Puterilor Centrale, cît și prin rolul pe care și-l asumă în zona Pacificului de sud-vest : mandatul Ligii Națiunilor asupra Noii Guineei. Curentul imperialismului australian găsește astfel în anii 1914 – 1919 o sursă de inspirație, libera acceptare a sacrificiilor războiului dă primele impulsuri patriotice în unele sfere ale publicului larg, statul federal, întărit prin politica economică de război, intervine tot mai activ în viața economică postbelică. Anii 1919 – 1929 rămîn totuși, mai observă autorul, ani de „prosperitate artificială”. Deși cea mai „disciplinată” dintre dominioane, sub raportul urmărilor experienței metropolei, Australia, în materie de politică economică internă (controlul prețurilor, intervenția directă a statului), urmează de acum mai mult exemplul Statelor Unite.

Se intensifică imigrația (300 000 în anii postbelici), industrializarea ia amploare, producția agricolă capătă o importanță reală, în timp ce creșterea oilor rămîne aceeași ramură economică însemnată ca și în trecut. În viața politică primii ani postbelici sînt dominați de un reviriment conservator și tradiționalist care în condițiile crizei, ce lovește din plin și Australia după 1929, lasă puterea guvernamentală în miinile laburiștilor. Ei nu reușesc însă decît să-și piardă, în aceste împrejurări, influența, fiind și ei înlocuiți, după 1931, de o guvernare de centru-dreapta a Partidului Australian Unit, condus de Lyons, și el, ca și Hughes, un dezertor al Partidului Laburist. Viața politică australiană rămîne confuză, deși din 1933 Australia iese din criză. Nu lipsesc nici manifestări ale extremei drepte, în spirit anticomunist, paramilitar : Liga „Toți pentru Australia” sau organizația „Noua Gardă”.

În ce privește politica externă interbelică, deși Australia se află într-o situație ce o conduce spre un statut de independență, acest lucru se face într-un ritm lent, care s-ar fi potrivit mai degrabă celorlalte dominioane decît Australiei. În timp ce Canada și Africa de Sud își deschid, în baza statutului autonom hotărît prin conferința imperială din 1926, reprezentanțe diplomatice proprii, Australia nu urmează aceeași linie. Nu lipsesc însă gesturi care dovedesc faptul că interesele externe ale Australiei nu mai coincideau cu cele ale metropolei ; în 1924 de exemplu, Australia refuză să împartă, cu Anglia, responsabilitățile tratatului de la Locarno, sau, în 1935, e îngrijorată de indecizia Londrei în aplicarea unor sancțiuni împotriva lui Mussolini, după cum, în 1931, trezise îngrijorare și agresiunea japoneză în Manciuria, Australia va fi între țările care au trăit, în 1938, euforia conciliatorismului în fața crizei mîuncheneze dar doar un an ma

tîrziu, în 1939, ea va trăi „adevărul amar”, cum spunea premierul Lyons, al perspectivei de a face faţă, în viitorul apropiat, unei probabile invazii.

În 1940, cu cei 3,8 milioane de locuitori ai săi, Australia era la capătul unei perioade în care înregistrase triumful industrializării, cu o producţie industrială ce egalea pe cea agricolă, cu un înalt grad al procesului de urbanizare (47 % din populaţie locuia în cele 7 oraşe mai importante ale ţării). Nu mai puţin important, observă Lacour-Gayet, era faptul că Australia era pe cale de a deveni, chiar împotriva intenţiilor sale, o putere suverană. Experienţa cooperării militare cu Anglia, în cel de-al doilea război mondial accentuează acest curs, mai ales după decembrie 1941 — ianuarie 1942. Confruntată cu imposibilitatea flotei engleze de a mai asigura, după căderea Singapurului, securitatea Australiei, guvernul acestei ţări trece la o puternică mobilizare economică şi militară internă, iar pentru evitarea unei catastrofe militare îşi îndreaptă privirile spre Statele Unite. Fără a mai insista asupra detaliilor cooperării militare americano-australiene, asupra participării proprii a Australiei la războiul din Pacific, ni se pare mai interesant a înregistra concluziile autorului la anii războiului şi evoluţia ulterioară a Australiei, în anii 1945 — 1973, trataţi în ultima parte a lucrării, intitulată *Australia ca putere suverană*.

La o privire superficială, remarcă Lacour-Gayet, istoria Australiei ultimilor 30 de ani pare a nu fi cunoscut schimbări prea mari. Dezvoltarea economică a ţării, deşi mai rapidă, a rămas expusă unor perioade de stagnare, ca şi în trecut, viaţa politică a continuat, în linii mari, direcţiile interbelice. O privire mai atentă î se pare a dezvălui autorului modificări cu un impact profund asupra viitorului Australiei în primul rînd.

În domeniul economic, magnitudinea mobilizării economice în anii războiului a sporit ponderea muncitorilor industriali în viaţa socială a ţării. Noua politică de imigrare adoptată după război pare a afecta însăşi structura etnică a ţării. Controlul statului asupra economiei a crescut în timp ce „epopea

mineralieră”, a descoperirii marilor bogăţii ale subsolului australian, dă o bază solidă industriilor tradiţionale, ca şi celor noi. Noul potenţial economic al ţării creează însă şi probleme de o complexitate fără precedent în istoria Australiei, remarcă autorul.

O altă modificare fundamentală ţine de accesul Australiei, după 1945, la deplina suveranitate, ceea ce a determinat ieşirea ei din „splendida izolare”. Nolle răspunderi pe care Australia şi le-a asumat în Pacificul de sud-vest capătă, mai ales după 1949, cînd la putere sînt liberalii lui Menzies, pînă în 1972, semnificaţia unei asocieri politico-militare cu Statele Unite (în alianţe politico-militare, în acţiunea din Vietnam), dar nu fără o vizibilă preocupare pentru găsirea unei căi proprii, în cele din urmă.

În viziunea lui Lacour-Gayet aceste modificări postbelice anunţă, de fapt, doar ridicarea unei cortine, ce va dezvălui o nouă Australie, aflată în prezent, în mod cert, într-un moment de opţiune, la o încrucişare a drumurilor.

Lucrarea asupra căreia ne-am oprit oferă o izbită imagine de ansamblu asupra subiectului propus, reuşind să fie cuprinzătoare şi sintetică în acelaşi timp. Ea se remarcă printr-un stil viu, expresiv, ce conferă volumului un caracter atractiv. Autorul este preocupat mai ales în prezentarea şi comentarea evenimentelor de pînă la 1900, şi de punere în valoare a unor informaţii provenind din surse franceze, care, pe lîngă o imagine clară asupra rivalităţilor anglo-franceze legate de stăpînirea continentului austral, pot fi considerate, la fel de bine, şi o contribuţie ce îmbogăţeşte textul şi înviorază firul naraţiunii.

Chiar dacă o serie de aspecte de ordin economic sau social îşi găsesc o mai slabă reflectare, sinteza lui R. Lacour-Gayet este incontestabil o realizare ce merită atenţia atît a specialiştilor preocupaţi de înregistrarea unor noi puncte de vedere, cît şi a cititorului dornic de o tot mai largă şi multilaterală informare asupra evoluţiei popoarelor lumii de astăzi.

Ion Stanciu

Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol», tom. XV,
Edit. Acad., Iași, 1978, XV+693 p.

În 15 ani, cîți numără de la apariția primului tom, „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol»” și-a conturat o personalitate distinctă în rîndul publicațiilor editate de institutele de istorie. La aceasta au contribuit, fără îndoială, volumul și calitatea contribuțiilor pe care le-a publicat, tematica lor variată, dar și participarea fecundă, prin recenzii și note bibliografice, la schimbul de opinii pe marginea aparițiilor recente în literatura de specialitate, din țară sau de peste hotare. Sînt calități care fac cinste Anuarului ieșean, recomandîndu-l ca o publicație de interes național și de o riguroasă ținută științifică.

Cu aceleași constatări se cuvine să întîmpinăm și volumul al XV-lea, apărut recent. El adună un număr considerabil de studii, rod al investigațiilor stăruitoare și pasionante întreprinse de cercetătorii, dar și de colaboratorii Institutului pe tărîmul istoriei naționale și universale.

Evaluarea de ansamblu a structurii volumului este, desigur, îngreuiată de absența unor eventuale titluri de capitole, așa cum s-a procedat la numerele anterioare, în raport cu criteriile ce au condus la gruparea materiei (sugerată, dealtfel, doar în sumar, prin asteriscuri). Faptul nu ni se pare o scădere, ci, mai curînd, urmarea firească a bogăției de studii, greu de încadrat cu certitudine într-o secțiune anume. Astfel, primele două părți cuprind contribuțiile referitoare la cele mai variate aspecte ale istoriei românești, ilustrînd toate epocile istorice. Urmează un grupaj aniversar cu titlul: „60 de ani de la desăvîrșirea unității naționale”. În continuarea acestei diviziuni — precizăm — ipotetice, vin studiile întemeiate în exclusivitate pe valorificarea de documente inedite, iar, după acestea, studii de profil mai ales teoretic, ce-și propun reevaluarea unor teze esențiale în definirea istoriei naționale sau universale. Remarcăm, apoi, capitolul obișnuit de „documente” și o *Addenda et corrigenda* semnată de Ștefan S. Gorovei. Ultima parte cuprinde rubricile de recenzii și note bibliografice (compartimentate la rîndul lor în func-

ție de istoria României și de istoria universală), știrile despre viața științifică a institutului și necroloagele închinete memoriei regretaților Mihai Berza, Emil Diaconescu și Nicolae Gostar.

Așadar, un profil variat și bogat ce îndeamnă la lectură, cu atît mai mult cu cît majoritatea studiilor conțin contribuții esențiale pentru cercetarea științifică. Pentru a le surprinde originalitatea, fie și sumar, socotim de aceea potrivit să ne referim la fiecare din ele în parte, în ordinea pentru care a optat și colectivul de redacție, chiar dacă această cale va ocaziona unele stereotipii inerente de limbaj.

★

Volumul este deschis de o colaborare externă. Prof. Gottfried Schramm, din Freiburg im Breisgau, aduce cîteva precizări cu privire la rolul Daciei în transformările lingvistice din sud-estul Europei în timpul stăpînirii romane (*Die Bedeutung Dakiens für den Sprachwandel in Südosteuropa unter römischer Herrschaft*, p. 17). Cercetarea se află la interfeșă istoriei cu filologia și interesează, în mod deosebit, pentru argumentele ce probează intensitatea procesului de romanizare a dacilor. În continuare, D. Ciurea ne propune o privire de ansamblu asupra orașului medieval, în raport cu tradițiile antice și cu urbanismul modern. (*Die mittelalterliche Stadt und der gegenwärtige Urbanismus*, p. 9 — 13). Demersul evidențiază însemnătatea orașelor în viața popoarelor ca și continuitatea procesului lor de dezvoltare, care, pornind de la modelul roman a acceptat influențele specifice fiecărei zone de cultură și civilizație.

Const. A. Stoiide se ocupă de anii 1461 — 1462 ai domniei lui Vlad Țepeș (*Luptele lui Vlad Țepeș cu turcii. 1461—1462*, p. 15—38), ajungînd să respingă unele idei cu largă circulație în literatura de specialitate; avem în vedere aserțiunea despre existența unui atac turcesc împotriva Țării Românești, în 1458, sau aceea despre explicarea campaniei din 1462 pe seama refuzului lui Vlad Țepeș de a plăti Porții tributul cuvenit cu încă trei ani

Înainte de această dată. După opinia apreciatului medievist, campania respectivă s-ar explica mai firesc prin intrigile țesute de Radu cel Frumos în cercurile influente de la Constantinopol cu scopul de a dobândi tronul fratelui său. Celelalte contribuții se referă la campania de iarnă a lui Vlad Țepeș, la campania lui Mahomed al II-lea în Țara Românească, la forțele angajate în luptă sau la conflictul voievodului muntean cu Ștefan cel Mare.

Un model de temeinică analiză științifică și de ingeniozitate îl constituie studiul lui Leon Șimanschi: „*Roșcani*” — o problemă de critică a textelor (39—58). Elementele de la care pornește cercetătorul la identificarea localității unde s-a produs, la 14 aprilie 1574, capitularea ostii moldovene se dovedesc inițial nelucrătoare. Pe baza analizei atente a izvoarelor, autorul ajunge la rivnita descoperire și restabilește firul care a condus istoriografia noastră la difuzarea unei erori. Desfășurarea ultimului act al conflictului moldo-turc din 1574 s-a produs, prin urmare, lângă *Focsani* și nu lângă *Roșcani*, cum s-a crezut până acum. Eroarea provine dintr-o confuzie a lecturii numelui scris cu alfabet chirilic și transmisă de o interpolare ulterioară a cronicii lui Grigore Ureche.

Studiul următor îl datorăm lui Gh. Buzatu care se referă la problema petrolului în evoluția relațiilor româno-engleze, în perioada anilor 1880—1929 (*The Place of oil problem within the evolution of romanian-english relations. 1880—1929*, p. 59—78), lucrarea ce a fost pregătită pentru colociul istoricilor români și englezi, din mai 1978. Autorul stabilește fazele istorice ale acestei probleme, concluzionând că în decursul lor relațiile româno-engleze au parcurs adesea momente dificile, dar ele au fost depășite cu succes, astfel încât „*petroleum and its derivatives have never come to provoke the fire, though proper conditions did exist*” (p. 78).

La rîndul său, D. Șandru analizează un fenomen simptomatic crizei agrare din perioada interbelică: suprapopulația agricolă (*Considerații privitoare la problema suprapopulației agricole din România între cele două războaie mondiale*, p. 79—91). Prin amplasarea implicațiilor sale, fenomenul a reținut atenția contemporanilor, economiști, agronomi, juriști, care i-au studiat cauzele, căutînd și modalitățile de îndreptare. Concluziile lor — apreciază D. Șandru — sînt lipsite de interes, datorită poziției de clasă pe care s-au situat autorii respectivi. De aceea, el a găsit oportun să rela discuția dintr-o perspectivă nouă, întemeiată pe cunoașterea complexă a problemei agrare din perioada interbelică.

Alte aspecte ale situației economice sînt cercetate de I. Saizu (*Industria României între anii 1922 și 1928*, p. 93—120). Contribuțiile sînt în măsură să precizeze condițiile în care a progresat industria, în general și pe ramuri, ponderea acestui sector în economia națională, ca și implicațiile de ordin social.

Așa cum anunțăm, criteriile privind gruparea materiei au fost altele decît acelea de ordin strict cronologic. De aceea, nu întîmplător, studiile următoare ne îndreaptă din nou spre epocile vechi, medii, modernă și contemporană.

Cu erudiția ce i-a caracterizat întreaga activitate științifică, cu ingeniozitatea impresionantă de a restabili sensul cel mai autentic (pînă la semnele de punctuație) al textelor originale, pe baza cărora descoperirea informațiilor nevăzute de generații întregi de cărturari, regretatului conferențiar al Universității ieșene, Nicolae Gostar, a lăsat Anuarului una din ultimele sale contribuții în domeniul studiilor clasice: *Dakoi în Historia Romana a lui Dio Cassius*, p. 121—129). Din analiza minuțioasă a scrierii lui Dio Cassius, *Historia romana*, el stabilea că, în opera amintită apare și numele dacilor din afara provinciei, „care, din motive rezonabile pentru scribi medievali, a fost schimbat printr-un alt cuvînt” (p. 121). După revizuirea traducerii în funcție de textul original, informațiile despre dacii liberi se îmbogățesc în mod considerabil. Opera lui Dio Cassius, studiată comparativ cu scenele Columnei lui Traian dovedește, în același timp, „marea și netăgăduita valoare documentară a acestui moment istoric și artistic” (p. 128). Concluzia finală a regretatului cercetător este că, pe această cale, se poate ajunge la o altă cronologie privind momentele importante ale războaielor dacice. „*Bătălia de la Tapae — conchidea ei — are loc atunci nu în 101, ci, cel mai devreme în primăvara anului 102*” (p. 128).

Remarcăm, apoi, alte studii referitoare la evul mediu românesc. I. Ciută surprinde dezvoltarea apiculturii în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (*Vechimea, factorii naturali și zonarea apiculturii în Moldova, sec. XV-mijlocul sec. XVIII*, p. 131—148), preocupare care, prin susținerea tezei de doctorat, l-a consacrat ca un bun cunoscător al acestei probleme.

Georgeta Ignat și Dumitru Agache recompun imaginea de ansamblu a domniilor lui Iliș și Ștefan (*Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș. 1546 — 1552*, p. 149—174), efort îndreptățit de absența unor studii adecvate pentru acest capitol din istoria Moldovei, ca și de caracterul contradictoriu și inegal al aprecierilor lansate de sintezele fundamentale

De la veacul al XVI-lea ajungem, iarăși, la epoca contemporană. Construcțiile și instalațiile portului Constanța, în perioada interbelică îl preocupă pe Valentin Ciorbea care folosește, în acest sens, un bogat material inedit din fondurile Direcției navigabile maritime ale arhivelor constănțene (*Contribuții istorice la cunoașterea construcțiilor și instalațiilor portului Constanța în perioada interbelică*, p. 175 — 184).

D. Șandru revine cu încă un studiu referitor la activitatea cooperativelor de credit create de țărani sub numele de bănci populare, societăți ce au avut un rol important în finanțarea gospodăriilor țărănești, în special pînă la criza economică din 1929—1933. (*Privire generală asupra capitalurilor băncilor populare din România între cele două războaie mondiale*, p. 185—195).

Gh. I. Florescu completează imaginea vieții politice interbelice, analizînd îndeaproape activitatea parlamentară a Partidului poporului (*Activitatea parlamentară a Partidului poporului, martie 1922 — martie 1926*, p. 198—217). Aspectele particulare ale activității acestui partid, lipsit în genere de experiența parlamentarismului opoziționist, ca și rolul sau în contextul vieții politice justifică și mai mult însemnătatea acestui studiu.

Valeriu Florin Dobrinescu semnează contribuții interesante la cunoașterea raporturilor româno-cesoslovace (*Cu privire la raporturile româno-cesoslovace. 1945—1. 47*, p. 219—231), raporturi ce prezintă o valoare deosebită dat fiind aportul lor, în special al legăturilor comerciale, la redresarea industriei românești, slăbită în urma războiului.

Între studiile prilejuite de cei 60 de ani de la desăvîrșirea unității naționale, stăruim, mai întîi, la cel semnat de Gheorghe Platon: *Desăvîrșirea unității de stat — principal obiectiv al politicii românești, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, p. 233—242. Străbătut de idei generoase ce îndeamnă la regîndirea problemelor fundamentale de istorie națională, „proces ce trebuie să înceapă prin restructurarea propriilor noastre cunoștințe”, studiul profesorului Gh. Platon conține reflecții și sugestii capabile să ducă la o înțelegere mai profundă a istoriei României din pragul marilor uniri din 1918. Autorul respinge teza, cu ecou în literatura de specialitate, potrivit căreia monarhia a manifestat o poziție antinațională, nesocotind sau chiar trădînd interesele românilor din Transilvania. Demonstrarea caracterului superficial al acestei teorii îi îngăduie și alte considerații de principiu valabile în judecarea istoriei românești. Sint evidențiate cu acest prilej legăturile dintre planul social și cel național ce au făcut ca, în procesul de

făurire a statului român, toate clasele sociale să se întîlnească pe platforma națională, dar și legăturile indestructibile dintre provinciile locuite de români, legături ce nu ne îngăduie să vorbim doar de un ecou al evenimentelor din Transilvania în România, sau invers. În același context este apreciată și aderarea României la tripla alianță, act care „departe de a însemna o trădare a intereselor naționale, o renunțare la sprijinirea luptei românilor din Transilvania, a reprezentat o reflecție reală a situației în care se găsea România după cucerirea independenței” (p. 242). Sint acestea numai cîteva din principiile călăuzitoare ale studiului amintit, studiu ce va stimula, fără îndoială, reflecțiile cercetătorilor și va contribui la înțelegerea mai nuanțată a istoriei moderne.

În pregătirea marilor uniri de la 1918, un rol important a revenit Ligii culturale, societate ce a desfășurat o activitate impresionantă atît în provinciile românești cît și peste hotarele patriei. Aspectul din urmă face obiectul studiului semnat de C. Gh. Marinescu (*Secțiile din străinătate ale Ligii culturale în sprijinul luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni. 1890—1900*, p. 243—255). Sint prezentate, cu acest prilej, acțiunile de răsunet întreprinse de susținătorii secțiilor externe din Paris, Liège, Bruxelles, Anvers, München, Viena ș.a. care au contribuit la informarea opiniei publice, și, în același timp, la popularizarea luptei de emancipare națională a românilor, pregătind terenul pentru desăvîrșirea unificării statului național.

Perioada imediat următoare Unirii este prezentată de I. Agrigoroaiei care evidențiază transformările calitative, perceptibile, la nivelul întregii societăți (în economie, administrație, ideologie, viață politică etc.), determinate de desăvîrșirea unificării național-statale. Conținutul acestor transformări justifică aprecierea potrivit căreia „realizarea dezideratului național, din punct de vedere burghezo-democratic, a adus România într-o nouă fază de evoluție, în care problemele sale fundamentale cereau o rezolvare corespunzătoare noilor condiții și posibilități” (*Unirea din 1918 — începutul unei noi etape în dezvoltarea istorică a României*, p. 257—275).

Partea la care ne vom referi în cele ce urmează reprezintă o sumă de comunicări ocazionate de punerea în valoare a unor surse inedite, de interes fundamental pentru istoria românilor.

Cercetător pasionat al surselor interne și externe, regretatul Sergiu Columbeanu a publicat aici rolul descoperirilor sale la biblioteca Universității columbiene din New York (*Știri venețiene despre țările române, în arhivele din Statele Unite*, p. 277—281). „Relațiile” despre Țările Române datorate în special

lui Giacomo Soranzo conțin știri prețioase referitoare la regimul politic și la raporturile cu Poarta, întregind informația existentă în această privință. Se impune, totodată, constatarea, în acord cu aceea a autorului, că „este oarecum un fapt deosebit existența în arhivele de peste ocean a unor știri despre Țările Române în evul mediu”.

Semnăind lipsa unei lucrări de sinteză asupra tirgului Ștefănești, cercetătorul Gh. Pungă conturează câteva aspecte din trecutul acestui important centru al vieții economice și social-politice la est de Carpați (*Contribuții documentare privind evoluția tirgului Ștefănești. sec. XV—XVII*, p. 283—296). Autorul prezintă viața economică, administrația, vatra, hotarul și ocolul, construcțiile domnești, unele aspecte militare, locuitorii și evoluția tirgului — elemente ce contribuie în mod remarcabil la o monografie ce se anunță deosebit de utilă pentru cunoașterea tirgurilor din Moldova.

Ilie Corfuz semnează noi știri în legătură cu activitatea desfășurată în Polonia, în 1660, de foștii domni ai Moldovei, Gheorghe Ștefan și Moise Movilă (*Pe urmele lui Moise Movilă și ale lui Gheorghe Ștefan*, p. 297—305). Pe baza scrisorilor, publicate în anexă, deducem că cei doi domni au continuat aproape simultan demersurile pentru obținerea tronului Moldovei.

I. Toderașcu publică și comentează un document revelator pentru ecoul european al evenimentelor din Transilvania în timpul războiului de 30 de ani; preocuparea se înscrie în linia mai veche de valorificare a documentelor referitoare la istoria românilor din fondurile belgiene (*Participarea Transilvaniei la războiul de 30 de ani. Un ziar-broșură din 1621*, p. 307—314).

Cercetător pasionat de stabilirea filiațiilor și de întregirea genealogiilor, Ștefan S. Gorovei își propune, să lămurească o chestiune mult controversată: originea Ghiculeștilor moldoveni (*Observații noi într-o controversă veche. Familia Ghica din Moldova*, p. 315—324). Demonstrația, ce etalează virtuți remarcabile de genealogist, precizează relațiile de rudenie între câteva figuri binecunoscute de boieri din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

Remarcăm, în mod deosebit, și concluziile lui Liviu Burlec pe marginea cronicii cu titlul *Plângerea mănăstirii Silbașului*, document revelator pentru istoriografia transilvăneană din perioada de tranziție de la primele cronici în limba română la creațiile reprezentative ale Școlii ardelenice (*Contribuții la studiul cronicii „Plângerea mănăstirii Silbașului”*, p. 325—333). El stabilește autorul cronicii în persoana călugărului Efrem din Prislop, locul

(Sibiu) și anul (1763) scrierii ei, date esențiale pentru cunoașterea documentului amintit. Raportată la *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, consideră Liviu Burlec, *Plângerea mănăstirii Silbașului* evidențiază „o evoluție în formarea conștiinței naționale, dată fiind și diferența de trei, patru decenii care separă datele de scriere a celor două cronici, dar și progresele acestei conștiințe la nivelul unor structuri sociale mai largi” (p. 328).

D. Agache valorifică informațiile conținute de cele două condici inedite (de venituri și cheltuieli) ale Casei spitalului Sf. Spiridon din Iași, din perioada 1774—1823 (*Veniturile și cheltuielile mănăstirii Sf. Spiridon din Iași între anii 1771 și 1823*, p. 335—351). Documentele, aflate în fondurile Institutului de istorie „A. D. Xenopol”, înfățișează organizarea celei mai vechi instituții spitalicești din Moldova, fiind interesante și pentru alte aspecte ale societății românești în pragul epocii moderne.

Un document inedit privind ecoul extern al revoluției din Moldova din 1848 (articolul *Relatării unui moldovean*, din *Deutsche Zeitung*, 1 iun. 1848) ne prezintă D. Ivănescu și Horst Fassel (*Știri externe despre revoluția de la 1848 din țările române*, p. 353—360). Paternitatea textului este atribuită, cu rezerve, lui Eudoxiu Hurmuzachi.

Explorator neobosit al izvoarelor istorice, Const. A. Stoițe dedică studiul *Teodor Codrescu și legăturile lui cu Brașovul* (p. 361—378) unui înaintaș pe linia preocupărilor arhivistice. El reliefează activitatea publicistică fecundă desfășurată de editorul *Urlicăului*, activitate care „spre onoarea lui, se menține pe linia progresistă pe care a adoptat-o și urmărit-o cu o stăruință tenace” (p. 368). În partea a doua a contribuțiilor sale, Const. A. Stoițe dă la iveală mențiunile inedite relative la legăturile lui Teodor Codrescu cu Brașovul: colaborările la *Foaia pentru minie* ..., și corespondența cu Iacob Mureșianu (publicată în anexă).

În sfârșit, ultimul studiu din ceea ce ar constitui miscelanea Anuarului se referă la epoca contemporană. Pe baza investigațiilor în arhive și în rândurile unor vechi militanți ai mișcării comuniste și muncitorești, Andrei Cădăș prezintă aspecte mai puțin cunoscute în legătură cu crearea Blocului muncitoresc-țărănesc, dar și cu activitatea sa ulterioară, cu organizarea și profilul ideologic al acestei organizații politice legale aflată sub conducerea P.C.R. (*Crearea Blocului muncitoresc-țărănesc*, p. 379—394).

Așa cum anunțăm de la început, secțiunea următoare o formează câteva contribuții de

interes considerabil pentru modul de a gândi și de a interpreta fenomenele istorice, mergînd de la analiza trăsăturilor de ansamblu ale unei epoci, la fixarea limitelor ei cronologice sau la studiul elementelor particulare. Interesante ca sugestii metodologice, dar mai ales ca mod de a medita la conținutul procesului istoric, studiile ce urmează merita o atenție specială.

Răspunzînd întrebării de la început („Care sînt caracteristicile feudalismului din Țara Românească și Moldova, în secolele XIV-XV?”) Dinu C. Giurescu ne antrenează într-un dialog cu stadiul actual al istoriografiei românești pe această temă (*Caracteristici ale feudalismului românesc*, p. 395–402). În contradicție cu teza ce considera că pînă spre mijlocul veacului al XV-lea cele două state românești au cunoscut fărîmîrea feudală (teza V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu ș.a.), Dinu C. Giurescu aderă la ideea că, dimpotrivă, toate elementele vieții economice contravin caracteristicilor unei economii naturale: circulația monetară nentrepută din secolele IX–X, vechimea schimburilor de produse, formarea și dezvoltarea orașelor, ca centre ale comerțului și ale unei producții meșteșugărești pentru piață. În ceea ce privește existența imunității — „corolarul economiei naturale și al fărîmîrîii feudale” — ea reprezintă „o stare de excepție (nu una obișnuită), ce cuprindea părți foarte reduse din teritoriul țărilor române”, fără a fi constituite din zone compacte (p. 398). Alăturîndu-și și opiniile de dată recentă care exclud asemenea cetelor boierești din țările române, „banderilor feudale” din alte țări, ca și idelle ce resping asimilarea structurii domeniului feudal din perioada amintită cu aceea a „rezervelor feudale”, autorul apreciază, în concluzie, că teoria despre fărîmîrea feudală în Țara Românească și Moldova se dovedește depășită.

Un studiu valoros prin originalitatea ideilor semnează V. Cristian (*Considerații privind începutul epocii moderne în istoria universală*, p. 403–414). Autorul își propune să înlăture neajunsurile ce decurgeau din recunoașterea, ca moment de demarcație între două epoci ale istoriei universale, a unui eveniment produs într-o singură țară, respectiv revoluția burgheză din Anglia. În consecință, atenția lui se îndreaptă spre stabilirea unei perioade în care transformările să fie suficient de evidente pentru a marca sfîrșitul incontestabil al lumii medievale, într-o arie care să depășească nivelul unei singure țări. Din analiza principalelor aspecte ale civilizației și culturii europene în secolul al XVI-lea (mutațiile social-economice, transformările politice în sensul con-

stituirii marilor monarhii, Reforma și Renașterea sau marile descoperiri geografice) rezultă că „acceptarea secolului al XVI-lea ca început al epocii moderne ne apare ca fiind dictată de realitatea însăși. În felul acesta, nu mai începem expunerea istoriei moderne a întregului glob de la un singur eveniment, produs într-o singură țară” (p. 414). Argumentarea acestei idei (pusă în circulație și de Andrei Oțetea), însoțită de toate nuanțările de rigoare, este convingătoare și, trebuie să recunoaștem, rezolvă multe din confuziile ce decurgeau din periodizarea „clasică” a istoriei universale. Dealtfel, acest domeniu, ca orice alt domeniu al gândirii istorice, nu poate rămîne în afara înnoirilor determinate de îmbogățirea orizontului de cunoștințe despre o anumită epocă.

O problemă asemănătoare — delimitarea evului mediu de epoca modernă — dar aplicabilă la nivelul societății românești, o implică studiul lui G. D. Iseru (*Considerații privind formarea modului de producție capitalist în țările române*, p. 415–438). Pornind de la teza marxistă că relațiile de producție constituie elementul definitoriu al modului de producție, autorul cercetează relațiile de proprietate și relațiile de muncă în perioada de trecere de la feudalism la capitalism în țările române „cu scopul de a vedea ce termeni ne este îngăduit să utilizăm în acest domeniu” (p. 416). Pe parcursul studiului se desprind adesea constatări de interes incontestabil pentru definirea transformărilor ce au loc în structura social-economică. Din analiza eliberărilor din șerbie, cu începerea încă din secolul al XVII-lea dar, mai ales, din a conținutului și urmărilor hrisoavelor din 5 august 1746 și 6 aprilie 1749, autorul constată că termenul de „stăpînire”, utilizat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă tîrziu în veacul următor „și-a modificat treptat conținutul, paralel cu evoluția transformărilor structurale, devenind sinonim cu acele de proprietar în sensul modern al cuvîntului” (p. 419). În legătură cu revoluționarea relației de proprietate, autorul urmărește apoi creșterea proprietății depline (așa numita „rezervă”) și reflectarea acesteia în textele juridice. Făcînd bilanțul cercetărilor, G.D. Iseru distinge 4 etape, determinate de totalitatea transformărilor structurale și, în primul rînd, de creșterea reală a proprietății depline în cuprinsul marelui domeniu: I. (778–1821); II. (1821–1833); III. (1833–1848/1851); IV. (1851–1864). Paralel cu acest proces, autorul urmărește revoluționarea relației de muncă ce devine tot mai vizibilă pe măsură ce înaintăm în veacul al XIX-lea. Ar mai fi de remarcat și celelalte precizări aduse de studiul la care ne referim. Autorul arată că marea proprietate asupra pămîntu-

lui („proprietatea moșierească”), dijma de produse sau constrângerea extraeconomică — socotite de niii „rămășițe feudale” — „au imprimat o duritate aparte exploatareii capitaliste în agricultură (...), poate chiar mai mare ca în feudalism uneori, dar asta nu înseamnă că au fost rămășițe feudale” (p. 438). Dimpotrivă, ele au exprimat într-o formă specifică relații cu conținut capitalist. Toate aceste considerații contribuie, desigur, la lămurirea condițiilor în care s-a produs trecerea de la evul mediu la epoca modernă în cadrul societății românești.

Într-un studiu menit să aprofundeze caracterul năit al revoluției române de la 1848, Gh. Platon pledează, așa cum profesorul ne-a obișnuit, pentru înțelegerea cit mai complexă a fenomenului istoric (*Despre începuturile revoluției române de la 1848. Pentru o analiză într-o perspectivă mai largă*, p. 439—454). Incitat mai ales de scrierea cercetătorului bulgar Ivo Todorov, referitoare la „mișcarea revoluționară” de la 1848 din Moldova, prof. Gh. Platon rela dintr-o perspectivă nouă citeva din ideile sale fundamentale despre revoluția română, ideile care l-au consacrat ca un specialist binecunoscut al acestei perioade. Întreaga sa pledoarie este străbătută de convingerea că „revoluția din Moldova reprezintă o parte integrantă a revoluției românești, situată pe același plan valoric național, o parte a efortului națiunii de a se întruni în cuprinsul unui stat unitar neatrnat” (p. 439).

În sfârșit, un alt studiu valoros îndreptat împotriva tezelor perimate ce persistă încă în limbajul istoricilor și în aprecierea epocii moderne îl datorăm lui V. Russu (*Considerații privind teoria alianței burghezo-moșierești*, p. 455—433). Arătând că teoria alianței dintre burghezie și moșierime („un fel de pat al lui Procust pentru posibilitățile de interpretare și judecare a istoriei noastre moderne”) s-a elaborat încă înainte de a se întreprinde cercetările științifice de rigoare asupra acestei epoci, autorul reliefează dezechilibrul existent între teoria respectivă și realitățile istorice din epoca modernă. Aceste realități — demonstrează autorul — n-au fost favorabile „compromisului dintre cele două clase, nici la 1848, nici în timpul Unirii, nici la elaborarea Construcției din 1866, nici ulterior. Dimpotrivă, interesele și destinele le aduceau pe poziții adverse și de aceea, conchide V. Russu, „este greu de acceptat teza identificării intereselor dintre ele” (p. 463) prin formula improprie de regim „burghezo-moșieresc”.

La capitoul de „documente”, Th. Holban continuă publicarea documentelor românești, din secolele XV—XVI, din arhivele poloneze și franceze (*Noi documente românești din arhivele polone și franceze*, II p. 465—471), publicare pe care a început-o în tomul XIII al aceluiași Anuar. Documentele, în număr de 5, aduc noi date referitoare la relațiile româno-polone sub Ștefan al II-lea, Ștefan cel Mare și Ștefan Tomșa. Documente din fondurile arhivelor interne publică Șt. Bujoreanu (*Documente moldovenești din secolele XVI—XIX*, p. 473—485), D. Zaharia (*Trei documente privind familia lui Miron Costin*, p. 487—492) și Marcel Ciucă (*Registrul de intrare a soldaților români și a prizonierilor turci răniți din spitalul militar central de la Turnu Măgurele. 8/10 oct. 1877 — 4. apr. 1878*, p. 492—525).

Addenda și corrigenda (p. 527—536) scrisă de Ștefan S. Gorovei conține citeva îndreptări la informațiile actuale despre evul mediu românesc. Deși „mărunte”, după aprecierea autorului, constatările se dovedesc utile și reflectă spiritul lui atent, logic și ordonat în exploatarea documentelor. Precizările se referă la identificarea satului Cozla, menționat de cavalerul de Lannoy, la numele pretendentului din 1488 la tronul Moldovei, Hruet, la data trimiterii haracului către Poartă și la misiunea logofătului Tăutu din 1489, la domnia ereditară a Movileștilor, la Miron Barnovschi, la genealogiile familiilor Cîrjă, Sion, Sturza etc.

N-am putea încheia această prezentare fără a remarca și partea de recenzii și note bibliografice care ocupă un spațiu considerabil în structura volumului (circa 150 p. pentru circa 75 de titluri). Ele se caracterizează prin intenția onestă a autorilor de a semnaliza realizările de valoare, dar și de a le analiza critic conținutul, surprinzând, acolo unde era necesar, eventualele inadvertențe. Reținem, în acest sens, colaborările semnalate de V. Lica, M. Cojocaru, J. Bânditer ș.a.

★

Studiile pe care ne-am străduit să le prezentăm ar fi meritat, desigur, un comentariu mai amplu. Intenția noastră, precizată de la început, a fost doar de a semnaliza originalitatea și valoarea concluziilor, fără a putea insista îndăjuns pe marginea argumentelor ce le-au precedat. Ele largesc în mod remarcabil maniera de a interpreta fenomenul istoric, adăugând elemente noi la înțelegerea unor momente fundamentale din istoria patriei.

În totalitatea lor, studiile răspund exemplar dezideratelor științifice, fapt deloc surprinzător, date fiind tradițiile și exigențele actuale ale școlii istorice ieșene. Este fără nici o îndoială că cercetările ulterioare vor găsi în acest volum, ca și în cele anterioare, suficiente ocazii de referință pentru a putea considera și numărul de față drept încă o contribuție prețioasă la dezvoltarea științelor istorice din țara noastră. În acest sens, o problemă stringentă o reprezintă difuzarea cât mai largă a Anuarului, atât în țară, cât și peste hotare. Se cuvine să remarcăm, cu acest prilej, meritele incontestabile ale Colectivului

deredacție, de a cărei pasiune și perseverență depinde, în bună parte, prestigiul și ținuta științifică exemplară a Anuarului. Grație eforturilor acestui colectiv (redactor responsabil: M. Petrescu—Dîmbovița; secretar științific de redacție: I. Caproșu) putem aprecia că publicația Institutului de istorie din Iași se sustrage destinului pe care-l au, îndobște, anuarele („culegeri care apar cu multă trudă și se uită repede”); el este o prezență vie și dinamică în rîndul revistelor științifice, urmărită de fiecare dată cu interes.

Ștefan Lemny

ISTORIA ROMÂNIEI

Martha Bibescu, Jurnal politic, ianuarie 1939 — ianuarie 1941, Studiu introductiv, selecție, note și traducere de Cristian Popișteanu, Nicolae Minei, Edit. politică, București, 1979, 238 p.

Volumul de însemnări politice al Marthei Bibescu pe care Editura politică ni-l pune la dispoziție, interesează în mare măsură atât pe specialist, cât și pe simplul iubitor de istorie recentă.

Studiul introductiv face o prezentare, poate puțin cam rezumată, a personalității acestei interprete a „tradiției spirituale europene”, cum am putea spune, parafrazându-l pe Mircea Eliade, urmașul compatriotei noastre în fotoliul Academiei Regale Belgiene de Limbă și Literatură. Martha Bibescu este destul de puțin cunoscută de cititorii mai tineri; de aceea rostul introducerii este mai mult decât binevenit. Provenită dintr-o familie care a dat țărilor române un respectabil număr de domnitori și apoi de oameni politici ce s-au bucurat de cele mai înalte demnități în România, Martha Bibescu s-a detașat cu îndrăzneală de limitele impuse de clasa din care făcea parte prin naștere, formație intelectuală, căsătorie etc.

Însemnările Marthei Bibescu ne conduc, inevitabil spre acea Casandră, numită Geneviève Tabouis, al cărei volum, *20 de ani de tensiune diplomatică* a fost prezentat publicului cititor român cu un număr de ani în urmă.

Citind cartea pe care o prezentăm, încercăm un, firesc sentiment de admirație față de familiara mai tuturor capilor politici ai Europei interbelice. Rînd pe rînd, în fața noastră se perindă, în alte ipostaze decât cele cunoscute din docte lucrări de istorie diplomatică: Neville Chamberlain, „omul cu umbrela”, simbolul conciliatorismului atât de fatal istoriei contemporane; Winston Churchill, „buldogul”, adversar neîmpăcat al nazismului; Paul Reynaud, primul ministrul al Franței în lunile catastrofei din 1940, în veșnică rivalitate cu Edouard Daladier, eternul său concurent; regele Carol al II-lea, pe care îl vedem dezorientat și ezitant în politica externă, foarte departe de abilitatea arătată pe plan

intern; Constantin Argetoianu, fără cinismul afișat în ocazii mai puțin intime, pentru a nu-l aminti decât pe cei mai familiari cititorului român.

O caracteristică se desprinde cu pregnanță din lectura acestui jurnal: disprețul, atitudinea hotărît potrivnică a autoarei față de fascism, hitlerism și de agentura acestuia în România, legionarismul. Referindu-se la ascensiunea Gărzii de fier în anii '30, memorialista notează: „Poporul nostru nu cunoștea crima politică. Nici unul din domnitorii noștri nu a murit asasinat. Acum totul s-a schimbat. Numai sub domnia lui Carol al II-lea au fost asasinați doi președinți ai Consiliului de Miniștri” (p. 101).

Surprinde plăcut ironia mușcătoare a Marthei Bibescu la adresa regimului instaurat de regele Carol al II-lea după februarie 1938; autoarea descrie, lapidar, înfățișarea „Parlamentului” carlist: „O brazdă de flori albe: numai chipurile erau galbene” (p. 79).

Un spațiu important revine în jurnal evocării presiunilor la care a fost supusă România de către Germania nazistă pentru a intra în sfera de interese a puterilor Axei. Treptat, ca în paginile unei lucrări de istorie, se conturează spectacolul unei Româniî izolate, amenințată de vecini revizionisti și, tot mai mult, abandonată de aliații apusei. Partea finală a însemnărilor Marthei Bibescu este dedicată situației tragice în care se găsea Europa și apoi lumea după 1 septembrie 1939. În numeroase file ale jurnalului găsim inserată compasiunea autoarei pentru poporul polonez martir, alături de reliefaarea ajutorului efectiv dat de România Poloniei în dezastru. „Războiul ciudat”, parodie de război purtat în Franța și Anglia, la cîrma cărora se aflau tot conciliatorii, împotriva Germaniei pînă în mai 1940, este puternic ironizat de semnătura jurnalului.

În rînduri pătrunse de durere patriotică sînt prezentate amputările teritoriale suferite de România în vara anului 1940. Ultimele pagini ale jurnalului ne-o arată pe memorialistă indignată de excesele și crimele legionarismului ajuns la putere, de zvîcnirile sîngeroase ale acestuia în zilele rebeliunii din ianuarie 1941.

Redactate într-un stil deosebit de atrăgător și în același timp accesibil, însemnările din „Jurnalul politic” al Marthei Bibescu se înscriu în galeria de memorii remarcabile ale multor oameni politici și de cultură din trecut, procedeu „uitat” o bună perioadă de vreme, dar reluat astăzi cu rezultate în sensul cărora lucrarea de față este un argument mai mult decât pozitiv.

Adrian Stănescu

N. CHIPURICI, M. MĂNEANU, *Mehedințul sub steagul revoluției române de la 1848*, Drobeta Turnu Severin, 1978, 101 p.

Între valorile spirituale ale poporului nostru cu însemnat rol științific, cultural și educativ se situează pe prim-plan documentele de arhivă moștenite de la generațiile trecute, precum și cele create de contemporaneitate, întrucât ele reprezintă izvorul cel mai bogat și autentic de cunoaștere și scriere a istoriei patriei, a luptei eroice a poporului român pentru independență națională și eliberare socială.

Culegerea de documente pe care încercăm s-o prezentăm apare sub auspiciile Consiliului județean de Educație Politică și Cultură Socialistă Mehedinți și Filialei Arhivelor statului-Mehedinți. Rod al unui travaliu științific depus de micul, dar harnicul colectiv de arhiviști mehedinenți ea are, printre altele, scopul să „înfirme părerea greșită că mehedinenții ar fi fost absenți în revoluția română de acum 130 ani” (p. 13).

Volumul în discuție sprijină afirmația că în ultimul timp istoriografia contemporană înregistrează un fenomen foarte semnificativ și: anume intrarea în circuitul științific a numeroase lucrări de istorie locală și, în special, a unor instrumente științifice indispensabile investigării trecutului, instrumente solicitate, decenii de-a rândul, de atâtea generații de istorici.

Acest volum de documente reprezintă o bogată sursă de informații inedite și edite ce trebuie luate în considerație la scrierea unei viitoare monografii a județului Mehedinți. Marea majoritate a celor 92 de documente (cît cuprinde volumul) sînt în mare parte inedite, fiind depistate din fondurile arhivistice deținute la Dobreta Turnu-Severin, Craiova și București. Documentele edite provin din unele volume editate anterior la nivel național.

Volumul în discuție se deschide cu o introducere, în fapt un studiu bine documentat, referitoare la desfășurarea evenimentelor revoluționare din 1848 în județul Mehedinți. Se apreciază că aceste evenimente au avut un rol

din temelii vechile orînduiri feudale care frînau mersul înainte al societății românești, a marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea economico-socială a țărilor române, în lupta pentru libertate și o viață mai bună împotriva exploatarei și asupririi maselor muncitoare, pentru realizarea statului național unitar român, scuturarea jugului dominației străine și cucerirea independenței și suveranității patriei noastre”.

Documentele incluse în acest volum se succed în ordinea cronologică a datelor lor de emisie și la transcrierea acestor documente editorii au respectat limba în care au fost scrise acestea și actuala ortografie a limbii române.

Din punct de vedere cronologic, volumul în discuție cuprinde documente din anii 1833 — 1852 și 1948. Lista regestelor documentelor și indicele general, completează culegerea și, totodată, ușurează consultarea ei.

Editorii au căutat să desprindă din întreaga varietate a surselor documentare, elementele care redau cu obiectivitate realitatea istorică. Acest volum reliefează că revoluția română de la 1848 a fost un produs obiectiv al condițiilor social-economice și politice ale țărilor române din acea perioadă.

O pondere însemnată în suita documentelor din culegerea de față revine plingerilor prin care locuitorii satelor mehedințene denunțau abuzurile comise de arendașii și proprietarii moșilor. O categorie de documente relevă împotrivirea țăranilor de a mai efectua munckile agricole, refuzul acestora de a mai da dijmee prevăzute de Regulamentul Organic.

Alte documente menționează acțiunile revoluționarilor mehedinenți pentru înființarea gărzii naționale, înarmarea țăranilor și recrutarea acestora pentru oastea revoluționară din tabăra de la Rîureni condusă de generalul Gheorghe Magheru.

Volumul de față înmănunchează și unele documente despre activitatea revoluționară a comisarilor de propagandă în mijlocul maselor populare, îndemnînd pe țăranii să se ridice împotriva proprietarilor, propovăduind „republica și comunismul la orășanii Turnului și Cernețului și la soldații” din județ.

Entuziasmul cu care masele populare din județul Mehedinți au primit proclamația de la Islaz și constituția, sprijinul acordat revoluției în momentele critice, sînt ample relevate de unele documente ca rapoarte, scrisori, adrese etc. Importantă ni se pare și categoria de documente judecătorești privind reprimarea și anchetarea celor mai activi revoluționari din Mehedinți, staționarea în acest județ a unor unități ale armatelor de ocupație țariste și otomane, pentru a preveni și mai acțiuni revoluționare din partea locuitorilor.

Unele documente din anul 1948 relevă că evenimentele din 1848 au avut un rol

seze centenarul revoluției române de la 1848.

Unul din meritele lucrării rezidă și din faptul că au fost adunate la un loc toate documentele editate publicate până acum „izolat, în câteva tipărituri locale” (p. 13).

Seleționarea documentelor și pregătirea pentru publicare, care au presupus depășirea unor greutăți specifice unei asemenea întreprinderi, care necesită răbdare, perspicacitate, decizie, obiectivitate și, înainte de toate, cunoașterea epocii la care se referă documentele, au fost încununare de succes.

Credem că ar fi fost nimerit ca volumul de față să cuprindă și un rezumat într-o limbă străină, sau măcar lista regestelor să fi fost tradusă.

De dorit ar fi fost ca editorii să fi inclus în volumul de față unele reproduceri, deoarece includerea lor în text ar fi dat acestuia o notă de variație. Remarcăm ținuta științifică și prezentarea grafică, umbrită din păcate de numeroasele greșeli de tipar care, cu o corectură mai atentă, puteau fi evitate.

Constantin Dobrescu

ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Edit. Acad. București, 1979, XXII + 448 / — 449 p.

Este cunoscută bine la noi în țară și apreciată pozitiv activitatea științifică a profesorului Ilie Corfus începută cu peste patru decenii în urmă. În tot ce ne-a dat în decursul anilor nu s-a putut constata decât seriozitatea și competența cu care abordează problemele pe care le tratează, precum și excelența documentare a concluziilor sale. Cu toate acestea, cu ultima sa lucrare menționată mai sus autorul, reintrând la legăturile româno-polone începute pe vremea studiilor sale la Varșovia, s-a dovedit — comparându-l cu predecesorii ai săi care au editat documente din arhivele polone relative la principatele române și mai ales relativ la Moldova — un editor științific, care-l depășește simțitor prin metoda sa de lucru. Nici unul dintre aceștia n-a cunoscut atât de bine polona veche și paleografia polonă așa cum le cunoaște el. Și ceea ce este mai însemnat, profesorul I.C. și-a copiat singur textele pe care le publică și tot el singur și le-a tradus.

Am căutat în rîndurile de mai sus să scot în evidență ce mare însemnată are ca editorul unor izvoare să le cunoască bine limba, să le copieze și să le traducă singur. Îmi aduc aminte cînd mă formam în paleografia polonă ce fericit am fost cînd la Cracovia am dat peste niște scrisori originale de la Miron Barnowski Moghila. Ceea ce m-a îndemnat să le

copiez a fost scrisul extrem de dificil. Mi-a trebuit vreo săptămînă ca să le descifrez integral, deși nu puține la număr. După aceea de-abia am luat volumul respectiv din colecția Hurmuzaki spre a vedea dacă sînt inedite. Nu erau. Colaționînd însă textul copiat de mine cu cel tipărit am constatat deosebiri mari. Toate acestea le-am semnalat în notele studiului meu intitulat *Miron Barnowski Moghila și Polonia* (Anuarul Institutului de istorie națională, VII, Cluj, 1936 — 1938, p. 155 — 222). Iată în ce situație neplăcută l-a pus un copist superficial pe editorul român al Suplimentului II, vol. II din colecția Hurmuzaki!¹

Contactul îndelungat, de decenii, al profesorului I.C. cu documentele vechi polone — cu toate evadările lui, de altfel atât de fericite prin rezultate, impuse de planul editorial al Institutului „N. Iorga” — i-a asigurat cea mai temeinică pregătire în paleografia și vechea limbă polonă, încît azi nu are egal între istoricii paleografi care s-au ocupat sau încă se ocupă de istoria legăturilor polono-române. Personalitatea lui Ilie Corfus s-a impus atât de mult și în Polonia încît această țară, lucru nou în relațiile culturale româno-polone, mai înainte de a apărea volumul de documente, a comandat Editurii Academiei R.S.R. 200 exemplare.

În cele 31 pagini — în introducere, după ce arată cum s-au format arhivele în Polonia și în Lituania — se dau numirile lor polone cu traducerea românească — și se pomenesc cele două renumite colecții de copii manuscrise ale scrisorilor, intrate și ieșite, referitoare la probleme interne și externe ale Poloniei, prima, Mapele lui Gosrki (29 volume) și Mapele lui Naruszewicz, după numele istoricului Naruszewicz pentru care au fost făcute copiile (peste 200 de volume), profesorul I. C. pune la dispoziție istoricilor români bogata bibliografie polonă relativă la secolul al XVI-lea, scoțîndu-se în evidență informațiile de istorie românească pe care le cuprind unele documente. Pentru a completa informația bibliografică I. C. indică și colecțiile românești de evenimente care cuprind informații relative la legăturile româno-polone în secolul al XVI-lea.

Cele 232 documente din acest volum, cu excepția a 2 care au fost publicate la noi fără a fi traduse, sînt necunoscute. Ele au fost copiate din: Mapele Gorski, păstrate în bibliotecă din Kovnik, „Libri Legationum” (o serie a condicilor coroanei în care intră corespondența cu străinătatea și instrucțiunile solilor), Mapele Naruszewicz, arhiva și condicile coroanei, condicile cancelariatului și ale vice-

¹ Și prof. Ilie Corfus constată „greșeli de lectură și de adresă” la același editor al Suplimentului II din Hurmuzaki, dar la vol. I, vezi nota 8, p. 69.

cancelariatului, arhivele magnaților Zamoyski, Radziwill și Sanguszkowski, biblioteca Zamoyski, (se află în Biblioteca națională din Varșovia), Arhiva Czartoryski, Biblioteca Jagellonă, biblioteca vechii Academii Polone, Arhiva volevodă, Arhiva orășenească (toate în Cracovia), Institutul „Ossolinski”, fost la Liov, azi în Wrocław.

O mare parte din actele din volum au fost detectate de salariați ai Arhivelor statului din București și I.C. le-a copiat după microfilmele păstrate în secția respectivă a arhivelor.

Cum documentele editate de I. C. după toate exigențele științifice aduc o sumedenie de date noi relative la un complex de probleme politice, militare, economice și culturale din sfera legăturilor țărilor române, dar în special a Moldovei, cu Polonia, dar și cu Imperiul otoman, Imperiul habsburgic, Vaticanul, Crimeea și Moscova, volumul pe care-l discutăm va fi, de acum înainte, baza sigură pentru redactarea istoriei României și în special a Moldovei, pentru tot secolul al XVI-lea, începând cu prima domnie a lui Petru Rareș.

Dacă copierea documentelor — mă refer la cele polone — a pus la grea încercare răbdarea redactorului, traducerea lor în limba română i-a creat probleme dificile, textele polone fiind scrise într-o limbă în care gramatica și topica sint arbitrare, iar punctuația ca și inexistentă. Sondajele cu traducerea românească mi-au arătat că editorul a respectat în textul român valoarea de izvor istoric chiar și acolo unde limpezimea traducerii l-a silit să introducă o punctuație proprie, iar lungile și groase fraze polone să le împartă în propoziții mai scurte.

Notele subliniare abundă în informații, care ușurează mult, celui ce utilizează colecția de documente, înțelegerea deplină și fără echivoc a acestora.

Volumul are, îndată după introducere, o listă de prescurtări a numelor arhivelor și a bibliotecilor din care s-au copiat documentele, o listă cu prezentările numelor fondurilor folosite, precum și menționarea Secției de microfilme de la Arhivele statului din București, din care s-au copiat multe documente.

Regestele care preced documentele sînt bune deoarece prind, în general, aproape tot ce este mai însemnat în ele.

Volumul se încheie cu o listă a documentelor publicate, așezate cronologic, precum și cu un indice analitic al toponimicilor și al onomasticilor.

Toponimicele cu o veche circulație în limba română, de exemplu Liov, Varșovia, Cracovia etc., se dau, și bine se face, în forma românească atît în text, cît și în indice. În indice este menționată și forma polonă a toponimilor, dar se face trimitere la forma românească.

Poate ar fi fost bine să se menționeze în introducere motivarea folosirii formei românești a unor toponimice polone. Cred, de asemenea, că istoricii care nu știu limba polonă ar fi fost mult ajutați să pronunțe corect toponimicele și onomasticile polone, dacă, în citeva cuvinte, s-ar fi arătat în introducere cum se pronunță literile latine adoptate limbii polone și, în sfîrșit, accentul care, cu puține excepții, cade pe penultima silabă.

Volumul alcătuit de I.C. poate servi ca model de tehnică științifică în redactarea documentelor în limbi străine.

Folosesc acest prilej spre a sublinia un lucru: lipsa cunoașterii aprofundate a limbii polone a făcut ca cele mai multe din izvoarele polone reproduse în limba polonă și traduse în limba română în decursul anilor chiar și atunci cînd e vorba de limba secolului al XIX-lea, să fie cu greșeli de transcriere și foarte liber traduse, multe cuvinte polone în text fiind omise nejustificat. În felul acesta traducerea românească nu mai are valoarea de izvor istoric.

Dacă un colectiv de poloniști sub conducerea competentă a autorului volumului prezentat ar avea ca sarcină oficială revizuirea textelor polone, chiar și a celor tipărite, cu originalele după care au fost copiate, bine înțeles dacă acestea s-au mai păstrat, și dacă textele polone sever revizuite ar fi transcrise cu multă atenție atunci de-abia am putea afirma că traducerile românești înlocuiesc cu succes originalele polone și deci istoricii se pot baza pe ele.

Ilie Corfus, autorul volumului de față, este un membru activ al Comisiei mixte de istorie româno-polone, și în acest sens culegerea de documente amintită poate fi considerată ca o materializare concretă a colaborării și raporturilor de cunoaștere reciprocă pe plan cultural-științific între cele două țări.

În încheiere, un cuvînt de laudă Editurii Academiei care n-a precupețit nimic pentru ca lucrarea să apară în condiții grafice excepționale.

Gheorghe Duzinchevici

ION I. DRĂGOESCU, *Plugul în civilizația românească*, Muzeul Țării Crișurilor, Biblioteca „Biharea”, I, Oradea, 1977, 62 p. + XXIV pl.

Începînd din 1904 (odată cu apariția *Încercării de terminologie populară* a lui Frederic Damé, rămasă multă vreme lucrare de referință în problemă), și pînă în 1975 (momentul cînd a văzut tiparul remarcabila monografie a lui Vasile Neamțu consacrată tehnicilor și instrumentelor de obținere a producției

cerealiere în ultima fază a evului mediu românesc), plugul a constituit obiectul de cercetare și subiectul a numeroase studii, articole sau comunicări științifice.

Acestora vine să li se adauge o interesantă apariție, datorată muncii neobosite a lui Ion Drăgoescu de la Institutul de cercetări etnologice și dialectologice din București, și generozității editoriale a prestigiosului lăcaș de cultură bihorean-Muzeul Țării Crișurilor.

Plecând de la premisa — esențialmente justă — că „plugul a reprezentat unealta de căpetenie a țăranului nostru” autorul ne propune un inedit unghi de abordare a problemei în cauză. În speță, investigația cercetătorului bucureștean urmărește cu remarcabilă minuție documentară, modul cum acest instrument de muncă și-a găsit reflectarea în limbă, în terminologia populară și de specialitate, în folclor, în tradiția și iconografia populară.

Nu lipsită de interes este și încercarea, efectuată în lucrare, de a găsi echivalențe capacităților lucrative pe care tradiția le atribuie țăranului român, raportate la unitățile actuale de măsură.

În micromonografie se acordă, de asemenea, particulară atenție, fenomenului diferențierii sociale în lumea satului, a pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultură, utilizându-se pentru aceasta ca etalon (evident necesar) numărul de pluguri deținute de fiecare proprietar agricol.

Rîndurile de față ne oferă prilejul — bine-venit — de a ne exprima aprecierea și prețuirea sinceră a deosebitului efort editorial, care se desfășoară pe plaiurile bihorene, în cadrul căruia se înscrie și lucrarea de față. Este aceasta rezultatul fericit al marii receptivități și sprijinul nemijlocit acordat de organele locale de partid și de stat, de instituțiile de cultură ale județului, muncii de creație științifică și, mai ales, valorificării sale tipografice.

În același timp în cadrul prezentei însemnări ne îngăduim a recomanda editurilor noastre o mai mare receptivitate față de problemele de etnografie. Cele câteva sinteze, apărute, datorate unor specialiști de prestigiu, nu pot compensa absența monografiilor și a lucrărilor tematice, situație cu atât mai regretabilă cu cît numărul celor capabili să le realizeze la un nivel științific superior este destul de mare la ora actuală.

Revenind la apariția de față trebuie remarcat că ea beneficiază de o întinsă bibliografie, precum și de o bogată și variată ilustrație (facsimile, reproduceri, planșe, ba chiar și partituri muzicale) care completează și întregesc în chip armonios potențialul informațional furnizat cititorilor.

Substanțialul volum de muncă depus, ca și originalitatea cercetării ne determină să apreciem în chip pozitiv, la justa ei valoare, contribuția notabilă semnată de I. Drăgoescu.

Marian Stroia

ISTORIA UNIVERSALĂ

LUBOMIR E. HAVLIK, *Morava v 9.—10. století (Moravia în secolele IX și X)*, Academia, Nakladatelství československé Akademie věd, Praga, 1978, 157 p.

Istoria Moraviei, ne referim îndeosebi la perioada formativă a statului, a constituit nu odată obiectul unor cercetări ale medievistilor cehi și slovaci. Însă, din cauza incertitudinii izvoarelor, dar și a unei concepții nu destul de cuprinzătoare asupra genezei feudalismului, problematica structurii sociale și politice din perioada incipientă a acestui stat continuă să rămână în umbra prezumțiilor.

Tocmai asupra acestui stadiu de cercetări stăruie autorul în *Introducere* — considerată drept primul capitol al lucrării — trecând în revistă, evident într-o formă succintă, dar și critică, în același timp, câteva poziții ale istoriografiei cehoslovace față de această problematică.

Pe de altă parte, autorul, dintr-o exemplară modestie, precizează că unele din concluziile sale au mai degrabă caracterul unor deziderate

sau teme de viitor. Însuși scopul lucrării sale este acela de a relua și analiza problemele în lumina izvoarelor scrise și arheologice. El nu încearcă decît să schițeze o tematică corespunzătoare structurii societății și statului morav din secolele IX — X, dar și evoluției celorlalte state din centrul, răsăritul și sud-estul Europei, în perioada feudalismului timpuriu.

Pornind de la faptul că istoria imperiului Marii Moravii e deosebit de complicată, autorul afirmă că pentru studiul genezei acestei formații statale nu-i suficientă comparația cu Imperiul franc și nici cu istoria statului premyslid de mai târziu, ci — și sub acest aspect credem că Havlik se află pe o poziție justă — aria investigațiilor trebuie neapărat extinsă pînă acolo încît să includă cel puțin spațiul Europei centrale, răsăritene și de sud-est. Concepția autorului se întregeste cu adaosul unor criterii care echivalează, de fapt, cu o critică deghizată a metodelor folosite de istoriografia slavă.

Astfel, pentru a studia originea feudalismului, ca și a formării statelor din această

parte a Europei, nu se poate porni, susține Havlik, de la cercetarea problematicii unui singur stat, fie că e vorba de Moravia sau de altă formație statală slavă, și nici nu putem lua drept „model slav” statul morav în sfera unor atari investigații.

Odată definite citeva probleme legate de începuturile statului morav în Cap. I (= *Introducere*), Havlik își compartimentează astfel expunerea materialului cercetat: II. *Destinul și situația Moraviei în secolul al XX-lea*; III. *Societatea, statul și naționalitatea moravilor*; IV. *Destinul și situația Moraviei de la finele secolului al IX-lea până la începutul celui următor* și V. *Epilog*.

Parcurgând paginile acestei lucrări, ca și *Introducerea* de la vol. *Magnae Moraviae. Fontes Historici*¹ (p. 9 – 34), precum și alte lucrări ale sale², înțelegem că autorul a ancorat definitiv în perioada procesului formativ al statului morav. Problemele, deși îndelung dezbătute, sînt totuși spinoase și îndărătnice, însă Havlik vehiculează cu prudență, dar nu fără cutezanță cînd analiza faptelor istorice tinde către afirmații concludente. Două preocupări majore ale autorului domină această interesantă lucrare: relațiile internaționale ale statului morav, pe de o parte și analiza structurii societății morave, pe de altă parte. Două aspecte dintre cele mai grăitoare pentru a defini stadiul înaintat al acestei formații statale.

Apariția statului morav în prima jumătate a secolului al IX-lea foarte probabil sub Mojmir I (830) — drept rezultat al unui îndelungat proces de cristalizare în secolele VI – VIII — constituie, în climatul politic al timpului, un factor determinant pentru echilibrul politic dintre cele trei imperii de forțe inegale: franc, germano-roman și bizantin. Autorul definește, într-o formă convingătoare, raporturile între statul morav, în fruntea căruia se afla Rastislav (846 – 870), fiul lui Mojmir, și celelalte împărății cu vădite tendințe expansioniste. Pe tot timpul domniei, Rastislav poartă lupte cu Ludovic Germanicul (843 – 870) și de fiecare dată izbutește să apere independența țării sale.

Însă, de numele lui Rastislav e legat un episod politico-religios care a avut implicații

¹ Lucrare de documentare bibliografică de mare erudiție, apărută sub semnătura lui L. Havlik în colecția „Opera universitatis Purkynianae Brunensis”, Facultas philosophica, 206, Brno, 1977.

² A se vedea, de același autor, și *Velka Morava a franska rise* în „Historické Studie”, Bratislava, 1962, p. 162; *Byzantska myse a Velka Morava* în „Sbornik Matice Moravske”, Brno, 82 (1963), p. 105 – 131 și *Constantine und Methodius in Moravia* în „Sbornik pračí filosofické fakulty brněnské university”, XIII (1964), rada historická, C

profunde în cultura popoarelor slave. Tocmai spre a stăvili penetrația clerului german și pentru a crea o contrapondere alianței dintre franci și bulgari, realizată în 863, principele morav caută o alianță politică la Bizanț, ale cărei forțe fuseseră slăbite în urma deselor năvăliri ale triburilor slave din Peninsula Balcanică și, intruct Roma nu dăduse curs cererii de a-i trimite misionari, care să-i creștineze poporul, deoarece nu cunoșteau slavona, Rastislav solicită lui Mihail al III-lea (847 – 867) „un vlădică, un om care să cunoască limba slavă și să-i învețe pe ai săi adevărata credință creștină”. Ce a urmat se știe. Răspunzînd la acest apel, precizează Havlik, împăratul bizantin „confirmă principelui morav existența înaltei sale demnități ierarhice”.

Însă cel care a conferit statului morav o mare strălucire politică a fost Svatopluk (870 – 894), nepotul lui Rastislav. Utilizînd anticipat și fără scrupule practici medievale față de adversarii săi, Svatopluk realizează, prin cuceriri și lupte succesive, un imperiu întins, consemnat de izvoarele timpului sub denumirea de imperiul Marii Moravii. Teritoriile și provinciile cucerite erau legate de Moravia Centrală prin garnizoane stabilite în punctele strategice sau prin raporturi de vasalitate. Citînd din Constantin Porfirogenetul, Havlik determină fruntariile largi ale acestui imperiu. O cronică ebraică notează că „spre Răsărit se învecinește cu Dacia, pe un de au fost cîndva goții”. E impresionantă această vitalitate a tradiției dacice care a dăinuit îndelung peste veacuri.

Proporțiile impresionante pentru vremea aceea, ca și stratificarea socială ale acestui imperiu presupun existența unui stadiu avansat, pe care statul morav îl străbate în perioada feudalismului timpuriu. Havlik constată că Moravia era o monarhie independentă — uneori relativă, adăugăm noi — în fruntea căreia se afla o dinastie bazată pe principii teocratice. Există o ierarhie relativ dezvoltată, o aristocrație gentilică, dregători aflați în slujba suveranului și un aparat central de stat la curtea monarhului. Întreaga structură administrativă, inclusiv slujbașii care încasau dările, depindeau direct de șeful statului sub semnul fidelității.

Izvoarele afirmă că statul morav dispunea de justiție și de o armată bine organizată. Un fapt e sigur, că societatea moravă era împărțită pe clase. Suprafețe mari de pămînt aparțineau statului și claselor conducătoare. Paralel cu acestea, existau și proprietăți particulare de tip feudal, lucrate cu sclavi, ceea ce presupune existența prelungită a unor relații de producție sclavagiste. În sfîrșit, mici întinderi de pămînt cu caracter comunitar, numite „obcine”, libere, erau impuse la o „naturală”. În perioada Marii

Moravii, se înregistrează fenomenul transformării sclavilor și țăranilor liberi în iobagi.

În cele din urmă, printre altele, autorul reactualizează două probleme cu caracter litigios: 1. Dacă statul morav a dispărut odată cu desființarea Imperiului Marii Moravii în 904, sub loviturile drujinelor maghiare sau a continuat să subziste până la jumătatea secolului al XI-lea (1030 — 1055), 2. Ce instituții și valori din tradiția statală și culturală a Marii Moravii au fost supuse unui proces de mutație în noul stat al dinastiei premyslșizilor, care a preluat conducerea politică a țărilor cehe. Nu stăruim asupra acestor probleme discutabile, însă utile și instructive pentru istoria formării statelor în perioada feudalismului timpuriu. Sub acest raport monografia lui Havlík este o contribuție excelentă. Lucrarea e însoțită de un rezumat în limba engleză și o documentație ce întrece orice așteptare: peste 700 de referințe, cele mai multe trimițând la izvoare originale: anale, cronici, legende, descoperiri arheologice, texte medievale etc.

Tr. Ionescu-Nișcov

KEMAL BEYDILLI, *Die polnischen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im Lichte Osmanischer Archivalien. Ein Beitrag zur Geschichte der Osmanischen Machtpolitik*, München, Rudolf Trofenik, 1976, 183 p. + 112 fotocopii (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, XIX. Bd.)

Istoricul turc Kemal Beydilli și-a consacrat de curând efortul cercetării raporturilor dintre Polonia și Imperiul otoman în anii de criză politică pentru regatul polonez care au urmat după dispariția ultimului rege iagellon. Aleggerile din 1572 și 1576 care au adus la cîrmă Poloniei pe Henric de Valois și apoi pe Ștefan Bathori și interregnumul care a urmat după moartea lui Sigismund August și după părăsirea tronului de către Henric de Valois au silit conducerea Imperiului otoman să intervină în repetate rânduri în problema alegerii unui nou rege și să-și fixeze atitudinea și opțiunile într-o chestiune de însemnătate capitală pentru politica sa în Europa centrală și răsăriteană. Larg sprijinit pe izvoare inedite din arhivele turcești, studiul istoricului turc este o valoroasă contribuție la înțelegerea unui aspect însemnat al politicii europene a Porții otomane în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Locul Poloniei în politica externă otomană e de la început fixat de autor: „Pentru otomani era de primă însemnătate să mențină neutră Polonia, mare putere situată în nordul Impe-

riului otoman, considerată de acesta un paravan despărțitor între statul moscovit în ascensiune și vechiul adversar, Austria. Datorită poziției neutre pe care a adoptat-o de nevoie față de Poarta otomană, Polonia era în vizuina de politică externă a acesteia în însemnat punct de reazem” (p. 1). Cu drept cuvînt constată autorul, extinzîndu-și în timp considerațiile, că dispariția Poloniei în secolul al XVIII-lea a atras nu numai restructurarea drastică a sistemului internațional în Europa răsăriteană dar și însemnate pierderi teritoriale pentru Poarta otomană.

Paralelismul între declinul celor două puteri în faza finală a existenței Poloniei ca stat de sine-stătător scoate în evidență solidaritatea lor pe deasupra divergențelor de interese și conflictelor care le-au opus. „În vreme ce Polonia începe să dispară de pe harta politică a Europei, Imperiul otoman a fost cruțat de aceeași soartă, numai datorită poziției sale geopolitice și rivalității marilor puteri europene...” (p. 2).

Principalul factor de convergență între Polonia și Imperiul otoman a fost, în secolul al XVI-lea, ostilitatea lor comună față de Imperiul habsburgic și de tendințele sale de expansiune în răsărit. Principalul factor de divergență a fost rivalitatea lor pentru Moldova, la care s-au adăugat, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, incursiunile cazacilor de pe Nipru în teritoriile controlate de turci și, în sens invers, incursiunile tătarilor în teritoriile poloneze. Aceștia au fost factorii care au dominat intervențiile otomane în problemele Republicii nobiliare în intervalul cercetat de autor.

Interesul precumpănitor al Porții otomane de a asigura liniștea la această frontieră a Imperiului a avut nu numai fundament politic, dar și economic: asigurarea produselor de care avea nevoie pentru alimentarea capitalei și a armatelor turcești. „Dependența economică a Porții de produsele acestei regiuni, îndeosebi de grînele din Moldova a sporit în secolul al XVI-lea și a atins punctul culminant în secolul al XVII-lea, fapt care s-a repercutat profund în politica divanului” (p. 10). Instaurarea monopolului otoman asupra cerealelor din Moldova și a dreptului de prioritate asupra achiziționării de animale explică, potrivit autorului, opoziția Porții otomane față de proiectele poloneze de instaurare a suzeranității regatului asupra Moldovei și Țării Românești, proiecte care au apărut în legătură cu alegerea lui Henric de Valois la tronul vacant al Poloniei.

Pentru Poarta otomană, care ar fi dorit alegerea unui rege indigen, înscăunarea lui Henric de Valois era răul cel mai mic, eventualitate mult mai acceptabilă decît aceea a unui candidat din Austria, Rusia și Suedia.

După cadrul general, autorul înfățișează în capitolele următoare, diferitele manifestări ale politicii otomane față de Polonia, în funcție de alegerile din Polonia: *Alegerea lui Henric de Valois ca rege polonez și politica otomană (1572 – 1574)*, cu subdiviziunea *Sensul politicii otomane tradiționale cu prilejul alegerii candidaților la coroana polonă și călătoria lui Henric în Polonia*; *Al doilea interregnum și alegerea lui Ștefan Bathori*; *Mobilizarea trupelor otomane, Politică marelui vizir Mehmed Pașa*; *Activitatea cancelariei otomane*.

În cuprinsul tuturor acestor capitole și subdiviziuni sînt enunțate tendințele fundamentale ale politicii otomane care sînt apoi larg ilustrate de documente, acte inedite din arhivele turcești în traducere germană. În această parte, cea mai largă a scrierii sale, autorul oferă o bogată culegere comentată de documente variate: scrisori către suveranii străini, porunci către voievozii Țării Românești și Moldovei, ca și către principele Transilvaniei, către beii din Silistra, Nicopole, Vidin, Akkerman etc., corespondența cu nobilii polonezi și cu hanul tătarilor din Crimeea (circa o sută de documente din Başbakanlık Arşivi din Istanbul). Fotocopiile documentelor sînt reproduse în anexa lucrării.

Confruntate cu materialele documentare publicate în vremea din urmă de turcologii români, știrile noi cuprinse în lucrarea înfățișată în rîndurile de mai sus întregesc cunoașterea unui moment însemnat din trecutul nostru în vremea hegemoniei otomane.

Șerban Papacostea

ANTHONY CLAYTON, *The 1948 Zanzibar General Strike*, Uppsala, 1976, 66 p.

Amploarea luată după terminarea celui de-al doilea război mondial de lupta de eliberare a popoarelor africane de sub dominația colonială a determinat apariția pe harta continentului negru a tot mai numeroase state independente fapt care a dinamizat și mai mult raporturile internaționale sub raport economic, cultural și politic mai ales.

Drept urmare interesul celorlalte țări din Europa, America și Asia pentru prezentul, viitorul, dar și pentru trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al Africii a sporit în mod legitim.

Institutul scandinav de studii africane, înființat de altfel tocmai în această conjunctură a sporirii ponderii statelor africane pe arena internațională, a publicat cu începere din anul 1968 – 1969 o serie de lucrări de ținută științifică, dedicate istoriei economice, sociale, culturale și politice africane.

O asemenea lucrare este și raportul de cercetări al englezului Anthony Clayton publicat

în anul 1976 la Uppsala, al 32-lea în ordine cronologică apărut sub egida sus-menționatului institut.

Dr. Anthony Clayton de la Secția de studii politice și sociale a Academiei Militare Regale de la Sandhurst (Marea Britanie), reputat specialist în problemele legate de istoria mișcărilor de eliberare națională, se oprește în cadrul acestui studiu asupra unui eveniment istoric ignorat de specialiști și de mare public, avînd însă semnificații și urmări importante pentru evoluția istorică ulterioară a zonei: greva generală din anul 1948 declanșată în insula Zanzibar.

Încă de la început autorul avertizează pe cititor că „această lucrare reflectă limitările impuse în prezent istoricilor epocii coloniale a Zanzibarului, întrucît celor care ar dori să-și bazeze cercetările pe documente de arhivă și mărturiile culese la fața locului le apar dificultăți serioase” (p. 7), tocmai datorită rarității și valorii inegale a acestor izvoare.

În concepția dr. Anthony Clayton greva generală din 1948 izbucnită în insula Zanzibar a reprezentat „prima izbucnire dramatică pe scena politică a insulei, a muncitorilor de origine africană veniți de pe continent recent sau relativ recent în căutare de lucru pe insulă și care reprezentau ca pondere 1/3 din structura economică a Protectoratului. Înainte de 1948 fusese înregistrată o rivalitate atît pe plan politic, cît și economic între oligarhia arabă și comunitatea africană indigenă. În schimb greva din 1948 a reprezentat prima mișcare africană militantă venind dintr-o direcție nouă, cocoabele mizere ale muncitorilor africani situate în mahalalele Zanzibar Cityului, unde cei veniți de pe continent formau cea mai largă majoritate în rîndul angajaților întreprinderii permanente”.

Autorul conchide că mișcarea era îndreptată „atît împotriva oligarhiei arabe, cît și împotriva dominației economice britanice” și că după acest eveniment africanii veniți de pe continent în căutare de lucru „au început să joace de la sfîrșitul anilor 1950 – 1960 un rol predominant în viața politică a Zanzibarului, astfel că datorită convergenței de interese dintre cei veniți de pe continent și africanii autohtoni, aceștia au format elementul motor al Revoluției din 1964 în care s-au remarcat personalități distincte recrutate tocmai din rîndul celor veniți de pe continent”.

Descriind situația politică a Zanzibarului autorul evidențiază în mod just că „în 1948 Protectoratul Zanzibarului (insula Zanzibar + insula Pemba) era guvernat de către britanici într-o versiune locală a conceptului colonial de „stăpînire indirectă”. Nominal cele două insule formau un sultanat al cărui șef era sultanul Khalifa bin Harub urcat la tron din anul 1911. Administrația efectivă a sta-

tului era însă asigurată de administrația britanică condusă de un rezident britanic, la acea dată sir Vincent Glenday „un funcționar colonial aflat la sfârșitul carierei pe care plină atunci și-o petrecuse în Kenya, Samoliland și Aden”.

Faptul că bătrînul sultan era popular în primul rînd, printre musulmani datorită zelului religios și vieții austere coroborat cu standardul economic scăzut al Protectoratului care nu determinase apariția unor stratificări economico-sociale prea evidente, menținea o aparență de liniște climatului politic existent după terminarea celui de-al doilea război mondial.

Toate acestea, susține autorul, au contribuit la instalarea în rîndul administrației britanice formată, după opinia autorului din cadre incompetente, a unei atmosfere de exagerat optimism. „Britanicii vedeau ceea ce le plăcea să vadă, un conducător venerat și o domnie a păcii fără nevoia nici unei schimbări sociale radicale”.

În legătură cu această opinie a autorului consider că trebuie subliniat faptul că nici o administrație britanică extrem de competentă nu ar fi putut stăvilii peste un anumit nivel evoluția istorică a luptei anticolonialiste a africanilor.

În concluzie deși nede dezvoltarea economică era comună întregului teritoriu al sultanatului, în insula Zanzibar departajarea economico-socială existentă dublată de un climat rasial mai evident făcea mai posibilă izbucnirea unor mișcări de protest din partea populației africane majoritate împotriva privilegiilor excesive ale britanicilor și ale oligarhiei arabe.

Situația fusese ținută pînă atunci sub control prin menținerea africanilor în sărăcie și ignoranță, dar mai ales prin specularea diferențelor etnico-tribale.

Într-adevăr, africanii băștinași erau constituiți din trei grupuri etnice: Pemba care trăiau în insula cu același nume, Turubatu în nord și Hadimu în centrul și sudul celei de-a doua insule, Zanzibar. Dacă cucerirea insulei Pemba se făcuse în secolul al XIX-lea fără vărsare de sînge, populația băștinașă intrînd treptat în legături de rudenie și economice cu minoritatea privilegiată arabă, în schimb insula Zanzibar fusese cucerită în mod violent, africanii fiind izgoniți de pe pămînturile roditoare ale insulei în zonele mai neprielnice. În timp ce arabii au ocupat vestul insulei pe care l-au luat în stăpînire, băștinașii s-au regroupat în nord, est și sud ocupîndu-se, spre deosebire de conșingeni lor din insula Pemba care deveniseră cultivatori, cu pescuitul, vînatărea, culegerea fructelor și doar într-o măsură mai mică cu agricultura.

Administrația britanică s-a dezinteresat de soarta africanilor emigranți, cele cîteva

măsurile luate după 1943: construirea de centre medical-social, refacerea unor locuințe fiind cu totul insuficiente pentru remedierea situației masei emigranților. Majoritatea funcționarilor nesusținînd turnura evenimentelor mai credeau după 1945 în Imperiul colonial britanic dinaintea de 1939. Drept urmare cînd nu manifestau ostilitate deschisă față de africani se mulțumeau să vegheze la aplicarea legilor musulmane, în Protectorat.

În aceste condiții, la 18 august 1948 conducerea lui African Wharfage Company a primit un memoriu colectiv din partea docherilor care cereau sporirea salariilor, asistența medicală gratuită și reducerea zilei de muncă de la 9 la 8 ore. Compania a refuzat să accepte cererile muncitorilor.

Administrația, în vederea evitării deteriorării situației, a propus angajarea de tratative între companie și muncitori în vederea găsirii unei soluții, dar întrucît soluția preconizată de funcționarul britanic a eșuat, la 20 august muncitorii din port au declanșat greva.

Cu toată emiteră proclamăției severe din 31 august 1948 greviștii, împreună cu ceilalți muncitori africani și restul populației negre, au manifestat în port și prin oraș, ciocnindu-se cu poliția care a arestat doi manifestanți.

Mulțimea nu s-a intimidat și a continuat manifestația și în cartierele rezidențiale ale Zanzibarului. Guvernul local a trebuit să ceară efective suplimentare de polițiști de pe continent. În următoarele zile muncitorii, maturizați de evenimentele își alcătuiesc sindicate: Asociația hamalilor și Uniunea servitorilor europeni.

Greva a continuat pînă la 10 septembrie cînd datorită intimidărilor și amenințărilor la care fuseseră supuși din partea autorităților și a lipsei de bani greviștii s-au reîntors la lucru.

Este meritul autorului că într-un material restrîns ca număr de pagini, dar extrem de bogat în informații și concluzii a reușit să informeze pe cititorul interesat asupra unui eveniment într-adevăr important prin desfășurare și consecințe: greva generală din Zanzibar din 1948, prima ridicare în masă a africanilor veniți de pe continent împotriva privilegiilor și ordinii social-economice-politice patronate de oligarhia arabă și administrația colonială britanică.

Cu toate limitele conținute de lucrare datorită concepțiilor ideologico-politice ale autorului, prin cantitatea informațiilor și calitatea majorității analizelor întreprinse *The 1948 Zanzibar General Strike* reprezintă o realizare de calitate, utilă celor interesați în cunoașterea istoriei recente a Africii.

Dan C. Rădulescu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A.D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, *Păciul lui Soare. Așezarea medievală (secolele VIII—XV)*, vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.
- Acad. ANDREI ȚETEȚA, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învățăturile agricole (1866—1882), legislație și aplicare*, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI, (redactor coordonator), *Petru Rareș*, 1978, 328 p. 20 lei.
- LUCIAN BOIA, *Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks (1848—1914)*, 1977, 159 p., 12 lei.
- * * * *Războiul secolilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, 1978, 336 p., 19 lei.
- FLOREA MOGOȘANU, *Paleoliticul din Banat*, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, *Cultura Baden în România*, 1978, 159 p., 18 lei.
- MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploiești)*, 1978, 181 p., 30 lei
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles* 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORĂȚIU CRIȘAN, *Burebista and his time*, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, *Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History*, 1977, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere*, IV, *Oratorie II, Partea IV (1874—1878)*, 1978, 662 p., 49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, *Rabociala soldarnosti v Rumîniî (1921—1944,gg)*. 1978, 232 p., 11 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-baleanic*, 1978, 216 p., 21 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, *Bucureștii și epopeea independenței 1877—1878*, 1978, 198 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1979, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, 168 p., 1979, 21 lei.
- ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, 448 p., 26 lei.

RM ISSN CO—3878

